

SLIKE IZGUBLJENOGA ZAVIČAJA

Anto Orlovac

Banja Luka - Trn, 2008.

NADOPUNE KNJIZI: "SLIKE IZGUBLJENOG ZAVIČAJA"

Bukovica

str. 178 treba dodati novu žrtvu: **BLAŽEVIĆ, ANTO, sin Marijana i Mande r. Lukenda, neoženjen**,
str. 181 treba dodati novu žrtvu: **RELJA IVO, sin Marka, poginuo između Đakova i Ruševa 1944.**

str. 179, br. 28: JOSIPOVIĆ STIPO, sin Marka i **Mande, muž Kate r. Blažević**,
str. 182, br. 88: VIDOVIĆ ANTO, **zvani „Tunjo“**, sin Petra...
str. 182, br. 92: VIDOVIĆ STIPO, **hrvatski vojnik (ustaša)**, sin Peje...
str. 182, br. 93: VIDOVIĆ ŠIMUN, sin Peje i Anice r. Topić, r. 18. 01. 1922., **neoženjen, poginuo u Ruševu kod Đakova...**

Jablan

str. 182, br. 8: LAGUNDŽIĆ, ADOLF, **zvani „Dolfo“**, Peje i Marije r. Najdek (**majka Poljakinja**), r. 22. 01. 1922., **ubijen u Barlovcima kod kuće Ilije Lukende, Mijatova, u rijeci (kraj rječice Bukovice), zajedno s još jednim zarobljenikom iz Dragočaja**

Trn

str. 186, br. 64 za Marka Vulića treba stajati da je **rođen u selu Korita, župa Bosansko Grahovo**, živio u Trnu...

Bukovica - Porijeklo prezimena

str. 116 br. 6 i str. 117, br. 3: prezime BAŠČOVAN ili BAŠČOVANOVIĆ (vidi tamo kako je pisano u izvorniku latinski!), prezime kojega u Bukovici ima 1742. i 1768. godine, a bilo ga je i 1790., kako sam našao u Mat. vjenč. banjolučke župe, zapravo 9. 11. 1790. ženi se sin pok. Stipe Margnića (?) s Petrićevca i njegove žene pok. KATE BAŠČANOVIĆ iz Bukovice, dakle ta se Kata udala iz Bukovice na Petrićevac. Prezimena Baščanović bilo je i u Pavlovcima, tada selu banjolučke župe, jer je 10. 3. 1789. umro NIKOLA, sin Marka BAŠČANOVIĆA iz Pavlovaca (Mat. umrlih župe B. Luka).

Istoga prezimena bilo je u to doba i u Livanjskoj župi Donje Polje, naime, 22. 7. 1771. krštena je Ivanica, kći Pavla Aleksića iz Čelebića (u Livanjskom polju) i ANICE BAŠČEVANOVE iz Cetine (vidi Tomislav Perković, *Stanovništvo Livanjskog polja u 18. i 19. stoljeću*, Livno, 2003., str. 176). U opasci br. 17 tu se veli da je riječ o prezimenu BAŠTOVAN, „koje stoljećima živi u Cetinskoj krajini“. Vjerojatno su Baščovani ili Baštovani iz Cetinske krajine stigli i u Livanjsko polje, te u Pavlovce i Bukovicu kod B. Luke. – Kad smo već kod toga, možda su i Aleksići kojih je bilo u Zalužanima sve do naših dana također iz Čelebića, tj. Livanjskog polja.

Što se tiče prezimena MAKAR (Macar) kojega je bilo 1742. u Bukovici, u župi Livanjsko Donje Polje bilo je 1773. u selu te župe Lusnić prezime MAČČAR i MAČAREVA (žensko), što Perković (nav. dj. str. 195) čita kao Madžar (Mađar). Mislim da je to isto prezime s onim Macar u Bukovici 1742.

Ove spoznaje mogu biti poticaj zainteresiranim da se tim pitanjem dalje bave i istražuju.

Dr. Anto Orlovac
25.09.2013. godine

Anto Orlovac

Stojim roditelju Marinku
podpisane na izgubljeni zavijaj;
u zahvalnost za podršku i
mudrost,
s osobnom fotografijom
Vodice, 9.8.2008. *Anto Orlovac*

SLIKE IZGUBLJENOGA ZAVIČAJA

Povijest župe sv. Josipa u Trnu i raseljenih hrvatskih sela
Trn, Bukovica i Jablan kod Banje Luke

Sken i OCR (Optical Character Recognition):
Marinko Orlovac,
2009. godine

Banja Luka - Trn, 2008.

Nakladnik: *Rimokatolički župni ured sv. Josipa Trn*

Za izdavača: *Fra Ivo Brezović, župnik*

Lektor: *Vlado Lukenda*

Unos teksta i korektura: *autor*

Priprema za tisak: *Vanja Mihajlović*

Fotografije: *Pero Ivan Grgić*
Ivica Božinović
Ivo Brezović

Naklada: *1000 primjeraka*

Tisak: *Atlantik BB*

Za tiskaru: *Branislav Galić*

Dozvoljeno je kopirati, ispisivati i distribuirati

NIJE DOZVOLJENO TISKATI U KOMERCIJALNE
SVRHE, TJ. RADI PRODAJE!

*Posvećujem
svojim pokojnim roditeljima
Ivi Orlovcu (1912.-1997.)
o desetoj obljetnici smrti,
i
Mariji rod. Vidović (1908.-1968.)
o četrdesetoj,
zahvalan za život koji su mi dali
u rodnoj Bukovici
i naučili me da volim
Boga,
ljude i
zavičaj*

Uvod

Župa Trn jedna je od najmlađih u Banjolučkoj biskupiji. Utemeljena je dekretom biskupa mons. Alfreda Pichlera 26. kolovoza 1980. godine, diobom od matične župe Barlovci. Zaštitnik joj je sv. Josip, zaručnik Bl. Dj. Marije. Sjedište joj je u Trnu, a osim Trna obuhvaća još dva sela: Bukovicu i Jablan. Pripada banjolučkom dekanatu. Župa je povjerena na trajnu upravu franjevcima Bosne Srebrene. Imala je veoma tešku sudbinu. Tek što je za vrijeme komunističke vlasti uspjela sagraditi župnu kuću i lijepu suvremenu crkvu, opskrbiti ih potrebnim inventarom, dobiti časne sestre za djelovanje u župi, uslijedilo je njezino teško stradanje. Našla se, ni kriva ni dužna, na putu ideolozima velikosrpske ideje. Zato su već od 1991. godine zaredali napadi na nju. Bilo je preko 30 oružanih napada na crkvu, župnu kuću i njezino osoblje, višekratnog paljenja župne kuće, miniranja crkve, zlostavljanja i pokušaja ubojstva župnika i njegovih suradnica časnih sestara, sve do posvemašnjeg uništenja, kad je crkva miniranjem posve uništena, a župna kuća spaljena, da bi na koncu i sam župnik skupa sa sestrama bio prognan iz župe i tako podijelio tragičnu sudbinu najvećega dijela svojih župljana. Ipak, župnik je i dalje vodio brigu o svojoj župi, iako više od tri godine nije u njoj mogao stanovati, i tako sačuvao ostatke ostataka svoje župe. S njima je obnavljao što se obnoviti dalo. Do sada je obnovljena župna kuća u čijim podrumskim prostorijama se slavi redovita sv. misa. Župna crkva, znatno manja od one prve stavljena je pod krov i na Božić 2007. u njoj je prvi put slavljena sv. misa. Do sada je župa Trn imala četiri župnika, točnije tri, jer je jedan od njih župnikovao tu u dva navrata.

Ova knjiga zahvaća duboko u povijest kršćanstva, točnije katoličanstva na ovim prostorima, a posebnu pozornost posvećuje selima koja sačinjavaju ovu župu, njihovoj bogatoj prošlosti i skromnoj sadašnjosti. Učinilo mi se zgodnim u posebnom Dodatku donijeti nekoliko raznorodnih priloga, među kojima posebno ističem jezične posebnosti Hrvata katolika iz ovih krajeva, koje se pod utjecajem suvremenih medija sve više gube. Sve to sačinjava ono što zovemo zavičajem, pa zbog toga nije slučajan izbor naslova: Slike izgubljenoga zavičaja.

Želim zahvaliti svima koji su doprinijeli da ovo djelo ugleda svjetlo dana: Župnom uredu u Trnu, na čelu sa župnikom fra Ivom Brezovićem, koji je prihvatio biti izdavač, i svima koji su mi u mom radu pomagali, posebno mr. Peri Ivanu Grgiću za mnogobrojne i mnogovrsne usluge oko teksta (posebno oko izrada kazala) i fotografija, mons. mr. Ivici Božinoviću oko fotografija, te mons. Vladi Lukendi oko iščitavanja ovoga teksta i korisnim sugestijama, te svima onima koji su materijalno pomogli izdavanje ove knjige.

Autor

Prvo poglavlje

KRŠĆANSTVO U OVIM KRAJEVIMA PRIJE OSNUTKA ŽUPE TRN

Arheološka nalazišta na području današnje župe Trn

U pitomoj dolini donjeg Vrbasa života je bilo još u rimsko doba, pa čak i ranije. O tome svjedoče brojni arheološki nalazi iz toga vremena. Njih ima više i na području današnje župe Trn, ali i u bližoj okolini. Povjesničar Vladislav Skarić još je 1924. objavio neke svoje nalaze u okolini Banje Luke iz predrimskog vremena. Riječ je o više gradina u današnjoj Banjoj Luci, ali i njezinoj okolini. Na području koje ovdje obrađujemo pronašao je također ostatke života još iz predrimskog doba. Jednu malu gradinu je pronašao *«selu Šušnjarima nedaleko od Klašnica na jednom osamljenom brežuljku iznad polja»*.¹ Tu je, kako i kod drugih gradina pronašao više krhotina od zemljanoga posuđa, često ukrašenog različitim ornamentima, za koje on reče da nije mogao ustanoviti kojem razdoblju prethistorije oni pripadaju. Međutim, uvjerio se da je u nekim od tih gradina bilo života sve do u rimsko doba: *«Ali sam se osvjedočio da je poneka /gradina op. A. O./ (šušnjarska i jedna rebrovačka) dotrajala do rimskih vremena i bila i tada upotrebljavana»*.² Tu su u to vrijeme živjeli Iliri, a prije njih, čini se Tračani. Kasnije su u ove krajeve došli Kelti ili Gali i stopili se s Ilirima, i takvo su stanje tu zatekli Rimljani kad su osvojili ove krajeve. Za Škarića je *«vrlo vjerojatno»* da su sjeverno od Banje Luke, dakle upravo u ovim našim krajevima, živjeli kelto-ilirski Skardisci. Keltska kultura bila je snažnija od ilirske, dok je pak rimska bila iznad keltske. Tako su i ovi krajevi postupno kulturno napredovali. Osvajanje ovih krajeva od strane Rimljana trajalo je od kraja 3. st. prije Krista, a završeno je upravo u vrijeme Isusova rođenja za prvog rimskog cara Oktavijana Augusta. U tome ništa nije promijenio ni velik ustanak keltsko-ilirskih plemena 9. godine po Kristu.

Spomenimo iz rimskog vremena nalaze u samom gradu Banjoj Luci, zatim u Šargovcu, Ramićima, itd. Međutim arheološka je znanost utvrdila da je i u samom današnjem Trnu postojalo jedno rimsko naselje, jer su otkriveni njegovi ostatci kao i nekropola iz 1. do 4. stoljeća. Nalazište se zove Džamijetina, a nalazi se na desnoj obali rijeke Vrbasa. Naš ugledni arheolog Veljko Paškvalin, Šibenčanin koji je cijeli svoj vijek proživio i djelovao u Sarajevu, piše o tom nalazištu i precizira: *«Na zemljištu, pored seoskog puta prema Vrbasu, nalaze se ostaci rimske arhitekture-cigle, ulomci keramike i novci. Na desnoj obali Vrbasa i danas se nalaze hrpe kamenja koje bi pripadale antičkoj ruševini. Odavde*

je, navodno, i jedan natpis koji se nalazio u zidovima srušene džamije, a danas u Zagrebu.”⁶ Iz toga možemo zaključiti da je tu najprije bila neka rimska građevina, a kasnije džamija. Međutim, čini se da je upravo tu bila i katolička crkva sv. Ivana Krstitelja. To nimalo ne iznenađuje kad znamo da se vjerojatno na području Trna nalazila rimska putna postaja koja se zvala «Ad Ladios» s utvrdom (castrum) uz važnu cestu Salona-Servitium (Solin-Bosanska Gradiška), gdje se ona spajala s još važnijom cestom koja je vodila od Sirmiuma (Srijemske Mitrovice) prema Akvileji u današnjoj Italiji.

Između Banje Luke i Gradiške pronađeno je više ostataka rimskih naselja. Jedno je takvo naselje bilo sjeverno od Laktaša, točnije od Laktaške rijeke kako je on zove, a riječ je o potoku Mahovljanka ili Velika Rijeka ili Lijevčanica. Evo kako to Skarić opisuje: «S obje strane sadanjega drumu nalazili se po njivama rasturena rimska cigla. Kod banje u Laktašima je prije 30 godina (dakle oko 1894. godine - op. A. O.) otkopano jedno veće zdanje. A i sama banja kao da je rimska građevina”⁴ U Laktašima na lokalitetu Zidine Arheološki leksikon BiH bilježi otkriće jedne rimske zgrade. Čini se da je riječ upravo o tom nalazištu koje spominje Skarić. U leksikonu stoji: «*Temelji rimske zgrade sa kanalima za hipokaust, vjerovatno jedne banje. Kako su očuvane samo supstrukcije a ne i zidovi, raspored prostorija prema datom planu nije jasan. Našlo se mnogo običnih i hipokaustnih cigli, keramike, stakla. Navodno, u Laktašima je bila nađena i pozlaćena statua; vjerovatno 4. v.(ijek). Izgubljena. Rimsko doba.*»⁵

Možda je upravo tu, malo sjevernije od Laktaša, bila rimska putna postaja Ad fines. S time bi se slagalo ono što sam Skarić piše, da je granica između dviju provincija Panonije i Dalmacije, kada je ta podjela uvedena, išla upravo planinskim vijencem planine Kozare pa dalje na istok prnjavorskim krajem, za koje mišljenje on kaže da je «većina historika», dok suprotno mišljenje, tj. da je ta granica bila južno od današnje Banje Luke, zastupa samo arheolog Carl Patsch.⁶ Budući da na latinskom finis znači granica, to bi se ime te postaje upravo lijepo slagalo s pretpostavkom da je tu granica stvarno i bila. To bi onda bila pogranična postaja na razmeđu dviju provincija.⁷ No, bez obzira bila tu granica ili ne, rimskih tragova tu svakako ima, a to znači da je u to vrijeme tu bilo i života. Možda je ta postaja bila malo sjevernije u području sela Maglajani, gdje je otkriveno rimsko naselje, o čemu

svjedoči pronađena rimska opeka i novac careva Antonija Pija (138.-161.) i Maksimilijana (286.-305.) godine.⁸

Da su naselja, pa i groblja bila upravo uz tu važnu cestu svjedoče i drugi nalazi iz rimskog, pa i prethistorijskog razdoblja. Tako je u Klašnicama, upravo na krajnjim obroncima Kozare prema Vrbasu otkriven značajan predhistorijski lokalitet koji se proteže na čak dva km dužine. To su krajem 20. st. istraživani lokaliteti Pećine Kozarica 1 i 2. To se nalazište uvrštava «*u red najznačajnijih paleolitskih nalazišta kod nas*»⁹ kako tvrdi arheolog Boris Graljuk koji je i vodio ta istraživanja. Kad smo već kod Klašnica, spomenimo i jedan srednjovjekovni grob otkriven prije 1941. u blizini mosta preko Vrbasa. Tu je pronađen i par «*naušnica dalmatinskohrvatske grupe*».¹⁰

Skarić piše o još nekim nalazima u našim krajevima: «*U selu Glamočanima pod kućom Miče Tatića sam prije više godina našao ostatke jedne rimske zgrade i nekoliko grobova.*» Iz ove formulacije čini se da je riječ od tome kako je spomenuti domaćin napravio kuću na temelju neke rimske građevine, gdje je bilo i rimsko groblje, o čemu govore otkriveni grobovi. Nije mi poznato da kasniji arheolozi spominju to nalazište. Zatim nastavlja: «*Malo bliže Banjoj Luci na starom drumu na zapadnoj granici sela Trna, a na zemljištu težaka Radmana sam našao jednu malu, ali solidnu građevinu — dakako samo njene temelje. Mislim da je bila hrišćanska crkvice te je dakle iz kasnih rimskih vremena.*»¹¹ Ni o tome, nažalost, ne nalazimo podataka kod kasnijih arheologa i povjesničara. Šteta je, jer su vjerojatno kasnije ti tragovi uništeni, a tako ugledan povjesničar sigurno ne bi postavljao neutemeljenih tvrdnja. Ako i nije bila točna njegova pretpostavka da je to nekoć mogla biti crkvice, rimska je građevina neke druge vrsti sigurno bila. Na pitanje zašto se to dogodilo odgovor je dao sam Skarić kada je uvodno napisao da ova područja nikada nisu sustavno arheološki istraživana, nego dosta površno. O životu u rimsko doba ima još nalaza iz naših krajeva. Skarić spominje i dvije ciglane koje je otkrio: «*Malo dalje odatle u selu Barlovcima stoje ostaci jedne rimske ciglane. Drugu ciglanu i jedno poveće rimsko naselje sam našao kod željezničke stanice u Ramićima.*»¹² Spomenimo odmah da je tu otkrivena i starokršćanska bazilika. Dalje prema Banjoj Luci arheološka su nalazišta u Šargovcu, gdje je otkriven jedan rimski sarkofag koji se sada nalazi u banjolučkom Kaštelu, a u samoj današnjoj Banjoj Luci više je nalaza iz rimskog

vremena, pa čak i jedan žrtvenik poganskog boga Jupitra koji je imao svoj hram negdje na području današnje banjolučke utvrde Kaštel.

Veće građevine često se prave na mjestu prije postojećih, pa je tako moglo biti i u Trnu: crkve na temeljima utvrda, džamije na temeljima crkava, itd. Budući da se gradilo uglavnom od kamena i cigle, dakle čvrstog materijala, kada bi neka građevina bila srušena, ostao bi materijal od kojega se gradilo nešto drugo. Takvih primjera imamo bezbroj u BiH, pa i u našim krajevima. Nemamo nikakvih podataka o navodnoj ploči s natpisom koja bi bila ugrađena u džamiju u Trnu, ali je ona sigurno starija od same džamije i mogla je biti iz kršćanske crkve, budući da su natpisi po katoličkim crkvama i grobljima bili uobičajeni, a po džamijama nisu. U tom bi smislu govorio i njezin eventualni prijenos u Zagreb, a ne recimo u Sarajevo ili koju drugu muslimansku sredinu. Puno bismo više mogli reći kad bismo znali za sudbinu te ploče i natpisa.

Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine spominje i neke druge nalaze na lokalitetu Džamijetina u Trnu. Tako su *«na zemljištu s druge strane seoskog puta prema Vrbasu ... otkriveni ostaci kostiju i keramičkih posuda»*, koji su, nažalost uništeni. Također *«na užem. prostoru nađeno je nekoliko fragmenata grube keramike sa ukrasom i bez ukrasa, te jedan ulomak gvoždenog predmeta.»*¹³ Sve to govori da je tu bilo života već u rimsko doba i da je tu moralo biti neko naselje. O tom su nalazištu pisali još u 19. st. Otto Blau¹⁴ i Vaclav Radimsky.¹⁵

U Trn tu rimsku putnu postaju smještaju arheolozi: W. Tomaschek, Philip Ballif, K. Miller, Esad Pašalić i Ivo Bojanovski, dok je Blau smješta u Banju Luku.¹⁶

Povjesničar Vladislav Skarić spominje dvije rimske zgrade koje je otkrio u Trnu. On piše kako je trasa starog drumu vodila nešto zapadnije od one koji je građen za vrijeme Turaka. Pretpostavljam da je taj stari drum što ga spominje Skarić mogao voditi nekako ondje gdje je kasnije prokopan kanal od aerodroma do rijeke Bukovice, budući da je to bilo močvarno područje, pa se valjda upravo zbog toga nekoć i zvalo Jaruga, kasnije prozvano Trn-Jaruga i konačno je ta Jaruga posve nestala iz naziva sela. Na taj me zaključak navodi i činjenica da je upravo taj kanal i danas granica Trna prema Bukovici i Jablanu, pa je moguće da je kanal upravo i iskopan pokraj toga nekadašnjeg puta. Prema Hamdiji Kreševljakoviću turska je uprava gradila tu novu trasu

1867. godine. Čini se da je riječ o onoj cesti Banja Luka-Bosanska Gradiška koji je kasnije asfaltiran i vodi kroz današnje naselje Trn, od željezničke postaje Zalužani, koja se nekoć zvala Dragočaj, do Glamočana. Trasa starog drumu predstavljala je ujedno i granicu između Trna s jedne strane, a Bukovice, Jablana i Glamočana s druge strane. Precizirajući gdje je to nalazište Skarić piše: «*Na trnskoj strani, kraj starog drumu, našao sam temelje jedne solidno građene rimske zgrade, a nešto dalje odatle, blizu novog drumu, koji je ovdje išao starom trasom ostatke druge rimske zgrade. Kraj ovih zgrada je svakako išao drum Servitium-Salona, koji je mogao i tada biti granica među selima.*»¹⁷ Zanimljivo je da Arheološki leksikon BiH ne spominje ovih Skarićevih otkrića u Trnu, a spominje i puno manje pojedinačne nalaze.

Drugo je nalazište iz rimskog doba u nedalekim Šušnjarima, selu na desnoj obali Vrbasa, nizvodno od Trna. Na tamošnjem lokalitetu Gradina iznad desne obale Vrbasa pronađeni su vrijedni arheološki nalazi. Tu je bila već prahistorijska gradina, a pronađeni su i «*ostaci antičke arhitekture*». Tu je bilo i neko utvrđenje dimenzija 45x30 metara. Tu je pronađeno «*obilje praistorijske keramike kasnobronzanog i rano-željeznog doba*». Na padini gornjeg dijela platoa pronađeni su «*ostaci zidova, među kojima je 1923. nađena kamena ploča s reljefom i natpisom (odnesena u Zagreb) i mač (izgubljen), uz ostatke građevinskog materijala*».¹⁸ Znamo da se i susjedne njive zovu Lončarine. O tome je nalazištu pisao Esad Pašalić.¹⁹ Dakako da bi bilo veoma korisno znati što je pisalo na toj kamenoj ploči; to bi nam vjerojatno otvorilo nove spoznaje o naravi građevine koja je tu bila i o vremenu u kojemu je postojala.

U Šušnjarima postoji još jedno vrijedno arheološko nalazište na lokalitetu zvanom Zidine. Tu je otkrivena srednjovjekovna crkva i groblje. Arheolozi su na jednoj uzvisici obrasloj šikarom pronašli ostatke zidova dimenzija 15 x 8 metara, za koju misle da je to vjerojatno bila crkva. Nažalost, «materijal od zidova je razvučen za gradnju okolnih kuća, kao i nadgrobne ploče od kojih je sačuvana samo jedna, fragmentirana».²⁰ Detaljnija istraživanja toga lokaliteta vjerojatno bi pomogla i da se preciznije ubiciraju neke crkve koje se spominju u popisima župa i crkava Zagrebačke biskupije iz 1334. i 1501. godine.

Na području današnje trnske župe do sada su otkriveni i neki pojedinačni nalazi iz rimskog vremena na lokalitetu Stupčevica u Bukovici. Arheolog Boris Graljuk piše u Arheološkom leksikonu Bosne i

Hercegovine: *"STUPČEVICA, Bukovica, (općina) Laktaši. Pojedinačni rimski nalazi. Na blagom uzvišenju nađeno željezno i brončano koplje, te ulomci crne keramike rimskog porijekla."*²¹ A Stupčevica je područje današnje zračne luke u Zalužanima, točnije u Trnu. I to nam je još jedna potvrda da je na tom području, kao i u široj okolici, bilo života još u rimsko doba.

Kojoj su župi pripadali katolici s područja današnje župe Trn u prošlosti?

Ljetopis franjevačkog samostana na Petrićevcu bilježi o nazočnosti katolika u Trnu: da je nekoć postojala crkva sv. Ivana Krstitelja u selu Trnu, od koje su i u vrijeme pisanja toga ljetopisa još stajale ruševine. Gavranović pak pišući o tome navodi preciznije gdje je ona bila i veli da je to «na današnjem zemljištu Matije Tomića, gdje se nalaze ruševine pod imenom 'Džamišće'». ²² Toj se crkvi moglo doći preko mosta na Vrbasu, što znači da je to mjesto bilo na desnoj obali Vrbasa. Autor veli da su crkvu porušili Turci jer je bila na glavnom putu Banja Luka-Bosanska Gradiška. Čini se da je tuda vodila i rimska cesta Salona-Servitium (Solin-Gradiška). Budući da je most bio veoma trošan i bilo je opasno prelaziti preko njega, katolici su se negdje prije 1680. godine okupljali na bogoslužje u Dragočaj, dakle na lijevoj obali Vrbasa. Valja imati na umu da je Dragočaj veoma širok pojam, i da je nekoć, još i u 20. st. obuhvaćao i današnje Zalužane, jer se i željeznička postaja tu zvala Dragočaj.

Petrićevački ljetopis tvrdi da iz 1672. i 1673. postoje «*dva fermana gdje se dozvoljava prelaz preko mosta u Trn, gdje je bila crkva. Nalazila se u blizini negdašnje rimske kolonije 'Verbasum' i vojničke rimske postaje 'Ad Castra', koje su bile spojene s mostom preko rijeke Vrbasa, čiji se tragovi i danas vide. Na ovu župu sv. Ivana Krstitelja spadala su sela današnjih župa Barlovaca i Ivanjske, no buduć je bila na udaru t. j. na glavnom putu između Banja Luke i Gradiške, sruše je Turci i fratre rastjeraju, koji opet osnuju spomenutu župu 'Dragočaj'.*»

Prema tim tvrdnjama, bilo je, dakle, sjedište župe za cijelo područje današnjih župa Barlovci, Ivanjska, Šimići i Trn najprije u Trnu, da bi u drugoj polovici 17. st. bilo preneseno u Dragočaj, a onda konačno iz Dragočaja u Ivanjsku prije 1683. U Ivanjskoj 1726. nalazimo župnika fra Ivu Kmetovića.²³ Nažalost, o životu župe u Trnu nemamo gotovo nikakvih povijesnih podataka.

Neka nam u svezi s tim bude dopušteno malo razmišljati (i pretpostavljati). Poznato je da su tako velike građevine kao što su crkve nerijetko građene na mjestu gdje je već postojala neka (slična) građevina. Budući da je tuda išla rimska cesta, tu je prema gornjoj tvrdnji bila rimska vojnička postaja i «Ad castra» i rimska kolonija «Verbasum». Nije li već u to vrijeme tu mogla biti i kakva crkvice, jer je kršćanstvo već u to vrijeme i u ovim krajevima puštalo korijenje, o čemu svjedoče otkriveni ostatci bazilike na lokalitetu Grič-Pauša u Ramićima, neda-leko od današnje župne crkve Svetoga Vida u Barlovcima. Ako i nije, od ostataka tih rimskih građevina pokršteni su Slaveni nakon svoga dolaska u te krajeve mogli tu sagraditi sebi crkvu. Ona je svakako morala postojati u srednjem vijeku. Turci su zatečenu crkvu mogli jednostavno pretvoriti u džamiju, kako je to na drugim mjestima bio čest slučaj, ili na mjestu srušene crkve podići džamiju, koja se doduše ne spominje, pa je toponim «Džamište» mogao nastati i tako što je muslimanski svijet ruševine crkve jednostavno proglasio ruševinama džamije i zvao ih Džamište.

U traženju odgovora na to pitanje valjalo bi imati na umu i popis župa i crkava Dubičkog arhiđakonata Goričkog arhiđakona Ivana iz godine 1334., kao i onaj popis svećenika Zagrebačke biskupije 1501. godine. Mnoge crkve iz tih popisa još uvijek nisu precizno ubicirane, pa se zapravo ne zna ni koliko je daleko Zagrebačka biskupija u to vrijeme sezala na jug u ovom našem području. Potpisani autor se tim pitanje bavio neko vrijeme i objavio jedan rad u kojemu je, čini se, uspio dokazati, da je ne malen broj tih župa bio u današnjem Liječju polju, već od Mahovljana i Laktaša pa sve do Save na sjeveru i Vrbasa na istoku. Valja uzeti u obzir i arheološke nalaze na lokalitetu Gradi-na u Šušnjari, gdje je još u 18. st. bilo nešto katolika. U maticama krštenih župe Ivanjska susrećemo od 1769. do 1774. katolike iz Šušnjara s prezimenima Matošević, Čurčić i Lončarević.

Ako je u Trnu u srednjem vijeku bila župa, onda je ona vjerojatno pripadala Zagrebačkoj biskupiji. Problem je u tome što se u spomenuta dva popisa ne spominje neka župa sv. Ivana Krstitelja koja bi tu mogla biti. Ima jedna, ali je ona, čini se, bila kod Gornjih Kijevaca u Liječju polju.²⁴ Ima više crkava i župa kojima se ne imenuje zaštitnik, pa bi možda neka od njih mogla biti upravo u Trnu. Također je moguće da se vremenom patron promijenio, ali je ovo najmanje vjerojatno,

jer se to ne čini često, a pogotovo sa svecima s tako velikim ugledom u narodu. Odgovor bismo mogli naći kad bismo znali kad se točno spominje župa u Trnu.

Svakako su se okolnosti bitno promijenile kada su 1528. Banja Luka i niz utvrda u dolini rijeke Vrbasa, pa i u Lijevcu polju konačno pale u turske ruke. Ipak, činjenica je da se u tome stoljeću katolici iz cijelog onoga kraja okupljaju na misu u Trn, i to i oni iz današnjih sela Bukovica, Barlovci, Jablan i sve dalje pod Kozaru do Ivanjske i Širnića. A što je s onima iz Dragočaja sa svim njegovim zaseocima? Oni su se već tada mogli okupljati u Dragočaju, vjerojatno na Crkvenama.

Naime, fra Juro Šalić tvrdi da se župa u Dragočaju spominje već 40-tak godina kasnije.²⁵ Naime, godine 1567. i 1583. spominje se neki fra Marko kao župnik u Dragočaju. To bi značilo da je župa u Dragočaju postojala već u drugoj polovici 16. stoljeća. Znači li to da je sjedište župe iz Trna preneseno u Dragočaj. Moglo bi biti i to, ali je vjerojatno da su ta dva mjesta služila za bogoslužje - barem neko vrijeme - usporedno jedno s drugim. A kako iz kasnije povijesti znamo da su se katolici stoljećima okupljali na Crkvenama, na ruševinama crkve sv. Vida, tako su se mogli okupljati i u Trnu na mjestu gdje je nekoć stajala crkva sv. Ivana Krstitelja. S vremenom je Dragočaj sve više dobivao na važnosti, a Trn slabio, osobito nakon što je porušen most preko Vrbasa, pa katolici s lijeve strane Vrbasa nisu više mogli ići u Trn. Dragočajsku župu spominje i provincijal franjevačke provincije Bosne Srebrene fra Marijan Pavlović u jednom izvještaju u Rim 1623. godine.

Kada je sjedište župe iz Dragočaja preneseno u Ivanjsku?

Iako nemamo izravnog odgovora na to pitanje, u tome nam može pomoći Fojnička regesta. Prema toj knjizi još godine 1667., 1668. sve do kolovoza 1669. spominje se «župnik Drakočajski», odnosno «Dragočajski».²⁶ Navodi se i jedan ferman sultana Mehmeda iz godine 1676. «glede župe Ivanjske u Banjaluci».²⁷ Iz same te formulacije ne možemo zaključiti da li tamo župa već postoji, ili bi je tek trebalo osnovati odnosno sjedište trebalo tek prenijeti iz Dragočaja u Ivanjsku. Međutim, postoji još jedan ferman sultana Muhameda IV. iz hidžretske godine 1091. a to je oko godine 1683. po našem kalendaru, kojim se dopušta slavljenje sv. mise «*u selu Dragočaj župe Ivanjska*» («in pago Dragocsaj Parochiae Ivanskae»), kako se veli u kratkom uvodu pred

tekstom fermana. Kako stoji u fermanu, raja tj. katolici iz sela Dragočaj i Ivanjska podnijeli su sultanu pisanu molbu u kojoj su izložili kako su oni od starine išli preko mosta koji se nalazio na rijeci Vrbas u Trn i tu na određene i uobičajene dane «čitali Evanđelje», tj. slavili sv. misu, a da sada zbog srušenog mosta dolaze u Dragočaj i tamo čitaju Evanđelje. Iako oni time ne čine ništa nezakonito, banjolučki muslimani i drugi državni službenici prigovaraju zašto i dalje ne čine kao do tada, tj. da idu u Trn, te traže od njih novaca zbog toga što se sada okupljaju na drugom mjestu. Sultan takav postupak muslimanima i suradnika osuđuje i zabranjuje im da dosađuju i da od njih traže novaca.²⁸ U samom se fermanu ne spominje župa, nego samo sela Dragočaj i Ivanjska, a ne veli se da bi župa bila u jednom ili drugom od tih sela. Zato je opravdano upitati, je li to interpolacija samoga autora da bi se radi-
lo o slavlju mise u «selu Dragočaj, ivaštanske župe», što bi značilo da je do te godine sjedište župe već preneseno u Ivanjsku.

Ako uzmemo da su gornje riječi ispravno navedene, onda bi to značilo da je sjedište župe iz Dragočaja preneseno u Ivanjsku najkasnije 1683. godine, ali je vjerojatnije da je to bilo između 1669. i 1676. godine, u što bismo bili sigurniji, kad bi nam bio poznat točan sadržaj onoga fermana «*glede župe Ivanjske u Banjaluci*» iz 1676. Svakako je prijenos sjedišta uslijedio prije Velikog ili Bečkog rata koji je počeo 1683. i trajao do 1699., a koji je prouzročio nestanak mnogih župa u Bosni i velike vjerske i etničke promjene u tim krajevima, pa i u ovom našem području.

Pohodi biskupa ovim krajevima u prošlosti

Fra Tomo Ivković

Skradinski biskup i administrator Bosne fra Tomo Ivković pohodio je brojne župe i sela u Bosni od 1626. do 1630. godine. O tome je poslao izvještaj u Rim iz Fojnice 26. srpnja 1630. godine, i to nam je dragocjeno vrelo podataka. To je, koliko do sada znamo, najstariji izvještaj o ovim krajevima koji je sačuvan. U svom izvještaju on navodi (čini se, kronološkim redom) mjesta koja je pohodio od 1626. do 1630. i broj osoba koje je krizmao. Navodi bez ikakvih datuma i godina 86 numeriranih mjesta, a u nekima je krizmao više puta, čak tri ili četiri! Počeo je u Našicama i (Đakovačkim) Selcima, a završio u Kreševu.

Kada je točno pohodio koje mjesto, nije nam moguće znati, pa možemo samo otprilike pretpostavljati prema rednom broju. Za nas je veoma važno da je na ovom našem području i to u dva navrata krizmao i u selu Bukovici, što je upisano pod rednim brojem 29. Tu je prvi put krizmao 54 osobe, a drugi 70, dakle ukupno 124 vjernika. Možemo samo pretpostaviti da je to bilo u dva susljedna dana. Prije Bukovice krizmao je u Laktašima 63 vjernika (redni broj 28). Usporedbe radi navedimo da je u Dragočaju, kamo je taj put otišao iz Bukovice, krizmao samo 58 vjernika (redni broj 30), ali je tamo došao još dvaput kasnije: kada je pohodio župe Banju Luku i Motike, te je krizmao najprije još 140 vjernika (redni broj 48) a treći put 120 (redni broj 64),²⁹ dakle ukupno 318. Iz Ivkovićeve popisa ne moramo zaključivati da su sva ta mjesta bila sjedišta župa, nego su to mogla biti samo sela u određenoj župi. Uostalom, i kasnije kroz povijest biskupi su više puta krizmali u Bukovici a da tu nikada nije bilo sjedište župe, nego samo jedna crkvena kuća u kojoj bi župnik odsjeo kada bi se našao u tim krajevima. U Ivkovićevo vrijeme nema župe u Ivanjskoj. Ne možemo sa sigurnošću tvrditi niti da je tada župa bila u Dragočaju, gdje je on također krizmao, ali je to vjerojatno, budući da samo osam godina kasnije Dragočaj kao župu spominje biskup fra Jerolim Lučić.

Fra Jerolim Lučić

Biskup fra Jerolim Lučić pohodio je ove krajeve 1638. godine. Nakon što je pohodio župu Banja Luka, došao je u župu Dragočaj («parochia Dragociaii»), gdje je slavio sv. misu i dijelio sv. krizmu. Krizmao je tu 597 krizmanika, ne navodeći поблиže mjesto. U slavlju je sudjelovalo 8 franjevac. Navodi da župa Dragočaj nema crkve, a da se za vjernike pastoralno brine fra Pavao Bosančić. Ne veli da je on tu župnik, nego: «Kristovim vjernicima dijeli sakramente fra Pavao Bosančić».³⁰ To bi moglo značiti da on tu nije trajno boravio, nego dolazio iz neke zajednice. Župa je inače pripadala okrugu samostana u Fojnici. Koliko je to velik broj krizmanika, među kojima su svakako bili i oni iz Bukovice i Trna, najbolje vidimo kad ga usporedimo sa župama Banja Luka, gdje je Lučić krizmao samo 104 vjernika, a nakon Dragočaja otišao u Podkozarac, gdje ih je krizmao 136. Lučić ne spominje pojedinačno sela, pa prema tome ni Bukovice ni Trna.

Fra Marijan Maravić

Nakon Lučića župe po Bosni i Slavoniji je pohađao biskup fra Marijan Maravić od 1646. do 1650. Po završetku tih pohoda, koje je više puta morao prekidati zbog vlastite bolesti, te zbog epidemije kuge i ratova, poslao je opširan izvještaj u Rim. U našim krajevima je pohodio župu Dragočaj, u koju je stigao iz župe Kozarac 15. studenoga 1649. Došao je noću prije zore iz straha pred Turcima. Bit će da je tu malo odmarao nakon naporna puta, jer piše kako je tu 18. studenoga i sljedećih dana, nakon što je slavio sv. misu i održao kratak nagovor krizmao ukupno 432 vjernika. Samo kao usporedbu da se vidi veličina župe spomenimo da je sljedećih dana krizmao gotovo jednak broj vjernika i u susjednoj župi Motike 438 vjernika, a u Banjoj Luci njih 289. Ne spominje gdje je slavio sv. misu i krizmao, niti nabroja sela pojedinačno, jedino veli da je sudjelovao vjerni puk i nespomenuti broj svećenika, «otaca», očito franjevac, jer navodi da se za župu brine samostan u Fojnici.³¹ Međutim, na drugom mjestu navodi župe koje imaju crkvu. U cijelom Bosanskom kraljevstvu bilježi on 25 crkava, pri čemu valja imati na umu da jedino župa Majdan (Stari Majdan) kod Sanskoga Mosta i Vodičevo na Uni imaju po dvije crkve. U našim krajevima ni jedna župa u to vrijeme nije imala crkve: ni Dragočaj (skupa s Ivanjskom, Trnom, Bukovicom), ni Motike, ni Banja Luka, pa ni Kozarac. Najbliža crkva bila je u Kotoru (Kotor Varoši), Ljubiji i Majdanu! Nakon što je nabrojao crkve koje postoje, biskup zaključuje svoj izvještaj riječima: «*U drugim župama koje su u Bosni nema crkava, jer su ih srušili Turci, ali se sveti sakramenti dijele na grobljima i u kućama vjernika*».³² Mislim da iz toga možemo opravdano zaključiti da je i Maravić dijelio sv. krizmu na groblju Crkvene, tim više što je tu nekoć postojala crkva sv. Vida, ali ne bi trebalo isključiti ni neke vjerničke kuće, pogotovo imajući u vidu da je on tu boravio više dana, budući da je tek 22. studenoga otišao dalje u župu Motike. Svakako su tom prigodom krizmani i vjernici iz sela današnje trnske župe.

Valja imati na umu da od 1645. do 1669. punih 25 godina traje tursko-mletački rat poznat kao Kandijski (Kretski) rat, dakle upravo u vrijeme pohoda biskupa Maravića, a od 1683.-1699. Veliki ili tzv. Bečki rat. Ako se tomu pridoda podatak da je cijelo vrijeme bilo epidemija kuge i drugih bolesti, onda je jasno zašto je katolika u ovim krajevima rapidno nestajalo. Sam Maravić spominje da je krajem 1749.

godine harala epidemija kuge u (Bosanskoj) Gradiški i Banjoj Luci koje je tada pohodio.³³

Fra Nikola Ogramić-Olovčić

I Bosanski biskup fra Nikola Ogramić-Olovčić pohodio je ove krajeve dok je sjedište župe bilo još u Dragočaju i dok se župa još zvala tim imenom, o čemu je 1675. osobno podnio pisani izvještaj u Rimu. U toj je župi dijelio i sv. krizmu. Bilo je to 24. svibnja 1672. U cijeloj župi, kamo je pripadala i Bukovica, nije bilo nikakve crkve, nego spominje samo drvenu kapelicu ili kip (*«lignum»*) na mjestu suvremenog groblja. Po svemu izgleda da se radi o groblju na Crkvenama. Tada je župa imala 1.200 vjernika, od kojih je biskup krizmao njih 953,³⁴ budući da u te krajeve biskup nije dolazio više od 20 godina, još od biskupa Maravića. Tu su svakako krizmani i vjernici iz Bukovice i Trna, iako se to izričito ne navodi.

Fra Mato Delivić

Župu Ivanjska kamo je tada spadala i Bukovica i Trn pohodio je 28. ožujka 1737. biskup fra Mato Delivić, samo nekoliko mjeseci prije austrijsko-turske bitke pod Banjom Lukom, koja je donijela velike promjene u sastavu katoličkog stanovništva ovih krajeva. On je bio prvi apostolski vikar Bosanskog apostolskog vikarijata koji je ustanovljen samo dvije godine prije, 1735. Prije njega punih 65 godina nije biskup pohodio ove krajeve; posljednji je bio fra Nikola Ogramić-Olovčić 1672. godine. Ipak, našao je u ivaštanskoj župi dosta vjernika koje je krizmao neki mons. Virnić u Gradiški s one strane Save (možda je to koji zagrebački pomoćni biskup ili kanonik, jer je Stara Gradiška u to vrijeme pripadala Zagrebačkoj biskupiji), kada je tamo boravio prije nekoliko godina. Lijepo je to svjedočanstvo za ovdašnje vjernike, jer su - ne mogavši dočekati biskupa koji nije dolazio tako dugo - sami pošli preko Save, uz brojne opasnosti, kako bi se krizmali. Našao je samo ponekog vjernika kojega je krizmao još biskup bosanski biskup Ogramić-Olovčić 1672. godine. Delivić je krizmao na dva mjesta u toj župi: najprije tri dana u selu Ojdanići (*«in Villa Hoidanich»*), a onda je otišao u Ivanjsku i tu je boravio dulje vrijeme. Nakon što je krizmao nekoliko dana, ozbiljno je obolio i tu je mjesec dana bolovao, te je čak primio i sakramente umirućih, ali se oporavio.

Tu je krizmao i vjernike iz Bukovice i Trna, dok se Jablan u to vrijeme još ne spominje kao zaseban toponim.

U svom izvještaju u Rim donosi osnovne podatke o župi, te navodi broj vjernika po pojedinim selima. U selu Bukovica (Bukoviza) veli da ima 18 katoličkih kuća s 270 duša, od kojih je on krizmao 218. Valja imati na umu da su tada obitelji živjele u većim zadrugama, pa je otuda lako razumljivo što su katoličke kuće imale prosječno oko 15 članova. Imalo je to i praktičnog razloga, jer se porez Turcima plaćao po «dimovima», tj. ognjištima, tako da su braća i bliži rođaci živjeli u zadrugama, a obitelji je bilo više. U selu Trn («*Tern*») ima 5 katoličkih kuća s 40 vjernika, navodi Delivić, a od toga ih je on u Ivanjskoj krizmao 31.³⁵

Dva pohoda fra Pavla Dragičevića

Boraveći u ivaštanskoj župi, kako proizlazi iz popisa, apostolski vikar biskup fra Pavao Dragičević, kojega, prema župnim maticama, 1730. nalazimo kao župnika u Ivanjskoj, je dva dana krizmao i u Bukovici i to 16. i 17. siječnja 1742. Povoljna je okolnost što se opisuje gdje su te krizme bile. Nije to bilo ni na groblju niti u kakvoj kapelici, jer je tamo nije ni bilo, jer zašto bi usred zime biskup krizmao pod vedrim nebom da je bilo ikakvog zaklona. Doduše za prvu krizmu se izričito kaže da je krizmao u samoj kući («*in domo*»), a za drugu kod kuće («*penes domum*»). Važno je uočiti da tada krizma nije bila pod misom kad su svi krizmanici morali čekati do kraja mise i završnog blagoslova, nego su nakon što bi biskup odslužio sv. misu i propovijedao (tako nam se opisuje jedna krizma npr. na Crkvenama), krizmanici pojedinačno s kumovima pristupali i kad bi bili gotovi, mogli su ići kući. To je bilo tim potrebnije, kako bi se vjernici razišli u manjim skupinama ili pojedinačno, da se ne iritiraju Turci.

Prvi dan krizme u Bukovici bio je 16. siječnja i to «*u selu Bukovica u kući Petra Bumbara*», gdje je nakon svete mise biskup krizmao 32 krizmanika. Po svemu se čini da je biskup noćivao u selima u kojima je krizmao, jer je četiri dana krizmao u donjem dijelu župe, najprije dva dana u Ojdanićima, pa još dva u Bukovici, pa ne bi bilo moguće, niti bi to imalo smisla, u onim zimskim uvjetima i kad je kratak dan, vraćati se po mraku u Ivanjsku pa ponovno dolaziti. To znači da je u Bukovicu (koja je obuhvaćala i današnje Barlovce, kako je to očito iz

popisa prezimena krizmanika i kumova) došao iz Ojdanića, vjerojatno već 15. siječnja navečer, nakon što je tamo završio krizmu, a svakako je konačio u Bukovici, pretpostavljam baš u kući Petra Bumbara u kojoj je sutradan krizmao.

Dragocjeni su nam podaci o krizmanicima i kumovima koje je unio u svoj izvještaj koji je poslao u Rim, a koji - koliko mi je poznato - do sada uopće nisu obrađivani, a sadrže brojna imena, godine, imena kumova, za neke čak i mjesto odakle su, itd. Pisan je latinski, a ja ovdje imena prevodim na hrvatski. Kod nekih imena moguće je više hrvatskih verzija, npr. Michael je: Mijat, Mijo, Mile, Mihovil. Budući da je u našem kraju u to doba najčešći oblik bio Mijat, ja ću ga uvijek tako prevoditi. Slijedi popis krizmanih 16. siječnja!

Biskup fra Pavao Dragičević pohodio je još jedanput župu Ivanjska u jesen 1761. godine, o čemu je poslao izvještaj u Rim sljedeće godine. U njemu, nažalost, ne navodi popisa vjerničkih obitelji niti imena krizmanika, čak ne navodi ni njihova broja. Spominje da je u toj župi krizmao na dva mjesta: najprije na groblju Crkvene 27. rujna 1761. kamo je došao iz župe Banja Luka, a zatim kod župne kuće u Ivanjskoj, gdje je krizmao 29. rujna na blagdan sv. Mihovila, te još neke malobrojne dan kasnije. Iz navedenih podataka saznajemo da je od posljednjeg njegova pohoda prije nepunih 20 godina u toj župi kršteno 631 dijete, umrlo je 389 vjernika, a vjenčana 104 para. Župa je u tome trenutku imala 377 katoličkih kuća i 3.642 vjernika.³⁶ Možemo samo pretpostaviti da su vjernici iz Bukovice i Trna bili krizmani na Crkvenama, jer im je tamo puno bliže doći nego u Ivanjsku, a oni iz Bukovice su se u to vrijeme koristili tim grobljem kao svojim, a tamo su išli i na sv. misu.

Pohod fra Marijana Bogdanovića

Godine 1768. obišao je župe u Bosanskom apostolskom vikarijatu apostolski vikar biskup fra Marijan Bogdanović. O svom pohodu dostavio je u Rim sličan izvještaj kao i biskup Dragičević 1743. Izvještaj s popisom obitelji po selima svake pojedine župe je po biskupovu nalogu napravio njegov tajnik fra Josip Tomić u kreševskom franjevačkom samostanu Sv. Katarine 20. ožujka 1789. Popis je objavio naš ugledni povjesničar fra Dominik Mandić.

U ivaštanskoj župi je najveća promjena, ako usporedimo s Dragičevićevim izvještajem, nastalo upravo obzirom na selo Bukovicu. Ona

se pod tim imenom uopće ne spominje, što veoma začuđuje. Međutim, spominje selo Lagumčije (*Lagumgie*) i Barlovce, kojih kod Dragičevića nema. Pregledom prezimena koja on navodi u tim Lagumčijama, iako su se dogodile velike promjene, ispada da on pod Lagumčijama podrazumijeva Bukovicu. Otkuda mu taj naziv, koji inače u poznatim povijesnim vrelima nigdje ne susrećemo, ne možemo odgovoriti. Valja samo napomenuti da po Dragičevićevu popisu tada u Bukovici živi samo jedna obitelj Lagumdžić (*Lagumgich*), ali se nijedna obitelj s tim prezimenom ne spominje kod Bogdanovića. Također puno kasnije u današnjem Jablanu (koji Bogdanovićev kao ni Dragičevićev izvještaj uopće ne spominju) i Trnu susrećemo prezime Lagundžija i(li) Lagundžić. Ovdje donosim Bogdanovićev popis kako ga je Mandić objavio, s time što latinski popis prevodim na hrvatski. Prvi broj označava odrasle članove, a drugi djecu koja još nisu bila na prvoj pričesti, dakle mlađu od sedam godina.

Četiri pohoda fra Marka Dobretića

Apostolski vikar biskup fra Marko Dobretić četiri puta je pohodio ove krajeve između 1773. i 1782. godine. Nažalost, o prvom pohodu ne postoji objavljeni izvještaj, pa ne znamo nikakvih pojedinosti o njemu, jedino iz izvještaja koji je biskup poslao u Rim nakon drugog pohoda 12. srpnja 1777., a sačinio ga je po njegovu nalogu njegov tajnik fra Josip Valentić u Fojnici, znamo da je prvi pohod bio 10. rujna 1773. godine.

Drugi je Dobretićev pohod ivaštanskoj župi bio samo tri godine kasnije, u ljeto 1776. Iz izvještaja vidimo da je biskup pohodio više sela te ogromne župe. U župu je došao iz župe Vodičevo kod današnjeg Bosanskog Novog 14. kolovoza uvečer i tu je ostao do 22. kolovoza. Na Veliku je Gospu krizmao u Ivanjskoj, sutradan, na blagdan sv. Roka otišao je na Crkvene, udaljene dva sata i tamo slavio sv. misu i krizmao, a *«kad se već dan naginjao kraju otišao u drugo selo iste župe, zvano Bukovica, udaljeno jedan sat hoda, u kojemu ima još jedna župna kućica»*³⁷ Tu je također slavio sv. misu 17. kolovoza. Nažalost u objavljenom dijelu ovog izvještaja koji donosi Jelenić ne navodi se je li tu također krizmao, ali to možemo s pravom pretpostaviti, budući da je to činio u svim drugim mjestima kamo je dolazio: u Ivanjskoj, Crkvenama, Topoli kod Dikevaca, Dolini na Savi. Osim toga upravo

kod te Topole stoji da je *«sve obavio kao i prošlih dana»*.³⁸ Na Crkvenama je dijelio sv. krizmu još jedan dan, 24. kolovoza, na blagdan sv. Bartola apostola, kada je krizmao 58 vjernika. Izričito se kaže da je na Crkvene došlo vjernika iz oba dijela župe, gornjeg i donjeg, tj. ivaštanskog i dragočajskog. U prvom dolasku na Crkvene, 16. kolovoza, tu je krizmao 127 vjernika. Ukoliko u Bukovici ipak nije krizmao, onda pretpostavljam da su bukovački krizmanici uključeni u broj krizmanih na Crkvenama. Sveukupno je pri tom pohodu u župi Ivanjska biskup Dobretić krizmao 525 vjernika.

Uočljivo je da je župa brojčano brzo rasla. To ćemo vidjeti osobito ako usporedimo brojeve koje je donio biskup Dragičević kod svog drugog pohoda 1761. godine i ove Dobretićeve, jer on donosi statističke podatke od zadnjeg svoga pohoda. Sada je npr. kršteno više u tri godine, nego u vrijeme Dragičevića u 20 godina. Evo Dobretićevih podataka koji se odnose na razdoblje od 1773. do 1776. (nepune tri godine): krštenih je 633, vjenčanih parova 127, umrlih 148. U to vrijeme župa Ivanjska ima 439 katoličkih kuća u kojima živi 2445 odraslih vjernika i 1960 djece, što ukupno iznosi 4405 vjernika.³⁹

Treći Dobretićev pohod župama Bosanskoga apostolskog vikarijata bio je 1779. godine, o čemu je poslao izvještaj u Rim iz Fojnice 20. lipnja 1780.⁴⁰ Taj je pohod obavio kad je već imao 73 godine, a bio je i slaba zdravlja. Izvještaj je napravio biskupov tajnik fra Filip Šimić iz Jajca po biskupovu nalogu. U župu Ivanjska je došao iz Vodičeva. Krizmao je na dva mjesta: u Ivanjskoj i na Crkvenama. Na groblju Crkvene je na Gospu od anđela ili Porcijunkulu 2. kolovoza te godine krizmao 169 vjernika, a misu je služio na kamenom oltaru na ruševinama crkve sv. Vida, kao i tri godine ranije. O pobožnosti svijeta na Crkvenama stoji u izvještaju da su i biskup i svi nazočni svećenici imali pune ruke posla, jer je ispovijedi i pričesti bilo *«bez broja»*, a nakon sv. mise i krizme svi su navalili biskupu poljubiti pastirski prsten.⁴¹ Kad je završio krizmu i kanonski pohod u samoj Ivanjskoj, uputio se 4. kolovoza 1779. *«u drugi dio iste župe, udaljen dva sata hoda, koji se zove Bukovica, u kojem mjestu isto tako postoji župna kućica»*.⁴² Nažalost, u objavljenom izvještaju nema nikakvih pojedinosti koliko se tu zadržao i što je sve činio; u izvještaju slijedi samo da je 6. kolovoza krizmao tri vjernika, ali ne veli se gdje; moglo je to biti i u Ivanjskoj. Iz izvještaja je jedino sigurno da još i tada u Bukovici postoji skromna župna kuća,

ali se ne navodi gdje je ona točno bila, niti se navodi razlog biskupova pohoda. Ako tu taj put nije dijelio sv. krizmu, je li tako daleko putovao samo da bi pregledao tu župnu kućicu? Mislim da je opravdano zaključiti da su vjernici iz Bukovice i Barlovaca, pa i Trna, koliko ih je bilo, pristupili sv. krizmi na Crkvenama. Valja uočiti da je u gornjem dijelu župe tj. u Ivanjskoj krizmao svega 136 vjernika, a na Crkvenama 169, što znači da je donji dio župe imao više vjernika. Inače, od zadnjeg biskupova pohoda prije tri godine bilo je u župi Ivanjska 728 krštenih, 401 umrlih i 131 vjenčanih parova. Vjernika je u cijeloj župi 1779. bilo 4696, od čega 2899 odraslih i 1797 nepričešćene djece.⁴³

Četvrti i posljednji put je biskup Dobretić pohodio župu u Ivanjskoj 1782. godine, kada je pregledao župne matice, kako vidimo iz njegova potpisa i pečata. Nemamo nažalost podataka o krizmama i eventualnom pohodu Crkvenama ili Bukovici. Uza sve napore i opasnosti, on je župe svoga vikarijata revno pohađao i to svake treće godine. Pri svom četvrtom pohodu ovim krajevima imao je već 76 godina! Umro je 8. siječnja 1784. godine.

Pohodi biskupa Okića i Ilijića

Do kraja 18. stoljeća župu Ivanjska i ove krajeve pohodila su još dva biskupa, kako vidimo iz potpisa u ivaštanskim župnim maticama. Najprije je to učinio fra Augustin Okić (zovu ga još i Botoš-Okić) 19. kolovoza 1785., a punih 13 godina kasnije, 20. srpnja 1798. biskup koadjutor apostolskog vikara u Otomanskoj Bosni fra Grgo Ilijić.⁴⁴ Kada je stigao upit iz Rima zašto ne obilazi svojih župa, Okićev odgovor je glasio «*da je svako kretanje apostolskog vikara skopčano s velikim životnim opasnostima*».⁴⁵ Pod kraj njegova života dodijeljen mu je pomoćni biskup s pravom nasljedstva, spomenuti Ilijić. Međutim, kad je naslijedio Okića, on više nije pohodio župu Ivanjska, iako je poživio do 1813. godine.

Pohodi revnog biskupa fra Augustina Miletića

Biskup Ilijić dobio je koadjutora 1802. godine u osobi fra Augustina Miletića, rodom iz Fojnice. On je Ilijića i naslijedio 1813. i uzorno vodio svoj apostolski vikarijat do smrti 1831. Župu Ivanjska pohodio je ukupno sedam puta: triput kao koadjutor: 1805., 1808. i 1811., te četiri puta kao apostolski vikar: 1818., 1822., 1825. i 1829. Za sve te

pohode imamo dokaz u potpisima župnih knjiga župe Ivanjska. Jedino nije pohađao župe 1814. ili 1815., kako bi po rasporedu trebalo biti, jer je u to vrijeme harala čak trogodišnja epidemija kuge (1813.-1816), koja je pomorila mnoštvo svijeta širom Bosne i dobrano prorijedila mnoge župe. Nažalost, nemamo podataka je li dolazio i u ove naše krajeve, prije svega u Bukovicu, ali smijemo pretpostaviti da jest, budući da bi u svakoj župi ostajao po tjedan dana, a znamo da je u to vrijeme, barem na početku, tu još postojala župna kuća.⁴⁶

Pohodi ostalih biskupa do osnutka Banjolučke biskupije 1881.

Nakon Miletića župu Ivanjska, kamo je do 1876. pripadalo današnje područje župe Trn, zatim od 1876. do 1879. župi Petrićevac, a otada konačno novoosnovanoj župi Barlovci, pohađali su ovi biskupi: 1836. i 1840. apostolski vikar fra Rafo Barišić, zatim apostolski provikar fra Andrija Karačić 1853., te apostolski vikari fra Marijan Šunjić 1857., fra Sebastijan Franković 1864. i konačno tripud fra Paškal Vuičić 1869. i 1874. i 1880., dok je župu 1868. pohodio njegov suvizitator fra Nikola Krilić koji, čini se, nije dijelio sv. krizmu, nego samo Vuičić slijedeće godine. Svi su ti pohodi zabilježeni u maticama ivaštanske župe. U vrijeme trećeg Vuičićeva apostolskog pohoda 1880. godine Barlovci su već samostalna župa.⁴⁷

Epidemije kuge - uzrok smanjenja broja katolika

U Bosni je kroz stoljeća često harala pošast kuge i drugih bolesti. Bilo ih je u puno navrata, od 16. do 19. stoljeća, ali su neke epidemije ostavile osobito tragične posljedice. Epidemija kuge u Banjoj Luci spominje se još 1596. godine. Također je godine 1690. i osobito 1731.-1732. harala velika kuga u Banjoj Luci. Ove posljednje godine kronike bilježe da je od kuge u tom gradu pomrlo čak 7000 ljudi,⁴⁸ cijeli jedan mali grad. Sigurno je da je epidemija obuhvaćala šire područje, pa je vrlo vjerojatno ta epidemija zahvatila i okolna sela, pa i ovo naše područje. Fra Nikola Lašvanin bilježi u svome Ljetopisu: *«A kad nasta godište 1732. otrova se sva Bosna (misli se od kuge). Za upisati koliko gdi pomri, hotilo hi se mlogo karte i vrimenta (...) Što od ove kuge pomr, mučno je znat broj. Ovo znam da u velikih misti kakono u Sarajevu, Mostaru, Banjoj Luci... na dan hi se po trista mrtaca kopalo. I u svoj Bosni nit osta grad, varoš, ni selo, gdi ne pomori.»*⁴⁹ Umrli su i neki franjevci koji su

svetim sakramentima opremali kužne bolesnike. Tako je u Jeleču (Majdanu kod Mrkonjić Grada) umro fra Jero(nim) iz Kotora (Kotor Varoši), te mu se i danas vidi grob na majdanskom katoličkom groblju. Sigurno je kuga zahvatila i naše krajeve. Također je velika kuga harala krajem 18. stoljeća, 1780.-1783. i 1795.-1796., te opet početkom 19. stoljeća, od 1813. do 1816. godine, kada je neke obitelji posve istrijebila i dobrano prorijedila stanovništvo ovih krajeva. O tome svjedoče župne matice umrlih gdje su one sačuvane. Iz njih bi se mogli iščitati mnogi zanimljivi podatci. Fra Juro Šalić donosi podatke o broju umrlih od epidemija kuge koje je prikupio iz ivaštanskih matica dok je i Bukovica pripadala toj župi. Među žrtvama kuge 1783. godine navodi i 9 žrtava s prezimenom Matošević i 7 s prezimenom Mačinković, pa možemo pretpostaviti da su svi ti ili barem najveći dio njih bili Bukovčani.

Posebno je pogubna po naše krajeve bila epidemija od 1813. do 1816. godine, ali je ona morila još dvije godine nakon toga, doduše smanjenim intenzitetom. U to je doba ogromna ivaštanska župa koja se pružala na sjever do Save, na istok do Vrbasa, na zapad do Prijedora, imala 4.185 vjernika, od kojih je kuga pomorila njih čak 1.397, što znači točno jednu trećinu svih župljana.⁵⁰ Međutim, broj je sigurno bio još veći, budući da se sve pomrle nije moglo ni registrirati, što se posebno odnosi na udaljene krajeve župe, na djecu, ali i na slučajeve kad su pomrle cijele obitelji, pa nitko nije župniku ni javio sve smrtnu slučajeve. Fra Juro Šalić je ispisao prezimena odnosno rodove iz kojih je kuga tih godina odnijela najviše života. Valjalo bi to detaljno istražiti, premda nisu svaki put iscrpni podatci, a ovdje prenosim ono što on donosi za ova naša tri sela o kojima je ovdje riječ. U Bukovici je umrlo 31 čeljade iz obitelji Vidović, 16 Lipovaca, (12 iz Bukovice, te još 4 iz Balaginaca što je dio Bukovice), 14 Matoševića (12 Bukovica i 2 Balaginci), 4 Josipovića. Matića je umrlo u Trnu 5, a u Jablanu 2, Vidovića po 1 čeljade u oba ta sela, Jurića 3 iz Trna, itd.⁵¹ Koliki su razmjeri epidemije bili, govori i podatak da inače sveti i veoma revni biskup fra Augustin Miletić nije pohađao svoga apostolskog vikarijata u razdoblju od 1811. do 1818. godine, a inače je to redovito činio svake treće godine, unatoč drugim opasnostima. Jednostavno, nije se smjelo okupljati ljude, jer bi se time zaraza širila poput vatre.

Kako bi se što manje širila zaraza, umrli od kuge su pokopavani u kakvom šumarku nedaleko od kuća, da se ne bi morali nositi ili voziti

na vrlo udaljena groblja. Stanovnici Bukovice su se dugo vremena kopali čak na groblju Crkvene, a i groblje Suvaje je većini stanovnika bilo dosta daleko. Jedno takvo «kužno groblje» bilo je u Bukovici na Cerovima, točnije u šumarku niže Cerova, prema rijeci Bukovici. Za njega ne znam iz drugih izvora osim iz predaje, ali se toponim «Kužno groblje» može naći i drugdje. Tako Arheološki leksikon BiH spominje lokalitet «*Luke (Kužno groblje)*» u Mahovljanima kod Laktaša, te drugi lokalitet «*Ivanov grob (Kužni grob)*» u Kulašima kod Prnjavora.⁵²

Ratovi kao uzrok smanjenja broja katolika

Svakako je najteže, upravo katastrofalne posljedice za katolike imao veliki ili Bečki rat 1683.-1699. Evo što o tome kaže ugledni povjesničar Hamdija Kreševljaković: «*Ovaj veliki rat bacio je Bosnu u nazadak, jer su njegove posljedice bile teške. Njih je naročito osjetila katolička crkva, jer je velik broj njenih vjernika prešao pod okrilje ćesara. Uslijed toga opustili su mnogi samostani i župe. Možda su posljedice ovog rata za katoličku crkvu teže no one nakon pada Bosne 1463.*>>⁵³ Za ove naše krajeve u Krajini između Une i Vrbasa, to je sigurno točna tvrdnja.

Drugi rat koji je ostavio duboko posljedice u ovim krajevima vodio se od 1736. do 1739., a završio je mirom u Beogradu. Glavna bitka vođena je 4. kolovoza 1737. pod Banjom Lukom, koju su Austrijanci izgubili. Kreševljaković veli da je austrijska vojska 22. srpnja 1737. stigla u Trn, na trnsko polje idući na Banju Luku. Njihov vojskovođa princ Hildburghausen je s neke uzvisine gledao dim od požara u predgrađu Banje Luke. Ta uzvisina mogla je biti ili u selu Bukovica, ili brežuljak u Kuljanima kod današnje vojarne blizu pruge, jer se jedino odatle iz tog pravca može vidjeti predgrađe Banje Luke, a nije pre-daleko od tog putnog pravca.

Za bolje razumijevanje zbivanja i promjene broja katolika valja imati na umu da je te godine austrijska vojska poražena pod Banjom Lukom, što je dovelo do gotovo posvemašnjeg uništenja banjolučke župe. Dio vjernika je pobjegao u obližnja sela, kako bi bili manje na udaru Turcima. Nemamo podataka da li je netko iz te župe stigao i do Bukovice, koja je bila dalje od putnih pravaca nego recimo Trn. Također valja imati na umu da je od 1718. do 1739. granica između Austrijskog i Turskog carstva bila ne na Savi, nego je išla bosanskom stranom

u smjeru zapad-istok, kojih desetak kilometara južnije, tj. bliže našim krajevima, pa je bijeg katolika u kršćanske zemlje bio lakši preko suhe granice nego preko tolike rijeke.

Bilješke austrijskog časnika Božića o ovim krajevima 1785. godine

Austrijski časnik i obavještajac, zastavnik brodske regimente Božić, boravio je od travnja do kraja studenoga 1785. u ovim krajevima i prikupljao obavještajne podatke. Najviše je putovao s biskupom Okićem, a znao se preoblačiti i u franjevačko ruho. Dulje je vremena boravio u Ivanjskoj kod župnika fra Marka Šimića. Zabilježio nam je - danas dragocjen - podatak da je tada u Bukovici bilo oko 20 katoličkih kuća, u Trnu 10-12, dok ih je u Ivanjskoj bilo 40-50.⁵⁴ Božić je odsjeo kod župnika u Ivanjskoj fra Marka i odatle išao na izvide u razna mjesta. Bio je i u Bukovici i to čak triput. Prvi put je tamo bio 27. kolovoza, a za Bukovicu veli da je to «*druga župa fra Marka*».⁵⁵ Znamo da u Bukovici nije bilo župe, ali je bila crkvena kuća kamo je župnik češće išao kada bi trebao obaviti neki pastoralni posao u tome kraju, a vjerojatno je tu služio i sv. mise, pa je austrijski časnik to protumačio kao da je tu bilo sjedište župe. Nažalost, ni on ne navodi preciznije gdje je bila ta kuća, što bi nas jako zanimalo. Možda je to moglo biti na Vidovića brdu. Bio je Božić u Bukovici i 31. kolovoza, ali ne kaže ništa potanje o tome. Ovo je još jedna potvrda da je u to vrijeme ivaštanski župnik išao u Bukovicu obavljati pastoralne poslove. Treći put je bio u Bukovici 22. studenoga 1785., kamo je došao iz Prnjavora i Lišnje preko Bakinaca, ali o samoj Bukovici ne veli ništa više. On veli da su Bukovica i Bakinci dva sela koja pripadaju fra Markovoj župi, tj. Ivanjskoj. Spominje tu i vodotok Bukovicu.⁵⁶

Broj katolika u Bukovici, Trnu i Jablanu prema crkvenim shematizmima

Franjevački shematizam, izdan u Budimpešti 1856. godine, veli da selo Bukovica, koja tada pripada ivaštanskoj župi, ima 23 katoličke kuće s 280 članova. Trn tada ima 7 kuća i 75 članova, a Jablan 6 kuća i 33 člana.

Shematizam iz 1864. donosi ovaj broj katolika u selima današnje trnske župe: u Bukovici ih je tada 24 obitelji s 243 člana, (za uspored-

bu: Barlovci tada imaju 18 obitelji i 234 člana), u Jablanu 6 obitelji i 54 člana, u Trnu 12 obitelji sa 107 članova, a u Jaruzi 8 obitelji s 30 članova.⁵⁷ To znači da je te godine u Bukovici živjelo 50-tak katolika više nego u Trnu, Jaruzi i Jablanu zajedno.

Godine 1876. Bukovica, Jablan, Trn i Jaruga te još neka mjesta odvojena su od ivaštanske župe i pripojena petrićevačkoj. Dvije godine kasnije, 1878., dogodila se i jedna velika politička promjena: napokon je prestala turska vjekovna tiranija koja je od nekoć čisto katoličkih krajeva, kakvi su ovi naši bili, sada katolike svela na znatno manji broj, a doseljnjem pravoslavnih Vlaha i Srba s istoka, te islamizacijom dijela katolika, posve izmijenila narodni i vjerski sastav stanovništva ovih krajeva. Veća promjena od te dogodit će se puno kasnije, tj. 1995. kada je posvemašnjim izgonom katolika u interesu velikosrpske politike ovo područje ostalo gotovo posve bez katolika, ostadoše doista samo posljednji ostatci ostataka. Dogodila se i krupna promjena u crkvenom životu i upravi, jer je 5. srpnja 1881. utemeljena Banjolučka biskupija.

Franjevački shematizam iz 1877. godine, dakle odmah nakon pripojenja ovih sela Petrićevcu, piše da Bukovica ima 20 kuća s 244 člana, Trn-Jaruga 17 kuća s 151 članom, a Jablan 8 kuća s 90 članova. Iz toga vidimo da Bukovica uglavnom stagnira, a Trn blago napreduje; dok je u Bukovici za 12 godina broj katolika porastao samo za jednu osobu (!), dotle je Trn, koji je sada spojen s Jarugom i zovu se oba sela zajedničkim imenom Trn-Jaruga, porastao za 14 katolika, a Jablan je porastao za čak 36 katolika.

Taj se trend nastavio i kasnije, Bukovica je stagnirala i nazadovala u broju katolika, a druga su okolna sela rasla. Kad je 1879. uspostavljena župa, točnije lokalna kapelanija u Barlovcima, odvojena od Petrićevca, selo Barlovci je imalo 18 kuća i 216 članova, a Bukovica 22 kuće i 192 člana, dok je Jablan imao 7 kuća i 89 članova, a Trn 8 kuća sa 72 člana (Jaruga se više ne spominje, pa je ona vjerojatno uključena u pojam Trn).⁵⁸ Dok je Jablan sačuvao svoj broj iz 1877., nije lako protumačiti zašto je u Bukovici za dvije godine broj katolika opao za čak 52 vjernika, a Trn (ako ga računamo zajedno s Jarugom) za čak 79, dakle više od polovice. Je li riječ samo o nepreciznim podacima koji su dani za jedan od tih popisa ili se dogodio neki egzodus ili pošast, ovoga momenta mi nije moguće reći.

Prema podacima iz godine 1883. Bukovica ima 211 katoličkih duša (broj kuća se ne navodi), a u selu nema ni pripadnika pravoslavlja ni islama. U to je doba sjedište barlovačke župe bilo kod groblja Bijeda. Jablan te godine ima 86 vjernika, a Trn-Jaruga 223.⁵⁹ Fra Juro Šalić piše da Bukovica te godine ima 190 vjernika, Jablan 80, a Trn s Jarugom 156.⁶⁰

Prema *shematizmima* Banjolučke biskupije broj katoličkih vjernika u ovim selima kretao se ovako:

<i>Godina</i>	<i>1883.</i>	<i>1885.</i>	<i>1892.</i>	<i>1900.</i>	<i>1935.</i>	<i>1960.</i>
Bukovica	190	216	213	209	555	698
Jablan	88	89	99	129	318	433
Trn	70	217	238	238	673	889
Jaruga	86	(s Trnom)	(s Trnom)	(s Trnom)	(nema spomena)	(nema spomena)

Fra Juro Šalić navodi i podatke popisa od 1. siječnja 1979. i veli da Bukovica tada ima 660 stanovnika, Jablan 928, a Trn čak 1476.⁶¹ Ono što zapažamo jest da je Bukovica s vremenom od najjačeg sela spala na najslabije, a Trn je prošao baš obratan proces. No važno je zapaziti, što Šalić ne spominje da su i tada u Bukovici bili gotovo isključivo katolici (iznimke su mogle biti samo neke žene u mješovitim brakovima, najviše njih 5!), dok je Jablan napola pravoslavni, a Trn je bio katolički do iza Drugog svjetskog rata. Veći broj pravoslavnih u Trn se naselio nakon potresa 1969. godine i to najviše s Manjače. Također je šezdesetih i sedamdesetih godina veći broj bukovačkih obitelji kupio zemljište i napravio kuće na području Jablana i Trna, i time Bukovicu oslabili a ta druga mjesta ojačali!

Tragovi bukovačkih i trnskih katolika u banjolučkim maticama iz 18. stoljeća

Katolici iz Bukovice i Trna (u to se doba Jablan još ne spominje kao poseban toponim) pripadali su u 18. stoljeću župi Ivanjska. Trn je krajnje selo na jugoistoku. Susjedna im je župa bila ona u Banjoj Luci, koja je osim u samom gradu imala neko vrijeme svoje sjedište u Rakovcu kod Petrićevca. Listajući najstarije sačuvane banjolučke župne matice iz razdoblja 1751-1812. pronašao sam ova prezimena iz

Bukovice: godine 1765. Kovačević, kojih je u to doba bilo i u samoj Banjoj Luci, te Žuna, 1767. Lagumdžić, 1771. Blažević, 1772. Loparević, 1779. i 1791. Orlovac, 1785. Vidović, 1787. Marčinković, 1788. Matošević, 1790. Baščanović (Baschanovich), Vidović i Loparević, 1792. Adrovčević.

Iz Trna sam u tim maticama našao ova prezimena: 1781. Žitniković, 1785. i 1792. Matić. Međutim na Petrićevcu, selu banjolučke župe, susrećemo 1782. prezime Trnjančić Tarngnancich), pa bismo mogli zaključiti da je to prezime nastalo prema toponimu Trn, tj. da je to netko tko je tamo doselio iz Trna, pa dobio prezime po selu svoga porijekla.

Katolici i ostalo stanovništvo u Jablanu, Trnu i Bukovici potkraj 19. i u 20. stoljeću

Prema shematizmima Banjolučke biskupije broj katolika u Jablanu iznosio je krajem 19. stoljeća, tj. 1892. samo 99, 1900. 129, 1935. njih već 318, a 1960. - 433. K tomu je 1935. godine u Jablanu živjelo i 36 katolika istočnog obreda, grkokatoličkih Ukrajinaca, te 99 pravoslavaca.⁶² Shematizam iz 1960. ne donosi nikakve specifikacije, nego samo ukupan broj katolika.

Prema službenom popisu pučanstva iz 1910. godine Jablan i ostala dva sela današnje trnske župe imali su kako slijedi (za usporedbu donosim i podatke za grad Banju Luku):

	Jablan	Trn	Bukovica	Banja Luka
kuća	45	72	52	2.396
osoba	313	486	338	16.274
od toga: muških	172	239	159	7.492
ženskih	141	247	179	7.308

Prema vjerskoj pripadnosti to je izgledalo ovako:

rimokatolika	176	412	333	3.930
grkokatolika	36	-	5	60
pravoslavnih	99	54	-	3.694
muslimana	-	-	-	6.588
evangelika	2	20	-	107 ⁶³

Za usporedbu: 1910. je u Laktašima živjelo 656 osoba, od toga 11 rimokatolika.⁶⁴

Evo pregleda broja stanovnika za Jablan prema službenim popisima nakon Drugoga svjetskog rata:

godine 1948. - 762

godine 1953.-807

godine 1961. - 798

godine 1971. - 928

godine 1981. - 1123 (Hrvati 580, Srbi 386, Jugoslaveni. 92, ostali i nepoznato 65, Muslimana nema)

godine 1991. - 1368 (Hrvati 597, Srbi 630, Jugoslaveni 60, ostali i nepoznato 80, Musliman 1)

Godine 1991. stalno je u republici Hrvatskoj iz Jablana živjelo 66 stanovnika rodom iz Jablana, od toga Hrvata 41, Srba 14, Jugoslavena 6, ostalih i nepoznato 5.⁶⁵

Selo Bukovica je imalo, prema istom izvoru: 1948. - 666 stanovnika, 1953. - 716, 1961. - 692, 1971. - 660, 1981. - 623 (od toga su 568 Hrvati, 4 Srbi, 23 Jugoslaveni i 28 ostali i nepoznato), 1991. - 558 (od toga su 491 Hrvati, 12 Srbi, 7 Jugoslaveni, 48 ostali i nepoznato). Te posljednje godine je u Hrvatskoj bilo stalno nastanjeno 66 stanovnika rođenih u Bukovici (od toga 64 Hrvata, te po 1 Musliman i Jugoslaven).⁶⁶ Iz navedenih podataka je očito da je broj stanovnika Bukovice bio najveći 1953., a otada se počeo smanjivati. U nekoć čisto hrvatsko selo stali su se pomalo doseljavati Srbi, najviše preko ženidbenih veza, a Hrvati su ga napuštali. Vidi se da ih je samo jedan dio odselio u Hrvatsku, ali je sigurno veći broj onih koji su otišli u druge europske zemlje i širom svijeta. Manji dio ih je kupio zemlju i naselio se bliže prometnicama, u Jablanu i Trnu. Katolici su teško dobivali zaposlenje, a pogotovo neko vodeće mjesto u bilo kakvu poslu; štoviše, selo je namjerno pušteno stagnirati: dugo nije dobilo struje, asfalt je dobilo tek kad su «podmirena» brojna druga sela gdje nisu živjeli Hrvati, a više nikada nije izgrađena ni škola koja je srušena u teškom potresu 1969. godine. Sve su to bili čimbenici, koji su ljude tjerali da napuštaju rodni kraj. Nažalost, popisi nakon Drugoga svjetskog rata nisu bilježili nacionalnu ni vjersku pripadnost stanovništva, pa je teško uspoređivati, ali kako sam u Bukovici rođen i odrastao, poznato mi je stanje i iz osobnog saznanja.

Selo pak Trn imalo je u promatranom razdoblju stalni rast broja stanovnika. Tomu je doprinosila činjenica što je kroz njega vodila

važna prometnica, cesta Banja Luka-Bosanska Gradiška, a sav je ovaj kraj gravitirao Banjoj Luci: radnici su u grad išli na posao, a đaci viših škola na školovanje. Evo kretanja broja stanovnika u Trnu: 1948. - 962, 1953. - 1.031, 1961. - 1.092, 1971. - 1.476, 1981. - 2.280 (od toga 901 Hrvat, 2 Muslimana, 936 Srba, 388 Jugoslavena, te 53 ostalih i nepoznato), 1991. - 3.554 (od toga 1.008 Hrvata, 8 Muslimana, 2.047 Srba, 333 Jugoslavena i 158 ostalih i nepoznato). U republici Hrvatskoj su 1991. stalno živjela ukupno 53 stanovnika iz Trna (manje nego iz Bukovice, iako je Trn tada bio višestruko veći od Bukovice!) - od toga 41 Hrvat, 3 Srbina, 6 Jugoslavena i 3 ostalih i nepoznato).⁶⁷

U cijeloj laktaškoj općini je 1991. godine jedino Bukovica - iako je u to vrijeme spala od nekoć najvećeg na neusporedivo najmanje selo - imala apsolutnu većinu Hrvata, Jablan relativnu većinu Srba, a Trn apsolutnu većinu Srba. Ovi su brojevi sami po sebi veoma rječiti. Ono najgore po katolike ovih sela tek će uslijediti nakon 1991., a vrhunac doseći u gotovo posvemašnjem izgonu katolika i Hrvata 1995. godine.

Tako je cijela župa Trn 1991. imala 2.200 katolika, gotovo svi su bili Hrvati, a 1999. samo njih 215. Po selima je to izgledalo ovako (prvi broj se odnosi na 1991. godinu, a drugi na 1999., nakon izгона): Bukovica s 570 katolika je spala na 14; Jablan s 535 na 65, a Trn s 1.095 na 136! Katastrofalne posljedice zločinačkog izгона katolika iz ovih krajeva još se bolje može sagledati izraženo u postotcima: u Trnu i Jablanu ostalo je samo po 12% od predratnog broja katolika, dok je Bukovica gotovo posve iskorijenjena - ostalo je samo 2%! A ne treba zaboraviti da u ovim krajevima ratnih djelovanja uopće nije bilo!

Od povratka o kojemu se toliko dugo govorilo nije bilo gotovo ništa. Predugo je taj povratak od službenih vlasti priječen na različite načine, a u međuvremenu su se ljudi nekako snašli i započeli novi život u mjestima kamo su prognani ili iselili u tzv. treće zemlje. Dok je 2001. godine župa Trn imala 220 katolika, pet godina kasnije, tj. 2005. imala ih je 240.⁶⁸

Drugo poglavlje

OSNUTAK ŽUPE U TRNU

Nastojanja oko osnutka župe u Trnu

Pitanje osnutka župe u Trnu pokrenuto je tri godine prije nego što je ona stvarno osnovana. Naime, župa u Barlovcima bila je veoma prostrana, a velika je bila i brojem vjernika. Zato je biskup Alfred Pichler 12. kolovoza 1977. imenovao komisiju koja je trebala utvrditi granice nove župe u Trnu. Članovi komisije bili su: banjolučki dekan mons. Branimir Župančić, petrićevački gvardijan fra Franjo Josipović i barlovački župnik fra Dujo Ljevar.⁶⁹ Komisija se sastala 19. kolovoza i napravila prijedlog granica, te ih je dekan Župančić dostavio biskupiji. Budući da u tom zapisniku ima više zanimljivih podataka, donosim ga ovdje u cijelosti:

«ZAPISNIK

sastavljen u Rimokat. župskom uredu BARLOVCI dne 19. kolovoza 1977. g. radi određivanja granica nove župe, koja treba da se odcijepi od matične župe BARLOVCI.

Po nalogu Biskupskog ordinarijata u Banjoj Luci, br. 585/77 od 12. kolovoza 1977. g. prisutni su sljedeći:

Mons. BRANIMIR ŽUPANČIĆ, banjalučki dekan

Fra FRANJO JOSIPOVIĆ, gvardijan i župnik iz Petrićevca

Fra DUJO LJEVAR, župnik iz Barlovaca.

Razmotrivši svestrano taj predmet, prisutni su se složili da predlože sljedeće:

1. Da se od matične župe BARLOVCI odcijepi slijedeća sela za formiranje nove župe: TRN, JABLAN I BUKOVICA. Ta sela čine jednu cjelinu geografski i administrativno, pošto spadaju na Općinu LAKTAŠI, dok ostala sela župe Barlovci spadaju na Općinu Banja Luka.

TRN ima svoje groblje BEŠLENICA preko Vrbasa, a JABLAN i BUKOVICA imaju zajedničko groblje u JABLANU, zvano SUVAJA. Na grobljima imaju nove, zidane kapelice: u Trnu 4 sa 3 m., u SUVAJAMA 3 sa 3 m.

U BUKOVICI na Vidovića brdu ima crkveno zemljište oko 300 m², na kojem je stara, drvena kapelica, ali nije za uporabu. Tu se drži poljski blagoslov.

2. Nova župa bi se zvala TRN, jer je najzgodnije, da se crkva podigne u TRNU blizu tromede sa Jablanom i Bukovicom, kako je naznačeno na mapi.

3. Župa TRN imala bi ovako brojčano stanje:

TRN - 257 kuća sa 1.120 vjernika

JABLAN - 119 kuća sa 450 vjernika

BUKOVICA - 136 kuća sa 700 vjernika.

Svega bi bilo oko 512 kuća sa oko 2.270 vjernika.

4. Matičnoj župi BARLOVCI, od 12 sela, ostaje sada 9 sela: BARLOVCI, KULJANI, ZALUŽANI, RAMIĆI, ORLOVAC, DIKEVCI, OJDANIĆI, STRANJANI i MATOŠEVCI (tih 5 sela čine zapravo Dragočaj) /misli se na pet posljednjih - op. A. OJ, sa oko 800 kuća i 3.957 vjernika, od ukupnog broja vjernika župe Barlovci 6.227 i 1312 kuća.

5. Granica nove župe TRN išla bi ovako:

kompletno selo TRN, JABLAN i u načelu BUKOVICA. Nema izrazite prirodne granice, nego po selima i po Općini LAKTAŠI. Granice sela točno zna svaki pripadnik dotičnog sela.

6. Toj granici mogao bi se staviti sljedeći prigovor:

Velika je smetnja glede sela BUKOVICA sadašnji aerodrom. Prema sadašnjem stanju, GORNJOJ BUKOVICI je bliža matična crkva sv. VIDA, a to obuhvata, po prilici, pola Bukovice, nego buduća crkva u Trnu, jer moraju zaobilaziti radi aerodroma. U okviru župe Barlovci najbliže im je do crkve u JABLANU, a do buduće crkve u Trnu imali bi još 2 km od te crkve. Pitanje je, da li bi bilo oportuno dijeliti selo Bukovicu, da Gornja Bukovica pripadne matičnoj župi, a Donja Bukovica novoj župi TRN.

Zapisnik je pročitao i odobren od trojice potpisnika.

BARLOVCI, 19. kolovoza 1977. g.»⁷⁰

*(slijede potpisi trojice članova komisije
i dekanatski pečat)*

Prema građi iz Biskupijskog arhiva u Banjoj Luci vidljivo je da je biskup Pichler već 7. listopada 1977. napisao dekret o osnutku župe u Trnu, te je on skupa s prijedlogom ugovora koji je biskupija imala sklopiti s franjevačkom provincijom Bosna Srebrena, te zapisnicima o granicama novih župa Trn i Raljaš (Ljubija) dostavljen franjevačkoj upravi. Prijedlog ugovora nije prihvaćen jer je bilo predviđeno da se župa franjevcima povjeri na određeno vrijeme, dok su oni željeli da to bude trajno. Dogovori su potrajali duže nego što je bilo potrebno, pune tri godine. Dok je župa u Raljašu (danas Ljubija) osnovana te godine, župa u Trnu zaživjet će tek 1980.

Dekret o osnutku župe Trn

Evo cjelovitog dekreta iz 1980. o osnutku trnske župe:

«Budući da se ukazala potreba da se nekim dijelovima župe Barlovci omogući lakša prilika i bolji uvjeti za pastorizaciju (II Vat.: «Christus

Dominus» n. 32 i «Normae» n. 21, AAS 58 /1966/, 769), čuvši mišljenje svoga Konzistorijalnog vijeća i zatraživši mišljenje sviju kojih se riče (can. 1428 § 1), a na temelju zapisnika sastavljenog u rkt. župskom uredu Barlovci 19. kolovoza 1977. donosim ovu

ODLUKU

Od dijela župe Barlovci osnivam novu župu TRN, koju sačinjavaju ova naselja: Trn, Jablan i Bukovica.

Granice nove župe jesu ove:

1. Prema matičnoj župi Barlovci identična je s granicom sela Barlovci-Bukovica, odnosno Trn-Kuljani/Zalužani. To je ujedno i administrativna granica općina Banja Luka i Laktaši.

2. Prema župama Marija Zvijezda, Mahovljani i Ivanjska ostaje dosadašnja granica župe Barlovci prema tim župama.

Ove su granice ucrtane na geografskoj karti koja je priložena ovoj Odluci i čuva se u arhivu Biskupskog ordinarijata u Banjoj Luci.

Nova župa zasad nema vlastite crkve, ali dobrotom Križevačke eparhije koristi se grkokatolička kapelica u Jablanu.

Na teritoriju novoosnovane župe nalaze se dva groblja (can. 1208 § 1) s nedavno izgrađenim malim kapelicama.

Iako nova župa ne posjeduje nikakvih dobara, držim da će prihodi štolarine i dobrovoljna davanja vjernika osigurati upravitelju župe doličan život (can. 1415 § 1 i can. 1410).

Nova župa je prema kan. 1427 § 5 «liberae collationis», ali prema Ugovoru od 26. kolovoza 1980. povjerava se na trajno upravljanje Franjevačkoj provinciji BOSNE SREBRENE - SARAJEVO.

U Banjoj Luci, 26. kolovoza 1980.

+ Alfred Pichler, biskup» (potpis)⁷¹

Istoga dana potpisan je i odgovarajući ugovor između Banjolučke biskupije koju je zastupao biskup mons. Alfred Pichler i Franjevačke provincije Bosne Srebrene iz Sarajeva, zastupane po provincijalu fra Alojziju Ištuku. Njime su utvrđena međusobna prava i obveze u smislu kanonskih propisa Katoličke crkve. Prema njima biskup je mjerodavan i dužan voditi brigu za pastorizaciju vjernika cijele svoje biskupije. U tome mu stoje na raspolaganju biskupijski ili dijecezanski svećenici koje on raspoređuje na različite službe, te ih premješta prema pastoralnim potrebama, odnosno prema svome nahodjenju i odluci. Pojedine župe biskup može povjeriti na upravu i redovnicima, kakvi

su npr. franjevci, koji u pastoralnim poslovima na župama podliježu ingerenciji biskupa, a u redovničkim svome redovničkom poglavaru. Tako npr. župnika na župi koja je povjerena Franjevačkom redu kako je to slučaj sa župom Trn predlaže njegov redovnički poglavar, provincijalni ministar (kraće zvan provincijal), a imenuje ga i daje mu župničke ovlasti mjesni biskup. Župa se nekom redu može povjeriti na određeno vrijeme ili trajno. Župa Trn povjerena je trajno. Zanimljivo je da se u ovom ugovoru, a ne u dekretu o osnutku župe spominje da će cijelo selo Bukovica pripasti novoj župi, iako je jednom manjem dijelu sela jednako daleko do sjedišta nove župe u Trnu ili do stare u Barlovcima, točnije u Ramićima. Evo tog dijela teksta: *«Premda je jednom malom dijelu sela Bukovice otprilike podjednako daleko do centra nove i stare župe, ne bi bilo uputno dijeliti to selo, jer se ono cijelo nalazi u općini Laktaši kao i druga dva sela nove župe.»*⁷²

Nabavka zemljišta i gradnja župne kuće

U trenutku osnutka nova župa još nije imala vlastitog zemljišta a kamoli župne crkve i kuće. Zemlja je kupljena od Ante Lukende zvanog Brico. Međutim, komunističke vlasti su nastojale različitim smicalicama spriječiti tu kupovinu, tj. gradnju crkve. Naime, općina je po nekom propisu imala pravo prvokupa, pa je ona htjela kupiti tu zemlju, samo da je Crkva ne dobije. Stvar je došla i do vlasti u Sarajevu,

Župna kuća je pod krovom, a gradnja crkve na početku

te je intervenirala Komisija za vjerska pitanja pri Izvršnom vijeću Bosne i Hercegovine. Tako je 23. listopada 1980., kako čitamo u župnoj spomenici, zemlja prevedena za Župni ured u Trnu. Kada je pitanje građevinskog zemljišta konačno riješeno, trebalo je najprije napraviti župnu kuću u koju bi se župnik mogao naseliti i preuzeti vođenje župe. On je, naime, i dalje stanovao u Barlovcima i odatle vodio sve poslove nove župe. Gradnju župne kuće i crkve prikazat ćemo uglavnom na temelju župne spomenice koju je župnik vodio. Građevinska sezona bila je pri kraju i valjalo je čekati slijedeću godinu.

U međuvremenu je župnik sa župljanima radio oko izrade projekta za kuću i nabavke potrebnog materijala za gradnju. Trebalo je dobiti i građevinsku dozvolu. Sve je to potrajalo cijelu 1981. godinu. Projekt za kuću izradila je tvrtka «Projektbiro» iz Slavonskog Broda, a glavni projektant bio je ing. Fuad Zukanović iz istoga grada. Dozvola za gradnju dobivena je u proljeće 1982. Radovi su započeli 19. srpnja te godine i to iskopavanjem podrumskih prostorija. Radove oko iskopavanja obavio je Marko Mušan iz Glamočana, a glavni izvođač i koordinator radova bio je Joso Blažević (Stipin) iz Kuljana. U izgradnju su se spremno uključili brojni župljani dragovoljnim radom, kako bi poslovi što prije bili privedeni kraju. Gradnja je dobro napredovala, te je 22. listopada 1982. kuća stavljena pod krov. Veličina joj je 12,82 x 11,80 metara. Ima podrumске prostorije, prizemlje i kat s tavanom. Župna kronika bilježi da su materijal i radovi na kući do tada stajali 280,000.000 starih dinara.

Župna kuća - prvi bogoslužni prostor nove župe

Velikim slovima u povijesti ove mlade župe valja upisati drugu nedjelju došašća, 4. prosinca 1982. godine. Toga dana prvi je put slavljena sv. misa u samom sjedištu trnske župe. Za tu su svrhu iskorištene podrumске prostorije župne kuće. Župljanima su one morale izgledati kao najljepša katedrala, jer su konačno ostvarene njihove želje. «*Bio je to velik događaj za vjernike župe Trn*», bilježi župna kronika. Otada više nije bilo potrebno koristiti za bogoslužja grkokatoličku crkvicu u Jablanu. Taj će podrum služiti kao bogoslužni prostor pune tri godine, sve do Božića 1985. godine.

Prostrana župna kuća uskoro će primiti župnika i časne sestre

U proljeće 1983. krenulo se radovima na uređenju prizemlja kuće, tako da do krizme, koja je bila predviđena za 10. srpnja 1983. kuća bude spremna kako bi župnik u nju mogao useliti. I tu su se pokazali brojni župljani svojim doprinosom i radom, a župnik posebno ističe Iliju Tomića iz Trna koji je besplatno ugradio sve vodovodne i kanalizacijske instalacije. Kanonska vizitacija i krizma, prema potpisu u župnoj spomenici, bila je ipak 1. srpnja 1983., kada je župu pohodio biskup Alfred Pichler. Iako u spomenici nema izričitog spomena kada je župnik fra Dujo Ljevar konačno preselio u svoju župnu kuću, moralo je to uslijediti u kasno proljeće 1983., svakako prije krizme koja je bila 1. srpnja te godine.

Dakako nije bilo ni moguće ni potrebno odmah opremiti cijelu veliku kuću. Vrata i prozori za kat župne kuće nabavljeni su tek četiri godine kasnije, u proljeće 1987. Uređenje prvog kata kuće počelo je tek 1989. godine. Naime, bila je velika želja župnika da župa dobije časne sestre. Da bi one mogle doći u župu, trebalo im je urediti stambene prostorije, a upravo za to je bio predviđen prvi kat župne kuće. Tijekom te godine uređene su prostorije na prvom katu za sestre. Manji radovi na kući bili su i 1991. godine.

Gradnja župne crkve sv. Josipa

Usporedno s uređenjem župne kuće, radilo se 1983. godine i na pripremama za gradnju župne crkve. Ona je imala biti posvećena veoma omiljenom svecu, sv. Josipu, zaručniku Bl. Dj. Marije. Projekt crkve izradila je tvrtka «Unaurban» iz Bosanskog Novog na čelu s dipl. ing. Omerom Čauševićem. Istovremeno se radilo i na dobivanju dozvole za gradnju crkve. Ona je «uz poneke peripetije», kako lakonski bilježi župnik, dobivena krajem te godine, točno 12. prosinca 1983. Iako više nije bila građevinska sezona, župnik i župljani prionuli su na posao kopanja temelja buduće crkve. Radilo se organiziranom akcijom župljana. Već tada je bila stisnula jaka zima, pa su morali malo pričekati dok otpusti, kako bi mogli izliti temelje. Učinjeno je to neposredno pred Božić, 22. prosinca. Koliko je župljanima bilo stalo da gradnja što prije krene i što brže napreduje, svjedoči i njihov odaziv, jer se na radnu akciju izlijevanja temelja odazvalo čak oko stotinu župljana! U to zimsko doba izliven je samo dio temelja, tj. ono u zemlji, a ono iznad zemlje tek koncem travnja i početkom svibnja sljedeće godine. Dotle je bilo moguće raditi radnim akcijama.

Svećenici na gradilištu crkve 1984. godine

Za samu gradnju crkve sklopljen je ugovor s građevinskom tvrtkom «Vrbas» iz Laktaša. Ugovor je potpisan upravo na blagdan sv. Josipa, 19. ožujka 1984. Sama gradnja crkve započeta je gotovo dva

mjeseca kasnije, 14. svibnja te godine. Odmah uz početak gradnje biskup Pichler je u nedjelju 27. svibnja svečano blagoslovio temelje nove crkve. Svečanost je okupila veliko mnoštvo vjernika iz trnske i susjednih župa, a bilo je dosta vjernika grkokatolika, kao i susjeda pravoslavne vjere, bilježi župna kronika. Iz župne kronike saznajemo da su radovi na crkvi do tzv. vijenca pogođeni za 361,000.000 st. dinara, a izrada betonske krovne konstrukcije daljnjih 115,000.000. Nadzor nad radovima na crkvi vodio je Anto Radman «Tone» (Perin) iz Trna. Radovi su tekli 1984. i 1985. godine. Župnik u župnoj kronici spominje i neke vrsne majstore zidare: Franu Orlovca (Stipinog), Nikolu Šalica i Grgu Anušića iz Jablana, Peru Lopara, Franu Blaževića (Pejinog) i Andriju Matoševića iz Bukovice, Iliju Matica iz Trna, Dragu Lagundžiju iz Barlovaca, i druge, hvaleći ih da su svi dobro radili.

Početak gradnje župne crkve 1984.

Postavljanje krovne konstrukcije započelo je 3. lipnja 1985. Posao je povjeren trojici vrsnih majstora. To su: Franjo Orlovac (Tome) i Tomo Žmarić iz Trna, te Fabijan Lopar iz Jablana. Zdušnim radom za 14 dana dovršili su velik posao. Samo pokrivanje crkve uslijedilo je opet uz velik odziv župljana radnom akcijom u srijedu 26. lipnja 1985., kada je crkva «*na veliku radost župljana*», bilježi župnik, pokrivena. Dakako da je završetak radova, tzv. šljeme svečano proslavljen.

Radovi na crkvi u punom su jeku

U jesen te godine nastavljani su radovi na postavljanju vrata i prozora, kako bi se dobio zatvoren prostor koji će se moći koristiti za bogoslužja. Trebalo je pribaviti sve ateste za crkvu, nakon čega je općinska komisija izvršila tehnički prijem crkve. Kao najljepša božićna čestitka i dar bila je župljanima i župniku uporabna dozvola za održavanje bogoslužja u crkvi koja je stigla upravo na Badnjak 1985. Još iste večeri održana je prva sv. misa u novoj crkvi. Bila je to božićna ponoćka

Župna crkva je stigla do krova (1985.)

koju je predvodio domaći sin rodnom iz Bukovice, autor ove knjige, tadašnji banjolučki vjeroučitelj dr. Anto Orlovac. Crkva je bila prepuna svijeta ispunjenog radošću i ponosom što konačno imaju svoju župnu crkvu. Otada je u crkvi redovito slavljen sv. misa, a nastavljani su radovi na njezinu unutarnjem uređenju.

Nutarnje uređenje crkve

U proljeće 1986. postavljena je lamperija na stropu crkve, a župljanke župe Trn nabavile su privremene klupe. Također su početkom 1987. nabavljena dva kipa: zaštitnika župe sv. Josipa i Gospin, veličine 120 cm. Naime, prvi put je blagdan sv. Josipa svečano proslavljen kao patron župe 19. ožujka 1987. godine. I za kipove je novac prikupio

Monumentalna župna crkva sa zvonikom

ženski svijet župe: žene i djevojke. Nisu ni one htjele zaostati u ljubavi prema svojoj crkvi: ako su muškarci više radili teže poslove, one su doprinosile svoj udio za njezino uređenje. Sve je poslove vodio i koordinirao vrijedni župnik fra Dujo Ljevar, koji je dobar dio svoga svećeničkog vijeka proveo u banjolučkoj okolini: u Barlovcima, Trnu i Petrićevcu. Kako i dolikuje, na proslavu prvog patrona župe vjernici su se pripremali trodnevnicom. Župna kronika bilježi i propovjednike na trodnevnici. To su: fra Ivo Orlovac, kapelan na Petrićevcu, fra Stanko Buzuk, provincijski definitor i fra Josip Božić, župnik i gvardijan na Petrićevcu. Na sam blagdan sv. mise je predvodio i propovijedao opet domaći sin, banjolučki dekan i autor ove knjige.

Uređenje svetišta ili prezbiterija uslijedilo je tijekom 1989. godine. Plan je napravila umjetnica Alojzija - Lojzika Ulman iz Vinkovaca. Prema tome planu napravljen je oltar u obliku osmerokuta, a u skladu s tim također krstionica i ambon. Sve je izrađeno od kamena tzv. bihacita. Svetohranište je napravljeno u obliku tornja. Kupilo ga je nekoliko župljana: Angel Jovanov i njegova supruga Ruža , te Petar Radman iz Trna, a vrijednost mu je bila 2200 njemačkih maraka. Oltar je platio Anto Samardžić (Cvijin) iz Jablana, a ambon Stipo Orlovac (Antin) iz Jablana. Vjernici su se upravo natjecali tko će više učiniti i doprinijeti za svoju crkvu.

Još je trebalo urediti pod. Tijekom 1990. prikupljan je novac kako bi se mogao nabaviti mramor za pod. Nabavljen je brački mramor tipa San Giorgio te je tijekom listopada i studenoga postavljen u crkvu. Time je crkva uglavnom bila posve uređena.

Gradnja zvonika i nabavka zvona

Crkva je već odavno služila svojoj svrsi, ali nije imala zvonika. Zato se pristupilo i njegovoj izradi. Tijekom proljeća 1987. nabavljen je dio potrebnog željeza i drugog materijala za izradu betonskog tornja. Temelji tornja su udareni u svibnju i lipnju 1987. Opet je do izražaja došla sloga župljana i ljubav prema svojoj crkvi. Radovi su opet izve-

Božićni ugođaj u novoj crkvi

deni dragovoljnim radom župljana. Radove je vodio Joso Blažević (Stipin) iz Kuljana, inače nastavnik na Građevinskoj školi u Banjoj Luci. I dalje je prikupljan novac potreban za nastavak gradnje tornja, ali bez forsiranja, kako su to župljani mogli podnijeti. U veljači 1988. nabavljen je drugi dio materijala, a radovi na izradi tornja započeli su 30. svibnja te godine. Rađeni su postupno, po etažama i lijepo su napredovali. Konačno je na toranj postavljen i križ koji je izradio i postavio majstor Božo Butković s Petrićevca. Toranj je, skupa s križem, visok 29,20 metara. Ivica Tomić (Stipe) iz Trna sa pomoćnicima toranj je obojio u bijelu boju i otada je on postao zaštitnim znakom Trna. Radovi na izradi tornja završeni su 8. listopada 1988. godine.

U međuvremenu je kupljeno zvono koje je svečano dovezeno u sjedište župe 4. travnja 1988. Zvono je izliveno u Beogradu u ljevaonici zvona Jevrema Popovića, a teško je 197 kilograma, bez zvečka i jarma zvona. Kronika bilježi i njegovu cijenu: 181,293.100 starih dinara.

Srušena ljepotica

Trnska ljepotica pokazuje put prema nebu

Bila je to velika i lijepa, suvremena i praktična crkva, jer je župa bila puna mladih ljudi s lijepom perspektivom. Duga je bila 28 metara a široka 20, s modernim zvonikom od armiranog betona. Toj ljepoj crkvi, ponosu domaćih vjernika, nije bilo suđeno preživjeti ni djetinju dob. Iako je crkva mjesto molitve, oplemenjivanja čovjeka, gdje se on uči opraštanju, miru i ljubavi prema svakom čovjeku, postala je metom ljudske zloće. Velikoserpski zločinci, pa i neki od susjeda, crkvu su uporno, čak tridesetak puta, oružano napadali i teško je oštećivali od 1991. do 1995. godine. Završni

akordi zla i mržnje odjeknuli su noću 17./18. svibnja 1995., kada je crkva miniranjem posve srušena. Da, posve, ili ne baš, ostao je jedan simbol: ostao je dio zida od fasadne cigle iza oltara i veliko raspelo na zidu. Križ nije čak ni pao sa zida, iako je silina eksplozije bila tolika da je sve drugo razneseno u prah i pepeo, a teško su oštećene i sve susjedne kuće! Kako su ostali zidovi izbijeni i srušeni, a taj preostali dio je okrenut prema ulici, prolaznici, pa i neki od onih koji su to nedjelo učinili, ugledali bi svaki put potresan prizor: Raspeti na križu kao znak da je raspeta Božja ljubav neuništiva. Ostao je i križ na miniranom tornju.

Isus jači od sila zla - dio zida iza oltara s velikim raspelom nakon miniranja crkve

Čuli su se i komentari zločinaca i zluradih: «Neće biti dobro, krst je ostao!» A bit će dobro upravo zato jer je križ ostao, i on će nas podsjećati na potrebu opraštanja, pa i molitve za rušitelje. Kolika je tek pustoš u njihovoj duši, kad su u stanju ovakvu pustoš u kući Božjoj napraviti!?

Crkve, kapelice i groblja u starini i danas na području župe

Na području župe još u 17. st. su postojale crkve Sv. Ivana Krstitelja u Trnu, a prema predaji i Sv. Martina u Jablanu. Danas im više nema ni traga.

U župi postoji Gospina kapelica na Vidovića brdu u Bukovici, također teško devastirana u ratu. U njoj se dvaput godišnje slavila sv. misa: uz proljetni blagoslov polja i na Malu Gospu. Tu je od starine bio molitveni centar. Dok tu nije bilo kapelice, bio je Gospin kip u maloj niši, gdje se dolazilo na molitvu Gospi, osobito u svibnju i listopadu. Uglavnom žene i djevojke došle bi «obići kip», a to znači izmoliti krunicu obilazeći Gospin kip. Tu se također dugo vremena održavao vjeronauk za djecu

iz Bukovice i jednog dijela Barlovaca (Lukende i Lopari) kojima je tu bilo bliže dolaziti nego u svoje župne crkve. Nakon što je u svibnju 1995. srušena župna crkva u Trnu i spaljena župna kuća, sv. misa je neko vrijeme služena upravo kod te kapelice u Bukovici (te na groblju Bešlenica u Trnu). Iako je devastirana, kod te kapelice se i danas povremeno slavi sv. misa. O toj kapelici opširnije govorimo u poglavlju o Bukovici.

Župa ima dva groblja s grobljanskim kapelicama. Prvo se groblje zove Suvaje, a nalazi se na granici Bukovice i Jablana za oba ta sela, gdje postoji drvena kapelica, te još jedna zavjetna kapelica obitelji Lukenda, a drugo Bešlenica u Trnu na desnoj obali Vrbasa sa zidanom kapelicom sv. Ivana Krstitelja. Oba su groblja veoma stara. Na groblju Bešlenica kapelica je bila napravljena još 1933. godine. Župnik iz Barlovaca fra Anto Hrvat moli 12. prosinca te godine dozvolu od biskupa da može blagosloviti zvono od 35 kg koje je za novopodignutu kapelicu sv. Ive u Trnu darovala neka gospođa Tabulo iz Banje Luke. Biskup je župniku podijelio zamoljenu dozvolu.⁷³ Kapelice su obnovljene nakon posljednjih uništavanja potkraj prošlog stoljeća.

Časne sestre u župi

Čim je osnovana župa Trn, župnikova je želja bila da župa dobije časne sestre, jer je znao koliko vrijedi njihova nazočnost i djelovanje u župi. Na tome se osobito radilo od 1984. godine. Dakako da je trebalo stvoriti uvjete za život i djelovanje sestara, a dok su se ti uvjeti ostvarili, prošlo je dosta vremena. Konačno su 1. rujna 1990. u župu došle dvije sestre iz družbe Klanjateljica Krvi Kristove, koje na području Banjolučke biskupije blagotvorno djeluju još od daleke 1879. godine. Sada im je provincijsko sjedište u Zagrebu, a desetljećima je bilo u samostanu Nazaret u Budžaku, a nakon Drugoga svjetskog rata u Bosanskom Aleksandrovcu. U Trn su došle dvije sestre: s. Danica Santro i s. Emanuela Tutić. One su vodile crkveno pjevanje i sviranje, vjeronaučnu pouku jednog dijela vjeroučenika, brigu za crkvu, te vođenje župnog kućanstva. To su jedine dvije sestre koje su u župi uopće djelovale, osim nekih koje su povremeno pomagale, ali nisu stanovale u župi, jer su uskoro počela stradanja vjernika u ovim krajevima, a trnska župa je bila među prvima na udaru. Stradanja su sa župnikom i župljanima dijelile i časne sestre. Kada je u svibnju 1995. srušena župna crkva i spaljena župna kuća, sestre su morale napustiti župu skupa sa župnikom. Kako su i mnoge njihove susestre iz

šireg banjolučkog područja protjerane, sestre se više nikada nisu mogle vratiti u trnsku župu u kojoj su djelovale nešto manje od pet godina.

Župnici trnske župe

U 27 godina postojana župe u trnu izmijenila su se u njoj trojica župnika, od kojih je jedan tu župnikovao u dva navrata. To je prvi župnik fra Dujo Ljevar. Evo pregleda njihova župnikovanja!

Fra Dujo Ljevar 1980.-1991.

Fra Blaž Marković 1991.-1997.

Fra Dujo Ljevar 1997.-2006. (po drugi put)

Fra Ivo Brezović od 2006.

Već je rečeno da je župnik fra Dujo bio prvi trnski župnik i to nakon što je dugi niz godina službovao u Barlovcima, dok je i ovo područje pripadalo toj župi. On se posve uživio u mentalitet ovoga vjernog puka od kojega je bio izvrsno prihvaćen. Prvo razdoblje svoje župničke službe obavljao je dolazeći iz Barlovaca, sve dok nije bila napravljena i opremljena župna kuća u koju je preselio. On je vodio i gradnju župne crkve i tornja, pa je sve veće poslove sretno priveo kraju.

*Župnik fra Blaž Marković
doživio je uništenje svoje
mlade župe*

U srpnju 1991. uslijedile su promjene kod franjevaca kojima je povjerena ova župa. Fra Dujo je nakon 11 godina premješten za župnika i gvardijana na Petrićevac, a u Trn je došao mladi svećenik iz Posavine, fra Blaž Marković iz Matića u župi Tolisa kod Orašja. On je dotada obavljao svećeničku službu kao župni vikar po župama Vrhbosanske nadbiskupije, a prva mu je župa bila upravo Trn. Primopredaja župe i svečano uvođenje u službu novoga župnika uslijedilo je 14. srpnja 1991., kada je prvi župnik predao a drugi primio župu pred biskupovim izaslanikom generalnim vikarom dr. Antom Orlovcem. I novoga župnika vjernici su primili spremno i širokogrudno, a on je

nastavio raditi tamo gdje je njegov prethodnik stao. I on je imao nekih zahvata na župnoj kući, ali već se osjećala teška materijalna i politička kriza. Već je bjesnio rat u Hrvatskoj, što se trajno odražavalo i na život ovdašnjih vjernika.

Treće poglavlje

UNIŠTENJE MLADE ŽUPE

Godina 1991.

Novom trnskom župniku fra Blažu Markoviću nije bilo suđeno u miru voditi svoju župu, koja je već imala izgrađenu i uglavnom uređenu župnu crkvu, zatim župnu kuću, u župi su bile i časne sestre; dakle, bili su stvoreni svi uvjeti da župa normalno živi.⁷⁴ Svi osim jednoga. Naime već u ranu jesen 1991. započele su ratne provokacije i sukobi u susjednoj Hrvatskoj, što je imalo svoga tragičnog odjeka i na ovo područje. Već tada je vojska, tzv. JNA podijelila Srbima oružje kojim su se oni stali služiti kako bi zastrašivali domaće Hrvate i druge nersrbe. Započele su provokacije i pucnjava, osobito u večernje sate i noću, kolone tenkova odlazile su preko ovoga područja u Hrvatsku, a svi odrasli zdravi muškarci bili su primoravani ići u «rezervu», te su mnogi morali uzeti oružje protiv svoje volje ili trpjeti sva moguća zlostavljanja. O tim zbivanjima, jer su ona bitno označila njegovu župu, župnik je revno bilježio u župnoj kronici koja nosi naslov «Knjiga Spomenica Trn». Na temelju tih bilješki, od kojih su mnoge dokumentirane i fotografijama, radimo ovaj prikaz o stradanjima i gotovo posvemašnjem uništenju ove mlade župe. Ipak, Bog nije dopustio da bude posve uništena.

Prva žrtva iz trnske župe pala je već krajem rujna 1991. Naime župljanin Ilija Vrhovac (Perin) morao je poći kao rezervist tzv. JNA u zapadnu Slavoniju. Čini se da je bio prisiljen ići, budući da je jednom prije toga izbjegao otići. Poginuo je u Gređanima kod Okučana. Pokopan je 27. rujna. Župna kronika bilježi kako je pokojni Ilija prigovarao kad je vidio da vojska gađa katoličku crkvu Duha Svetoga u Gornjim Bogićevcima (koja je tada posve srušena a u međuvremenu napravljena nova), gdje je imao rodbine, što su suborci jako zamjerili.

Ipak, unatoč promijenjenim okolnostima, ni novi župnik nije odustajao od dovršenja radova na uređenju župne crkve. U to je doba postavio dvojica lijepo izrađena drvena vrata na sakristijskim ulazima u crkvu.

Prvi napad na župu i župnika

U mjesecu listopadu stanje je bilo napeto, bilo je različitih uznemiravanja, a narod je revno dolazio na listopadske pobožnosti. Kakvo je ozračje vladalo, vjerno pokazuju ove rečenice iz župne kronike: «Župa

se moli, dolazi u svoju crkvu, žarče se stavlja pod zaštitu sv. Josipa i časne Gospe, dolazi na listopadske pobožnosti u večernjim satima, zavidna (tj. zlobna - op. A. O.); mrak se izbjegava. Veću desetom mjesecu vrše se razne pritisci na crkve i nesrbe ovoga kraja.» I župnik je to osobno osjetio na svojoj koži kada je «za dlaku» ostao živ, jer je pucano na župnu kuću u kojoj je bio on s dvjema časnim sestrama. Bilo je to 24. listopada 1991. navečer. O tome je on sljedećeg dana u pisanom obliku obavijestio Biskupski ordinarijat u Banjoj Luci. Dopis nosi naslov: «Napad na župnu crkvu svetog Josipa i župnu kuću u Trnu».⁷⁵ Ono što on tada nije ni slutio, jest da je to bio samo prvi napad i da je to početak jedne duge serije koja neće prestati dok sve ne bude uništeno. Evo glavnin toga dopisa:

«Sinoć, tj. dana 24. listopada 1991. godine između 22h i 22h i 10 min izvršenje napad. Kako sam gaja doživio i što sam zapazio? Nalazio sam u spavaćoj sobi, svjetlo upaljeno, i vadio utikač iz utičnice. U tom trenutku čuo sam rafalnu paljbu iz neposredne blizine i lupu, izvadio sam utikač, ispravio se i osjetio peckanje na desnom uhu (koje mu je metak okrznuo - op. A. O.). U strahu i opreznosti legao sam na pod. Kada sam se malo pribrao, obavijestio sam kućno osoblje (časne sestre) dolje u prizemlju što se gore na katu dogodilo..»

Odmah je nazvao svoga gvardijana fra Duju Ljevara na Petrićevcu te policiju. Nakon pola sata došla su petorica iz trnske policijske postaje i pregledali kuću i mjesto odakle se pucalo s puta prema Jablanu. Na tom su mjestu, udaljenom 20-tak metara pronašli šećahura od automatskog oružja. Rekli su da će sutradan doći komisija iz Banje Luke. *«Komisija je došla i ustanovila: 3 metka su pogodila toranj crkve iz blizine 5-10 metara, a 4 metka su pogodila crkvu iz blizine 8-10 metara. Zatim: 1 metak je pogodio prozor spavaće sobe kroz staklo, i 3 metka su prošla kroz prozor radne sobe, gdje je također bilo svjetlo i u kojoj sam ja htio prenijeti kabel. Ustanovljena su još 4 metka u zidu između dotičnih prozora. Komisija je slikala oštećenja na zidovima, prozorima, tornju i crkvi i mjesto sa čahurama (još dvije su nađene u travi) odakle se pucalo na kuću. Ovaj napad je jako teško pao susjedstvu oko crkve i posebno isprepadao sve, a najviše starce, žene i djecu, koji su ujutro dolazili za namati se o događaju.»* O ovom napadu na župnika, crkvu i župnu kuću pisao je i banjolučki list koji je u među vremenu prozvan «Glas srpski» pod naslovom «Pucnji na župnika i crkvu»⁷⁶.

*Crkva i župna kuća preživjele su više
od 30 napada*

U studenome 1991. župnik je sudjelovao na sastanku koji je organizirala općinska Vjerska komisija iz Laktaša o temi uvođenja vjeronauka u škole. Župnik je izjavio da njemu i katoličkoj djeci to posve odgovara. O tom je pitanju anketirao roditelje koji su to također rado prihvatili. Dotada je župnik vjeronauk imao u crkvi, a za djecu iz Bukovice kod kapelice na Vidovića brdu, kamo je dolazio i dio djece iz susjednih Barlovaca.

Predbožićne pripreve, ispovijed vjernika i pohod bolesnika obavljen je kao i obično, ali da se stanje promijenilo svjedoči i podatak da je

župnik u razgovoru s članovima Župnoga pastoralnog vijeća dogovorio kako neće biti uobičajene božićne ponoćke, nego će rano ujutro uzeti misu zornicu u šest sati. Božić je protekao mirno, iako provokacija nije manjkalo. Nakon Božića župnik je pohodio i blagoslovio sve obitelji u župi. Budući da je bio tek došao u župu, htio je osobno obići sve svoje vjernike, pa mu nisu pomagali drugi svećenici. Kroz 12 dana pohodio je ukupno 652 obitelji, od toga 329 u Trnu s 1.098 članova, 172 u Jablanu s 598, i 151 u Bukovici s 517 članova. U tome je trenutku župa imala 2.213 vjernika, uz župnikovu napomenu da se «par obitelji sklonio «preko Save» u mjesta gdje nije bilo ratnih sukoba.

Godina 1992.

Početak te godine u Hrvatskoj bjesni rat. Banjolučki korpus u njemu igra istaknutu negativnu ulogu. Sve se to jako osjeća i u župi, jer je to udaljeno samo nešto više od tridesetak kilometara odavde. Napeto se prate sve vijesti koje otuda dolaze, jer su ljudi svjesni da se

zlo i ovdje sprema, premda državni čelnici Bosne i Hercegovine guraju glavu u pijesak, misleći da će ih ratni sukobi mimoići.

Na zanimljivu je ideju župnik došao u korizmi. Budući da crkva još nije imala postaja križnoga puta, dao je da krizmanici i prvopričesnici budu «žive postaje». Njih 14 bi naime držalo u rukama odgovarajuću sliku Križnoga puta dok bi župnik s vjernicima obavljao tu omiljenu pobožnost na koju su se vjernici odazivali u velikom broju. Na Cvjetnicu je prvi put u povijesti župe bila pjevana muka Isusova koja je na sve ostavila dubok dojam. Evanđelista je «čvrsto i uživljeno» pjevao dječak četvrtog razreda pučke škole Erik Hodžić (Mirin) iz Jablana.

I patron župe sv. Josip proslavljen je u ratnom ozračju. Sv. misu je predvodio svećenik-prognanik fra Vlado Ljevar, dugogodišnji župnik u Barlovcima, kojega je ovaj narod dobro upamtio i zavolio. Njega su srpske okupacijske vlasti protjerale iz Okučana, gdje je bio župnikom, te je živio u matičnom samostanu na Petrićevcu. Proslavi blagdana prethodila je trodnevnica koju su predvodili župni vikari: fra Krešo Vukadin iz Ivanjske, fra Ivica Matić s Petrićevca i fra Anto Ivanović iz Barlovaca. Na samu svetkovinu okupilo se više svećenika i veliko mnoštvo vjernika. Za taj je blagdan crkva dobila razglas, dar župljana Ilije Delića i Franje Matoševića iz Trna koji su na tzv. privremenom radu u Njemačkoj. Župa matica Barlovci pokazala se ovaj put posebno organiziranim hodočašćem svetom Josipu u procesiji koju je predvodio župnik fra Juro Šalić.

U svibnju je postavljen pod od mramora u sakristiji te je uvedena voda. I tu su se iskazali župljani svojim darovima i besplatnim radom.

U to vrijeme već je rat buknuo i u Bosni i Hercegovini, unatoč tomu što su Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Slovenija priznate i samostalne države. Hrvati i svi nesrbi ostaju bez posla, izbacuju ih iz stanova, prisiljavaju ih da idu u srpsku vojsku, što oni izbjegavaju, ali teško je pobjeći jer su u okruženju. Tako pod datumom 2. lipnja župnik bilježi u Spomenici kako su čak 263 osobe iz župe Trn otpuštene s radnog mjesta samo u zadnjih nekoliko mjeseci. U takvim okolnostima župa pokušava živjeti kako se uopće može. Sredinom svibnja (17. V.) umro je osnivač trnske župe biskup Alfred Pichler, koji je od 1989. kao umirovljenik živio u biskupskom domu u Banjoj Luci.

U lipnju je održana «Zlatna harfa», nastupi dječjih pjevačkih zborova u banjolučkoj katedrali, koju je predvodio biskup mons. dr.

Franjo Komarica. Zbor trnske župe imao je zapažen nastup, ali, bilježi župnik *«svima nam je nad glavama lebdjela neka napetost i neizvjesnost»*. I redovita misa s blagoslovom polja na Vidovića brdu u Bukovici protumačena je od zlonamjernih paravlasti kao okupljanje Hrvata *«koji prave bunkere»*.

Novi napadi na župnu crkvu i kuću

Da će se napadi na župnu crkvu i kuću nizati, moglo se i pretpostaviti. Drugi napad uslijedio je 27. svibnja 1992. oko 21 sat, kada je župnik, kako je sam izvijestio Biskupski ordinarijat,⁷⁷ začuo pucjavu u

Spaljena kuća zakovana je do obnove da dalje ne propada

neposrednoj blizini župne kuće. Kako su pucnjave u to doba bile uobičajene, župnik im nije pridavao veću pozornost. U mraku nije mogao puno vidjeti, ali je sutradan pronašao četiri mjesta na kući koja su pogodili metci iz automatske puške, te odbili nešto žbuke i betona, kao i komadiće drveta s grilja na kancelarijskom prozoru. O napadu je izvijestio policiju u Trnu, razočaran nedjelotvornošću istrage prvog napada iz prošle godine, unatoč župnikovu uvjerenju da se napadače *«vrlo lako može identificirati»*.

U najtežem su položaju bili mlađi muškarci. Silom ih tjeraju u srpsku vojsku, a oni ne žele ići, pa su izloženi najgorim zlostavljanjima i moraju se skrivati. U lipnju je tako kod svoje kuće od strane srpske policije posve nedužan ubijen mladić Nikola Andrijević sin Ive iz Trna. Trebalo je to poslužiti kao povod da se nenaoružani Hrvati pobune, kako bi se s njima obračunato. Ali, priređen mu je veličanstven ispraćaj, a sve je prošlo u miru. Treba li uopće spominjati da nitko zbog toga nije odgovarao? U srpnju je još jedan župljanin Hrvat Zvonko Žilić (Markov) pao kao žrtva suludog rata koji je poginuo u srpskoj vojsci negdje kod Gradačca.

Kao zraka svjetla u mraku djelovale su dvije župne svečanosti. Najprije je bila Prva pričest koju je u lipnju primilo 26 djece u bjelini kao simbolu njihove nevinosti, dok je u srpnju biskup Franjo pohodio župu i podijelio sakrament Duha Svetoga za 50 krizmanika.

Na sljedeći napad na župnu crkvu nije trebalo dugo čekati. Uslijedio je 21. kolovoza 1992. kratko nakon 23 sata. «Nepoznati počinitelj» bacio je pod okriljem noći bombu na crkvu od koje su popucala stakla na osam prozora na crkvi. Policija je izišla, napravila zapisnik i na tome je ostalo, kako se tih mjeseci i inače događalo. O incidentu je župnik sutradan obavijestio Ordinarijat.⁷⁸ Narod je već potrošio postojeće zalihe hrane i nastupila je kriza. Zaraditi se nigdje ne može. Hrvati ne žele na ratište. Ipak: «*iznimke postoje iz Jablana i Trna neki; Bukovčani neće*», bilježi župna kronika. U pomoć je priskočio biskupijski Caritas koji je uz velike poteškoće i napore uspijevaio dopremiti hranu i drugu humanitarnu pomoć koja je dijeljena po župama.

Teroriziranje muškaraca mlađih od 60 godina se nastavlja. Svatko mora imati dozvolu za kretanje, a nju se može dobiti samo u vojnom odsjeku kada se prijavi na mobilizaciju u srpsku vojsku. Inače slijede premlaćivanja i zlostavljanja. Mnogi, osobito mladi, bježe, ostavljaju sve i nastoje se dokopati one strane Save. Na Malu Gospu skupilo se, unatoč svemu, puno vjernika na Vidovića brdu gdje se toga dana tradicionalno slavi sv. misa. Slavlje prolazi «*s dosta primjetnom dozom straha da se i po nama ne zapuca*», čitamo u župnoj kronici.

Izravan napad na župnika fra Blaža Markovića

Napadi su bili sve učestaliji i drskiji. Za sljedeći napad na župnika više nije trebalo čekati noć. Dogodio se on usred bijela dana, 29. kolovoza 1992. Prema župnikovu izvještaju napad se dogodio ovako:

«Dana 29. 8. 1992. g. iza 15,30 h pred župnim uredom u Trnu zaustavila su se vojna kola, veliki džip sa 6 ili 7 različito uniformiranih vojnika (pola ih u svijetlo plavim uniformama, pola u maskirnim) srpske vojske, usred vozila postavljeno vatreno oružje, crno, vjerojatno mitraljez. Traže župnika. Župnik je pošao dolje prema ulazu kuće i usput sreo preplašenu časnu sestru Danicu Santro koja mu u zbunjenosti nije uspjela ni reći da ga traže (...) Župniku je jedan, predstavio se, kroz zube smrsio, Popović, u tamno plavim hlačama i svjetloplavoj košulji, odmah stao prijetiti: 'Još jedan pucanj iz ovoga kraja, valjda je mislio oko crkve, crkva će letjeti u vazduh, a tebe ćemo srediti, odvešćemo mi tebe, pokazaćemo mi tebi, sredićemo mi tebe'. Župnik ga je zaprepašteno gledao onako žuta, omalena i suhonjava i čekao da dođe do riječi. Kada je uspio doći do riječi pokušao je mirnim tonom: 'Ma ljudi, što je to, o čemu vi pričate, sjednimo pa da vidimo u čemu je stvar', taj što se predstavio kao Popović počeo je izbezumljenim glasom vikati: 'Još pričaš, nemaš šta da pričaš' i počeo otkapčati tašnicu s pištoljem i njega izvlačiti, idući unazad prema vozilu, a jedan u maskirnom odijelu mu dobaci: 'Šta još priča, pusti da ga ja odmah sredim', držeći u rukama automat. Sav ovaj 'razgovor', nazovimo ga razgovorom, bio je na stepenicama kuće; iza prijetnje onoga u maskirnom odijelu oni su ušli u džip, a župnik brzo ušao u kuću, a oni otišli prema Trnu. Prijetnje onoga Popovića su čuli i susjedi koji su sjedili u hladovini svojih kuća.»⁷⁹

Zvuči paradoksalno da je, unatoč svim tim neprilikama, te školske godine i za katoličku djecu započeo fakultativni vjeronauk u školi, kojega nije bilo još od kraja Drugoga svjetskog rata. Za pravoslavnu djecu ga je držao mjesni paroh, a župnik fra Blaž za katoličku. Župnik bilježi da je od djece i direktora škole Laze Utržena bio veoma lijepo primljen, od ostalih «podnošljivo».

Iako su župljani dobili od Caritasa sjemensko žito i pogonsko gorivo i uspjeli posijati, mira u župi nije bilo. Uzrok su neprestane provokacije, zlostavljanja i prijetnje. Tako je jedan župljanin iz Trna 23. studenoga našao poruku na vratima svoje kuće: «Ustaše, u roku 15 dana selite ili vam kuća ode u zrak. Vaša kćerka nam treba za provod. Ne tražite je kad je odvedemo.»

Drugi pak: «Ustaše, selite se, pobićemo vas!» Nekima su bacane bombe u dvorišta i na kuće. Prijetnje su pomalo djelovale, pa su pojedini župljani Hrvati, a kasnije njih sve veći broj, mijenjali svoje imanje za bilo kakvo sa Srbima iz Hrvatske i odlazili, samo da izbjegnu stalno zlostavljanje i prijetnje.

Serija napada na župnu crkvu i kuću

Na samu župnu crkvu i kuću napadi su učestali. Na kuću je pucano po danu (!) oko 15,30 sati 4. studenoga, kada su polupani prozori i oštećena jedna kupaonica. Dva dana prije toga trojica uniformiranih su pod okriljem mraka provocirala u župnom dvorištu, a sutradan je župnik vidio da su prerezali uže od zvona na crkvi. U prijavi policiji u Trnu župnik dodaje: *«Zadnjih petnaest do dvadeset dana, za vrijeme policijskog sata, u par navrata nepoznata lica uznemiruju kućno osoblje lupajući na vrata»*.⁸⁰

Još jedan napad na župnu crkvu i kuću bio je 1. prosinca 1992. kratko nakon 22 sata, kada je netko uz psovku i galamu pucao na crkvu i župnu kuću. Na crkvenim ulaznim vratima je razbijeno staklo, a metci ispaljeni na kuću oštetili su prozore. Neznamac je išao putom iz Trna u Jablan, i to u vrijeme policijskoga sata. O tome je župnik 2. prosinca izvijestio policiju u Trnu⁸¹ i Biskupski ordinarijat u Banjoj Luci.⁸²

Napadi su postali sustavni. Noću 5/6. prosinca 1992. netko je pokušao zapaliti crkvu. Župnik je pronašao očite tragove toga pokušaja, koji na sreću ipak nije uspio. Samo u zadnjih pet dana to je bio već treći napad na crkvu, izvijestio je župnik policiju u Trnu, tražeći *energičniju zaštitu života i imovine*.⁸³ Od zahtjeva nije bilo nikakve koristi, kako svjedoče događaji koji su uskoro uslijedili. O njima je župnik ovako izvijestio Biskupski ordinarijat 21. prosinca:

«Dana 17.12. 1992. u noći nepoznate osobe su pucale na crkvu, razbile prozor na ulaznim vratima i stakla na par prozora na crkvi.

Dana 19. XII 1992. g. nepoznate osobe, čulo se govorenje, oko 21h, pucale su iz puškomitraljeza na crkvu; ulazna vrata su izrešetana i cigla oko vrata, polupana su stakla na prozorima bakelitna, oštećen oltar i mramor u prezbiteriju.

*Dana 20. 12. 1992. g. u noći oko 21 i 30 sati (...) čula se jaka eksplozija blizu crkve, kasnije je otkriveno da su ulazna vrata, oboja, na crkvi jako oštećena, pod jedna (je) postavljen, valjda eksploziv i aktiviran, dosta oštećena, a na drugim pričinjena također šteta.»*⁸⁴ Nakon ovog posljednjeg napada uviđaj je napravila civilna policija, a o prethodnom napadu obaviještena je vojna policija koja je 20. 12. patrolirala oko crkve, međutim kad su oni otišli dogodio se novi napad, upravo treći slučaj iz ovog izvještaja.

Sljedeći napad uslijedio je već drugi dan Božića. Ovaj put na meti je bila crkva. Župniku nije preostalo drugo nego uporno obavještavati policiju i svoga biskupa. Napad je bio u subotu 26. prosinca u 23,10 sati i to ručnim bacačem. O učinku napada župnik je izvijestio Biskupski ordinarijat u Banjoj Luci: *«Ujutro je otkriveno da su na crkvi izbijena jedna vrata, kopelitno staklo iznad vrata kvadrature preko desetak metara se u potpunosti sasulo, a u neposrednoj blizini vrata rupa na zidu prouzročena, po mom laičkom procjenjivanju, od ručnog bacač; dio tog projektila je ostalo na zemlji kod zida crkve. Od detonacije, valjda, popucala su stakla na kući jednog susjeda u blizini crkve.»*⁸⁵ U župnoj Spomenici sve je dokumentirano fotografijama oštećenih mjesta na crkvi.

Iako je godina bila pri kraju, još nije bio kraj napadima. U isto doba kao i drugi dan Božića, tj. oko 23,10 sati, izvršen je napad i 30. prosinca. Na crkvu je ispaljena tromblonska mina koja je napravila znatnu štetu na zidu kraj vrata, oštetila sama vrata, te oštetila jedan nosivi stup u crkvi. Međutim, to nije bilo sve. Istovremeno je pucano i na župnu kuću i oštećeno pročelje kuće i polomljeno 14 crjepova na krovu. Izvješćujući o tome biskupa, župnik piše kako *«zabrinjava učestalost ovakvih napada»*.⁸⁶

Dakako da u takvom ozračju nije na Božić moglo biti uobičajene noćne mise, ni ponoćke ni zornice, nego su bile dvije dnevne sv. mise, u 8 i u 10,30 sati. Vjernici su ispunili crkvu, iako sa strahom i zebnjom.

Godina 1993.

Unatoč svemu, župnik je obavio redoviti pohod obiteljima i božićni blagoslov kuća. Sa žalošću konstatira u Spomenici kako se župa smanjuje, budući da je 21 obitelj, od toga 18 iz Trna, tri iz Jablana i jedna iz Bukovice, zamijenila kuće i odselila u Hrvatsku. Napadi na crkvu postali su toliko redoviti da u siječnju župnik lakonski bilježi u Spomenici: *«Sredinom ovoga mjeseca opet pucano po crkvi vjerojatno iz puške»*. Zamjene kuća i odlasci su učestali, a možda je upravo to bilo razlogom da su napadi na sjedište župe malo jenjali. Čini se da je glavni cilj napadača i bio zastrašiti župnika i župljane da odlaze. Zato se župnik u nedjelju 28. veljače, na kraju svete mise emotivnim govorom obratio župljanima smirujući ih da u tim uvjetima ne mijenjaju kuća i ne ostavljaju svojih očevina, niti svojih pokojnika na Suvajama i Bešlenici. I taj je govor ostavio u župnoj Spomenici.

Ožujak donosi blagdan zaštitnika župe koji je mirno i dostojanstveno proslavljen, iako rat u Bosni i Hercegovini bjesni. Glavnu sv. misu predvodio je fra Ivo Jakovljević s Petrićevca, a sudjelovalo je puno vjernika.

Da Hrvati i uopće katolici više tu nisu poželjni, govori i podatak da u drugom polugodištu te školske godine župnik nije više mogao imati vjeronauka u školi za rimokatoličku djecu, dok je on za pravoslavnu, pa čak i za grkokatoličku djecu redovito nastavljen. «*Užasna napetost*», konstatira župnik kratko u Spomenici. Koliko su se napadači osmjelili i postali drski, govori i napad kamenjem na crkvu za vrijeme obreda Velikoga petka. Jedna je vjernica izišla iz crkve i vidjela napadače: bili su to dječaci iz susjedstva. Djeca iz susjedstva napadaju crkvu u pol bijela dana, zna se čija su, i nikom ništa! Ipak su uskrсни blagdani prošli u razmjernom miru, kao i mise po grobljima s blagoslovom polja u svibnju. Međutim, odseljavanje i zamjene kuća se ne smanjuju, naprotiv sve ih je više.

Pohod papina izaslanika kardinala Etchegaraya župi Trn

U tim teškim vremenima župu je na blagdan Duhova, 30. svibnja 1993. pohodio najviši crkveni gost, jedan kardinal svete Rimske Crkve. To je bio papin izaslanik francuski kardinal Roger Etchegaray. Osim sjedišta biskupije u Banoj Luci, pohodio je i više župa u okolici. Došao je u papino ime donijeti svećenicima i vjernicima ohrabrenje i poticaj te im izraziti solidarnost u njihovu trpljenju. Bio je to «*srdačan i kratak posjet*», čitamo u župnoj Spomenici. Svakako je to bilo i prvi put da jedan kardinal posjećuje ovu mladu župu.

Lipanj je opet donio radosni dan Prve sv. pričesti koju je 20. lipnja primilo 23 djece. To je bio dan kada «*za trenutak zaboravimo zlo stanje*», bilježi župnik.

Daljnje provokacije i napadi

Noću 10. srpnja 1993. oko dva sata zapaljena je garaža uza župnu kuću. Vatra je brzo zahvatila gospodarske zgrade, hambar i košanu za kukuruze, a uhvatila je i krov kuće. Pozvani su vatrogasci i policija, a sletjeli su se i susjedi gasiti podmetnuti požar. To im je nakon sat i pol ili dva i uspjelo. Vatrogasci iz Banje Luke stigli su za 15-tak minuta dok oni iz bližih Laktaša stigoše na «otresanje kapa», kako bi rekao ovdašnji narod, tj. kad je sve već bilo gotovo. O požaru i šteti župnik je izvijestio Biskupski ordinarijat. Izgorjeli su:

*«hambar i u njemu tona i pol kukuruza u zrnu, oko 300 kg. pšenice, nešto zobi, šrota, 4 gume za auto i sitnijih stvari;
košana pod kojom je bilo 25 kokoši, 20 ih je izgorjelo, i još 35 pilića;
garaža i u njoj župni auto 'reno 4' 1988. g.;
šupa i u njoj kaca, s njivskim alatom;
dvije šupe pune drva koja su velikim dijelom izgorjela;
dio krova župne kuće, par metara;
dva prozora na kući, jedan skroz, drugi manje;
svinjac s dvije svinje.⁸⁷*

Sutradan je došla policija, napravila zapisnik, komisija je izišla na uviđaj, i, kao i obično, na tome je ostalo. Ipak župljani su se organizirali i brzo popravili štetu na župnoj kući, izmijenili 7 rogova, letve i crijep. Kolika je bila zasljepljenost i mržnja velikosrpskih napadača govori i podatak da je pucano čak i na te župljane dok su popravljali krov. Jedan metak za dlaku je pogodio majstora Andriju Matoševića iz Bukovice. Ipak, posao je sretno priveden kraju. Župnik sa zahvalnošću bilježi imena odvažnih pomagača u župnoj Spomenici. Tijekom kolovoza obnovljen je i dio gospodarskih zgrada, barem provizorno.

Kronologija nasilja i zločina u trnskoj župi 1992. i 1993. godine

Osim napada na sjedište župe, na župno osoblje, na crkvu i kuću, nasilje je vršeno nad mnogim župljanima župe u sva tri sela: u Trnu, Bukovici i Jablanu. Župna Spomenica donosi popis nekih nedjela samo za devet mjeseci (drugu polovicu 1992. i prva tri mjeseca 1993. godine) na pune dvije stranice s konkretnim datumima i osobama koje su pretučene, opljačkane, na koje je pucano, o maltretiranju žena i djevojaka koje su išle u crkvu na molitvu sa strane srpske vojske, o bacanju bombi na kuće, o paljenju kuća, gospodarskih zgrada, stogova sijena, o pljački kioska, o prijetećim porukama pojedinim vjernicima, ranjavanjima, čak o izravnim ubojstvima. Predaleko bi nas odvelo da to sve pojedinačno navodimo. Katolički vjernici bili su posve nezaštićeni i predviđeni za odstrjel. Napadači su pak znali da nikome neće odgovarati za svoja nedjela i to ih je još hrabrilo u njima.

Nakon neprekinutog niza zločina, župnik je 23. srpnja 1993. posebnim dopisom obavijestio o tim nedjelima predsjednika i predsjedništvo općine Laktaši u kojem je kronološkim redom izvijestio o čak 22 napada na *«župni centar (crkvu i župni stan, župno osoblje, svećenika i dvije časne sestre) Rimokatoličke župe Trn od 24.10. 1991. - 12. 7. 1993.»*

Svaki pasus o pojedinom napadu uglavnom završava istim refrenom, da je provedena istraga, ali da se ništa nije promijenilo niti su počinitelji otkriveni: *«Istraga! Nikada ništa!»*. Izvještaj završava konstatacijom: *«Slično se događa po katoličkim kućama, mnogima, moje župe Trn gdje sam svećenik, u zadnje vrijeme naročito u susjedstvu crkve»*. Dopis je dostavljen i Biskupskom ordinarijatu u Banjoj Luci, Ministarstvu vjera u Banjoj Luci i svim razinama franjevačkog poglavarstva.⁸⁸

Provokacije ni nakon toga nisu prestajale. Događalo se da su naoružane osobe u uniformama pucnjavom zastrašivale vjernike kada bi došli po Caritasovu pomoć, i dalje je bilo bacanja kamenja na crkvu i drugih provokacija. Ni mrtve nisu ostavljali na miru; krali su mramorne ploče s nadgrobnih spomenika po katoličkim grobljima, a *«kad su ta dobro okradena, čuje se, da kradljivci ni pravoslavna ne ostavljaju na miru»*, čitamo u župnoj Spomenici. Kad se jednom zlo pusti s uzde, teško ga je kasnije zauzdati.

Međutim, tadašnje vlasti su htjele istovremeno ostaviti dojam pred svjetskom javnošću da je sve u redu. Čak je u jesen 1993. vjeronauk uveden kao obvezan predmet u škole (do tada je bio samo fakultativan). Župnik je opet pošao u školu imati vjeronaučnu pouku *«zbog dobra katoličke djece»*. U trnskoj školi je od 220 učenika 1991. godine broj spao na 130 te, 1993. godine. Od toga broja, 80 djece su katoličke vjere. Djeca iz Bukovice idu u školu izvan trnske župe u Barlovce ili na Zalužane (to su oni što su imali redoviti vjeronauk u kapelici na Vidovića brdu u Bukovici).

Župnik je sa župljanima razbijene prozore zatvorio plastičnom folijom, kako bi se crkva kako tako mogla koristiti za bogoslužje. Stakla nije bilo, niti bi ga koristilo postavljati da ga je i bilo, a na crkvi je 25 velikih prozora! Na blagdan Svih Svetih i Dušni dan bile su uobičajene sv. mise na grobljima, koja su devastirana, jer na mnogim grobovima nedostaju ukradene ploče. Provokacije su malo jenjale, pa je Božić te godine proveden mirno i dostojanstveno.

Godina 1994.

Božićni blagoslov kuća župnik je obavio s dvojakim raspoloženjem. S jedne strane tužno je, zato što, osobito u Trnu, više ne ide u mnoge kuće u koje je lani išao, jer su one promijenile gospodara, a s druge strane radostan je što primjećuje da unatoč svim stradanjima u katoli-

ka ne vidi mržnje, nego samo tešku patnju koju mirno podnose. Te je godine u Trnu blagoslovio 176 kuća (prije dvije godine 329!), u Jablanu 86 (prije dvije godine 172), a u Bukovici 133 (prije dvije godine 151). Usporedbom brojeva vidimo da je broj katolika u Jablanu u dvije godine smanjen točno za polovicu, u Trnu skoro jednako toliko, dok se Bukovica u to vrijeme još dobro držala. Iz nekih kuća su vjernici izbjegli, u većinu su se nasilno uselili Srbi, dok župnik bilježi i broj zamijenjenih kuća: u Trnu ih je zamijenjeno najviše - 96, u Jablanu 51, a u Bukovici 7.

Napadi na crkvu se nastavljaju

Prvi napad na crkvu u 1994. godini dogodio se 8. siječnja oko 17,30 sati kad je već bio pao mrak. Cijela skupina napadača različitog uzrasta upravo je kamenovala crkvu, polupala ostatke stakla na prozorima, a bačena je i eksplozivna naprava, koja na sreću nije eksplodirala. Napadane su i susjedne katoličke kuće, a kad se jedan od vjernika požalio na takve postupke kod susjeda pravoslavca odakle je kamenje bacano, sljedeće noći mu je bačena bomba pod prozor i dobio je prijetnju da će biti ubijen a kuća mu srušena.

Trinaestog siječnja u večernjim satima novi napad na župnu kuću. Napadači su pucali gađajući vanjsku žarulju na kući, kako bi mogli u mraku nesmetano vršiti svoje napade, a razbijeno je više crjepova.

Napadi se kontinuirano nastavljaju. Uvečer oko 20,15 sati 20. siječnja eksplodirala je eksplozivna naprava na središnjim ulaznim vratima na župnoj kući. Eksplozija je bila veoma snažna. Silina eksplozije izbila je glavna ulazna vrata koja su odbačena na župni auto marke golf u garaži i teško ga oštetila, izbijeno je još šest vrata na podrumu i u prizemlju, i više prozora. Izbijena su i jedna vrata na crkvi i ostatci prozora na strani crkve koja je okrenuta prema župnoj kući, a stradala su i stakla kod nekoliko susjeda. Eksplozija je bila vrlo bila snažna i čula se čak do Širnića i Ivanjske. A što je bilo sa župnikom i časnim sestrama koje su bili u kući? Neka to ispriča sam župnik (prepisujem iz Spomenice): *«Župnik par minuta prije eksplozije povuče se u gornje odaje kuće; bio je uz prozor metar i pol udaljen, sestre dolje u blagovaonici plele džempere. U trenutku eksplozije i jedni i drugi mislili su, u strahu, što je s onim drugim. Župnik je sletio, strčao, dolje da vidi što je sa sestrama, one pošle gore da vide što je s njim. Hvala Bogu, kućno osoblje bi živo i zdra-*

vo, *potpuno neozlijeđeno.*» A o ozračju u kojemu se sve to događalo svjedoči i daljnja bilješka u Spomenici, koja govori o ponašanju susjeda. Ispada kao da su katolici bili krvi što su na njih vršeni oružani napadi - o tempora o mores! - : *«Neposredno nakon eksplozije komšija Srbin oženjen Hrvaticom, psuje svim Hrvatima ustašku majku, što se ne sele, on će ih iseliti, on će ih poklati, popaliti; čuli su tu galamu mnogi susjedi, čule su to i časne sestre što ih je posebno ožalostilo i uznemirilo.»* A kakva je bila zaštita nedužnih građana (čitaj: katolika) pokazuje ponašanje policije. Pozvana policija ne dolazi. Na ponovljeni poziv nakon sat-dva dobio je župnik odgovor: *«Znate li vi da mi noću ne dolazimo, jedino ako je smrtni slučaj doći ćemo. Kako nitko nije poginuo, došao je samo jedan milicajac na uviđaj. Iza toga 'pojeo vuk magarca' ».* Župniku nije preostalo, nego u strahu bdjeti cijelu noć. Ali župljani ne ostavljaju svoga svećenika na cjedilu. Sutradan su se potrudili da ponovno postave vrata i prozore od kojih je još nešto ostalo, drugo su zakovali daskama, obložili plastičnim folijama i tako je kuća ipak bila kako tako zatvorena.

Čini se da još nije bila ispunjena «kvota» napada za mjesec siječanj. Na kraju mjeseca, 30. siječnja, opet je «nepoznati počinitelj» pucao po župnoj kući, srećom bez posljedica za njezine stanovnike.

Župnik je 31. siječnja s kancelarom biskupije mr. Ivicom Božinovićem i ministrom za vjere Republike Srpske Jovom Turanjaninom razgovarao s predsjednikom općine Laktaši Stevom Jovićem i požalio se na učestale napade i provokacije, koje nikako ne prestaju. Rezultat je bilo barem kratko primirje.

Ipak, ono nije potrajalo ni mjesec dana. Dana 25. veljače netko je ispalio granatu tzv. zolju na crkvu. Pogođeno je i oštećeno pročelje crkve, oštećenje strop i uništeni ostatci prozora, te razbijeno oko 50 crjepova na krovu crkve. Opet isti refren: policija, uviđaj, *«poduzet ćemo mjere»*, i vjernici koji revno popraviše štetu, a daskama i folijama zatvoriše uništene prozore. Muškarce šalju na vojne obveze i prisilni rad, pa se mnogi skrivaju po šumama i kojekuda drugdje, kako tko zna i umije. Ali, bez provokacija ne ide. Župnik u travnju 1994. duhovito bilježi: *«Povremeno, da se zna da su živi, provokatori bace kamenice na crkvu ili župnu kuću. Vidiš ih u mraku, ali ih prepoznati ne možeš.»*

Uskrs proteče mirno. I dalje se održava vjeronauk u školi u Trnu, ali s mukom, bilježi župna Spomenica. *«Kažem s mukom zato što se vidi*

iz opće klime, vlasti bi najviše voljele da nema niti katoličke djece u školi niti njihova svećenika». Župnik, ipak, nije imao nekih neugodnosti u školi. U svibnju je obavio blagoslov polja na groblju Suvaje za Jablan, kod kapelice na Vidovića brdu za Bukovicu i na trnskom groblju Bešlenica za Trn. Bilo je lijepo vrijeme i sve je prošlo u miru.

Posjet franjevačkog provincijala fra Petra Anđelovića

Prvi put otkako je fra Blaž Marković u srpnju 1991. došao za župnika u Trn, župu je uspio pohoditi njegov redovnički poglavar provincijal «Bosne Srebrene» fra Petar Anđelović. Došao je na Spasovo 12. svibnja 1994. u pratnji profesora iz Sarajeva fra Mile Babica i gvardijana s Petrićevca fra Duje Ljevara. Naime, putovanje po Bosni i Hercegovini bilo je gotovo posve onemogućeno. Provincijal je pogledao crkvu i kuću te porazgovarao sa župnikom o stanju u župi. Župniku je taj susret bio veliko ohrabrenje i poticaj. Bilješku o pohodu župnik zaključuje: *«Svi su poželjeli da se uz Božju pomoć preživi ovo ludo vrijeme»*. Četiri dana kasnije održan je samostanski skup zvani kapitul na Petrićevcu koji je predvodio provincijal koji je informirao braću o teškom stanju u cijeloj provinciji.

Daljnja zbivanja u župi

A dokaz za gornju tvrdnju o ludom vremenu potvrdio je već sljedeći dan. Neki provokator je 13. svibnja oko 23,40 sati preskočio ogradu, švrljao oko crkvenih vrata kao da postavlja eksploziv, ali eksplozija nije uslijedila. Desetak minuta kasnije opet je župnik začuo lavež svoga psa i vidio istog mladića kako čupa cvijeće iz posuda uz župnu kuću. Kad se župnik oglasio prosvjedom, neznamac je izvukao pištolj i ispalio nekoliko hitaca te se udaljio u pravcu sela Jablan.

Ipak, život župe i dalje je tekao svojim tokom, iako u otežanim uvjetima. Na svetkovinu Presvetog Trojstva 29. svibnja bila je svečanost Prve pričesti u župi, a 19. lipnja krizma. Generalni vikar Banjolučke biskupije dr. Anto Orlovac krizmao je toga dana 31 krizmanika ove župe. Te lijepe župne svečanosti protekle su u miru.

Župna Spomenica bilježi kao zanimljivost i smrt najstarije župljanke, stogodišnje Kaje Delić iz Trna, koja je umrla u srpnju, a rođena je prije ravno stotinu godina - daleke 1894.

U kolovozu je još jedan župljanin poginuo kao vojnik srpske vojske. To je Josip Matić (Ilijin), rođen 1973. godine.

Noć strave i užasa: dvostruki napad na župnu kuću i osoblje iste noći

Još jedan napad na župnu kuću, i to najteži do tada dogodio se 29. rujna. Kratko nakon ponoći je zapaljen župni auto, a zatim je postavljen eksploziv kod ulaznih vrata u župnu kuću. Od siline detonacije vrata su izbijena, prozorska stakla polupana, kutije Caritasove pomoći s dječjom hranom u podrumu razbacane i uništene. Pozvana policija došla je na uviđaj, pogledali su, a onda se dogodilo nešto znakovito i zanimljivo. U jednom trenutku je jedan od policajaca otišao do policijskog auta, a drugi je razgovarao sa župnikom. Župnik je čuo dio razgovora radiovezom onoga u autu: *«Loše urađen posao! Nije dobro urađen posao»*. A kada je taj policajac primijetio da je to župnik čuo, smanjio je ton. Međutim, tek što je policija otišla, nakon samo 15-20 minuta župnik je primijetio da je krupan muškarac u maskirnoj uniformi s jablanske strane ušao u dvorište i da se šulja prema kući. Došao je do podrumskih vrata, koja su bila raznesena od prethodne eksplozije,

Od ljepotice - ruševina

kratko se zadržao i udaljio se brzo istim putem. Župnik je ponovno zvao policiju, oni su došli, napravili jedan krug autom i udaljili se.

A onda župna kronika bilježi dramatične trenutke (i sam opis je dramatičan, očito je župnik još jednom sve proživljavao dok je to unosio u kroniku): «*Nisu možda ni do nadvožnjaka stigli (policajci - op. A. O.) kada je odjeknula strašna eksplozija. Kuća se stresla, ali zidovi ostanu. Telefon je još radio. Župnik obavijesti policiju, laktašku, zovne časne, te potrči s kata dolje, dočeka ga jak dim i plamen iz podruma i moradne se vratiti na kat. Sve troje su gore u klopki, preostaju balkoni, najbolje ići sa unutrašnje strane kuće I na I sestrarski balkon, ali visoko je preko pet metara. Dim iz podruma kulja po sobama; vrata prema hodniku gore. Telefon još radi. Župnik zovne susjeda Boru da ponese velike željezne ljestve (i prislone ih - op. A. O.) na sestrarski balkon; i časne i on već prate kako se Boro pati*

Spaljena župna kuća

s ljestvama (te ljestve inače trojica nose, teške su), priskače u pomoć Bori njegov brat Mišo, župnik liježe na balkon da dohvati vrh ljestava; kada ljestve smjestiše, primijeti da sestre Danice nema. U dimu i mraku vratila se u svoju sobu, župnik je pronađe u mraku po kašlju. Kada se malo pribrala, provukla se uz pomoć župnika i s. Emanuele ispod balkonske ograde na ljestve. Sišla je za njom s. Emanuela, pa župnik.

(...) *Krov kuće u plamenu. Komšinica Anđ/elk/a zovnula je vatrogasce*
(...) *Gasiti se ručno ne može.»*

Obaviještena je i središnja uprava Banjolučke biskupije. Kancelar mr. Ivica Božinović i dr. Karlo Višaticki došli su u župu u noćno doba unatoč policijskom satu koji je bio na snazi. Mogli su samo ohrabriti nazočne i prenijeti informacije biskupu Komarici. Priskočili su u pomoć susjedi katolici, ali nije se moglo puno pomoći. Vatrogasci su došli tek nakon dva sata. Nisu uspjeli spasiti ono što je već zahvatio plamen, ali je zaustavljeno njegovo širenje. Zločinci su očitu tu noć bili odlučili uništiti župnu kuću skupa s njezinim stanovnicima. I eksplo-

zija i požar podmetnuti su iste noći i to unatoč izlasku policije i barem kakvom takvom pokušaju zaštite. Ako se uzme u obzir «uhvaćeni» razgovor jednoga od policajaca koji je župnik čuo, veliko je pitanje, nije li njihov izlazak bio samo gluma, jer je očito da su oni znali što se tu radi i što se još sprema. Što nije uništila eksplozija, dokrajčio je požar. I to nam Spomenica potanko bilježi:

«Od sve /cijele/ kuće vatra nije uništila župnikovu spavaću i radnu sobu i banju; sestarske sobe je djelomično oštetila, prozori nagorjeli, gostinjska soba na katu djelomično je stradala, kuhinja, kancelarija, primaonica, blagovaonica, sve je djelomično stradalo, što od eksplozije, što od vatre. To je, može se reći, ostalo donekle čitavo od požara, ali što je moglo stradati od eksplozije, stradalo je. Naime, sva vrata i prozori su po kući što izgorjeli što izbijeni ili nakrenuti. U podrumu sve što je bilo, to je i izgorjelo, osim u jednoj prostoriji, drvarnici, gdje su ostale neke sitne stvarčice. Od krupnijih župnih stvari stradao je automobil 'golf dizel, sva (elektro)instalacija, hidrofor, pumpa za vodu, autoprikolica, župna hrana, rakija (...) da se ne nabraja; sva sreća pa se velik dio Caritasove pomoći podijelio, a dobar dio je stradao. Sve kada se sabere, štete na kući (izgorio krov, crijep rasut, izgorio tavan sa vrijednim stvarima: elektromaterijala, raznih peći par komada, štete na stotine tisuća njemačkih maraka; od eksplozije stra-

Ovako je temeljito spaljena župna kuća

dala i jedna vrata (bočna) na crkvi, od požara dosta oštećene košana i hambar, bunarska zgradica; sve to bijaše a Y se živo osta, hvala Bogu.» Ovom zadnjom rečenicom sve je rečeno: glavno je da je živa glava na ramenu u vrijeme kada je ljudski život bio tako jeftin. Bog je sačuvao i župnika i obje časne sestre žive i neozlijeđene. Spašena su još neka živa bića: susjedi su uspjeli spasiti tri svinje od vatre, nekoliko kokoši ali i župnikovog vjernog psa Bobija koji je lavežom sve ovo zlo i najavio. Bobijev lavež je upozorio župnika da se nešto sprema, te su ukućani budni dočekali ove bezdušne mučke napade, bez ikakva upozorenja.

U toku jutra na mjesto zločina stigao je biskup mons. Franjo Komarica, gvardijan s Petrićevca fra Dujo Ljevar i drugi susjedni svećenici. Neki su vjernici došli na jutarnju misu, ne znajući što se dogodilo. Župnik je pokazao svoju veliku duhovnu snagu, jer je i to jutro, unatoč svemu, pa i unatoč izbijenim crkvenim vratima i oštećenjima na crkvi, otišao u crkvu služiti sv. misu, jer je želio *«da crkveni život ide svojim tokom»*, kako je zabilježio, a *«tek kasnije su mu rekli da je bio garav»*. A sigurno je i Nebu i svojim župljanima to jutro bio ljepši nego da je bio fino izbrijan, začesljan i mirisao po mirisnim vodicama. Tada ostati pribran i miran i dalje vršiti svoje dužnosti, to može samo čovjek i svećenik izuzetno snažne vjere.

U neko doba stigla je i policija iz Laktaša, ispitivala i pravila zapisnike i to se oteglo do poslije podne. Sjedili su u blagovaonici i bilježili, a župnik bilježi da je temperatura morala biti *«sigurno preko četrdeset*

Velika količina eksploziva i mržnje ostavila je prah i pepeo

celzija», jer se iz podruma dizala silna vrelin, a nije bilo gdje drugdje sjesti i pisati. Nakon odlaska policije dolazili su župljani iz svih sela vidjeti što je bilo i što bi se dalo pomoći. Župnik ih je pozvao da sutradan dođu na akciju čišćenja požarišta, a već je pao dogovor i o popravku krova poslije nedjelje. Odmah su provizorno zatvorili vrata i prozore na kući. Među-

tim, nije više bilo uvjeta za stanovanje u njoj. Zato su časne sestre morale otići svojim susestrama na Petrićevac. Neka nam i to dočara župna Spomenica:

«Pred mrak časne su otišle na Petrićevac, župnik i Bobi /pas - op. A. O./ ostadoše sami kod kuće (...) U kući struje nema, vode nema, telefona nema, užasan miris paljevine, svi zidovi i u prostorijama gdje nije sve izgorjelo su crni od čađe.»

Sutradan, u petak je počela akcija čišćenja na kojoj su župljani revno sudjelovali, sretni da župnik ostaje među njima. Do nedjelje sve je očišćeno i smeće odvezeno, iako ga je bilo jako puno. Ali, odazvao se velik broj župljana; svi su željeli pomoći. U ponedjeljak, 3. listopada, župnik je dobio iz biskupije građu, nabavio druge potrepštine za postavljanje krova, našao majstore potrebnih profila: tesare, limare, električare i druge, koji su u utorak krenuli s popravkom. Svi su radili punom parom, žene su spremale jelo i poslovi su izvrsno napredovali, tako da je za tri dana krov bio završen i postavljen. Bilo je to u četvrtak, samo osam dana nakon onog tragičnog miholjdanskog četvrtka, crijep je bio na krovu. Župa je i ovaj put pokazala izvanrednu slogu i spremnost pomoći; svatko je doprinio kako je najbolje znao i mogao. Nisu se dali zastrašiti ni zlobnim prijetnjama: *«Samo vi, ustaše, gradite*

Zločinci su ostavili «posjetnicu»; evo čime je crkva srušena

i dižite da imamo što rušiti», koje su usput morale slušati katoličke žene kad su išle u crkvu. U svom tom jadu nisu si vjernici dali uništiti ponosa. Nakon što je kuća pokrivena priređen je ručak za sve graditelje i radnike u sakristiji crkve. Veliko im je ohrabrenje bio pohod biskupa Komarice koji je došao među njih, te pohvalio i njih i župnika. Župnik bilježi u Spomenici imena majstora i zauzetih vjernika iz sva tri sela trnske župe koji su tih dana puno pomogli. Nažalost, nije nam ih ovdje moguće navoditi, jer bi to zauzelo doista puno prostora.

U župu su se ponovno vratile časne sestre, koje su u proteklih osam dana preko dana boravile i radile u župi, a navečer bi na spavanje odlazile svojim sestrama na Petrićevac ili u Budžak. Valjalo je opet obnavljati župnu kuću. Sve te radove župljani su radili volonterski; nitko nije ništa naplaćivao; za materijal su se snalazili na razne načine: iz donacija, korištenja svakog dostupnog već korištenog polovnog materijala do manjih nabavki za koje se nekako prikupio novac. Slogom i ljubavlju župljana župna je kuća opet bila osposobljena za stanovanje.

Zadnji tjedni 1994. godine

Život u župi tekao je dalje opterećen radnim obvezama muškaraca, provokacijama žena koje su išle u crkvu, te katoličke djece u školi, ali i na putu. Vjeronauka u školi za katolike više nije bilo, ali ga je župnik držao u crkvi. Listopadska pobožnost privlači mnoge, osobito žene i djecu. Uz blagdan Svih svetih bile su redovite mise po grobljima. Na predbožićnom ispovijedanju osjetilo se da je župljana znatno manje nego prije. To se odnosi i na bolesnike koje je župnik obilazio po kućama kako bi ih ispovjedio i pripremio na Božić. Sami blagdan protekli su u miru, ali u ljude se uvukla neka zebnja, bilježi župnik.

I mramorni oltar je uništen

Božićni blagoslov kuća pokazao je razmjere odlaska vjernika iz župe. Župnik je blagoslovio ukupno 329 kuća, dok ih je 1991. bilo ukupno 653; dakle, gotovo točno polovica ih je otišlo. U Bukovici je ostalo 120 katoličkih kuća, u Trnu 141, u Jablanu 68. Ipak, župljana je ostalo manje od polovice, jer su pojedini članovi otišli i iz onih obitelji u kojima je još ponetko ostao. A da bi se otišlo, valjalo je sve ostaviti i još platiti po 2.200 njemačkih maraka za prijevoz u Mađarsku, gdje se moralo čekati ulazak u Hrvatsku. Živjelo se u strahu, osobito muškarcima, jer su bile česte racije zbog odvođenja na prisilni rad, pa i na kopanje rovova na bojišnicama. Kretanje putom bilo je opasno, pa je svedeno na najmanju moguću mjeru. Na vjernike se i dalje vrši snažan pritisak da mijenjaju kuće i odlaze, a prijetnje su nerijetko popraćene noćnom pucnjavom ili bacanjem bombe pod prozor kuće. Unatoč svemu, župnik s radošću opaža kako kod vjernika nema nikakve mržnje prema napadačima. Sve nevolje samo ih još više privlače Bogu. U Spomenicu je zabilježio: *«Nešto fenomenalno. Poput prvih kršćana i doba arena.»* Prelijepo svjedočanstvo o ponašanju katolika trnske župe na kraju 20. stoljeća! Trpjeli su jobovski strpljivo, ne dajući da ih zahvati mržnja, jer je upravo mržnja i dovela do tih teških stradanja. Katolici ovih krajeva, predvođeni svojim hrabrim biskupom i vjernim pastirima položili su s odlikom najteži ispit svoga života i svoje vjere.

Godina 1995.

Nova godina počela je slično kako je i prošla završila, u napetom miru. U veljači je nađena ubijena blizu svoje kuće starica župljanka iz Bukovice Mara Lipovac, rođ. 1914. godine, supruga Mate. Za patron župe sv. Josipa bila je uobičajena trodnevnica koja je bila dobro posjećena, a na sam blagdan sv. misu je slavio biskup Komarica. Padao je snijeg, ali je crkva bila puna vjernika. Slavlje je prošlo mirno, kao i uskrсни blagdani. Zadnje mirno crkveno slavlje bio je blagoslov polja na groblju Suvaje 30. travnja, a onda prođe i taj kakav-takav mir. Najavljenog blagoslova u Trnu 7. svibnja nije više moglo biti. Naime, upravo uoči te nedjelje započeli su završni akordi zla, ubojstava, rušenja i progona u banjolučkoj okolini. Pred zoru toga 7. svibnja 1995. minirana je monumentalna nova crkva sv. Ante na Petrićevcu, franjevački samostan zapaljen, osoblje zlostavljano i prognano, dok je od posljedica zlostavljanja preminuo fra Alojzije Atlija, starac od 80

Još jedan pogled na spaljenu župnu kuću

godina, teški srčani bolesnik, kojemu redovnički subrat nije smio udijeliti ni odrješenje na samrti. Franjevci su s Petrićevca smješteni u biskupiji, a časne sestre u Budžaku. Stanje je postalo nepodnošljivo, jer su dolazili osvetnički raspoloženi Srbi iz zapadne Slavonije nakon akcije «Bljesak», ali su to iskoristili i domaći Srbi da izvrše još veći pritisak na preostale katolike. Koliko je stanje bilo ozbiljno govori i činjenica da je samo pet dana kasnije, 12. svibnja srušena i velebna crkva u Presnačama, župna kuća zapaljena, u kojoj su ubijeni i spaljeni župnik vlč. Filip Lukenda i katehistica sestra Cecilija Grgić. Bilo je samo pitanje dana, točnije noći, kada će i Trn opet biti na udaru.

Najteži i završni napad

Nije trebalo dugo čekati. Dogodilo se to noću 17/18. svibnja. Ipak, hvala Bogu, župnik fra Blaž Marković i s. Danica Santro koji su te noći bili u župnoj kući uspjeli su preživjeti. I opis tih zbivanja je prema župnoj Spomenici. U srijedu 17. svibnja popodne pohodile su župnika predstavnica Međunarodnog crvenog križa Švicarka Silvija Maag i Biljana Businovska, Srpkinja, prevoditeljica. Zadržale su se do blizu 17 sati, kada je bila sv. misa i uobičajena svibanjska pobožnost. Zatim

Mržnja je ostavila pustoš na svetome mjestu - minirana crkva

je došao jedan srpski policajac zamoliti humanitarnu pomoć (Spomenica mu bilježi ime i prezime). Čeka sumrak da ne bude viđen od drugih sunarodnjaka *«zbog njegova imidža»*. Uto se na kapiji pojavljuju dvojica muškaraca u civilu i, pod izgovorom da trebaju *«lijeak za bolesnu ženu, makar protiv bolova*, (župnik je imao nešto najpotrebnijih lije-

Minirana crkva - detalj

kova iz Caritasa koje bi dijelio po potrebi - op. A. O.) ulaze u kuću. Svezali su i zlostavljali župnika i časnu sestru Danicu Santro (s. Emanuela nije toga dana bila u Trnu), opljačkali neke stvari, tako npr. župnikov novčanik s dokumentima i stvari iz kancelarijskih ladica. Preko radioveze bili su u kontaktu s nekima izvana. Zovnuli su nekoga trećega koji je uskoro došao. Čulo se kako govore onima vani da *«operacija dobro teče, kasnije neka dođu ostali»*. U jednom trenutku župnik i sestra su stali dozivati u pomoć, misleći tako otjerati nasilnike. Dozivanje je čuo policajac u podrumu koji do tada

nije uspio otići, te je pošao gore vidjeti što se zbiva. Čini se da je on zapucao iz pištolja i stvorio pometnju kod napadača. Zatim je uspio pobjeći autom, dok su napadači zapucali za njim, te su i sami otišli. Župnik i sestra su se nekako uspjeli odvezati i osloboditi i pozvati policiju. Budući da ona ni nakon četrdesetak minuta ne dolazi, župnik i sestra odlaze autom u samostan u Budžak, gdje su prenoćili.

Kako svjedoči mons. Ivica Božinović, koji je u to doba bio biskupijski kancelar, kratko nakon tri sata u noći 18. svibnja nazvala je biskupiju susjeda Anđelka Lukenda, Borina supruga i plačnim glasom javila što se dogodilo u njihovoj župi. Samo pola sata kasnije on je skupa s dr. Karlom Višatickim, riskirajući i osobne neugodnosti, jer je bio policijski sat, već bio na poprištu tragičnih zbivanja u Trnu.⁸⁹

Unutrašnjost spaljene župne kuće

Dva sata kasnije susjed Borislav Lukenda naziva župnika Markovića i javlja mu: *'Ujače, kuća gori, crkva srušena.'* Sve se događalo po sličnom scenariju kao i na Petrićevcu i u Presnačama, jedino što je Bog ovdje sačuvao živote župnika i časne sestre.

Unatoč onomu što je doživio večer prije, župnik s fra Antom Ivanovićem

dolazi rano ujutro u Trn, zove policiju i vatrogasce sa susjedova telefona i pokušava s jednim župljaninom gasiti po kući što se još daje ugaziti. Nakon sat i pol ili dva stižu vatrogasci, policija, inspektori, komisije, ali zločinci su učinili što su namjeravali, organizirano i planski. Kuća nije posve izgorjela. Zabranili su ulaz civilima u župno dvorište. Od siline eksplozije kod rušenja crkve stradalo je 12 okolnih kuća, za čiju obnovu su Srbi dobili pomoć a katolici je nisu dobili. Župnik je ostao sam u svom dvorištu čekajući neku «završnu komisiju» koja je bila najavljena, ali ona nikako da stigne. Dan prolazi u tom uzaludnom čekanju. U dvorište ulaze pijani vojnici i uzimaju iz crkvene sakristije što im se sviđa, prolaznici s puta, ali i neki susjedi Srbi dobacuju zlob-

ne primjedbe, a župnik nemoćno čeka. Konačno je rečeno da će ta komisija doći tek sutra ujutro, a župnik može poći u Budžak, ali da sutra stigne prije komisije i dočeka je. Zaključane su kapije na dvorištu i ostavljen čuvar s puškom.

Kad je sutradan ujutro 19. svibnja stigao župnik s fra Antom Ivanovićem, primijetio je da mu je ukraden sportski bicikl. Uspjeli su iz napola srušenog svetohraništa u crkvi uzeti Presveti Sakrament, pronašli su župne matice i još neke sitnice. U međuvremenu dovode trojicu župljana iz Jablana na «radnu obvezu» koja se sastojala u tome da ruše ogradu oko župnog dvorišta. Župnik pokušava prosvjedovati neka se ne dira u ogradu, ali vojnik koji je doveo radnike oštro izjavljuje da ima takvu naredbu, pa se župnik morao povući. Jedan od te trojice ipak nije htio rušiti župnu ogradu. Župnik se povukao, otišao u biskupiju u Banjoj Luci i izvijestio o svemu što se dogodilo. Obaviješten je i zamjenik ministra za vjere u RS Jovo Turanjanin. On je nakon više telefonskih konzultacija rekao župniku da se ne vraća u Trn, jer da mu se ne može jamčiti za život! To znači da je prisilno udaljen iz svoje župe. Također mu je dao do znanja da je Krizni stožer iz Laktaša odlučio da se ruši crkvena oграда «*i da župnik nema više što tamo tražiti*». Umjesto da napadnutom župniku pruže zaštitu, vlasti ga jednostavno progone!

Ruševine crkve - znak ruševina u dušama rušitelja

To je značilo da je župniku od strane tadašnjih vlasti zabranjeno obavljati njegove svećeničke, župničke dužnosti. Zato u sljedeću nedjelju nije bilo svete mise u župi, prvi put otkako je župa osnovana. Župnik ipak nije izdržao da toga dana barem ne prođe kroz župu. Otišao je drugim putem: od Budžaka preko Kuljana i Lukenda, pa niz Bukovicu i Jablan do crkve. Kod crkve je vidio više traktora natovarenih stupovima od crkvene ograde i grupu muškaraca.

Evo što je ostalo od predivne crkve

Nakon desetak dana dobio je župnik rješenje od istražnog suca Osnovnog suda u Banjoj Luci koji je datiran 24. svibnja 1995. u kojemu se poziva da preuzme brigu za crkvenu i drugu imovinu, nakon njihova pregleda i uvida. Bilo je to nešto kao «vraćanje u posjed» crkvene imovine. Koje imovine? Crkva minirana i posve srušena, kuća spaljena, ograda srušena i odvezena, sve što se moglo opljačkati, opljačkano. Ali, barem neće moći prigovoriti vlastima da mu nisu pružile pravnu zaštitu. Župnik ipak nije htio to preuzeti sam, nego je došao s policijom iz Laktaša i s predstavnicima Međunarodnog crvenog križa (MCK). Sve je bilo uništeno i opljačkano. Zato je župnik u društvu predstavnice

MCK Silvije Maag i njezine prevoditeljice Biljane otišao obavijestiti zapovjednika policije u Laktašima Milorada Jaćimovića. Usput je kroz prozor vidio stupove od crkvene ograde složene pod jednim orahom pred policijskom postajom. Župnik je sa sestrama napravio popis cjelokupne imovine koja je opljačkana, zapaljena ili uništena one večeri.

Župnik ipak u Spomenici smireno konstatira kako je najvažnije da su spašeni životi župnog osoblja, a od stvari spašene su župne matice

i kartoteka. Kada mu je konačno od vlasti opet dopušteno ući u župno dvorište, župnik tu nije zatekao ništa *«osim zvona na tornju i velikog raspela na polusrušenom oltarnom zidu crkve»*, kako je napisao u svom izvještaju Biskupskom ordinarijatu 11. listopada 1995.⁹⁰ Tom je prigodom sastavio i veoma detaljan popis opljačkanih ili uništenih stvari u crkvi i župnoj kući, bilo da je vlasništvo župe, župnika osobno, Caritasa ili časnih sestara koje su tu živjele, na čak dvadesetak stranica. Popis je dostavljen i policiji u Laktašima uz zahtjev da se otuđene stvari pronađu i vrate. Taj je zahtjev više puta ponavljan, a rezultat je bio da je novom župniku fra

*Ni snijeg nije uspio pokriti tragove
zločinačke mržnje*

Duji Ljevaru 6. kolovoza 1999. od nekoliko stotina stavki u popisu vraćeno ukupno pet (!) predmeta. Neka za povijest bude zabilježeno što vam velikodušno vrate kada vam - bez ratnih djelovanja - sruše novu posve opremljenu crkvu, novu veliku župnu kuću opljačkaju i zapale koja je i župni ured i stan jednog svećenika i dvije časne sestre, te skladište Caritasa, koji je - usputno rečeno - pomagao svima bez razlike, kako je to vidljivo iz policijske potvrde. Vraćeni su: *«1) autoprikolica, 2) trofazno brojilo sa ukapčalicom, 3) univerzalni mlin sa cirkularom, 4) korito za furenje, 5) ložište za kazan; zaključno sa r. b. (5) pet»*.⁹¹ Svaki komentar je suvišan.

Bogoslužje «seli» u Bukovicu

Vjerni katolik može i bez kruha i bez puno toga, ali bez svete mise ne može. Crkva je miniranjem posve srušena, župna kuća spaljena i opljačkana i tu više nije bilo nikakvih uvjeta za slavljenje sv. mise. Nakon što je samo jedne nedjelje župa morala ostati bez mise, župnik

je u dogovoru s vjernicima odlučio sv. misu ubuduće slaviti u Bukovici kod kapelice na Vidovića brdu. Vjernici su dakako bili u strahu, jer su se bojali novih napada, ali odustajali nisu. Iz tog vremena čitamo jednu simpatičnu zgodu u župnoj Spomenici: kada je župnik - u želji da «ispipa bilo» naroda hoće li se usuditi doći na sv. misu - upitao jednu vjernicu u Bukovici: «Kad ćemo opet imati misu?», ona je prostodušno odgovorila: «Nemojte, ujko, u devet, bolje u pola jedanaest!»

I počeo se tamo održavati nedjeljne sv. mise. Ta je kapelica postala novim župnim središtem. Tu je na blagdan Presvetoga Trojstva, 11. lipnja 1995., bila Prva pričest za devetero djece. Ta skromna ali lijepa svečanost donijela je veliku radost i djeci i roditeljima. Slavlje je prošlo bez ometanja. U lipnju je župnik počeo sv. misu slaviti i na trnskom groblju Bešlenica, pa je svake nedjelje imao sv. misu na dva mjesta: u Bukovici i u Trnu. Nezasitni pljačkaši, a neki su od njih susjedi, pljačkaju i dalje sve što se odnijeti može iz župnoga dvorišta: ostatke gospodarskih zgrada, ograde, elektroinstalaciju, doslovno sve. I susjedi katolici morali su napustiti svoje kuće koje su bile jako oštećene i potražiti si drugo sklonište kod rodbine i prijatelja.

Prva pričest 1995. bila je u Gospinoj kapelici u Bukovici jer je župna crkva srušena - župnik fra Blaž Marković, pok. s. Emanuela Tutić i 9 prvopričesnika

Stanje je postajalo sve napetije i nepodnošljivije. To je kulminiralo nakon akcije «01uja» u Hrvatskoj početkom kolovoza. Sve se prela-

malo preko leđa ovdašnjeg nedužnog katoličkog naroda. U nedjelju 13. kolovoza na sv. misi u Bukovici bilo je samo stotinjak vjernika, dok ih je prijašnjih nedjelja znalo biti i do 300. Srbi izgone narod iz kuća i naseljavaju se u njima kao u svome. Dva dana kasnije, na blagdan Velike Gospe na sv. misu u Bukovici dođe samo 15 žena i to nešto njih iz Bukovice, a nekoliko iz susjednih Lukenda u Barlovcima. To je bila posljednja sv. misa u Bukovici. Nakon posvemašnjeg izгона vjernika iz ovih sela, koji je već sutradan uslijedio, župnik je s ostatkom ostataka svojih vjernika otada sv. misu imao samo u Trnu na groblju Bešlenica.

Život župe nakon velikoga izгона vjernika

Početak rujna župnik je uspio prikupiti podatke o tim ostacima ostataka svojih vjernika. Saznao je da ih je u Trnu ostalo 28 kuća sa 65 članova, u Bukovici 8 kuća s 15 članova, a u Jablanu 8 kuća s 25 članova, sveukupno 44 kuće i 105 članova. Eto što je ostalo od velike i lijepe župe!

Misa se otada svake nedjelje služila u 9 sati na groblju Bešlenica u Trnu. U listopadu se bijes i progoni malo smiruju. Na blagdan Svih svetih župnik je slavio sv. misu u Trnu s 40-tak vjernika, a popodne je pošao i na groblje Suvaje u Jablanu, gdje nije mogao slaviti sv. misu, ali je s okupljenim narodom, a i tu ih se skupilo jednako kao i u Trnu, izmolio molitve za mrtve, pa su se bez ometanja razišli. Župnik i časne sestre u to vrijeme stanuju u Budžaku, a vjernici Caritasovu pomoć dobivaju u prostorijama biskupije u Banjoj Luci.

Istovremeno su prognane i časne sestre iz svojih samostana u Bosanskom Aleksandrovcu, Novoj Topoli i Bosanskoj Gradiški. Otišla je i hrabra, kako je župnik nazva, s. Danica Santro, dok je s. Emanuela Tutić ostala u Budžaku, gdje je i dalje stanovao i župnik fra Blaž Marković. Za prognanim vjernicima otišli su i mnogi svećenici. Oni što otidoše preko Save, otidoše *«možda u lakšu neizvjesnost»*, a ovi što ostadoše, *«ostadoše i dalje na milost i nemilost onima oko sebe»*, bilježi župna Spomenica. Nakon što je potpisan Davtonski sporazum, stanje se polako smirivalo. Tako je župnik na Božić mogao slaviti sv. misu na groblju Bešlenica u Trnu s 40-tak misara, a i blagoslov obitelji je uspio obaviti nesmetano; istina, išao je u civilnoj odjeći i u pratnji jedne župljanke. Eto kako nužda zakon mijenja: inače župnika kod božićnog obilaska vjernika od starine prate crkveni odbornici zvani prakaraturi ili ministranti; sada nema ni jednih ni drugih, ali ima pobožnih vjernika!

Godina 1996.

Krizma u garaži župne kuće 1996.

Na Novu godinu na sv. misu je došlo svega deset vjernika. I sam je župnik jedva došao iz Budžaka, jer je bila velika poledica. Početkom godine župnik je evidentirao u župi 67 katoličkih obitelji sa 126 članova, te još 23 obitelji gdje je mješoviti brak s 84 člana, dakle ukupno 210 vjernika kojima je župnik blagoslovio kuće. I veljača mirno prođe, sa svetim misama na Bešlenici. Trećeg ožujka župnik je organizirao

Dolazak biskupa u župu uvijek je radostan događaj - krizmanici s biskupom i kumovima

čišćenje podruma župne kuće, kako bi tu opet mogli slaviti sv. misu. Koliko je župljanima bilo stalo do toga, pokazuje i to što ih se odazvalo oko 40 na tu akciju. Očistili su koliko je to u onim uvjetima bilo moguće, ali za blagdan zaštitnika župe sv. Josipa sv. misa se mogla opet slaviti u podrumu župne kuće, doduše s prozorima zakovanim daskama, no ipak je župljanima tu bilo lakše nego na groblju. Sv. misu na Josipovo predvodio je gvardijan s Petrićevca fra Dujo Ljevar, a okupilo se stotinjak vjernika.

Kardinal Kuharić pohodio župu Trn

Nakon što su uskrсни blagdani i blagoslovi polja na Bešlenici i Suvajama prošli mirno, župu Trn je 15. srpnja 1996. nakratko pohodio prvi čovjek Crkve u hrvatskom narodu zagrebački nadbiskup kardinal Franjo Kuharić. Bio je to drugi kardinal koji pohodi ovu župu. On je predvodio misno slavlje u katedrali na svetkovinu zaštitnika biskupije sv. Bonaventuru, a u povratku je malo svratio i u Trn. Pogledao je podrumске prostorije u kojima se služi sv. misa *«kao u katakombama, crno i garavo»*, ali je vidio i ohrabrujući znak obnove života, naime župnu kuću koja se iznova pokriva *«uz donaciju biskupa Franje»*, tko bi znao koji to već put u manje od 15 godina. Posjet visokog i dragog gosta bio je veliko ohrabrenje za župnika i župljane.

Uskoro je iznova ograđeno i crkveno dvorište. Jedanaestog kolovoza župa je doživjela skromnu ali lijepu svečanost sv. krizme. Župu je pohodio biskup Franjo, predvodio misno slavlje u podrumu župne kuće i krizmao osmero krizmanika.

U rujnu je uz pomoć župljana obijena žbuka u podrumu, kako bi se on detaljno obnovio, iznova ožbukao i okrečio. Uvedena je i struja. To je dovršeno u sljedećem mjesecu. Osim tih radova, postavljena su željezna vrata i prozori, pa je taj prostor pristojno zatvoren i osposobljen za bogoslužje. Od paleta su napravili pod, kako bi bilo toplije u zimi koja je bila na vratima. Ti su poslovi dovršeni, unatoč oskudici, do Svih svetih. Uobičajene mise na grobljima u to vrijeme prošle su bez smetnji, kao i božićni blagdani. Uz blagoslov kuća župnik bilježi i prve povratnike u župu. To su obitelji Ante Tomića (tri člana) i Vlade Vidovića (dva člana) iz Trna, te Ane Orlovac iz Jablana (dva člana). *«To su prve laste»*, piše župnik u župnoj kronici.

Godina 1997.

Župnik i dalje, još od izгона u kolovozu 1995. stanuje u samostanu sestara Klanjateljica Krvi Kristove u Budžaku. Župa je ostala bez crkve i župne kuće, bez dvorišta i bilo kakve imovine, a što je još gore, ostala je bez župljana. U tako drastično promijenjenim okolnostima časne sestre su silom prilika i službeno morale dokinuti svoju zajednicu u Trnu. Stanje u župi početkom 1997. opisano je sažeto u Spomenici ovako: *«Župnik stanuje u Budžaku, župa u Trnu, pomoć Caritasa dijeli se u biskupijskom dvorištu, časne trnske više službeno nisu za Trn određene, liturgijski život župe odvija se u podrumu kuće; hvala Bogu, Srbi ne pometaju»*. Ulogu domaćina i brige za kuću i dvorište preuzeo je vjernik Vlado Orlovac iz susjedstva. Uoči sv. Josipa dvorište je temeljito očišćeno od ruševina, a odvezeno je preko 20 prikolica smeća. Patron je proslavljen uobičajeno, a samu svetkovinu predvodio je i propovijedao ravnatelj biskupijskog Caritasa mr. Pero Ivan Grgić iz Banje Luke. Župna Spomenica bilježi da je sv. misa počela po lijepom vremenu, a dok je ona trajala, počeo je intenzivno padati snijeg koji je do kraja sv. mise dobro zabijelio, kao da je sveti Josip htio bijelim plaštem pokriti sve ono ružno što se tu župniku, sestrama i vjernicima događalo.

Bogu se može moliti i u garaži! - Prva pričest 1997.

Malobrojni župljani su u travnju 1997. hodočastili u Sarajevo na susret s Papom Ivanom Pavlom II.

Život se pomalo normalizirao, ako se to uopće može tako reći. Najbolje to opet ocrtava župnik u Spomenici: «*Naroda što ima deveri nekako, najhitnije mu je da ga nitko ne dira, ne tuče i isjeruje iz kuća; za sada je s tim zadovoljan*». Uskoro se dogodio velik događaj za cijelu Bosnu i Hercegovinu: 12. i 13. travnja Sarajevo je pohodio papa Ivan Pavao II. Bila je to prilika da i malobrojni trnski katolički vjernici nakon punih pet godina opet mogu nekuda putovati. Iz Banje Luke, ali i iz cijeloga ovog područja išlo se organizirano, pod pratnjom poli-

Radost susreta s Papom na svakom licu

cije, ali nikome to ne smeta; glavno je da se može ići. Iz župe Trn krenulo je dvadesetak župljana zajedno sa svojim župnikom. Putovalo se noću, kako bi se u nedjelju 13. travnja rano bilo u Sarajevu i na koševskom stadionu slavilo sv. misu s Papom. Iz banjolučkog kraja krenulo je sedam autobusa; svatko tko je ikako mogao, želio je vidjeti i čuti Papu. Bio je to nezaboravan doživljaj i znak nade da će se opet moći živjeti u miru i slobodi kretanja.

Blagoslov polja počinje u trnskoj župi po tradiciji u nedjelju nakon blagdana sv. Marka (25. travnja) i to na Suvajama, i to posljednjih godina i za Jablan i za Bukovicu zajedno, jer nema više blagoslova kod kapelice na Vidovića brdu u Bukovici, na koji se okupio razmjerno velik broj vjernika, a zabilježeno je da je bilo i pravoslavnih. I to je trebao biti znak normalizacije života. Slično je bilo sljedeće nedjelje u Trnu na groblju Bešlenica. Da je još daleko od normalnog života pokazaše oni kojima ni groblja nisu svetinja: nakon blagoslova polja na Suvajama oskrvnuto je više grobova i pokradene su grobne mramorne ploče.

Blagoslov polja na trnskom groblju 1997.

U lipnju (datum nije ubilježen) bila je svečanost Prve pričesti u župi. Župnik, koji upravlja i susjednom župom Mahovljani, objedinio je svečanost za obje župe u Trnu. Iz trnske je župe bilo petero prvo-

pričesnika, a iz mahovljanske šestero. Bila je to radosna svečanost za obje župe. Želja za hodočašćima bila je velika, a rasla je kroz punih pet godina izolacije. Zato je oko 40 župljana hodočastilo sv. Ivi u Podmilačje za njegov blagdan 24. lipnja. Te se godine na blagdan sv. Bonaventure 15. srpnja opet mogla okupiti cijela biskupija u Banjoj Luci; prvi put nakon 1992. došli su i svećenici iz livanjskog i jajačkog kraja, a bilo je i više biskupa na čelu s domaćim sinom kardinalom Vinkom Puljićem, vrhbosanskim nadbiskupom.

Smjena župnika i daljnji život župe

Nakon šest, izuzetno teških i turbulentnih, godina župnikovanja Posavljaka fra Blaža Markovića, došlo je do redovite smjene župnika. Odredbom redovničkih poglavara fra Blaž je imenovan gvardijanom zavičajnog samostana Tolisa kod Orašja u Posavini, a za župnika u Trn opet je došao prvi župnik te župe fra Dujo Ljevar. Točnije, valja reći da je fra Blaž otišao iz Budžaka, jer od 1995. više nije mogao stanovati spaljenoj i uništenoj kući u Trnu, a i fra Dujo nije odmah mogao doseliti u Trn, nego je - slično kao i fra Blaž - u Trn dolazio iz samostana na Petrićevcu, gdje je i dalje stanovao. Smjena župnika uslijedila je u ljeto 1997. Župnik Ljevar zapisao je što je zatekao kad je ponovno preuzeo župu: *«Zatekao sam kuću poslije mnogih požara i razaranja pokrivenu, ali neopremljenu. Međutim, fra Blaž je župu sačuvao iako malen broj vjernika, ali prisutnost svećenika je bila od velikog i prevažnog značenja.»* Lako je složiti se s tom tvrdnjom, što je posve očito iz svega što je gore izloženo.

Župnik opet stanuje u svojoj župi

Novi župnik svaki je dan dolazio u svoju župu i obavljao redovite poslove u otežanim uvjetima. U proljeće 1998. počeo je obnavljati kuću iznutra. Uz pomoć biskupa Komarice i biskupijskog Caritasa te dobročinitelja radovi su dobro napredovali. Župnik bilježi da je dobiveno i utrošeno 78.000 DM za obnovu te još 13.750 DM za namještaj. Tijekom proljeća i ljeta kuća je osposobljena za stanovanje, te je 30. rujna 1998., nakon gotovo tri i pol godine, župnik opet uselio u kuću i otada trajno boravi među svojim župljanima, kako je to uobičajeno i normalno širom svijeta. Župnik bilježi da nije imao nikakvih proble-

ma niti provokacija u svojoj župi. Fasada na kući je, opet uz pomoć biskupa i Caritasa, uređena sljedeće, 1999. godine.

U ljeto 1999. opet je bila svečanost Prve sv. pričesti u župi Trn, dakako u skromnim okvirima. Bilo je to 25. srpnja, a bilo je šestero prvopričesnika. Snažnom nadom odiše župnikova bilješka u župnoj Spomenici. *«Važno je opstati i ostati, a Gospod će se za buduće pobrinuti»*. Dva mjeseca kasnije, 22. kolovoza, bila je u župi i svečanost sv. krizme, također za šestero krizmanika. Krizmao ih je banjolučki biskup

Još jedna krizma i pohod biskupa Franje 1999.

mons. Franjo Komarica. Opet bilježimo pogođen komentar župnika fra Duje: *«Bez obzira koliki je broj djece - sv. Krizma je događaj za svaku župu, a posebno za one koji kušaju preživjeti i nastaviti živjeti»*. A župljana je zaista malo. Spomenica bilježi da se tijekom 1998. i 1999. godine vratilo iz progonstva samo 7 obitelji sa 16 duša! Živi se uglavnom od pomoći Caritasa i rada na vlastitim okućnicama, jer iz župe je zaposleno svega 9 župljana! U župi su, kao uostalom i u široj okolini, ostali mahom stariji ljudi. Mlađe obitelji su gotovo isključivo mješoviti brakovi, i oni *«čine okosnicu župe»*, piše župnik. Župna zajednica nastavlja život u nadi da će uslijediti veći povratak prognanih. Župna kuća je obnovljena i u njoj je opet bilo moguće normalno živjeti i radi-

ti. Međutim, sitnije provokacije još nisu posve prestale. Još jedan bombaški napad dogodio se u subotu 19. listopada 2001. godine. Čini se da većih posljedica nije bilo, jer ih župna kronika ne bilježi.

Međutim, godine su prolazile, a od povratka gotovo ništa. Župnik bilježi da je on samo simboličan. Egzaktni podatci govore da se od 1996. do ožujka 2003. u župu vratilo ukupno 39 obitelji sa samo 61 članom. I tu je riječ gotovo isključivo o starijim osobama. Sv. krizma nije bila svake godine, nego svake druge. Bila je i 12. kolovoza 2001. s neznatno povećanim brojem krizmanika: bilo ih je devet. U odnosu na prošlu krizmu, to je ipak veliko povećanje. Krizmu je podijelio biskup Komarica. Po običaju bio je to radostan događaj za župu.

*Ostatci ostatka prve crkve
nakon miniranja*

Raščišćavanje ruševina crkve

Župa je živjela i bez crkve, ali s ruševinama minirane crkve u dvorištu. Valja istaknuti da je na dijelu zida iza oltara i dalje visjelo veliko raspelo, kao znak vjernicima da je Raspeti ostao s njima u svim njihovim patnjama. U to se nitko više nije usudio dirati. Raščišćavanje ruševina počelo je u jesen 2001. godine, šest i pol godina nakon njezina rušenja od zločinačke ruke. Rušenje je bilo teško i opasno, jer su na ostacima zidova stršile teške betonske grede i prijetila je opasnost da netko nastrada. Posao rušenja pogođen je s jednim poduzetnikom iz Prijedora, a troškovi rušenja iznosili su 5.770 DM. Od toga je 2.500 platila biskupija, a ostalo je prikupio župnik «*kako je znao i umio*». Kad su ruševine uklonjene, ustanovljeno je da temelji nisu oštećeni, što je davalo nadu u obnovu crkve. I toranj je uspio «*preživjeti*», iako oštećen. Međutim, mogao se sanirati, te je ostao na svome mjestu, «*tako da bar toranj podsjeća na prošla vremena i pokazuje da je tu bila crkva. Dok on stoji, postoji i nada da će ponovno biti tu i crkva*», bilježi župnik s

ponosom i nadom. Biskup je već najavio gradnju crkve, ali još će puno vode proteći Vrbasom dok se to i ostvari.

Ruševine minirane crkve su uklonjene, a toranj s križem je ostao

Godine 2001. i 2002. ograđena su oba groblja u župi i popravljeni pristupni putovi da se može lakše do njih doći. Ograda je žičana mreža, dok su stupovi od betona, što bi trebalo osigurati njihovu trajnost. Slijedeće pak, 2003. godine župnik je napravio šupu za drva u produžetku garaže.

Papa prošao kroz trnsku župu

Godina 2003. donijela je jedan događaj za koji je teško bilo vjerovati da je moguć. Banju Luku pohodio je, naime, Sveti otac Ivan Pavao II. On je 22. lipnja sletio u zračnu luku u Mahovljanima i na putu prema Petrićevcu, gdje je slavio najveću banjolučku misu u povijesti i proglasio blaženim domaćega sina dr. Ivana Merza. Na putu prema Petrićevcu u prijedpodnevnim satima, kao i na povratku u zračnu luku u predvečerje toga dana prošao je specijalnim vozilom, tzv. papamobilom i kroz Trn i trnsku župu, niti koju stotinu metara od sjedišta župe. S njime se vozio i banjolučki biskup koji je visokom gostu svakako pokazao toranj crkve sv. Josipa, kao svjedoka da je tu katolička župa,

iako svedena na malen broj vjernika. A vjernici, svi koji su mogli, bili su taj dan na Petrićevcu s najdražim gostom, slavili s njime sv. misu i poslušali njegovu riječ ohrabrenja i utjehe, te dobili novu snagu za svoj vjernički život. Taj se dan ne zaboravlja!

Ipak, ni te godine župnik nije bio pošteđen od napada. Po običaju «nepoznate osobe» su 13. srpnja 2003. noću oko dva sata napali župnu kuću kamenjem te su «polupani prozori na župskoj kući i oštećena fasada kuće», kako je župnik izvijestio mjerodavnu policijsku postaju u Laktašima.⁹²

Život teče dalje

Župnik fra Dujo je realan i u Spomenici župe trijezno bilježi: *«U godini 2004. povratak je bio nikakav. Mislim da je on završen. Valja se brinuti o ovome ostatku ostataka i s njime računati.»* Te je godine obnovljena kapelica na groblju Bešenica u Trnu. Na ulazu u kapelicu napravljen je natkriveni trijem sa stupovima, a jedan je Trnjanin koji više ne živi u Trnu napravio i poklonio željeznu kapiju na ulazu u groblje. Isto je tako iznutra obnovljena kapelica na groblju Suvaje u Jablanu, koja je sva od drveta. Župnik s ponosom ističe da su to učinili mladi župljani: *«Pojavila se nova mladost, koja ne da starome propasti.»*

Novi župnik gradi novu župnu crkvu u Trnu

Budući da je posvuda po biskupiji puno srušenih crkava, valja posvuda graditi i obnavljati. Puno je učinjeno na različitim stranama. Budući da je u župi Trn postojao kakav-takav bogoslužni prostor, gradnja crkve je morala pričekati dulje nego što se u početku mislilo. Kad je konačno plan prihvaćen, dugo se čekalo na odabir izvođača. Konačno je 19. studenoga 2005. započeto ocrtavanje novih temelja župne crkve, budući da više nije bilo ni potrebe ni mogućnosti graditi onako veliku crkvu kakva je tu bila prije rušenja, kada je Trn bio brojna župa, nego je nacrt sveden na znatno manje dimenzije. Iskop temelja počeo je dva dana kasnije. Te je radove izvela tvrtka «Đurić» iz Banje Luke. Projekt crkve je izradio dipl. ing. građ. Isak Medić. Kako je bilo lijepo vrijeme, radovi su završeni i temelji izliveni tjedan dana prije Božića, 17. prosinca 2005. Gradnja crkve pogođena je s građevinskom tvrtkom «Komotininvest» iz Jajca koja je već stekla

Grkokatolička crkva sv. Nikole u Jablanu dugo je služila i rimokatolicima za sv. misu dobra iskustva građenjem više crkava. Svoje priloge za obnovu crkve dali su i brojni trnski župljani koji sada žive izvan svoje župe.

Vjernici na polaganju kamena temeljca nove crkve u Trnu 2006.

Pri redovitim promjenama u franjevačkoj provinciji Bosni Srebre-
noj trnska je župa u ljeto 2006. dobila novoga župnika. Opet je za
župnika došao sin ravne Posavine fra Ivo Brezović, dok je dotadašnji
župnik fra Dujo Ljevar preuzeo župu Barlovce. Novi župnik je uz
ostale pastoralne poslove nastavio i s izgradnjom crkve. Od 15. do 20.
rujna 2006. izlivena je betonska ploča crkve na već udarenim temelji-
ma. Blagoslov gradilišta obavio je banjolučki biskup mons. Franjo
Komarica 23. rujna u nazočnosti desetak svećenika i većeg broja
vjernika, kada je položen i kamen temeljac, koji je blagoslovio papa
Ivan Pavao II. 22. lipnja 2003. prigodom posjeta Banjoj Luci. Uz
kamen temeljac stavljena je i uobičajena povelja u kojoj su navedena

Polaganje kamena temeljca obavio je biskup Franjo

imena pape Benedikta XVI., biskupa Franje, župnika fra Ive, te
tročlanog predsjedništva Bosne i Hercegovine: Sulejmana Tihića, Ive
Mire Jovića i Borislava Paravca, predsjednika općine Laktaši
Milovana Topolovića, te još jedna posebnost ove države, ime visokog
predstavnik međunarodne zajednice Christiana Schwartz-Schillinga.
Neka imena su već otišla u povijest, jer je u međuvremenu izabrano
novo tročlano predsjedništvo Bosne i Hercegovine. Kum crkve je

*Biskup Franjo, Župnik Brezović i kum crkve Ilija Tutić
na polaganju kamena temeljca*

postao vjernik Ilija Tutić. Gradnju crkve vodi ekonomat Banjolučke biskupije, a veliki darovatelji su Vlada Republike Hrvatske koja je darovala materijal za gradnju, kao i određeni novčani iznos, te crkvena organizacija «Kirche in Not» iz Njemačke.

Već se vide i zidovi

Zidanje crkve ciglom započela je tvrtka «Komotininvest» 2. travnja 2007. i za nešto više od mjesec dana, 8. svibnja, zidanje je završeno i izlivena gornja ploča za kor. Tim povodom je župu pohodio biskup Komarica, a župnik je za radnike priredio malo slavlje. Gradnja crkve je nastavljena unatoč ekstremno vrelom ljetu, kada je bilo teško izdržati i u hladovini a kamoli graditi na suncu, te je ujesen te godine crkva već stavljena pod krov. U povodu pokrivanja crkve župnik Brezović priredio je lijepo slavlje s brojnim uzvanicima na koje su se uz veći broj svećenika odazvali i dopredsjednik RS-a Davor Čordaš s pratnjom i konzul Republike Hrvatske u Banjoj Luci Franjo Piplović. Skup je kratko pozdravio i mjesni biskup mons. Franjo Komarica koji je došao u pratnji nadbiskupa iz Freiburga u Njemačkoj mons. Roberta Zollitscha.

*Tvrtka «Komotin-invest» iz Jajca užurbano je radila po projektu
dipl. ing. Isaka Medica*

Do zime su postavljeni prozori i vrata, tako da je za Božić mogla biti služena prva sv. misa u novoj crkvi. Božićnu ponoćku predvodio je domaći sin, autor ove knjige, uz suslavlje župnika fra Ive.

Statistika krštenih, vjenčanih i umrlih trnske župe od 1980. do 2007.

Donosimo ovdje i statističke podatke o kretanju broja krštenih, vjenčanih parova i umrlih trnske župe. Iz tablice se mogu iščitati mnogi

podatci. Vidi se da je to bila solidna župa koja je po broju krštenja dosegala čak do 55 (1987. godine), da bi nakon gotovo posvemašnjeg izгона vjernika pala na ništicu (2001.). Vidi se utjecaj rata i njegovih pogubnih posljedica već od 1992. otkad župa živi u izvanrednom stanju. Najveći broj vjenčanja, 27, bio je 1990. godine, a toliko iznosi i najveći broj sprovoda (1986.). Vjenčanja nije bilo 1999., 2003. i 2006. godine. Evo cjelovitog pregleda!

godina	kršteni	vjenčani parovi	umrli
1981.	28	14	21
1982.	27	13	13
1983.	43	12	24
1984.	46	18	18
1985.	33	15	24
1986.	41	19	27
1987.	55	21	26
1988.	44	15	21
1989.	35	6	21
1990.	52	27	18
1991.	52	14	26
1992.	30	9	25
1993.	15	12	24
1994.	16	3	23
1995.	3	1	20
1996.	4	2	9
1997.	6	5	7
1998.	1	1	6
1999.	3	0	3
2000.	2	3	10
2001.	0	3	7
2002.	4	1	8
2003.	2	0	7
2004.	1	1	7
2005.	4	2	6
2006.	2	0	9
2007.	1	0	13

Nova crkva se gradi uz stari zvonik

Nova, iako manja, vjernicima vrlo draga crkva, pokrivena je u jesen 2007.

Četvrto poglavlje

SELA TRNSKE ŽUPE

Selo Bukovica

Toponim Bukovica veoma je čest i ima ga širom Bosne i Hercegovine, ali i u drugim hrvatskim krajevima: Bukovica kod Duvna, kod Dervente, u Podravini, u zadarskom zaleđu i drugdje. Nastalo je uz istoimenu rječicu koje izvire u Širnicima pod Bobijom u Kozari, protječe kroz sela: Cerici, Barlovci, Bukovica i Jablan, a utječe u Vrbas na granici Trna i Glamočana, kao njegova lijeva pritoka. Potoka i rijeka istog imena ima i drugdje po Bosni; jedna je u blizini Kraljeve Sutjeske. Zanimljivo je napomenuti da je prema jednom autoru upravo naša rječica Bukovica bila južna granica Zagrebačke biskupije u Vrbaskom crkvenom kotaru Dubičkog arhiđakonata⁹³

Prvi spomen sela Bukovica u povijesti

Jedno se selo Bukovica spominje u *Opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604.*⁹⁴ za koje autor veli da je «selo sjeverno od Banjaluke». Iako autor sugerira da je to naša Bukovica, ipak sam mišljenja da je to možda ona kod Vrbaške, odn. Podgradaca, budući da se Bukovica spominje uz još jedno selo Brezovo Polje, za koje autor misli da bi mogao biti Brestovac jugoistočno od Bosanske Gradiške. Nema nikakvih drugih oznaka, pa ne bih mogao tvrditi da bi to bila naša Bukovica, nego ona druga.

Isti popis spominje jedan «čifluk Idris-age u selu Bukovica, pripada Lefču, sa zeminom Mustafe i Oruča, sada ga uživa Husejn-čelebi, defterdar timara Bosne. To su jajlak i zemlja koju oni uživaju u spomenutom selu, na osnovu sudskog dudždžeta, pripada Lefču».⁹⁵ Riječ je o obiteljskom posjedu obradivog zemljišta (čifluk) u najmanjoj upravnoj oblasti Lijeve (nahiji Lefče), kojoj je pripadalo i područje o kojem ovdje govorimo. Zemin pak označava veći kompleks obradivog zemljišta, a jajlak pašnjak za ljetnu ispašu stoke. Čini se da je ovdje riječ upravo o našoj Bukovici. To tim više ako je Grčka Gradina koja se spominje neposredno prije toga ona Gradina na vrhu sela Barlovci na Osojama («dio mezre Rudenice, Grčka Gradina, u blizini Duboke i dio mezre Obložka»). I redosljed nabiranja sugerirao bi ovdje da je to naša Bukovica,

no ne bismo to smjeli tvrditi kao sigurno. Ako je ova pretpostavka točna, onda bi 1604. godina bila godina prvog spomena sela Bukovica kod Banje Luke, koje se danas nalazi u sastavu trnske župe (usput rečeno, to je i rodno selo autora ovoga rada).

U tom se popisu ne spominje Jablan, ali se spominju Trn i Dragočanje, a pretpostavljam da je ovo potonje današnji Dragočaj.

No vjerojatno je ime sela kao i potoka ili rijeke, kako smo je mi zvali, puno starije. Ono je postojalo već prije pada ovih krajeva pod tursku vlast. Stjepan Pavičić u Hrvatskoj enciklopediji iz 1941. u natuknici o Banjoj Luci piše:

*"Gušće naselje postojalo je prije Turaka i oko potoka Ivanjske, gdje se nalazi dovoljno ratarske i pastirske zemlje. Nema sumnje, da je ime Ivanjska kao naziv sela i potoka poteklo iz crkve posvećene sv. Ivanu, koja se nalazila na tom zemljištu. Središta povećih naselja u tom kraju bili su i Dragočaj i Motike, u kojima su i u 16. i 17. st. bile katoličke župe, a dalje uz potok Bukovicu nalazilo se veće selo toga imena."*⁹⁶ U tim se krajevima sačuvalo i autohtono katoličko stanovništvo: *«Katolici starinci održali su se uglavnom u ratarskom stanovništvu na boljim, nižim zemljama u Banjalučkom polju i uz potoke Ivanjsku, Bukovicu i Crkvinu. U Banjoj Luci oni su bili i obrtnici i mali trgovci, a oko Stratinske i Gomjenice rudari i Ijevanski i kovački majstori.»*⁹⁷ Riječ je, dakle, upravo o području današnjih sela Bukovica, Jablan i Trn uz rijeku Bukovicu, te širu okolicu. Što se tiče župne pripadnosti tih katolika, isti autor piše: *«Stanovit broj katolika s desne strane Vrbasa i oko Bukovice spadao je u župe Kotor, Vrhovine i Livač.»*⁹⁸ Na naše se krajeve može odnositi samo to da su neki oko potoka Bukovice mogli spadati na župu Livač, koja je, kao i nekoć istoimeni franjevački samostan, mogla imati svoje sjedište negdje oko današnjih Mahovljana ili nešto istočnije uz Veliku ili Mahovljansku rijeku jer se ona nekoć zvala Liječnica, pa mislim da je i samostan i sjedište župe bilo negdje uz tu rijeku.

U 18. stoljeću imamo dva crkvena izvještaja koje su biskupi poslali u Rim s popisom vjernika u župama koje su pohodili. Prvi je poslao biskup fra Pavao Dragičević 1743., koji u župi Ivanjska navodi i selo Bukovicu (kao i Trn), ali ona tada obuhvaća i područje današnjih Barlovaca i Jablana (ne spominjući ni jedan od tih toponima), kako se vidi iz prezimena tamošnjih obitelji. Budući da je Dragičević nekoć bio župnik u Ivanjskoj, on je svakako morao dobro poznavati sve te toponime.

Međutim samo četvrt stoljeća kasnije, u izvještaju biskupa fra Marijana Bogdanovića iz 1768. ne spominje se uopće toponim Bukovica, nego Lagumčije («Lagumcie») i Barlovci («Barlovzi»). Sudeći po prezimenima obitelji očito je da je toponim Bukovica nestao, a njegovi stanovnici sada su postali stanovnici Lagumčija i Barlovaca. Nemamo nikakvih podataka zašto je to učinjeno i kamo je nestala Bukovica koja se kasnije opet pojavljuje. Valja naglasiti da se u kasnijim matricama ivaštanske župe umjesto Bukovice ili jednog njezina dijela susreće i toponim Balaginci («Balaghinzi»). Nije mi poznat razlog tih promjena, niti od čega bi došli ti nazivi, jedino su Lagumčije očito nastale po prezimenu Lagumdžija, Lagumčić, Lagumdžić, Lagundžić i Lagundžija, u kojim verzijama susrećemo prezime te obitelji kroz povijest.

Smještaj i granice

Selo Bukovica smješteno je na jugoistočnim padinama gore Kozare. U dužinu se prostire 15-tak km u pravcu sjever-jug, a u širinu 1-2 km u pravcu istok-zapad. Okruženo je sa zapada Barlovcima, s juga Trnom, s istoka Jablanom, a sa sjevera Cericima. Smješteno je na blagim obroncima Kozare koji se spuštaju valovito u dolinu rijeke Vrbasa. Nadmorska visina sela je uglavnom od 150 do 300 metara.

Dio sela koji je graničio s Trnom, odnosno zračnom lukom na Zalužanima, zove se Podovi. Tu se Bukovica proteže do sadašnje vojarne, a odatle u pravcu Jablana iskopanim kanalom, i to je granica Bukovice i Trna. Tu je nekoć bila kuća Lovrena Anušića. Odatle je granica Bukovice i Barlovaca išla putem do Ive Lipovca (Katina), a odatle uz Krčeve putom do pod Žunića gaj, tj. gdje se sastaju putovi od barlovačke škole i iz bukovačkog Prnjavora, zatim potokom koji dijeli Prnjavor i Lukendine njive, sve do kuće pok. Ive Lukende, gdje izlazi na raskrižje putova: bukovačkog od Vidovića i barlovačkog iz Lukenda, a zatim putom 200-300 metara, do majdana Luke Lukende. Odatle se spušta gajem na Bajin palček (Blaža Orlovca), prelazi rijeku Bukovicu, pa između Perića gaja i brda Visibabe izlazi na put za Malu Kozaru. Zatim ide putom sve do kuće pok. Ilije Jakića zvanog Ilkan, a onda skreće lijevo s puta za Malu Kozaru na vrelo Žednovac pa izlazi ravno opet na put, zatim putom do iznad krčevine pok. Mile Vidovića. Lijevo prema Bajinskom Brodu su ostajale Rudane, a zvale

su se tako, jer se tu vadila željezna ruda. Kasnije su te rudane napuštene. Na tromedi Bukovica-Barlovci-Kozara bio je izvor zvan Pranjino vrelo. Na vrhu Bukovice prema Kozari zadnja je bukovačka kuća bila pok. Franje Tomića zvanog Franc.

Odatle je Bukovica graničila s Jablanom. Granica je išla prema Vrbasu tako, da je Šalica vis pripadao Bukovici. Tu su bila dva vrela: Markovo vrelo i Gajino vrelo, čija su imena nepoznatog porijekla. Veoma je zanimljiv lokalitet "Spasovišće", kako se zvala neka šuma što je kasnije iskrčena, ali je ime ostalo. Podsjeća na Spasovo, na koji je blagdan tu vjerojatno slavljen sv. misa. Granica je zatim presijecala brdo Vrletušu po sredini i išla u pravcu groblja Suvaje. Samo groblje je na granici: pola bukovačko, a pola jablansko. Od groblja se granica sela spuštala na Kamen mlin, pa na rijeku Bukovicu te rijekom do niže kuće Marka Josipovića zvanog Markan, a onda na ukrajinsko (Galicijsko) groblje, pa prema Trnu zatvorila krug.

Evo kako granicu Bukovice prema Trnu opisuje povjesničar Vladislav Skarić: *"Na drumu Banja Luka - Bos. Gradiška, koji je gradila turska uprava ne mnogo prije austrijske okupacije, nova drumska trasa je na nekim mjestima ostavila trasu starog drumu. To je bilo n. pr. i na komadu drumu od željezničke stanice Dragočaja do iza ušća potoka Bukovice. Novi drum je okrenuo malo u desno, kroz selo Trn. Komad ostavljeno starog drumu bio je do tada, a ostao je i poslije, granica između sela Trna s jedne strane i sela Bukovice, Jablana i Glamočana s druge strane. Na trnskoj strani, kraj starog drumu, našao sam temelje jedne solidno građene rimske zgrade, a nešto dalje odatle, blizu novog drumu, koji je ovdje išao starom trsom ostatke druge rimske zgrade. Kraj ovih zgrada je svakako išao rimski drum Servitium-Salona, koji je mogao i tada biti granica među selima."*⁹⁹

Bukovački vodotoci i izvori

Glavna voda tekućica je rijeka Bukovica koja izvire ispod Bobije u Širnićima, a utječe u Vrbas u Trnu. Vjerojatno po njoj i selo nosi svoje ime, jer je i inače čest slučaj da naselje nosi ime po rijeci. Lijevi joj je pritok potok Trnovača koji izvire ispod Šalića visa i ulijeva se u Bukovicu na "Bukovačkom Brodu", gdje je bio most preko Bukovice, a dok nije napravljen veliki most za zaprežna kola i automobile, kola su tu rijeku prelazila vozeći preko rijeke na gazu. I Trnovača ima svoj desni pritok, potok koji nastaje od dva manja potočića: Kovačevca i

Rajkovca i teče niz bare u Trnovaču. Moje je djetinjstvo povezano uz potočić zvan Antunovac, koji, iako je bilo posve malen, nije nikada presušivao, a nastajao je od nekoliko manjih izvora. Izvirao je oko pola kilometra iznad moje rodne kuće i protjecao je preko naše zemlje. Zanimljiv je po svom nazivu i potok Popove Vode. To je potok koji se kod Šalica kuća ulijevao u Trnovaču. Bio je ipak toliko jak da je na njemu bio mlin blizu kuće Ive Šalića zvanog Ivcan.

Poznatiji izvori (vrela) u donjem dijelu Bukovice su: Mitrovac blizu kuće pok Mile Lukende zvanog «Pobro», kojim su se koristili najviše Orlovci i Vidovići, a bio je veoma jak i opskrbljivao je čak dvadesetak kuća, zatim Točak u brdu Vučjak, Stublić niže škole, Djedovo vrelo kod Jose Adrovca, te Grabovac blizu kuće pok. Mate Matoševića. U gornjoj Bukovici pod Kozarom doslovno svaka je kuća imala svoje vrelo. Cijeli je kraj veoma bogat vrelima i kvalitetnom vodom. Mnogi su Bukovčani iz donjeg dijela sela, koji nisu imali u blizini izvora, kopali bunare kojima su se služili. Međutim, u vrijeme ljetnih suša znala je zavladati oskudica vode, jer bi neki bunari presušili, pa se za potrebe napajanja stoke i pranje voda dovozila u bačvama s rijeke Bukovice, što je bio veoma mukotrpan posao, jer je tu vodu valjalo dovesti do kuće po lošem seoskom putu, a da se putom ne prolije. Bačve su bile otvorene, pa ih je trebalo pokrivati ponjavama ili barem po vrhu ubaciti svježe naževene bujade, kako bi voda manje pljusкала i prolijevala se. U to se doba stoka napajala na toj rijeci, i to su činili svi kojima to nije bilo predaleko.

Mlinovi - vodenice

Posebnu važnost za život sela imali su mlinovi, vodenice, pogotovo u ono vrijeme kada u selu uopće nije bilo struje, pa nije moglo biti ni električnih mlinova. Dakako da ih je najviše bilo na najvećem vodotoku, rijeci Bukovici. Evo ih od vrha sela Bukovice nizvodno. Počinjemo od mlina Šupljaka koji je u Barlovcima, ali su ga gradili i koristili i neki Bukovčani, npr. Orlovci. Šupljak, kao i drugi barlovački mlinovi nalazio se ispod brda Osoja na zapadu i Visibabe na istoku. Tu je svojevremeno napravljena velika brana od kamena, kako bi se voda skupljala i mlin mogao raditi i ljeti kad je bio veoma nizak vodostaj. Osim njega na rijeci Bukovici u istoimenom selu su bili mlinovi: Dednovača niže Perića gaja i mlin Novak blizu kuće Marka(na) Josipovića, a na

potoku Trnovači mlin Marka Lukende zvanog Markica, zatim Tičijak i Kamen-mlin. Bila su još dva mlina na Bukovici, ali pripadala su selu Jablanu: Pelčev mlin, a drugi se zvao jednostavno "jablanski". Od Ćorina mosta pa do Pelčeva mlina nizvodno bilo je ukupno 12 mlino-va, skupa s onima na Trnovači, pričao mi je moj pokojni otac Ivo. Najbolji od njih bili su Šupljak i Kamen-mlin. Neki su mlinovi bili vlasništvo pojedinih obitelji, ali ih je više bilo zajedničkih. Zajednički mlin, koji su određenim redom koristili svi sudionici njegove izgradnje zvao se poredovnički mlin, a korisnici poredovnici.

Zaseoci, lokaliteti i putovi

U selu je bilo više zaselaka i lokaliteta s posebnim imenom. Južni dio sela zvao se Prnjavor. Iznad njega je Vidovića brdo ili Mugavca. Tuda je vodio put koji je spajao Zalužane i Barlovce, pa uz Prnjavor na Mugavcu i opet prelazio u Barlovce (Lukende). Jedan odvojak je povezivao taj put s putom koji je od Jablana, tj. ukrajinskog groblja preko Cerova i Klena vodio na Mugavcu i spajao se s gore spomenutim putom. Od Mugavce je jedan put vodio kraj Relja pa niz Lipu i spuštao se na put što vodi u Kozaru. Također je uz granicu Bukovice i Barlovaca išao put u Osoje, odnosno prema rijeci Bukovici i mlinu Šupljaku. Stotinjak metara više nekadašnje škole na raskrižju putova lokalitet je Cerovi. Dalje prema Kozari bila je Lipa (Lukendina njiva), pa Bukovački Brod, gdje se Trnovača ulijevala u rijeku Bukovicu i gdje je bio most preko Bukovice. Iznad toga Broda izdizala se dosta strma stijena, koja se baš tako i zvala - Stijena, i brdo Vučjak koje se na sjeverozapadu naslanjalo na Osoje. Zatim je put vodio uzbrdo uz Gajine i dalje prema Maloj Kozari, gdje se vezao s putom za Cerike, odn. preko Tomića poljane za Jablan, Bakince i Turjak, a drugi je odvojak išao od Bukovačkog Broda uz Trnovaču prema Šalićima. Bio je i nekoliko kraćih lošijih putova kojima su se služile pojedine obitelji. Od škole je put vodio u Polje, odnosno u Podove i dalje prema Zalužanima.

Za sve seljane osim putova koji su vodili prema gradu Banjoj Luci osobito je važan bio put koji je vodio u Malu Kozaru, jer su mnogi u tom dijelu sela imali svoje iskrčene njive i livade, tzv. krčevine, koje su neko vrijeme obrađivali, ali kako su one bile prilično daleko, i nije ih bilo moguće gnojiti, s vremenom je plodnost te zemlje bivala sve slabi-

ja i napuštana je njezina obrada, pogotovo kad su se ljudi stali masovnije zapošljavati u državnim poduzećima.

Asfalt je u selo došao tek puno kasnije, a vodio je od Trna preko Jablana uzbrdo prema školi, te je stigao samo malo dalje od škole: jedan krak prema Vidovića brdu, a drugi prema Bukovačkom Brodu. Tada je uvedena i autobusna linija iz Banje Luke za Bukovicu koja je selo nekoliko puta na dan povezivala s gradom, što je bilo važno prije svega za radnike i učenike, koji su svaki dan morali putovati.

Evo imena još nekih lokaliteta, njiva, šuma i sl.!

U gornjoj Bukovici pod Malom Kozarom to su:

Bajinski Brod - prijelaz preko potoka Bajinac, prema Jajčevićima,

Bašča - krčevina moga oca Ive Orlovca,

Brezova njivica - kod krčevine pok. Ive Vidovića,

Kalemi - od kuće pok. Ante Matoševića prema kući Mare Jakić, žene Ilije,

Kovačevac - mali potočić i šuma navrh bara prema kući Fetka Petrušinskog,

Mala Kozara - vrh iznad vrela Žednovac kod krčevina Barlovčana Ilije Anušića i Ante Lukende,

Miljanovo guvno - iznad kuće Ante Matoševića zvanog Palcov,

Osorine - brdo od krčevine Filipa Matoševića zvanog Pile prema Šalićima,

Pecara - kod Tomića poljane, gdje se pekla rakija od šljiva iz velikih šljivika,

Rajkovac - potok na vrh bara koji se tu sastajao s Kovačevcem,

Šalića Vis - brdo na sjeveroistoku Bukovice,

Šalića Vrsta - tamošnja niža brda i njive,

Ukce - kod Matoševića prema Maloj Kozari,

Visibaba - vrlo strmo brdo na granici Bukovice i Barlovaca na lijevoj obali rijeke Bukovice,

Vrletuša - brdo na granici Bukovice i Jablana, više groblja Suvaje.

U donjem pak dijelu sela to su:

Cerovi - odmah iznad škole,

Ciglana - niže škole kod ukrajinskog groblja, na granici s Jablanom,

Klen - niže Vidovića brda prema školi,

Klepalo - mjesto gdje je stajalo klepalo i sazivalo na sastanke, bilo na Klenu,

Krčevi - između Podova i Prnjavora,
Lipa - njiva kod Frane Lukende, zvanog Pranjo,
Marića Šib - šumica na granici Bukovice i Kuljana, kod vojske, nakon
1995. iskrčen i sada je tu cijelo naselje,
Muratovac - vrelo i potočić od Krčeva prema kanalu,
Podovi - tamo gdje se račvaju bukovački i barlovački put kod vojarne,
Polje Bukovica - oko kanala što vodi u rijeku Bukovicu,
Stupčevica - na granici prema Trnu u blizini zračne luke; tu je bio i
istoimeni potok,
Prnjavor - na granici prema Lukendama i barlovačkoj školi,
Vidovića brdo ili Mugavca - iznad Prnjavora.

Naseljavanje gornje Bukovice

Bukovica se nekoć nije protezala na sjever preko rijeke Bukovice. Moj pokojni otac Ivo Orlovac (rođen 1912.) je pričao kako on pamti vrijeme kada preko rijeke Bukovice, sjevernije prema Maloj Kozari nije uopće bilo kuća; sve je bila gusta šuma. Bile su iskrčene samo neke barlovačke krčevine: Anušića i Mijata Lukende. Šuma je bila tako velika i gusta, da se u njoj lako moglo zalutati. U to su vrijeme bili naseljeni, oko potoka Trnovače: obitelji Golub, Marko Lukenda zvani Markica i Fetko Petrušinski. Prije Fetka živio je tu također neki Ukrajinac Rinko. Golubi su starinom iz Šargovca, odakle su doselili u Bukovicu.

Krčenje šuma bio je ustvari ilegalan rad, jer ih je država smatrala svojim, pa su žandari progonili i kažnjavali, pa i batinali one koji su krčili. Kasnije se to počelo donekle tolerirati. Očito je to bila borba za životni prostor, odnosno obradivo zemljište, jer su u to doba obitelji bile veoma brojne. S djedom Ilijom Orlovcem moj otac je krčio šumu između rijeke Bukovice i potoka Trnovače. Njih nitko nije u tome dirao. Bilo je ogromnih hrastova, a u tom kraju narod je više sjekao, jer mu je bilo bliže, pa su i stabla bila tanja. Kako bi tko iskrčio posjed, tu bi pravio kuću i započinjao novi život. Tu su nekoć živjele četiri obitelji Orlovaca.

No taj je dio Bukovice najprije i opustio. Bio je najdalje od grada, bez pravih putova i bez struje. Nakon samo tri desetljeća počeo je taj proces: početkom šezdesetih godina 20. st. odselilo je više obitelji iz toga kraja (tako i moja obitelj, 1963.), iako je pojedinačnih odlazaka

«trbuhom za kruhom» bilo i ranije, kada su odlazili uglavnom mladići i poneka djevojka, koji su tražili posla u velikim tvrtkama ondašnje države, pa su se tamo naseljavali i nikada se više nisu vratili u svoj zavičaj. Nešto kasnije je rođak i susjed Šimo Orlovac napravio kuću u Jablanu, Jakići (Ilijini) su još i prije otišli u svijet (u Baranju i Bačku), zatim neki od Matoševića, i na kraju je taj dio sela ostao skoro posve pust; ostali su samo Lukende (Petrovi), Ruža Orlovac i neki od Matoševića. U kolovozu 1995. i oni su protjerani, te je cijeli taj dio sela posve opustio i zarastao u šikaru i trnje! Ono nešto šume što je još ostalo, ali i voćnjake, nemilosrdno su posjekli novi stanovnici koji su doselili u Bukovicu.

Bukovica u najstarijim crkvenim dokumentima

Moje rodno selo Bukovica spominje se prvi put u nekom crkvenom dokumentu u izvještaju fra Tome Ivkovića, skradinskog biskupa, i apostolskog administratora bosanskog kraljevstva, koji je prema izvještaju od 26. srpnja 1630. krizmao «u Bukovici 54» a «*drugiput ondje 70*» osoba.¹⁰⁰ Riječ je doista o ovoj Bukovici, a ne nekoj drugoj, jer Ivković dolazeći od (Bosanske) Gradiške uz Vrbas krizma prije dolaska u Bukovicu u Laktašima i to 63 krizmanika, a nakon dviju krizmi u Bukovici navodi Dragočaj, gdje je krizmao 58 krizmanika. To znači da je u Laktašima u to vrijeme bilo jako katoličko naselje, ali ipak nešto manje nego Bukovica.

Valja imati na umu da se taj Ivkovićev izvještaj odnosi na protekle četiri godine, tj. na razdoblje od 1626. do 26. srpnja 1630. U izvještaju koji je u Rim poslao iz Banje Luke spominje on 86 mjesta, uglavnom župa, u kojima je krizmao, ali je u nekima od njih krizmao čak u tri navrata. Budući da u svom popisu nabraja mjesta kronološki, u Bukovici je mogao krizmati već negdje 1626. ili vjerojatnije 1627. godine, jer je Bukovica na tom popisu na 29. mjestu. Zatim je otišao prema Prnjavoru i u Slavoniju obići tamošnje župe, a u Banju Luku je došao kasnije, jer je ona navedena tek na 46. mjestu.¹⁰¹

Ako je Ivković u Bukovici krizmao, uzмимо 1627. godine, onda je selo svakako već odavno bilo formirano i živjelo intenzivnim životom, kad od toliko drugih sela biskup baš tu dijeli krizmu. A da je selo veliko, govori i podatak da je tu u dva navrata krizmao čak 124 osobe. To znači da je Bukovica postojala znatno prije tog izvještaja, već ne-

gdje u 16. stoljeću, svakako prije 1600., ali je vjerojatno da to katoličko selo postojalo još i prije pada ovih krajeva pod tursku vlast 1528. godine. Nemamo podatak je li tada u Bukovici postojala kakva mala kapelica ili crkvena kućica, kako je to i kasnije bilo. U 18. stoljeću biskupi su u ovim krajevima krizmali i slavili sv. misu uz privatne kuće, koje su bile malene da bi se to činilo unutra.

Fra Juro Šalić pak navodi kako Ivković izričito piše da se katoličko stanovništvo sačuvalo u Bukovici, ali nije u Laktašima, gdje je gotovo posve nestao.¹⁰²

Krizmanici u Bukovici u siječnju 1742. godine¹⁰³

Sačuvan nam je dragocjen poimenični popis krizmanika u Bukovici, kada je to selo pohodio biskup fra Pavao Dragičević i dijelio sakrament sv. krizme dva dana: 16. i 17. siječnja 1742. Donosim ga ovdje u cijelosti. Izvještaj je pisan latinski, a ovdje ga prevodim na hrvatski.

«U selu Bukovica, u kući Petra Bumbara, poslije svete mise krizmani su»:

R. br.	krizmanik	dob	kum(a)
1.	Grgo Blažević	5 god.	Nikola Bumbarević
2.	Andrija Blažević	4	Nikola Bumbarević
3.	Mijat Bumbarević	5	Šimun Miljanić
4.	Petar Kovačević	4	Pavao Lagumdžić
5.	Ruža Kovačević	5	Jela Vidović
6.	Anto Matić	5	Nikola Bumbarević
7.	Lucija Blažević	6	Kata Lipovac
8.	Marta Blažević	8	Ivka Firić
9.	Anđa Lagumdžić	5	Manda Marčinković
10.	Franjo Blažević	6	Toma Orlovac
11.	Marija Marčinković	5	Kata Lipovac
12.	Uršula Marčinković	4	Ista
13.	Filip Andrović	5	Ivan Marčinković
14.	Marta Kojić (Coich)	6	Kata Androvac
15.	Marta Bartolović (!)	4	Manda Marčinković
16.	Ivka Bartulović	36	Ista
17.	Anđa Vidović	5	Lucija Loparević
18.	Petar Matošević	6	Nikola Bumbarević
19.	Blaž Androvac	5	Blaž Anušić
20.	Mijat Anušić	6	Blaž Loparević

21.	Blaž Prnjavorac	6	Mijat Lovrinović
22.	Marija Prnjavorac	4	Marija Loparević
23.	Klara Žbanić (Sbanich)(Zunić?)	5	Uršula Bumbarević
24.	Prizbiana?(Pristpiana?) Žbanić	6	Ista
25.	Klara Botovanjić	5	Manda Marčinković
26.	Augustin Botovanjić	6	Ivan Marčinković
27.	Bernardin Jurić	5	Šimun Miljanić
28.	Nikola Bumbarević	4	Martin Vidović
29.	Šimun Bumbarević	5	Isti
30.	Marija Bumbarević	4	Manda Marčinković
31.	Nikola Makarević	4	Luka Matošević
32.	Augustin Petrović iz Trna	6	Mato Bumbarević

Krizma je u Bukovici nastavljena i slijedećeg dana, 17. siječnja 1742. godine, ali na drugom mjestu. Moralo je to biti osobito tegobno, jer je bila sredina zime, a krizma se odvijala vani pod vedrim (ili oblačnim?) nebom, ali svakako je moralo biti vrlo hladno. U izvještaju naime stoji: «*U istom selu Bukovica, kod kuće Šimuna Miljanića krizmani su*»: ¹⁰⁴

R. br.	krizmanik	dob	kum(a)
1.	Mato Kovačević	4	Šimun Miljanić
2.	Uršula Kovačević	7	Jela Vidović
3.	Agata Lagumdžić	5	Lucija Miljanović
4.	Anto Sarić	5	Marko Vidović
5.	Mijat Matić	4	Isti
6.	Agata Matić	5	Marija Vidović
7.	Orsula Marčinković	6	Kata Anušić
8.	Josip Kuruzović	4	Marko Vidović
9.	Petar Matić	5	Petar Orlovac
10.	Apolonija Matić	6	Jela Lagumdžić
11.	Ilija Orlovac	4	Nikola Bumbarević
12.	Ilija Blažević	4	Toma Orlovac
13.	Kata Blažević	5	Marija Orlovac
14.	Ana Vidović	5	Lucija Bumbarević
15.	Marko Pranjić	5	Mato Bumbarević
16.	Marta Bočanin iz Ramića	4	Lucija Loparević
17.	Ruža Vidović	5	Ista
18.	Lucija Kardunović	4	Lucija Marčinković

19.	Toma Šokčević	7	Ivan Škrgić (Skarghich)
20.	Toma Miljanović	5	Mato Bumbarević
21.	Vid Miljanović	4	Mijat Ojdanić
22.	Ruža Miljanović	4	Ana Loparević
23.	Šimun Vidović	4	Martin Lagumdžić
24.	Nikola Anušić	9	Luka Loparević
25.	Anđa Anušić	6	Ana Loparević
26.	Mijat Makarević	4	Anto Matošević
27.	Andrija Matić	5	Isti
28.	Šimun Anušić	6	Petar Loparević
29.	Anto Anušić	5	Isti
30.	Kata Marčinković	6	Kata Loparević
31.	Franjo Čolaković	8	Stipo Tadić
32.	Klara Čolaković	6	Dragnić (ime ne stoji!)
33.	Petronila Vukičić	6	Lucija Colaković
34.	Klara Loparević	6	Marija Miljanović
35.	Kata Atlagić iz Banje Luke	40	Marija Marčinković
36.	Nikola Kašljević	9	Nikola Andrijašević
37.	Pavao Andrijević	10	Ivan Kašljević
38.	Mato Loparević	6	Marko Vidović
39.	Manda Mutapčić iz Banje Luke	8	Marta Cabraić iz Pričana
40.	Tadija Botovanjić	6	Blaž Anušić
41.	Pavao Botovanjić	5	Anto Matošević
42.	Petar Botovanjić	4	Isti
43.	Juro Šunjić (Sugnich)	8	Juro Lipovac
44.	Bartol Gagulić	4	Mijat Bumbarević
45.	Anđa Rabadžić iz Sargovca	7	Kata Anušić
46.	Luka Aleksić iz Zalužana	4	Andrija Ojdanić

Sudeći po prezimenima, tada su i današnji Barlovci stavljeni pod toponim Bukovica, dok se toponim Barlovci tada još uopće ne spominje. Po kasnijem rasporedu prezimena i obitelji, obje su «bukovačke» krizme bile, čini se, u današnjim Barlovcima, tj. u Bumbarima i Miljanovićima (Miljanićima), a jedna i druga obitelj je živjela blizu današnjeg katoličkog groblja Bijeda.

Zanimljivo je da se u Bukovici krizmaju i neki iz Ramića, Šargovca, Zalužana i Banje Luke, kojima bi bilo bliže u Ojdanićima, gdje je biskup također krizmao dva dana, 14. i 15. siječnja, ili na Crkvenama, gdje je krizmao 25. siječnja. To znači da su se krizmali tamo gdje im je

bilo najzgodnije i najskrivenije, što dalje od grada. Od 78 krizmanih u Bukovici samo se za jednoga navodi da je iz Trna. To je Augustin Petrović, dijete od šest godina.

S druge strane u Ojdanićima među krizmanima nalazimo imena sedam krizmanika iz Lišnje, od kojih su četvero odrasli između 26 i 38 godina života, a troje djeca, iako je biskup taj puta krizmao i u župi Kotor (Varoš), kamo je u to vrijeme pripadala Lišnja. Međutim, u popisu kotorskih krizmanika ne spominje se nitko iz Lišnje, iako biskup donosi popis katoličkih obitelji iz Lišnje, a bilo ih je ukupno 20 obitelji sa 118 odraslih i 72 (nepričešćene) djece, dakle ukupno je u to vrijeme 190 katolika živjelo u Lišnji. To bi značilo da je vjernicima iz Lišnje (iako malobrojnima) bilo lakše doći u Ojdaniće nego u Kotor. Međutim, moglo bi značiti i da su vjernici iz Lišnje bježali pred Turcima ne samo na sjever, nego i na zapad, preko Vrbasa. Tako je jednom krizmaniku Marku Ćosiću iz Lišnje (26 godina starosti) krizmani kum Anto Matošević iz Bukovice. Osim toga u popisu lišnjanskih katolika iz 1743. nalazimo prezimena kojih (kasnije) ima i u Bukovici, npr. Blažević i Novoseoc.

Krizmaj u uglavnom djeca mlađa od sedam godina (više-manje svi od 4-6 godina starosti, tj. prije nego su primili prvu pričest!), uz neke iznimke, npr. krizmana je jedna žena od 36 godina.

Neki se kumovi ponavljaju više puta, možda zato što nije moglo dolaziti puno svijeta i zbog Turaka i zbog hladnoće i siromaštva tj. zbog nedostatka odjeće, pa su neki bili «dežurni kumovi», tako npr. Nikola Bumbarević i Manda Marčinković kumuju po četiri puta!

Biskup je vjerojatno prenoćio u Bukovici, odnosno u današnjim Barlovcima. No, postavlja se pitanje, zašto je sutradan krizmao kod druge kuće. Budući da Bumbari i Miljanovići nisu daleko jedni od drugih, mislim da razlog nije bio samo udaljenost, kako bi krizmanici bilo bliže doći, nego prije svega da se Turcima maknu s puta, kako im ne bi ušli u trag. Ne smijemo zaboraviti da se sve to događa niti pet godina od velike bitke turske i austrijske vojske pod Banjom Lukom 1737. godine, kada je ta župa gotovo posve uništena, a ostatci vjernika razbježali se po okolnim selima, svakako i u ova potkozarska sela.

Sudeći po prezimenima iz tog vremena br. 31 i 32, Franjo i Klara Čolaković vjerojatno su iz Debeljaka, a kum Stipo Tadić iz Rebrovca, iako to ne piše, jer jedino tamo u to doba ima tog prezimena. Isto vri-

jedi i za br. 33: Petronila Vukičić je vjerojatno iz Rebrovca, a njezina kuma Lucija Čolaković iz Debeljaka. Za Katu Atlagić (br.35) i Mandu Mutapčić (br. 39) vrijedi: u to doba u Dragičevićevu popisu nema ni jednog od tih prezimena u Banjoj Luci, niti u ijednom selu te župe. Vjerojatno su se iz Banje Luke sklonile pred Turcima, možda kakvoj rodbini, u nešto mirnije selo.

Popis obitelji u Bukovici 1742. godine

Osim poimeničnog popisa krizmanika i njihovih kumova, biskup Dragičević poslao je u Rim popis obitelji koji nam je danas dragocjen izvor podataka. Za svaku župu donio je po selima popis kućedomaćina s brojem čeljadi, pri čemu je posebno navodio odrasle, a posebno djecu koja još nisu primila prvu pričest, dakle one mlađe od 7 godina. Izvještaj je pisan latinski, a ja ovdje donosim u hrvatskom prijevodu i slažem abecednim redom radi bolje preglednosti.

R. br.	Kućedomaćin	odraslih	djeca
1.	Filip Adrovac	6	6
2.	Blaž Anušić	10	4
3.	Ivan Anušić	4	6
4.	Marko Bartulović	2	2
5.	Andrija Blažević	6	7
6.	Anto Baščovan	3	3 (Boscoan)
7.	Filip Blažević	6	2
8.	Mijat Botovanja	6	6
9.	Martin Bumbar	12	3
10.	Petar Bumbar	8	2
11.	Franjo Kardun	2	5 (Cordun) ¹⁰⁵
12.	Marko Kovačević	9	10
13.	Marko Lagumdžić	10	6
14.	Mijat Lipovac	10	9
15.	Petar Lipovac	3	4
16.	Blaž Lopar	8	10
17.	Filip Makar	2	3 (Macar)
18.	Ilija Marčinko	16	4 (Marcincho)
19.	Ilija Matić	4	4
20.	Ivan Matić	9	8
21.	Marko Matić	2	4
22.	Anto Matošević	8	7

23.	Šimun Miljanović	18	3
24.	Toma Orlovac	8	2
25.	Martin Šarac	2	2(Saraz)
26.	Ivan Vidović	3	7
27.	Ivan Vidović	2	4
28.	Nikola Vidović	8	6
29.	Luka Zbano (?)	2	3 (Sbano)
30.	Marko Žuna	8	1(Suna)

Popis bukovačkih obitelji 1768. godine

Imamo i popis bukovačkih obitelji iz 1768. godine koji je uz krizmu napravio biskup fra Marijan Bogdanović i poslao u Rim. Međutim, znatne su razlike u odnosu na popis od četvrt stoljeća ranije, kako se može vidjeti ako ih usporedimo.

S.(elo) Lagumčije (Lagumcie)

R. br.	Kućedomaćin	odrasli	djeca
1.	Bozo Andravčević ¹⁰⁶	8	4
2.	Mijat Andravčević	7	2
3.	Juro Baščovanović	5	4 (Bascuanovich)
4.	Augustin Batvanjić	6	3 (Batvagnich)
5.	Juro Kovačević	16	5
6.	Filip Lalić	13	3
7.	Abraham Lipovac	13	3
8.	Juro Lipovac	7	-
9.	Mato Lipovac	7	2
10.	Šimun Lipovac	6	5
11.	Pavao Lučić	15	4
12.	Ivan Markezić	7	-
13.	Ivan Matijević	11	6
14.	Petar Matijević	8	4
15.	Anto Matošević	32	13
16.	Ivan Marčinković	10	3
17.	Nikola Marčinković	14	4
18.	Toma Orlovac	15	7
19.	Gašpar Vidić	8	3

20.	Petar Vidić	13	6
21.	Josip Vidić	6	-
22.	Anto Zunić	13	12 (Kunich) ¹⁰⁷
	ukupno	240	93 = 333 vjernika

Ova bi dva popisa valjalo detaljno uspoređivati. Evo nekih primjedbi!

U oba popisa spominju se u Bukovici odn. Lagumčijama ove obitelji: Kovačević, Lipovac, Marčinković (Marčinko), Matošević, Orlovac. Mislim da je riječ o istim prezimenima i kod ovih obitelji:

Bogdanović 1768.

Dragičević 1743.

Baščovanović (Bascuanovich) Basčoan (Boscoan)

Batvanjić (Batvagnich)

Batovanja ili Batovanjić (Botovagna)

Žunić (Kunich)

Suna (=Žuna, Žunić), mislim da je kod Bogdanovića to krivo pročitano.

Nove su obitelji u ovom popisu u Bukovici u odnosu na raniji Dragičevićev: Lalić, Lučić, Markezić, Matijević i Vidić.

Nema više kod Bogdanovića, a bilo ih je kod Dragičevića ovih 7 prezimena: Blažević (bile 2 obitelji), Kordun (Cordun), Lagumdžić, Makar (Macar), Matić (bile čak 3 obit.), Šarac (Saraz) i Sbano. Što se dogodilo u tih četvrt stoljeća (1743.-1768.)? - Nema više u Bukovici, ali ih ima u Barlovcima (koje Dragičević uopće ne spominje) šest prezimena: Anušić, Bartulović, Bumbar(ević), Lopar(ović), Miljanović (kod Bogdanovića: Milanović) i Vidović. Možda su se Blaževići i Vidovići kasnije vratili, jer su poslije bili dobro zastupljeni u Bukovici, sve do izгона krajem 20. stoljeća. Također bi moglo biti da je od prezimena Vidović Bogdanovićev tajnik i pisar upisao kraće: Vidić, tim više što se Vidići u ovim krajevima, koliko znam, više uopće ne spominju.

U Barlovcima, koji su u Dragičevićevu izvještaju očito računati pod pojmom Bukovica, kod Bogdanovića je navedeno samo 9 obitelji i to s ovim prezimenima: Prnjavorević (Pargnavorevich), Vidović, Loparović, Milanović, Kukić, Anušić, Bumbarević i Bartulović. Jedino su Bumbarevića dvije obitelji, dok je od svih drugih po jedna.

Bogdanović je 1772. poslao u župu Ivanjska svoga izaslanika fra Pavla iz Duvna kao vizitatora. On je pohodio tu župu 9. siječnja 1772., dva dana nakon što je biskup bio već umro, ali očito vijest o tome još

nije bila stigla do njega.¹⁰⁸ Čini se da on nije dijelio sv. krizme, niti obilazio župe, pa vjerojatno nije ni dolazio u Bukovicu, odnosno na područje današnje trnske župe.

Zanimljivosti iz starih župnih matica

Bogat izvor najraznovrsnijih podataka su stare župne matice. Uz ostalo one donose i uzroke smrti pojedinih vjernika, a bilo je tu svega: ubojstva od strane Turaka, nesretnih slučajeva svih vrsta, utapanja, i sl. Matice umrlih župe Ivanjska donose pod br. 85 za godinu 1810. podatak o stradanju jednog bukovačkog katolika kojega su - izgleda posve nevina - optužili «da je nosio Barjak protiv Turkom». Evo kako je to zabilježeno:

«Dolina - Oko dana 29. siječnja 1810. umro je NIKOLA sin Josipa Kovačevića iz Bukovice i Marije Delić iz Trna zbog zločina za koji su ga optužili govoreći (da je nosio barjak protiv Turaka) i kažu da taj zločin nikad nije počinio; bez obzira na to vezir ga je dao objesiti (drugo ne znam). Imao je oko 23 godine. Pokopan je u Banjoj Luci. I nije imao nikakve pomoći (vjerojatno misli na svete sakramente koje nije mogao primiti prije smrti) itd.»¹⁰⁹

Bukovčanin Marko Lipovac je 1. listopada 1869. poginuo pavši s konja. Njegovo je stradanje dosta opširno opisano u maticama.

Matice bilježe i smrt nekog mladog Matije Orlovca iz Bukovice koji se u dobi od 25 godina treći dan Božića 1874. utopio u rijeci Vrbasu, a zapisano je i to da je - ne znamo zašto - *«pokopan na obali te rijeke»*, a nije prenesen u groblje.

A u maticama krštenih banjolučke župe u godini 1756. br. 13 nalazimo jednu Bukovčanku udanu na Petrićevac. Evo kako je to upisano, bosančicom i na hrvatskom jeziku: *«Die 28. Genaro (dana 28. siječnja) karsti Matiu sina Stipana Elegovića s Petrićevca i njegove zak. Ivane iz Bukovice od Žune. Kum bi Petar Galić s Petrićevca.»*

Škola

Bukovica je imala osnovnu četverogodišnju školu, i to prije nego susjedna sela Barlovci i Jablan. Nalazila se na brijegu gdje je raskrižje putova koji odatle vode na četiri strane: prema Jablanu, prema Zalužanima, te uzbrdo prema Vidovića brdu i prema Bukovačkom Brodu

i dalje prema Maloj Kozari. Tu je i autor ove knjige pohađao prva četiri razreda svoga školovanja, od 1953. do 1957. S gradnjom škole nije išlo baš lako. Pok. Franjo Orlovac (Tome) bilježi da je negdje oko 1926. osnovan odbor za gradnju škole u Bukovici. Na čelu odbora bili su: njegov otac Toma Orlovac kao predsjednik, te drugi ugledniji seljani: Pejo Vidović, Šimun Josipović, Marijan Relja, Franjo Tutić, Ferdinand Igel, Josyph Hymnjak i još neki. Oni su popisali kućanstva u Bukovici koja su bila za gradnju škole i koja su bila spremna dati svoj doprinos. I iz Jablana su se javile četiri obitelji, a iz Barlovaca nitko. Napravljen je temelj i ispečena cigla koja je u to vrijeme pravljena ručno, te je nekoliko godina sve mirovalo. Zatim je škola sazidana i pokrivena, te je opet stajalo tako nekoliko godina. Pomogao i odbor za prosvjetu grada Banje Luke, i škola je konačno ipak dovršena. Započela je s radom 1938. godine. Na otvorenju škole priređena je velika svečanost, na koju je došao iz kraljev izaslanik iz Beograda, a kum škole bio je Zvonimir Jović, ugledni Hrvat iz Banje Luke. Škola je imala učionicu za 40-tak učenika, ured, te stan za učitelja. Bila je lijepo uređena: imala je lijep cvijetnjak, povelik voćnjak, a iskopan je i bunar s krasnom vodom.

Svečano otvaranje osnovne škole u Bukovici 1938.

Prvi učenici su bila su djeca od deset godina i mlađi, sve do sedam godina, dakle gornju granicu su činili oni koji su rođeni 1928. Oni stariji išli su na tečaj za opismenjivanje. Na tom je planu učinjeno veoma mnogo; isti Franjo Orlovac piše da se s vremenom u Bukovici i Jablanu opismenilo preko 70% stanovništva, što je u ono vrijeme bilo veliko dostignuće. Velike zasluge u tome je imala prva učiteljica Marija Lončarić, rodom iz Selca kod Crikvenice. Škola je radila do 1943., dakle samo pet godina, a onda je zbog rata morala prestat, jer su se u nju uselile izbjeglice iz Sanskog Mosta i okolice. Kad je škola prestala raditi, učiteljica Lončarić je otišla u Hrvatsku. Škola je u ratu oštećena bombardiranjem. Nakon Drugoga svjetskog rata popravljena je i opet je proradila.

Tako je ostalo sve do 1969., kada je teško oštećena potresom, te je napuštena. U njezinoj neposrednoj blizini napravljena je drvena baraka koja je otada služila kao škola. U baraci je škola djelovala samo godinu ili dvije. Tu su se školovala ne samo djeca iz Bukovice, nego i ona iz Jablana, a i dio njih iz zaseoka Lukende u Barlovcima. Za vrijeme komunističke vlasti, tu su gotovo uvijek postavljeni učitelji srpske nacionalnosti, a ondašnjim vlastima smetalo je i to što je ta škola bila u čisto katoličkom i hrvatskom selu. Zato se i nisu ni trudili obnoviti je nakon potresa, nego su sagradili školu najprije u nacionalno mješovitom Jablanu, a kasnije u Trnu. Tada su se djeca iz Bukovice razila u susjedne škole: dio njih u Jablan, a dio u Barlovce. Kasnijim školskim reformama je škola u Trnu postala središnja, dok su one u Bukovici, Jablanu, Glamočanima i Šušnjarima bile područne. Kad je zatvorena i škola u Jablanu, djecu su do škole u Trnu počeli prevoziti školski autobusi.

Osim u školske svrhe, škola u Bukovici je od svoga početka služila za različite skupove: sastanke, priredbe, zabave zvane igranke (ples) i dr. Prva bukovačka škola je posve srušena, a baraka izgorjela, te je danas tu pustoš.

Evo popisa učitelja i učiteljica koji su tu radili, koliko se sjećanjem mještana Bukovice može rekonstruirati! Prva je učiteljica bila Marija Lončarić od početka djelovanja škole 1938. do njezina prestanka s radom uslijed rata 1943. Nakon rata je tu djelovala učiteljica Vera Tatarkin, možda 1945.-1946., a onda je prešla u Glamočane. Ljubica Pavlović, iz Budžaka (Pavlovića put), upamćena je kao veoma dobra

učiteljica koju su đaci jako voljeli. Tu je poučavala i Anđela Pavlovič zvana Đela. Neko vrijeme je tu bio samo jedan učitelj ili učiteljica za sva četiri razreda, a onda ih je bilo po dvoje. Osim njih još su u Bukovici službovali ovi učitelji(ce): Ankica Grbić, Marko Bezer, Marcela Čubranić, Bosa Koprenović, (bila mi je razrednica 1956/57), Jovo Ristić (bio je upravitelj škole u vrijeme kad sam i ja tu pohađao školu), Olga Berek, Momir Đukić, Mijo Samardžija, Ljubica Tatić i Ljilja Lagundžija.

Dućani

U Bukovici su u starije doba tri obitelji držale dućane: Vidovići na Vidovića brdu, te Josipovići i Blaževići na Cerovima. Kako su ljudi prije Drugog svjetskog rata bili dobrim dijelom nepismeni, veliku pomoć u knjigovodstvu pružala je vlasnicima dućana mjesna učiteljica Marija Lončarić. U dućanima se mogla nabaviti najpotrebnija roba za kućanstva: prehrambeni artikli, šećer, sol, kava, petrolej (gaz), šibice i druge potrepštine. Novac se uvijek dvaput okretao u ruci prije nego bi se potrošio, jer ga je uvijek kronično nedostajalo. Jedno vrijeme je funkcionirala i neka vrsta robne razmjene: otkupljivana su jaja ili drugi seoski proizvodi, pa bi se tako i poneko dijete dočepalo bombona, što je bila velika radost. U novije vrijeme dućan je imala i obitelj Matošević.

Bukovačke obitelji i prezimena u prošlosti

Biskup Ivković, koji je dijelio sv. krizmu i u Bukovici i to u dva navrata 1626. ili 1627. godine, navodi samo broj krizmanih i mjesta gdje je krizmao, a nije nam nažalost ostavio popis obitelji niti krizmanika, kako je to nešto više od jednog stoljeća kasnije učinio biskup Dragičević. Međutim, već iz broja krizmanika možemo zaključiti da je Bukovica u to doba veliko katoličko selo, a pokrivalo je puno šire područje nego danas: u sklop Bukovice pripadali su i današnji Barlovci i Jablan. Obitelji i prezimena u tim krajevima možemo pratiti tek od 1730. godine, od kada imamo prve pisane tragove o tome. Tu su se događale velike promjene, jer su neke obitelji izumirale, osobito u vrijeme velikih poštasti kuge, druge su selile a nove se doseljavale, kako smo vidjeli u popisima župljana dvojice biskupa: Dragičevića 1742. i Bogdano-

vića 1768. Ovdje želimo pratiti ta zbivanja koliko je moguće, prema sačuvanim župnim maticama i izvještajima koje su biskupi slali u Rim.

U maticama krštenih župe Ivanjska koje se nalaze u Fojnici, a to su najstarije matice koje za naše područje postoje, pronašao sam ova prezimena; doduše ne piše da su sva iz Bukovice, ali većinu od njih kasnije nalazimo u Bukovici, pa to pretpostavljam.

U godini 1730. našao sam ova prezimena: Loparević (Loparevich), Miljanović (Miglianovich), Orlovac (Orlovaz),

u godini 1731: Adrovac (Adrovaz), Anušić (Anusich), Kašljević (Casglevich), Josipović (Josipovich), Lagundžić (Lagumgich), Lipovac (Lipovaz), Loparević (Loparevich), Marčinković (Marcincovich), Matijević (Mattievich), za koju izričito stoji da je iz Bukovice («*ex Bukovizza*»), Vidović (Vidovich),

a u godini 1734. još: Botovanjić (Botovagnich), Lipovac (Lipovaz), Žunić ili Šunić (Šunich).

Nije nam, nažalost, moguće pratiti kontinuirano ta kretanja, budući da je se arhiv fojničkog samostana obnavlja, a bilo bi potrebno pratiti sve matice, dok su samo neke sačuvane. Ipak zgodno je usporediti ova prezimena s onima iz desetak godina mlađeg popisa biskupa Dragičevića.

Crkvene kuće u Bukovici u prošlosti

U *Ljetopisu franjevačkog samostana Petrićevac* našao sam jedan list na kojem ima podataka i o Bukovici i Barlovcima koji nije potpisan niti datiran, ali bi mogao biti od nekog dobrog poznavatelja ovih krajeva, gdje stoji:

«Do prija 80-100 godina nedaleko Čardaka begova Kapetanovića u Barlovcima, na granici sela Barlovci-Bukovica bila je fratarska oveća kuća sa nekoliko soba i namještaj u njoj što treba za prebivanje. Iz Ivanjske franjevci kad bi išli u župu Dragočaj, tu su konačili, sv. mise služili, odatle su išli po selima, služili vjernike krajeva prema Vrbasu, drugi iz Ivanjske prema Gradiški, treći prama Kozarcu.»^{uo}

U vrijeme dok je župa Ivanjska, koja je prije toga imala sjedište u Dragočaju, obuhvaćala veoma veliko područje, imala je ona još jednu skromnu kućicu u Bukovici u kojoj je svećenik mogao odsjesti, kada bi se po kakvom pastoralnom poslu našao u tom kraju. A da bismo vidjeli koliko je to područje bilo veliko, dosta je napomenuti da se na

sjever pružalo sve do rijeke Save i obuhvaćalo današnju Bosansku Gradišku i cijelo Lijeve polje, na zapad se pružala do Kozarca, koji je pripadao ivaštanskoj župi sve dok nije osnovana župa u Prijedoru 1891. godine, dok je na istok ona išla i preko Vrbasa u današnjem Trnu. Tako je to bilo još 1871. godine. Na istom mjestu zabilježeno je o toj kući u Bukovici koja je postojala još početkom 19. stoljeća:

«Posebna kuća franjevacu u selu Bukovica-Barlovcima postojala je dok je bio župnik Ivanjske o. Lovro Tucić iz Širnića. Vodio se inventar kućni o imovini kuće Bukovica, baš ko i one u Ivanjskoj. Kasnije se napustilo. Kuća postala ruševina - nestalo je, ostale samo zidine.» Fra Lovro Tucić je župnikovao u Ivanjskoj god. 1818-1822. Nažalost, nije navedeno ni približno gdje je ta župna kućica bila. Ipak, mislim da ne ćemo puno pogriješiti, ako pretpostavimo da je bila negdje u blizini današnje kapelice Vidovića brdu. To mislim zbog toga, jer je tu od starine bio zavjetni križ protiv nevremena sa «svetinjom», koji se sačuvao sve do naših dana, a to je nekako i zemljopisno središte sela Bukovice. Mislim da u tom smjeru pokazuju i zbivanja iz 1926. o čemu imamo dopis u Biskupijskom arhivu u Banjoj Luci.

Gdje su se pokopavali stanovnici Bukovice?

Bukovica ima katoličko groblje "Suvaje" zajedno s Jablanom, gdje su se kopali i neki Barlovčani iz gornjeg dijela sela i iz Lukenda. Na groblju je sve do najnovijih vremena bila divna hrastova šuma. Tu je i mala grobljanska kapelica, te još jedna koju su kao svoj zavjet napravila djeca pok. Ilije Lukende iz Barlovaca. Prije nego je otvoreno groblje Suvaje, Bukovčani su se kopali na Crkvenama, a neki su se tu kopali i kasnije. Vidjeli smo da su Bukovčani tamo u prošlosti često i krizmani. Kada je točno otvoreno groblje Suvaje nije nam poznato, ali ono svakako postoji već 1770. godine, kada se spominje u maticama umrlih ivaštanske župe kao «Suaje».

U već spominjanom izvještaju biskupa Dragičevića u Rim iz 1741. godine nalazimo i osnovne podatke o grobljima. Tu stoji da se župa Ivanjska dijeli na gornji i donji dio. U gornjem dijelu, koji je zove Ivanjska ima šest groblja, na kojima se pokopavaju katolici i na kojima se na pojedine svetkovine slave sv. mise (pobliže o tome ne govorim). Nažalost, ne navodi gdje se groblja nalaze ni kako se zovu, jedino posebno spominje groblje na brdu Damjanovcu, za koje veli da se

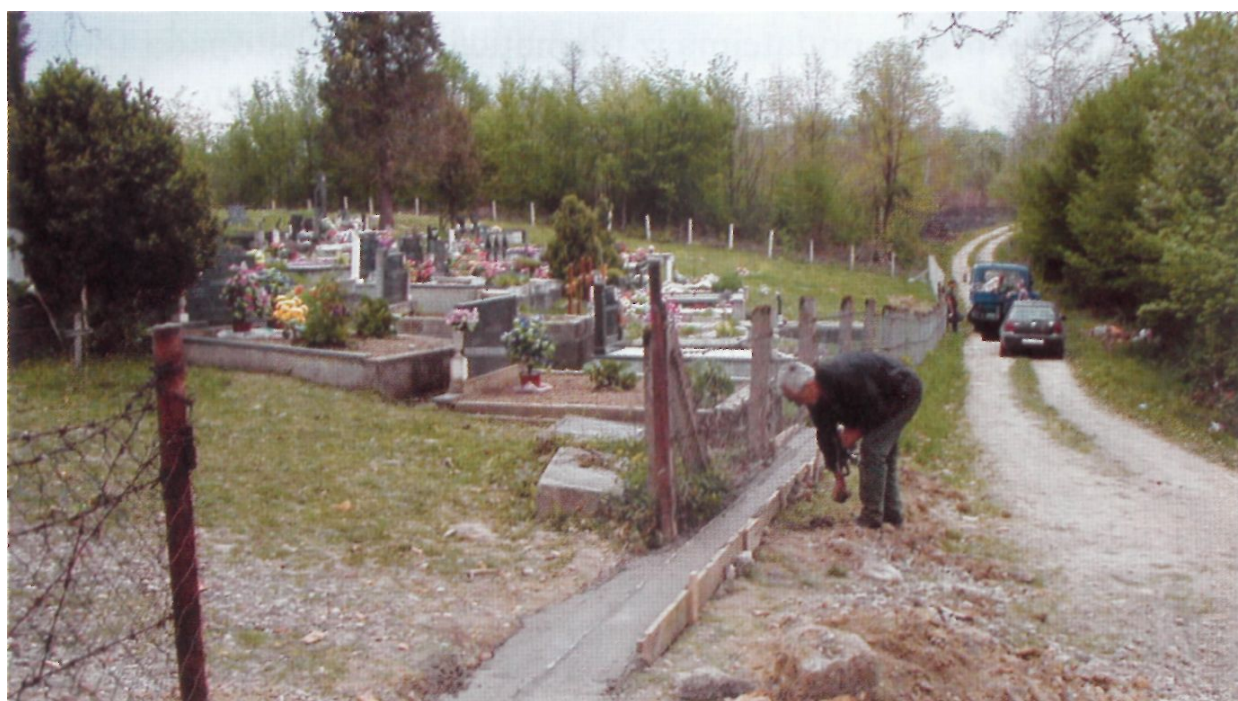
tako zove zbog crkve sv. Damjana koja je tu nekoć bila. U donjem dijelu župe, koji se zove Dragočaj, samo su dva groblja: u Motikama gdje se slavi blagdan sv. Marka, i na *Crkvenama* («Zarquine»), gdje se sv. mise redovito slave svake nedjelje i blagdana, a osobito 15. lipnja na blagdan sv. Vida, kada se tu skupi puno svijeta, a postoji predaja da je tu nekoć bila crkva sv. Vida.¹¹¹ Iz toga je opisa očito da tada još ne postoji groblje Suvaje, na granici Jablana i Bukovice, nego je ono mlađega datuma. Dragičevićev izvještaj ne spominje ni groblje Bešlenica u Trnu, što također može značiti da tada još nije postojalo, ali i to da su katolici u to vrijeme bili izbjegli iz Trna, jer su tu bili više na udaru Turaka, pa se tu nitko u to vrijeme nije ni kopao. Međutim, vjerojatnija je prva pretpostavka, ako uzmemo u obzir da je Dragičević bio župnik u Ivanjskoj oko 1730. godine, dakle dvanaestak godina prije nego je pisao ovaj izvještaj, pa je sigurno dobro znao je li u Trnu bilo groblje ili nije.

Prema starim ivaštanskim maticama vjernici iz Bukovice su se pokopavali na Crkvenama još šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća. Tako je, prema podacima iz tih matica, npr. 1. listopada 1860. u Bukovici umro neki Ilija Orlovac od 45 godina i pokopan na Crkvenama. Na tom su groblju pokopani i Bukovčani Mato Matošević, alias Grabovac, star 43 godine koji je umro 29. prosinca 1863. i Nikola Lipovac-Žunić, koji je umro u dobi od oko 50 godina 27. rujna 1867., pa i Marija, žena Ilije Lipovca, koja je umrla 25. studenoga 1874.

Međutim, istovremeno se neki Bukovčani pokopavaju i u barlovačkom groblju Bijeda, za koje ne znamo kada je točno otvoreno, vjerojatno sredinom 19. stoljeća. Tako su tu pokopani Bukovčani: Ruža Orlovac, žena Jose, koja je umrla u porodu 22. lipnja 1857., u dobi od 36 godina, u Bukovici, Anto Orlovac koji je umro 3. prosinca 1861. u dobi od 50 godina i Marko Čivitilo, star 60 godina, umro 5. veljače 1862.

Kao što smo vidjeli, u to je vrijeme već gotovo jedno stoljeće u upotrebi i groblje Suvaje, koje je još i danas aktivno. Pronašao sam u ivaštanskim maticama da je «u groblju Suvaje» («*in coem/eterio/. Suhava*») pokopana 23-godišnja djevojka Ruža Orlovac, kći Mate, iz Jablana, koja je umrla 6. listopada 1863. O groblju Suvaje čuo sam tradiciju (od Zore Hamec rođ. Vidović) da je ono navodno otvoreno tako što su Turci tu ubili nekoga biskupa i on bi prvi bio pokopan u tom groblju. Neki su čak pokazivali jedan kamen koji da stoji na grobu toga bisku-

pa. Međutim, iz povijesnih izvora ne znamo da bilo gdje «nedostaje» neki biskup koji bi bio ubijen i tu pokopan. Štoviše, ne znamo ni da je tu bio ubijen ili pokopan ni kakav svećenik, pa ta priča očito ne će imati svoga temelja. Fra Juro Šalić piše da je na groblju Suvaje još 1880. godine bila drvena kapelica, na istom mjestu gdje i danas stoji također drvena kapelica, koja je više puta građena i obnavljana. Posljednja je građena prije dvadesetak godina za župnika fra Duje Ljevara. Neobično je da kapelica nema svoga sveca-zaštitnika, što je inače drugdje uobičajeno. Osim te, na istom je groblju podignuta i jedna privatna zidana zavjetna kapelica¹¹² oko 1975. za župnika fra Franje Josipovića, a podigla ju je obitelj Ivice Lukende iz Barlovaca. Na njoj je bilo postavljeno i manje zvono koje je neko vrijeme služilo svojoj svrsi. Zavjetnu kapelicu su graditelji željeli posvetiti sv. Josipu. U najnovijem razdoblju kapelica je prilično zapuštena i devastirana. Bilo je predviđeno da kapelicu kasnije uzdržava župa, ali je središnje mjesto za bogoslužja i dalje zauzimala ona drvena kapelica u sredini groblja.

Izrada ograde na groblju Suvaje 2007.

U Bukovici je postojalo i neko kužno groblje, gdje su se pokopavali umrli od kuge. Nalazilo se u šumarku na Cerovima. To su bila «neslužbena» groblja, obično u kakvom šumarku bliže kuće, kako bi se umrli što brže pokopali i ne bi se širila zaraza.

Iz uspoređivanja dostupnih podataka proizlazi da je od groblja na kojima su se pokopavali stanovnici Bukovice najstarije ono na Crkvenama. To se nastavilo i onda kada su otvorena druga dva groblja, najprije Suvaje u Bukovici/Jablanu, a kasnije i Bijeda u Barlovcima. S vremenom su se Bukovčani prestali pokopavati na Crkvenama, jer im je bilo jako daleko, ali i na Bijedi, koja je bila bliža jednom dijelu Bukovice, dok konačno samo Suvaje nije korišteno kao bukovačko i jablansko groblje. Zanimljivo je da se dogodio i obratan proces: dio vjernika iz barlovačkog zaselka Lukende počeli su se pokopavati na Suvajama, pa čak i neki Lopari, i tako je ostalo sve do najnovijeg vremena. I nakon odvajanja trnske župe od barlovačke 1980. godine, tu su se nastavili pokapati pokojnici iz obitelji koje su tu već imale nekoga svoga pokopanoga. To je, uostalom, dugo vrijedilo i za ostala groblja nekoć ogromne barlovačke župe: Crkvene i Bijedu.

Stanovništvo Bukovice u 20. stoljeću

Prema biskupijskom shematizmu 1900. godine Bukovica je imala 209 katolika.

Prema službenom popisu iz 1910. godine Bukovica je imala:

52 kuće s 338 osoba (od toga 159 muških, 179 ženskih). Po vjerskoj pripadnosti bila su 333 rimokatolika i 5 grkokatolika. Pripadnika drugih vjera nije bilo.

Prema službenim popisima Bukovica je nakon Drugoga svjetskog rata imala:

1948. godine: 666 osoba, kućanstava 113,
(od toga 308 muških, 358 ženskih);

1953. godine: 717 osoba, kućanstava 128,
(od toga 335 muških, 381 ženskih);

1961. godine: 692 osoba, kućanstava 141,
(od toga 320 muških, 372 ženskih);

1971. godine: 660 osoba, kućanstava 153.

1981. godine: 623 osoba

(Hrvati 568, Srbi 4, Muslimani - Jugoslaveni 23, ostali i nepoznato 28)

1991. godine: 558 osoba

(Hrvati 491, Srbi 12; Muslimani - Jugoslaveni 7, ostali i nepoznato 48).

Za godinu 1991. imamo i podatak o stalnom stanovništvu Republike Hrvatske rodnom iz BiH. Iz Bukovice u Hrvatskoj te godine živi 66 osoba ukupno, od toga 64 Hrvata, 1 Musliman i 1 Jugoslaven."¹¹³

Bukovački zavjet i kapelica

Na Mugavci ili Vidovića brdu bilo je od starine molitveno mjesto.

Barlovački župnik fra Josip Loparević, kamo je u to vrijeme pripadalo i selo Bukovica, piše 10. svibnja 1926. Biskupskom ordinarijatu u Banju Luku: «*Selo Bukovica imalo je zavjet protiv gradu na 2. jula, na taj dan podignuta je svetinja s trbalnim križem (od greda - op. A. O.) protiv ledu i imali su misu na taj dan još prije moga dolaska na ovu župu sve do prošle godine, kada im je sve zabranjenom* To znači da su oni tu imali sv. misu još prije 1918., jer je tada fra Josip po drugi put došao za župnika u Barlovce; prvi put je bio samo kratko 1906. godine i to je tako trajalo sve do 1925. Iz daljnjeg konteksta vidi se da im je to zabranjeno iz same biskupije, možda na pritužbu župnika banjolučke župe Pohoda Bl. Dj. Marije, koja je upravo tog datuma slavila svoj patron. Bukovački vjernici su se pravdali da nema nikakve smetnje da tog dana i dalje imaju sv. misu, budući da im je predaleko ići u Banju Luku, a te dvije župe i tako nisu susjedne, pa dva slavlja ne konkuriraju jedno drugomu. Kako bi osnažili svoj stav, Bukovčani su uskratili župniku godišbinu ili bir čim im je izrečena ta zabrana. Već je druga godina, piše župnik, a oni «*su složni, i nikako ne popuščaju; kakvi su bili na dan saopćene im zabrane, takvi su još i danas*». Župnik bilježi kako selo Bukovica ima 64 kuće. Jasno mu je da ne mogu ni župnik ni župljani uvoditi svetkovina bez dopuštenja Ordinarijata, «*ali selo Bukovica tvrdi, da im je pokojni biskup to dozvolio kada im je i svetinju za križ proti vremenu dao*». Župnik moli biskupa da dopusti opet tu slaviti sv. misu 2. srpnja.¹¹⁴

Biskup je ostao kod svoga stava i odgovorio kako «*Ordinarijat ne može dozvoliti uvađanje novih svetkovina izvan nedjelja i zapovjednih blagdana*». Ipak, stoji u odgovoru, tamošnji vjernici «*to mogu slaviti slijeede nedjelje kao zaštitnika svoga sela, ali ne na radni dan*».¹¹⁵

Iako se u dopisu ne navodi gdje se taj križ nalazio, svakako je to bilo na Vidovića brdu u blizini mjesta gdje se sada nalazi Gospina kapelica. Taj je križ obnavljan kada bi dotrajao, i autor ga se dobro sjeća da je bio na veoma lijepom mjestu na zemlji obitelji Vidović,

odakle je dominirao nad cijelim selom, pa i nad dijelom susjednog sela Barlovci (zaselak Lukende). Ne znamo kako se stvar dalje razvijala, ali je činjenica da je tu i kasnije slavljen sv. misa svake godine, sve do našeg vremena, i više puta je u novije vrijeme tu podizana kapelica u čast Gospi.

Vjera gradi - nevjera ruši

Na tom je mjestu bila veoma trošna kapelica.¹¹⁶ Pok. Ivo Vidović odlučio je pokloniti župi zemlju da se tu napravi zidana Gospina kapelica. Za dva dana su složni mještani, među kojima je bilo dosta majstora, ozidali kapelicu i postavili krov, jedino još nisu imali crijepa. Moglo je to biti negdje 1952. ili 1953. godine. Na to su općinske vlasti iz Laktaša naredile da vlasnik zemljišta Ivo Vidović sam mora srušiti kapelicu. On to nije htio učiniti. Došla je milicija i trojica su to sve u kratkom vremenu razrušila, i krov i zidove, i otišli ostavivši materijal tako razbačen.¹¹⁷ I potpisani autor se sjeća da je tih godina, prolazeći s majkom na misu u barlovačku župnu crkvu, vidio «štosove» složene cigle (očito nakon toga rušenja) na onom mjestu gdje se danas nalazi devastirana nova kapelica u ujakovu šljiviku.

Vjerni Bukovičani izgradili su Gospi kapelicu na Vidovića brdu - prastarom molitvenom mjestu

Međutim, znaju se vjernici moliti i bez kapelice i bez crkve. Bar su u tome kraju vjernici tako od davnine naučili. Ne može kapelica, može Gospin kip, i molitva je tekla dalje. Od trapista su dobili mali Gospin kip, pa su ga izlagali u jednoj maloj niši, ili jednostavno na kakvom stoliću, te bi ga obilazili i molili, a onda ga opet sklonili i ostavljali u kući vlasnika zemljišta Ive Vidovića. Osobito je ženski svijet u svibnju i listopadu dolazio «obići kip», a to je značilo polako obilaziti oko Gospina kipa i tako izmoliti krunicu. Danas se kip nalazi u trnskoj župnoj kući.

I sam pamtim kip postavljen kraj raskrižja putova na tom mjestu; to je bila jedna zidana niša u kojoj je stajao malen Gospin kip koji bi, osobito u svibnju i listopadu, kao i na mlade nedjelje "obilazile" pobožne žene i djevojke. Na mjestu gdje je nekoć stajao kip je 1980. godine fra Dujo Ljevar napravio kapelicu, gdje se povremeno služila sv. misa o čemu smo već govorili. Također je malo dalje od puta, na istaknutu mjestu, uz arman Ive Vidovića stajao visoki križ. Bio je to jednostavan križ od otesane hrastovine, bez korpusa, a mogao je biti visok 6-8 metara. Takav je križ bio i u Jablanu kod Majkića kuća, više groblja Suvaje prema Kozari, a u Barlovcima u Miljanovu gaju (Miljanovićima), blizu groblja Bijeda i na raskrižju kod škole.

Stradanje Bukovčana nakon Drugoga svjetskog rata

U Drugom svjetskom ratu i poraću župa Barlovci, u koju su u to vrijeme pripadala i sela Bukovica, Trn i Jablan, strahovito je postradala. Do danas imamo imena točno 520 žrtava rata i poraća iz te župe. U prilogu ove knjige donosimo popis onih iz sela današnje trnske župe. Najveći dio žrtava su vojnici hrvatske vojske, u velikoj većini domobrana, ali nešto je bilo i ustaša, dok je među žrtvama i određeni broj civila. O tome se u vrijeme komunističke vlasti nije smjeli ni govoriti, a kamoli pisati.

Međutim, završetkom rata nisu završena i stradanja ovih krajeva. Još punu godinu dana ili možda i više trajali su progoni tzv. šumnjaka, tj. ostataka poražene vojske koja se krila po šumama, uglavnom domobrana i četnika (ovih posljednjih u Bukovici nije bilo). Oni su se skrivali po obroncima Kozare, ali bi hranu tražili po obližnjim kućama i to bez obzira bio im je netko voljan dati ili ne. Imali su oružje i uzimali su sami što su htjeli. Međutim, za partizansku vlast bila je to

«kolaboracija» i pomaganje neprijatelja, za što su nemilosrdno sudili te nevine ljude. Neki su dobili i po 20 godina strogoga zatvora, među njima i neke žene. Stipo Orlovac, sin Ilije, iz Bukovice osuđen je na pet godina zatvora koje je izdržao u Zenici i Stocu zato što je «dao janje šumnjacima». A to se dogodilo ovako. Došla su dvojica vojnika obučena u partizansku odjeću, s petokrakama na kapama i naredila mu da im mora dati jednog debljeg ovnića. Kako su imali puške, nije bilo moguće protiviti im se. On je doduše rekao kako ima čak osmero djece i da im ne može dati. Ali, sila Boga ne moli: ušli su u njegov tor, izabrali sami i odnijeli što su htjeli. Štoviše, naredili su mu da pođe s njima do svoje nevjeste Mande Orlovac, supruge njegova brata Tome, koji je ubijen u ratu, da bude nazočan kao svjedok, budući da je ona žena, jer i ona im mora dati jedno janje, kako su rekli. Kasnije se ispostavilo da su to lažni partizani. Ali optužba i osuda, a onda i petogodišnja zatvorska kazna bili su autentični. U zatvor je morala i nevjesta Manda, kojoj je osim muža ubijen i jedan sin, a svu svoju djecu morala je ostaviti na milost i samilost susjeda.

Šumnjaci su se ponekad odvažili sastati u nekoj od kuća na sijelo i večeru. Tako su jednom bili u kući Mare Lukenda, žene Petra, gdje ih je opkolila vojska i otvorila vatru. Jedan je od šumnjaka poginuo, a žene iz te okolice, Bukovice i Barlovaca, su osuđene na dugogodišnji zatvor, najviše posve nedužne, ali lažno optužene da su im pomagale. Bilo je i optužaba da su imale ustaše za ljubavnike, budući da su to bile ratne udovice, a u lažnom optuživanju nečasnu su ulogu odigrali i neki njihovi suseljani. Vlasnica kuće Mara Lukenda osuđena je na 20 godina zatvora, Zorka Orlovac, na 15, Ruža Lukenda na 12, a na nepoznat broj godina još Mara Lopar i Anđa zvana Beba Lopar, žena Jakova, te djevojka Ljuba Lopar iz susjednih Barlovaca.¹¹⁸

Duhovna zvanja iz Bukovice¹¹⁹

Svećenici - pokojni

Selo Bukovica u današnjem opsegu dosada je dalo ukupno sedam svećenika. Zanimljivo je da su oni iz samo tri obitelji odnosno plemena: iz Orlovaca trojica, a iz Mačinkovića i Matoševića po dvojica. Petorica bukovačkih svećenika već su pokojna, a dvojica živa. Od te sedmorice četvorica su (bila) franjevci, a trojica biskupijski svećenici.

Ako bismo Bukovicu gledali u većem opsegu, dok su u njezinu sastavu bili i današnji Barlovci, valjalo bi im pribrojiti još trojicu svećenika. To su: fra Andrija Anušić, fra Jakov i fra Marijan Bumbar(ević). Njih ipak ovdje nećemo uračunavati.

Dvojica svećenika-franjevaca istog imena i prezimena

Kad sam prije dvadesetak godina počeo prikupljati podatke o svećenicima iz rodne mi župe Barlovci, najviše su mi posla zadala dvojica svećenika Bukovčana, a razlog je bio taj što su obojica nosila isto ime i prezime i obojica bili franjevci, a na temelju oskudne dostupne građe nije bilo odmah lako zaključiti da je riječ o dvije različite osobe. Obojica su rođena u 19. stoljeću, u razmaku od samo 22 godine. Bilo je u izvorima i krivih podataka o njima. Nakon duljeg istraživanja, uspio sam prikupiti podatke o obojici. U međuvremenu je fra Jurica Šalić izdao svoju knjigu *Franjevci sjeverozapadne Bosne*. Međutim, i on je iz franjevačkog shematizma preuzeo krivu godinu rođenja starijega od dvojice Antuna - 1849. Provjerio sam matice krštenih župe Ivanjska, kamo je Bukovica u to vrijeme pripadala, i ustanovio da 1849. nije kršteno ni jedno dijete s prezimenom Ma(r)činković. Ovdje moram dodati još i tumačenje odakle ovo «r», dakle Marčinković a ne Mačinković. Naime, u maticama se oni zaista nekada pišu Marčinković, što će biti izvorno i točno, jer je ta obitelj, prema fra Jurici, doselila «*poslije velike kuge*»,¹²⁰ dakle početkom 19. stoljeća, od Kotor Varoša, gdje doista ima Marčinkovića. Međutim, prema popisu vjernika iz 1742., u Bukovici je tada živjela obitelj Ilije Marčinka (Marcincho). Mislim da su naši svećenici Mačinkovići potomci tih Marčinka iz 18. stoljeća. Bilo je tada uobičajeno da su se u maticama prezimena različito pisala, nekada latinski i latinicom, nekada hrvatskom ikavicom i bosančicom, pa su nekada i svećenici latinizirali i pohrvaćivali ne samo imena nego i prezimena. Nerijetko su ta prezimena skraćivana ili produžavana, pa i mijenjana tako npr.: Lopar i Loparević, Bumbar i Bumbarević, Marčinko i Marčinković, Žuna i Žunić, itd. Prvoga ću od bukovačkih franjevaca Mačinkovića ovdje zvati fra Antun, kako ga zovu i neki izvori, a drugoga fra Anto. Najprije o fra Antunu Mačinkoviću!

Fra Antun Mačinković (1850.-1887.)

Teško je utvrditi kada je on točno rođen, ali čini se sigurnim da 1849. nije! Pretražujući ivaštanske matice, ispisao sam svu mušku

djecu toga prezimena koja bi došla u obzir i ustanovio da ima jedan muški potomak te obitelji rođen 1848. i dvojica rođena 1850., ali nijedan 1849. Prvi je Anto Marčinković,¹²¹ sin Mijata ili Mile (lat: Michaelis) Marčinkovića i Anđe rođ. Vidović, rođ. 19. prosinca 1848., znamenovan je od Marka Žunića iz Bukovice (očito je dijete bilo slabašno, pa su se bojali da ne umre bez krštenja), ali je obrede kasnije nadopunio fra Marko Baković, što znači da dijete nije umrlo neposredno nakon rođenja. No čini se da je nakon toga ipak umrlo u djetinjoj dobi, jer je 14. travnja 1850. kršteno još jedno dijete istih roditelja koje nosi i isto ime Anto i u maticama je upisan latinski «Antonius Marčinković».¹²² Nije bio rijedak slučaj da su roditelji, kad bi im umrlo jedno dijete, drugomu dali isto ime; uostalom i sam sam drugi Anto u svojoj obitelji, jer je moj stariji brat i imenjak umro kad je imao nešto više od dvije godine. Očito, onaj prvi Anto iz 1848. nije naš fra Antun, a da li je onaj iz 1850., ostaje da vidimo.

Naime, poznato je da su u to vrijeme redovnici, pa tako i franjevci, stupajući u samostan, uzimali drugo ime. To je u to vrijeme bilo pravilo. Budući da se onaj prvi već krsnim imenom zvao Anto, on bi ga bio morao promijeniti i da je poživio i postao franjevac. Očito je to bio netko drugi, koji je imao drugo ime prije nego je u franjevačkom redu uzeo ime Antun ili Anto. U istim maticama nalazimo još jednog Mačinkovića, s krsnim imenom Mato, a koji bi došao u obzir za našega fra Antuna. Riječ je o Mati Mačinkoviću, sinu Jure Mačinkovića i Jele rođ. Blažević, rođenom u Bukovici 7. kolovoza 1850. Ako je on postao franjevac, onda je on svoje ime Mato zamijenio redovničkim fra Antun. Ne treba zanemariti ni pojedinost da se oba franjevca ovoga imena pišu prezimenom Mačinković, a ne Marčinković, a tako je upisan u maticama krštenih i ovaj Mato. U obzir dakle dolazi drugi Antun, sin Mijata i Anđe rođ. Vidović, ili ovaj Mato. Mislim ipak da je riječ o Mati Mačinkoviću, sinu Jure Mačinkovića i Jele rođ. Blažević, rođenom u Bukovici 7. kolovoza 1850., te da je on onaj stariji «fra Antun Mačinković».

Gdje je mali Mato Mačinković, koji će kasnije postati fra Antun naučio čitati i pisati? Mislim da to bilo kod franjevaca u Ivanjskoj, koji su tada tu imali svoju redovničku kuću, rezidenciju. Stupio u franjevački red i obukao redovničko odijelo 23. listopada 1868. u Fojnici. Bogoslovne nauke studirao je u Đakovu, a započeo ih je 1870. Sveča-

ne redovničke zavjete položio je 14. srpnja 1875. Po završetku studija zaređen je za svećenika 27. veljače 1876., a mladu misu proslavio je 25. ožujka te godine. Čini se da je bio boležljiv, i gotovo cijeli svoj kratki svećenički vijek proveo je kao kapelan, i to najprije u rodnoj župi Ivanjska od 1876. do 1882., što znači da je tu bio kapelan i dok je tu župnik bio također jedan Bukovčanin, fra Stipo Orlovac, zatim od 1882. do 1887. na Petrićevcu. Upravo te, 1887., godine imenovan je župnikom u Sokolinama kod Kotor Varoša, i preuzeo je župu, ali je već potkraj te godine preminuo. Bilo je to drugi dan Božića, 26. prosinca 1887. Imao je tek 37 godina. Unatoč - na više mjesta navedenim - krivim podatcima, čini se ipak, prema svemu, da je on rođen 1850. u Bukovici, u franjevački red stupio 1868. sa 18 godina života, za svećenika zaređen 1876., tj. u 26. godini života, a umro 1887. u 38. godini života i 11. godini svećeništva i to u svojoj prvoj i jedinoj župi Sokoline, samo nekoliko mjeseci nakon što ju je preuzeo.¹²³

Fra Anto Mačinković (1872.-1929.)

Drugi franjevac istog imena i prezimena - fra Anto Mačinković - rođen je u Bukovici 18. veljače 1872. Sin je Jakova Mačinkovića i Marije rođ. Vidović, oboje iz Bukovice. Istoga ga je dana krstio župnik fra Ambroža Radmanović u Ivanjskoj.¹²⁴ Na krštenju je dobio ime Mijat ili Mile. Stupio je u franjevački red 1889., a svečane redovničke zavjete položio je 21. srpnja 1894. Za svećenika je zaređen 29. lipnja 1896. Već 1897. on je kapelan u Ivanjskoj, a 1898. te ponovno 1907. na Petrićevcu. Ni dva mjeseca nakon svećeničkog ređenja, tj. 23. kolovoza 1898., te još jednom kasnije, zatražio je sekularizaciju,¹²⁵ tj. prelazak iz franjevačkog reda u biskupijske svećenike, ali je nije dobio, pa je ostao među franjevcima do konca života. Kao razlog za taj zahtjev navodio je to što mora uzdržavati brata, a kao redovnik ne može imati privatnog vlasništva. U Šurkovcu je bio župnik u tri navrata: prvi put 1898.-1901., drugi put 1903.-1905., a treći 1923.-1924. Bio je župnik i u rodnoj župi Barlovci 1901.-1903. Osim toga župnikovao je u Sanskom Mostu 1905.-1907., u Dobretićima u Vrhbosanskoj nadbiskupiji (tu ga nalazimo 1910., a kako je dugo tu bio, nemamo podataka), u Sasini 1914.-1917., u Stratinskoj

1917.-1922. Zadnje godine svoga svećeničkog djelovanja proveo je kao župnik i gvardijan na Petrićevcu 1924.-1928. Zaslužen je za gradnju drugoga samostana na Petrićevcu, budući da je stari već bio nedovoljan za potrebe braće. Taj ga je posao do kraja iscrpio, jer je i inače bio boležljiv (patio je od kostobolje i kardiovaskularnih smetnji), pa je brigu oko gradnje samostana preuzeo fra Petar Ćorković, a fra Anto se morao pobrinuti za svoje zdravlje. Liječio se u bolnici u Zagrebu više od godine dana, ali je tamo i preminuo 30. siječnja 1929. Ipak je umro smiren, jer je znao da je dva tjedna ranije, na blagdan sv. Ante Pustinjaka blagoslovljen novi samostan na Petrićevcu oko kojega se revno trudio. I on je umro razmjerno mlad: u 57. godini života, 40. redovništva i 32. godini svećeništva.¹²⁶

Vlč. mr. Nikola Matošević (1932.-1997.)

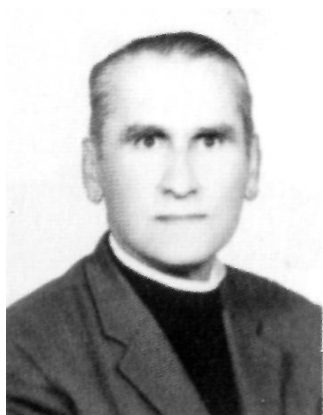
Mlađi od dvojice Matoševića, svećenika iz Bukovice bio je Nikola, sin Jure Matoševića i Ruže rođ. Lipovac, rođen 15. srpnja 1932. u Bukovici. Osnovnu je školu pohađao kod časnih sestara Klanjateljica Krvi Kristove u samostanu «Nazaret» u Budžaku, gimnaziju u Zagrebu, gdje je i maturirao 1952. Bogoslovne studije završio je u Đakovu. Tu je na Petrovo, 29. lipnja 1958. zaređen za svećenika. Mladu je misu svečano proslavio 11. kolovoza u barlovačkoj župi, a mladomisničko je slavlje nastavio u svojoj rodnoj Bukovici. Za vrijeme svečanog ručka došla je vijest da je u Zagrebu umro banjolučki biskup dr. Dragutin Čelik. Nakon ređenja još je jednu godinu dovršavao studij u Đakovu, a onda započinje svećeničku službu. U ljeto 1959. imenovan je kapelanom u Banjoj Luci, gdje ostaje veoma kratko, jer je župa u Prnjavoru ostala upražnjena, budući da je dotadašnji župnik Alfred Pichler postao banjolučkim biskupom. Zato je Nikola, gotovo bez ikakva pastoralnog iskustva, 12. rujna 1959. imenovan upraviteljem župe u Prnjavoru, gdje djeluje punih pet godina, do 1964. Tu je sa župljanima 1963. godine sagradio novi župni stan.¹²⁷ Tada je premješten za župnika u Staru Rijeku, i tu ostaje do konca 1965. godine.

Bio je veoma sposoban, pa ga je biskup poslao na specijalni studij u Rim. Na papinskom sveučilištu Gregorijana studirao je sociologiju

tri godine, od 1966. do 1969. i studije završio akademskim stupnjem magisterija. Nakon toga je 1970. otišao za dušobrižnika naših radnika u Hrvatsku katoličku misiju u Feldkirchu u zapadnoj Austriji, gdje djeluje do rujna 1971. Zatim je postao župnikom u Sasini, od listopada 1971. do srpnja 1973. Tada je zbog nekih poteškoća na koje je nailazio, napustio svećeničku službu, pa je od Svete Stoleice zamolio razrješenje od svećeničkih obveza, te je godine 1974. sveden na laički stalež («reductus ad statum laicalem»), osnovao je obitelj i do konca života predavao vjeronauk u Njemačkoj. Iako je napuštanje svećeničke službe uvijek bolan korak za onoga koji to čini, ali i za vjernike među kojima je djelovao, Nikola je to napravio tiho, bez skandala, kako se to nerijetko u takvim slučajevima događa. Kad ga je biskup razrješivao službe župnika u Sasini 26. srpnja 1973., napisao mu je: *«Ovim Vam ujedno iskazujem svoju zahvalnost za sav Vaš trud i rad u svim službama koje ste dosada obnašali u biskupiji»* ¹²⁸

Vlč. Toma Matošević (1920.-1988.)

Stariji svećenik iz loze Matoševića, vlč. Toma, rođen je 20. srpnja 1920. u Bukovici. Roditelji su mu: Ivo Matošević i Kaja rođ. Blažević. Krstio ga je fra Jozo Loparević u Barlovcima. Budući da je bio iz siromašne obitelji, za njegovo se školovanje pobrinuo mons. Božo Ivaniš, generalni vikar Banjolučke biskupije i duhovnik časnih sestara Klanjateljica Krvi Kristove u Budžaku. Četverogodišnju osnovnu je školu završio u sestarskoj školi u samostanu «Nazaret» u Budžaku, osam godina gimnazije u Dječaćkom sjemeništu u Travniku, gdje je maturirao u ljeto 1941. Iste godine započeo je teološke studije u Sarajevu, gdje uz ratne poteškoće studira do 1944, kada je bogoslovija morala biti zatvorena. Studij je nastavio u Zagrebu tek po završetku rata, od 1945. do 1947., a tu je godinu dana kasnije i diplomirao. Za svećenika je zaređen na Petrovo, 29. lipnja 1947. u Zagrebu. Mladu misu slavio je 2. kolovoza 1947. u Barlovcima. Kao svoje mladomisničko geslo izabrao je: *«Moja radost, moja nada i moj život u Gospodinu je»*.

Svećeničko djelovanje započeo je u srpnju 1948. kao kapelan u župi Pohoda Bl. Dj. Marije u Banjoj Luci Radio je u uredu kod župnika, a

svete mise služio u katedrali, gdje je i stanovao u biskupovoj kući, budući da su komunističke vlasti bile oduzele župni stan, osim najnužnijeg prostora za župnika. Nije se tu pravo ni zagrijao, kad su ga nakon tri i pol mjeseca, u listopadu te godine, pozvali na služenje obveznog vojnog roka.

Odsluživši godinu dana imenovan je krajem 1949. župnikom u Staroj Rijeci. Tu ga komunističke vlasti 28. travnja 1952. uhite i optuže pomoću lažnih svjedoka koji su bili njegovi župljani, te ga osude na sedam godina zatvora. Nakon njegove žalbe suđenje je ponovljeno, te je osuđen na četiri godine zatvora, koje je u cijelosti i izdržao od 1952. do 1956. Osuđen je zbog verbalnog delikta ili, kako su oni to lijepo znali etiketirati, «neprijateljske propagande» koja se sastojala od toga *«što je: godine 1950 pa do mjeseca aprila 1952 g. kao sveštenik u selu Stara Rijeka, srez Sanski Most u više navrata sa oltara i pojedincima govorio, da su komunisti nemoralni ljudi, i da njihovo neće dugo biti, da treba nastojati da se što više ljudi odstrani iz partije da kasnije ne bude kasno, da će crkva pobijediti, da se crkva neće nikad uništiti, da se ne trebaju slušati oni ljudi koji ne vjeruju u Boga (...) da porez nije bio nikada veći, kao danas, da treba biti strpljiv, da je sve što je postalo i nestalo, i sl.»*¹²⁹ U zatvoru je u teškim uvjetima obolio od tuberkuloze pluća i znatno mu je narušeno zdravlje.¹³⁰

I danas se u Staroj Rijeci prepričava njegova prva propovijed, kada se iz zatvora vratio posve iscrpljen, a znao je da su ga neki od njegovih župljana lažno optužili. Svi su sa zebnjom očekivali njegovu reakciju i propovjedničke «gromove», jer je Toma bio vrstan propovjednik. A on je, ne optužujući nikoga, i bez ikakve gorčine, progovorio blago i smireno, aludirajući na riječi nevinog biblijskog Josipa, kojega su braća najprije htjela ubiti, a zatim ga prodala u Egipat, a on im se kasnije u Egiptu očitovao kao njihov brat, i rekao: «Ja sam vaš brat Tomo!» Na te je riječi cijela crkva zaplakala. Junaci duha nisu živjeli samo u nekim davnim vremenima i u dalekim zemljama, živjeli su i među nama!

Od 1956. do 1968. bio je župnik u Kulašima kod Prnjavora. Posljednjih dvadesetak godina, od 1968. do 1988., tj. do smrti bio je župnik u Novoj Topoli, te ispovjednik i duhovnik časnih sestara u tamošnjem samostanu. Osim župničkih službi obavljao je i niz drugih služba i dužnosti: bio je biskupijski savjetnik (konzultor), ispovjednik časnih

sestara i omiljen pučki propovjednik. Umro je 19. siječnja 1988. u Novoj Topoli, i tu je sutradan pokopan.

Fra Stipo Orlovac (1836.-1882.)

Najstariji bukovački svećenik, koji je doživio osnutak župe u Barlovcima 1879. godine, je fra Stipo Orlovac. Rođen je 12. rujna 1836. u Bukovici od roditelja Marijana Orlovca i Janje rođ. Eleg(ović). Istog je dana i kršten te je dobio ime Ilija. Početno znanje stekao je kod franjevac, vjerojatno u Ivanjskoj, a zatim u Fojnici. Stupio je u franjevački red 1850. kao dječak od 13 i pol godina i uzeo ime fra Stipo. Prve redovničke zavjete položio je točno godinu dana kasnije, 9. ožujka 1851. Teologiju je studirao u Đakovu od 1855. godine. Kasnije je studij nastavio u Pešti, u Mađarskoj. Za svećenika je zaređen 2. kolovoza 1859. Kako je bio vrlo sposoban, poglavari su mu povjeravali različite odgovorne dužnosti.

Prvu svoju petogodišnju službu obavljao je u franjevačkoj rezidenciji čak u Carigradu! Zatim je 1864. postavljen za odgojitelja franjevačke mladeži te predavača filozofije i crkvene glazbe u samostanu na Gorici u Livnu. No, već četiri godine kasnije on je župnik u Bosanskoj Gradiški, gdje djeluje u dva navrata: 1868.-1869. i 1872.-1875. Nakon toga je jednu godinu, 1875.-1876. bio župnik u Šurkovcu (Volaru) kod Ljubije. Zatim dolazi za poglavara nove franjevačke rezidencije na Petrićevcu 1876.-1879., čijem je nastanku i sam znatno doprinio. Tu je doživio tragične dane, kada je prigodom ulaska austrijske vojske u Bosnu i Hercegovinu i njezine okupacije 14. kolovoza 1878. godine spaljen novi samostan na Petrićevcu. Franjevci su morali pobjeći k trapistima u samostan «Marija Zvijezda», gdje su bili bratski primljeni i proveli neko vrijeme, a onda su prešli u neki ljetnikovac u Kumsalama i tu ostali do proljeća slijedeće, 1879. godine. Posljednja mu je svećenička postaja bila služba župnika u Ivanjskoj, koju je započeo 1. lipnja 1879., gdje se nakon nepune tri godine iznenada razbolio od bolesti koju je narod zvao oganj i nakon nekoliko dana bolovanja, preminuo 26. ožujka 1882. Umro je mlad, u 46. godini života, u 29. godini redovništva i 23. svećeništva. Pokopan je sutradan na fratarskom groblju u Mamenicama, u ivaštanskoj župi. Evo što je u povodu njegove smrti napisano u Maticama umrlih župe Ivanjska:

«Ivanjska dana 26. ožujka 1882. P.(oštovan) O.(tac) Stipo Orlovac iz Bukovice, em.(eritirani) tajnik Provinc.(i)e i njezin agregat te aktualni župnik ove župe pobožno je u Gosp.(odinu) prešao iz ovoga zemaljskog života u vječne radosti. - Ovaj P. Otac, nakon što je s pohvalom završio studije na sveučilištu u Pešti u Mađarskoj, poslan je od svojih poglavara u Carigrad, gdje je kroz pet godina svojom službom i obdržavanjem redovničkog života ne samo zaslužio priznanje i naklonost svojih poglavara, nego i svih drugih među kojima je boravio, zbog čega je uzdignut na službu lektora (predavača) filozofije, koju službu je - malo je reci - vršio s plodonosnim ishodom ovdje u samostanu Sv. Apostola Petra i Pavla u Livnu. Ne nakon mnogo godina od Časnog Definitorija (Franjevačkog starješinstva) primljen je za tajnika Provincije i bio je za podnesene napore urešen naslovom njegova em.(eritiranog) tajnika i agregata i postavljen u dušobrižništvo. Svojoj je službi uvijek mudro nastojao udovoljiti, ne štedeći se nimalo ni od najtežih poslova, kako bi pomogao spasenju bližnjih. Napokon je, završivši službu predsjednika koju je ne bez zasluga obavljao kroz tri godine u rezidenciji Presv. Trojstva na Petrićevcu, premješten na ovu župu, gdje je živio kao aktualni župnik i vanjski vikar (namjesnik). Prije nekoliko dana upao je u strašni Oganj (groznicu), a dok je to trajalo, opremljen je svim potrebnim za umiruće (sv. sakramentima) i rečenoga dana je u nazočnosti O. Anđela Ćurića, učitelja mladeži određene za Red (novaka) u Rezidenciji, svoju dušu preporučio predobromu Bogu Ocu i dočekao posljednji dan; bio je u 46. godini fizičke dobi, 29. serafskog redovništva (franjevaštva), i 22. svećeništva. - Dana 27. tekućeg mjeseca i godine njegovo je tijelo pokopano u zajedništvu pet svećenika, i to: O. Marka Mariića, predsjednika Rezidencije, O. Jakova Blaževića, župnika u Barlovcima, O. Ambrozija Radmanovića, vikara Rezidencije, O. Anđela Ćurića, Učitelja Mlad.(eži) u Razidenciji i O. Ante Mačinkovića, njegovoga kapelana, i ovoga vjernog naroda, u groblju: Fratarsko greblje»¹³¹ (tj. Damjanovac u Ivanjskoj).

Fra Stipo nam je uz svećenički rad ostavio u rukopisu dragocjen «Opis župe petrićevačke» iz 1878. godine koji se čuva u samostanu u Fojnici. Četiri ulomka toga opisa objavljena su u reviji *Dobri Pastir* 1956. U njemu donosi popis značajnijih obitelji iz pojedinih sela tadašnje župe Petrićevac, među kojima se nalaze i sela Trn, Bukovica i Jablan, budući da je taj opis nastao 1878. godine tj., između 1876. godine, kada su ta sela odvojena od župe Ivanjska i pripojena novoosnovanoj župi Petrićevac, i 1879., kada je osnovana župa Barlovci, u čiji

sastav su ušla i spomenuta tri sela. Među «osobitim obiteljima», kako ih on naziva, u Bukovici su: Vidovići, Mačinkovići i Matoševići, u Jablanu: Matici i Orlovci, a u Trnu: Vidovići, Jurići i Lagumdžije. Zabilježio je i prelijepo svjedočanstvo o vjernom puku tadašnje petrićevačke župe (to su danas župe: Petrićevac, Barlovci, Motike, Trn i Budžak): *«U svoj župi u krstijana duh je pravi katolički i izvanredno štovanje u srcih žive njihovih prema svećenstvu, a osobito kod napomenutih obitelji. Ovo se opaža u svakom dotičnom slučaju: opću ukućnu molitvu za stvar i svoju katoličku dužnost toliko cijene, da je i najumorniji ne propuštaju; djecu u strahu Božjem odgajaju; misnike kao anđele drže i štuju tako, da se ovom duhu katoličkih sinova ima čovjek diviti.»*¹³²

Veoma je zanimljiv opis narodne nošnje ovih krajeva, koja se na žalost već odavna posve izgubila. Opis je tako precizan, da bi se po njemu mogla iznova napraviti ta zaboravljena nošnja. Možda to kakav zaljubljenik u našu starinu i napravi. Donosim ga ovdje onako kako je objavljen u reviji Dobri Pastir 1956. godine. Ni tada nisu vršene nikakve intervencije u jezik i rječnik fra Stipe, pa ga i ja ostavljam netaknutim. Tako ćemo dobiti dvije vrijednosti: i opis nošnje i jezik kojim se tada u našim krajevima govorilo!

«Nošnja aljina

Nošnja se razlikuje od nošnje u Bosni ovog puka.

Muškarci dugu košulju do podkoljena, rukava išuplikanih i lijepo bijelim tankim koncem navezenih, koji se u bijelim kiticami od prepredenog pamuka nakiceni nose. Košulja je i oko prsi navezena bijelim vezom. Gaće uske do pete, koje su podnu navezene bijelim vezom. Zobun - haljetak — vunicom okolo navezen okolo i po srijedi opkićen kiticami crvenim i ilikami bijelim. Aljina bjela ili crna do niže koljena. Čarapi raznovrsnom bojom šareni i ukusno opleteni. Kapa duga od crvene čohe okolo podašivena i po srijedi crnim širitom, a oko širita navezena sitnim gajtanom. Ovu kapu narod kao baštinu najmiliju čuva i štuje, koju zove hrvatka. Obzirnu služi kožuh od ovčije kože načinjen koje obično iljkami sitnim od kalaja napulat mora biti. Podveza od kaiša, koje su pulami bijelimi napulati. Pas kožni obično napulat u mladih momaka iljkami bijelim, ispod ovog još pasom služe se bijelim suknenim ili crvenim.

Ženske također bijelu dugu košulju od lana vješto o rukavih vunicom crvenom ili čivilnom navezenu, kiticami vunenim crvenim ili čivitnim nakićenu nose, koja je spod prsili istim vezom izgrađena. Vez oko prsih zovu ženske: ošve. Duga pregača iza pred spuščena do niže košulje opkićena resorini crvenim ili druge boje, kakve je pregača. Pregače tkaju mlade neve,

djeve, a tako i druge ženske, pa se natječu u koje će ljepša biti, a tako i vezom nadmeću se u košuljah. Pregača je svaka tkata iz raznovrsnih šarka, ali iveraca još ukusnija je, koju svaka i ne umije odkati, jer ne može što od različitih boja, nego šarkaste sad ko kolica, sad opet kukice utkate vide se. Pas crni i crveni od sukna vas navezen i parami napulat, sprijed s kukami - alkami - i s drugimi kitami, koje do pol pregače dohvataju. Čarapi šareni do podkoljeno, lijepo od pletiva bijelog, žutog, crnog ili crvenog upleteni. Opanci obično u mladih neva i djevah šarački napulati. Zubun vas navezen okolo vunicom obično čivitnom i kukicama čivitnim oli crvenim u lijepu redu našarat, koji je uz svaki red kukicah stavljen opet red iljika i kitica čivitnih ili crvenih. Djeve na glavah imadu kapu od crvene čohe malu, koja je obično sva pletami napulata, i ispodnu bijelimi đindžuvami podkičena. Mlade neve nose vindelj, koji jedva sprijed do pol glave dosiže. Ovi je sprijed pletami opkičen i iglami, koje su podkičene sitnim i malimi lancima, imajući sitne žute parice na dnu. Neve i djeve đerdane od samih načinjene pletah nose po prsih. Žene udate i stare bake riđu nose na glavi. Ova rida nalikuje dugu ručniku, smo što je po krajevih išarata i podkičena sitnim kitami, pamučnim crvenim. Ovu vješto oko glave i vrata smotaju, da im oba kraja na tragu dođu. Sprijed ne dostiže nego samo do pol glave stoji, pa je baš nespretna nošnja na glavi za ženske; nu narodna je. Aljina bijela, ili malo okolo navezena vunicom, duga kao i zubun — aljetak.»¹³³

Svećenici - živi

Od danas živih svećenika još su dvojica iz Bukovice, obojica iz loze Orlovaca. To je - po starini - autor ove knjige te petrićevački župnik i gvardijan fra Ivo Orlovac.

Mons. dr. Anto Orlovac, *1947.

Autor ove knjige Anto Orlovac rođen je 30. siječnja 1947. od roditelja Ive i Marije rođ. Vidović u Bukovici, župa Barlovci. Pučku školu završio je u Bukovici, Barlovcima i Trnu, gimnaziju u sjemeništimu na Šalati u Zagrebu i Đakovu, a teološki studij u Đakovu i Innsbrucku (Austrija). Godine 1963. cijela je obitelj odselila iz Bukovice u Ivanovac (tada Jovanovac) kod Osijeka, gdje otada živi. Za svećenika Banjolučke biskupije zaređen je 29. lipnja 1972.

u crkvi trapista *Marija Zvijezda*, budući da je nova katedrala u Banjoj Luci bila upravo u gradnji nakon katastrofalnog potresa 1969. godine. Mladu je misu slavio u Ivanovcu 30. srpnja 1972., ali je tjedan dana kasnije imao zavičajnu mladu misu, tzv. sekundicije, u Barlovcima. Nakon svećeničkog ređenja nastavio je specijalni studij crkvenoga prava u Innsbrucku. Magistrirao je 1973. na Teološkom fakultetu Sveučilišta Leopolda Franje u Innsbrucku, a doktorirao 1977. na istom sveučilištu tezom «*Osnutak biskupije Banja Luka u okviru ponovnog uvođenja redovite hijerarhije u Bosni i Hercegovini*» {*Die Errichtung der Diozese Banja-luka im Rahmen der Wiedereinführung der ordentlichen Hierarchie in Bosnien und der Herzegowina*). Po završetku studija vratio se u matičnu biskupiju u kojoj obavlja različite svećeničke službe. Bio je vjeroučitelj mladeži u Banjoj Luci (1977.-1978. i 1981.-1987.), župnik u Ravskoj (1978.-1981.) i u župi Pohoda Bl. Dj. Marije u Banjoj Luci (1987.-1995.), dušobrižnik prognanika i izbjeglica iz BiH u Tušiloviću i Krnjaku kod Karlovca (1995.-1996.), rektor Bogoslovije u Sarajevu i predavač crkvenoga prava na tamošnjoj Vrhbosanskoj visokoj teološkoj školi (1996.-1998.). Bio je predavač i na Teološkom institutu u Banjoj Luci (1990.-1995.). Od 1989. je i generalni vikar Banjolučke biskupije, koju službu i sada obnaša. Od 2005. pastorizira i župu Bosanski Aleksandrovac i tamošnju zajednicu mladeži koja se liječi od ovisnosti.

Osim toga bio je jedan od inicijatora obnove podružnice Hrvatskog kulturnog društva *Napredak* i njegov dugogodišnji dopredsjednik te Hrvatskog pjevačkog društva *Nada* u Banjoj Luci 1990. i 1991. godine. Bavi se i znanstvenim radom, a proučava posebno crkvenu povijest Banjolučke biskupije. Objavio je knjige: *Banjolučki martirologij*, *Svećenici Banjolučke biskupije - žrtve ratova dvadesetog stoljeća* (1999.), *Procvat, propast, obnova, Kratka povijest katoličke župe Bosanski Petrovac-Drvar* (2001., 2. izd. 2006.), *Vjeran do smrti, Život i mučeništvo banjolučkog svećenika Ante Dujlovića* (2004.; knjiga je 2005. objavljena i na poljskom jeziku), *Učiteljica života, Prilozi iz povijesti Katoličke Crkve na području današnje Bosne i Hercegovine* (2004.), *Oko fra Vidova bunara, Mala monografija župe Barlovci* (2005.), *Prijedorski mučenički trolist, Župa Prijedor i njezina tri župnika mučenika za vjeru u 20. stoljeću* (2005.), *Rimokatolička župa sv. Ante Padovanskoga u Prnjavoru nekoć i danas* (2006.) i dr. Priredio je *Šematizam Banjalučke biskupije* (2000.), te knji-

gu Nikole Bilogrivića, *Katolička crkva na području današnje Banjalučke biskupije do invazije Turaka* (1998.). Zajedno s Franjom Marićem objavio je opsežnu monografiju u povodu 125. obljetnice utemeljenja Banjolučke biskupije *Banjolučka biskupija u riječi i slici od 1881. do 2006.* (2006). Suautor je još desetak drugih knjiga. Sudjelovao je u prijevodu *Zakonika kanonskoga prava*. Suraduje u časopisima: *Vrhbosna, Vrhbosnensia, Hrvatska misao, Croatica Christiana Periodica, Glas koncila, Katolički tjednik, Hrvatsko slovo*, i dr.

Mr. fra Ivo Orlovac, * 1957.

Ivo Orlovac rođen je 21. kolovoza 1957. od roditelja Marka i Mande rođ. Vidović, u Bukovici, koja je tada još bila u sastavu župe Barlovci. Kasnije je obitelj preselila u Barlovce, u zaselak Lopari. Pučku školu završio je u Barlovcima, Kuljanima i Zalužanima, gimnaziju u franjevačkom sjemeništu u Visokom, a filozofsko-teološke studije na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu i na Teološkom fakultetu u Ljubljani. U franjevački novicijat stupio je 15. srpnja 1976., prve redovničke zavjete položio je 13. srpnja 1977., a svečane redovničke zavjete 3. listopada 1982. Za svećenika ga je 25. ožujka 1984. zareadio biskup Alfred Pichler na Petrićevcu. Magistrirao je u Ljubljani 1987. s temom *Odredbe o životu svećenika i vjernika ljubljanske (nad)biskupije od 1917. do 1983. godine*.

Kao svećenik bio je najprije župni vikar na Petrićevcu (1984.-1988.), zatim župnik u Bihaću (1988.-1995.), Sanskom Mostu (1986.-2003.) i Barlovcima (2003.-2006.) Od ljeta 2006. je župnik i gvardijan na Petrićevcu. Ujedno je i dekan banjolučkoga dekanata.

Časne sestre

Osim navedenih svećenika, Bukovica je dala i dvije časne sestre. To su: s. Anđela Golub i s. Benedikta Matošević.

S. Anđela Golub, *1941.

S. Anđela Golub, krsnim imenom Anđa, kći Marka i Mande rođ. Blažević, rođena 21. rujna 1941. u Bukovici, također članica družbe Klanjateljica Krvi Kristove. Prve je zavjete položila na Veliku Gospu,

15. kolovoza 1962., a doživotne, također na veliku Gospu 1967. u Bosanskom Aleksandrovcu. Završila je srednju medicinsku školu u Sarajevu. Također je završila četverogodišnji studij teologije na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu; diplomirani je teolog. U svome radu spaja medicinsko i teološko znanje. Bavi se posebno pitanjem obitelji. Objavila je dvije knjige. Prva je *Odgojimo čovjeka* (1990.). To je «prvi bioetički priručnik za razvitak i zaštitu ljudskog života». Druga je *Radost življenja* (1996), zbirka pouka i razmišljanja, prije svega za obitelji. Suautor je i zbornika radova *Zajednički protiv droge* sa studijskog dana u Puli 21-23. ožujka 1995. Pisala je osobito u *Radosnoj vijesti*, te župnim listovima u Kutini i Hrvatskoj Kostajnici. Sada je na službi na otoku Olibu kod Zadra.

S. Benedikta Matošević, *1966.

S. Benedikta Matošević, krsnim imenom Ljilja, kći je Franje i Janje rođ. Golub, rođena 4. ožujka. 1966. u Bukovici, živjela kasnije u Jablanu, članica je družbe Red od Pohoda Marijina, gdje je prve zavjete položila 21. studenoga 1992., nakon što je neko vrijeme provela u družbi Klanjateljica Krvi Kristove, a doživotne 25. studenoga 1995. Živi i djeluje u Zagrebu.

Selo Trn

Položaj sela

Selo Trn nalazi se u dolini rijeke Vrbasa, s obje njegove strane. U starini, čini se, njegova je glavnina bila na desnoj strani Vrbasa, jer je lijeva strana bila dosta močvarna. U starim crkvenim shematizmima nalazimo dva toponima na području današnjeg Trna. To su: Trn i Jaruga. Kasnije se javlja kao Trn-Jaruga, da bi se konačno početkom 20. stoljeća toponim Jaruga posve izgubio. Sam naziv govori da je riječ o močvarnom terenu. Jaruga je vjerojatno bila negdje u sredini sela Trn, sjevernije od današnje zračne luke prema rječici Bukovici, jer na preciznim kartama tu nalazimo potočić Jaruga, a i teren je tu najniži. Tu nalazimo i toponim Pjeskulja, a između glavne ceste (stare) kroz naselje i Vrbasa su toponimi: Grabljani, Donjani (uza sam Vrbas), Cestari (blizu današnje škole), te sjevernije Mlinište (uz Vrbas) i Beglučište blizu Glamočana. Na desnoj strani Vrbasa Trn se proteže u brda prema Slatini, visine do 250 metara, između Priječana na jugu i Šušnjara na sjeveru. Šušnjari su također u sastavu trnske župe, iako danas tamo nema katolika, ali ih je u starini bilo.¹³⁴ Odmah uz Vrbas je zaselak Tomići u blizini groblja Bešlenica, a nešto južnije Trnska brda i Gajevine.

Najstariji spomen Trna

Najstariji spomen imena sela Trn potječe, koliko danas znamo, iz godine 1604., kada se spominje i susjedna Bukovica.

Turski popis poreznih obveznika iz godine 1604. spominje čitluk odnosno vakuf nekog Nesuh-age koji se sastoji od polovine «*sela Radoševnica, koja je ostala napuštena od raje*».¹³⁵ Ne znamo danas koje bi to selo bilo, ali je očito da su ga kršćani napustili i da ga uživa spomenuti Nesuh-aga. Mislim da je ono bilo negdje u Lijevču polju, budući da odmah nakon ovog čitluka navodi varoš tvrđave Lefče, tj. neka-danšnje utvrde Livač u Lijevču polju, a i ostali posjedi koji se navode prije i poslije Radoševnice su u Lijevču polju. A spominjemo ga u

svezi s Trnom, jer se na istom mjestu navodi da je spomenuti Nesuh-aga u «*kasabi Trn*» izgradio džamiju i turbet. Oboje je izgrađeno već prije, jer se u vrijeme toga popisa navode kao postojeći. U tekstu doslovno stoji: «*Izdata mu je carska naredba da ovo uvakufi u korist džamije i turbeta koje je podigao u kasabi Trn, pod uslovom da, nakon što za državnu kasu godišnje plati 1.400 akči odsjekom, ostatak prihoda troši za službenike časne džamije i turbeta..*»

Popis spominje još jedan čifluk-vakuf istoga zaima (posjednik velikog timara) Nesuh-age. Posjedu se ne navodi ime, ali se navode vlasnici zemina i to: Husejn sin Ilijasov, Pašajigit, Velija sin Abdullahov, Radman, Jovan sin Herakov, Rajak, Vučerina, Rajina i Radonja Mačević. Sudeći po imenima, to su muslimani i pravoslavni. Izričito se kaže: «*Zemljište koje su oni uživali ostalo je bez raje.*» Čini se da iz toga valja zaključiti da su tu najprije živjeli katolici (jer su oni bili raja, skupa s pravoslavnima), a kad su se katolici iselili, zemljište su dobili muslimanski i pravoslavni podanici turskoga cara. Zemljište je moglo promijeniti vlasnike prije 70 ili 80 godina, budući da je to područje tek 1527. konačno palo pod tursku vlast, kada je pala i Banja Luka, Livač, Bočac i cijeli niz drugih kršćanskih (katoličkih) utvrda. To je zemljište Nesuh-aga «*kupio pod tapiju*». Posjed je upisan na Nesuh-agu skupa sa šumom koja se nalazila u granicama toga čifluka. Ono što nas ovdje osobito zanima jest odredba, da se prihodi koji preostanu nakon što se iz vakufa plati određena pristojba vlasniku zemlje, a ona je iznosila 300 akči, daje *službenicima časne džamije i turbeta koje je on izgradio u kasabi Trn*», isto kao i obzirom na gornji posjed u napuštenom selu Radoševnica.¹³⁶

Naselje Trn ne spominje se ni kao čifluk ni kao jajlak ni kao mezra ni kako zemin ni kao selo, nego se jednostavno kaže «*sami Trn*» i da on «*pripada Lefču*».¹³⁷ To znači da je Trn veće i uglednije naselje (kasa-ba). U njemu se navode porezni obveznici, koji su prema imenima svi muslimani, a ima ih 90 oženjenih i 7 neoženjenih. Tu su dva mujezina: Omer-halifa i Mustafa i jedan imam i hatib (propovjednik) kojemu se također navodi i ime: Lutfullah-halifa. (Halifa je vrhovni vjerski poglavar svih muslimana ili jednog velikog dijela - kalif. Ovdje se moglo raditi samo o jednom dijelu, ali to govori da je taj Lutfullah bio ugledna osoba među muslimanima.)

U Trnu taj popis navodi i sajmište ili vašar (badži pazar; badž znači carinu ili maltarinu) na kojemu se ubire porez odnosno tržna carina za

sve što se prodaje i kupuje prema određenoj tarifi. Sajmeni dan bio je pet puta godišnje, i to na kršćanske blagdane. Prijevod te blagdane navodi prema pravoslavnom nazivlju: *«Pet puta godišnje, na dane: Durđevdan, potom na Cvijetni Dan, Petrovdan, Veliku i Malu Gospojinu okuplja se vašar. Tih dana u godini uzima se na ovim vašarima badži pazar od onih koji prodaju i kupuju.»*¹³⁸ Međutim u popisu poreznih obveznika nigdje se ne navode ni katolici ni pravoslavni nego samo muslimani. Možda iz toga možemo zaključiti da su katolici u to vrijeme odatle bili već iselili, u kojem smislu bi govorilo i napušteno selo Radoševnica koje je moglo biti negdje u blizini, a sajmeni su dani služili (i) kršćanima (i pravoslavcima i katolicima) iz okolnih sela i zaselaka.

Džamija u Trnu i njezin graditelj Nesuh-aga navode se još na jednom mjestu toga popisa. Taj aga uživa u to vrijeme mezru Milošli u blizini sela Maržići (možda selo Miloševci, a drugo Mašići?), vlasništvo nekog Miloša kojemu plaća 300 akči godišnje u novcu, a *«ostatak prihoda je upisan kao vakufu korist službenika časne džamije koju je ovaj podigao u kasabi Trn».*¹³⁹

Trnska katolička prezimena u starini

Prvi popis trnskih obitelji donosi, kao i za Bukovicu, biskup fra Pavao Dragičević u svome izvještaju koji je 29. veljače 1744. poslao u Rim. Popis je izrađen prema tzv. Stanju duša (Status animarum) koji su župnici, po biskupovu nalogu, napravili za svoje župe, a sve je prepisao za izvještaj u Rim biskupov tajnik fra Mato Marčinkušić iz Lašve, a biskup svojim potpisom potvrdio.¹⁴⁰

Selo Trn, koje u to vrijeme s još 17 sela pripada župi Ivanjska, ima 12 katoličkih obitelji. U popisu se navodi ime i prezime kućedomaćina, te broj odraslih članova obitelji i djece koja još nisu primila prvu sv. pričest, dakle mlađa od 7 godina. Ukupno su te godine u Trnu živjela 84 vjernika u 12 obitelji, od toga 50 odraslih i 34 djece. Najzastupljeniji su Petrovići kojih ima tri obitelji, a svi ostali samo po jednu. Izvještaj je pisan latinski, ovdje ga prevodimo na hrvatski i redamo ga abecednim redom prezimena.

Red. br.	kućedomaćin	odrasli	djeca
1.	Jakov Antunović	3	-
2.	Marko Cosić	3	2
3.	Martin Čečura	3	6

4.	Ivan Jozipović	3	1
5.	Mijat Jurić	6	1
6.	Ivan Kašljević (Casglevich)	2	3
7.	Marko Kovačević	4	3
8.	Ivan Petrović	5	3
9.	Juro Petrović	7	5
10.	Mato Petrović	7	3
11.	Martin Topalović	3	2
12.	Luka Trnjanin (Targnanin)	4	5
	<i>ukupno</i>	50	34

Donosimo ovdje i popis iz izvještaja biskupa fra Marijana Bogdanovića. Ovaj put Trn je jedno od 21 sela ivaštanske župe. Broj obitelji u Trnu je narastao za 5, s 12 na 17, a broj vjernika za 54, s 84 na 138, što je prirast od 61%, od kojih su 96 odrasli, a 42 djeca. Pojavljuje se niz novih prezimena, što znači da je riječ o doseljavanju. Evo popisa, opet ih redam abecednim redom!

Red. br.	kućedomaćin	odrasli	djeca
1.	Toma Alerić	5	1
2.	Jakov Barunčić	7	1
3.	Stipo Čečurović	7	3
4.	Jakov Čengalović	3	4
5.	Ivan Delić	7	4
6.	Mato Delić	4	3
7.	Mijat Jurić	4	1
8.	Petar Jurić	6	4
9.	Blaž Lukendić	5	1
10.	Petar Matić	17	6
11.	Juraj Matošević	5	2
12.	Ivan Nulić	6	2
13.	Marko Rebrović	4	5
14.	Mijat Topalović	5	2
15.	Filip Vulinović	3	1
16.	Nikola Žitniković	4	2
17.	Petar Žitniković	4	-
	<i>ukupno</i>	96	42

Samo se tri prezimena ponavljaju u oba popisa, i to: Čečura (odn. Čečurović, što je očito isto prezime), Jurić i Topalović.

Iz prvog popisa od deset prezimena nestalo ih je čak sedam. To su: Antunović, Ćosić, Jozipović, Kašljević, Kovačević, Petrović (u Dragičevićevu popisu su bile čak tri obitelji s tim prezimenom) i Trnjanin.

S druge strane u Bogdanovićevu popisu pojavljuje se čak 11 novih prezimena, kojih kod Dragičevića nema, što opet svjedoči o stalnim seobama i premještanjima katoličkog stanovništva. Nova su prezimena kod Bogdanovića ova: Alerić, Barunčić, Čengalović, Delić, Lukenđić, Matić, Matošević, Nulić (nije li to možda Vulić?), Rebrović, Vulinović i Žitniković.

Kapelica sv. Ivana Krstitelja na groblju Bešlenica u Trnu

Dok je kod pojave novih prezimena očito da se radi o doseljenicima, pri čemu ne bi trebalo posve isključiti da je netko promijenio prezime, što se inače u župnim maticama toga vremena nerijetko susreće, nije nam jasno što se dogodilo s onima koji su tu nekoć bili. Jesu li pomrli kao žrtve kuge, kolere ili koje druge bolesti koje su u to vrijeme harale? Jesu li odselili dalje? Ako jesu, zašto su oni kao katolici morali seliti, ako su drugi katolici dolazili na njihova mjesta? Da je to bilo samo zbog turskih progona, onda ni ti novi katolici tu ne bi

mogli opstati. Sve su to pitanja na koja danas ne možemo sa sigurnošću odgovoriti. Svakako, između 1742. i 1768. nije tu bilo nekih većih ratnih sukoba, da bi seobe bile njihova posljedica. Nakon velikog ili tzv. Bečkog rata (1683.-1699.) najpogubnija je po katolike ovoga područja bila bitka pod Banjom Lukom 1737., dakle prije Dragičevića popisa. Ovdje će odgovor moći dati samo još detaljnija istraživanja, a ovdje neka bude zabilježeno ono što pouzdano znamo.

Austrijska vojska na putu za Banju Luku zaustavila se u Trnu

Istaknuti bosanski povjesničar Hamdija Kreševljaković opisao je austrijsko-tursku bitku pod Banjom Lukom 4. kolovoza 1737. godine. Zapovjednik austrijske ekspedicije koja je željela osloboditi Banju Luku, a brojala je oko 20.000 vojnika, bio je general-feldmaršal princ von Hildburghausen. Vojska je krenula 11. srpnja te godine iz Pakraca. Savu su prešli kod Gradiške 15. srpnja. Dok su kod Gradiške nekoliko dana čekali da se poprave putovi za prijevoz topova i vozila, *«stigoše izbjeglice iz 300 turskih sela i izraziše pokornost bečkom ćesaru»*.¹⁴¹ Sigurno je među tim izbjeglicama bilo i onih iz sela koja ovdje obrađujemo, tim više što je njima bilo razmjerno veoma blizu, budući da je granica Beogradskim mirom iz 1739. godine bila pomaknuta na jug, paralelno sa Savom, kojih 6-10 km na bosanskoj strani. To onda znači da su naši krajevi, ali i dobar dio Bosne, opustio već prije bitke pod Banjom Lukom 1737. Naime, rat je trajao od 1736. do 1739., a najveće bitke su bile upravo 1737. U napredovanju austrijske vojske dogodio se jedan veći okršaj kod Jurkovice,¹⁴² a onda je carska vojska nastavila napredovati prema Banjoj Luci. Put ju je vodio preko Trna, gdje su se zadržali skoro dva dana prije nego su udarili na Banju Luku. Evo kako to Kreševljaković prikazuje:

«U brzom i neprekidnom maršu stiže princ 22. /srpnja/ u Trn (Trnje polje), što leži podrug sata od Banje Luke. Odavle se s uzvisine vidjelo kako gori predgrađe Banje Luke, koje su upalili učesnici okršaja kod Jurkovića pri uzmaku.

*Iz Trna krene vojska u dvije kolone 24. srpnja i isti dan oko 10 sati stiže pred Banju Luku.»*¹⁴³

Poraz kršćanske vojske u toj bitci značio je teška stradanja i za banjolučku župu, koja je gotovo posve uništena, te je morala svoje sjedište prenijeti izvan grada, štoviše, nekoliko je godina ostala i bez vlastito-

ga župnika, ali i za sva kršćanska sela u okolici, osobito ona koja su bila izravno na udaru kao što je bio Trn i donji dijelovi sela Bukovice koji su bliži Trnu. To se moralo još tragičnije odraziti upravo tu, jer je turska vojska progonila austrijsku istim putem kojim je ona i došla, naime prema Gradiški i Savi, i to još tri dana nakon same glavne bitke, tj. od 5-7 kolovoza 1737. Ritu povlačenja kršćanske vojske saznajemo od Kreševljakovića, koji piše da su progonjeni stigli 8. kolovoza u Mašiće,¹⁴⁴ a to je upravo na putu kojim su, barem jedan dio, došli iz Gradiške, a tu u blizini odigrala se i ona manja bitka kod Jurkovice 21. srpnja. Posljedica izgubljene bitke pod Banjom Lukom bio je i gubitak područja odnosno pojasa u Bosni uz Savu, koji je pripao Turskom Carstvu, što je utanačeno Beogradskim mirom 1739. godine, a što je nakon Požarevačkog mira 1718. bilo pripalo Austriji. Katolici iz brojnih mjesta koji su tom prigodom izbjegli, a spominje se čak 300 sela, više se nisu vratili u svoj zavičaj, nego su život nastavili preko Save u kršćanskim zemljama, ponajviše u tada već oslobođenoj Slavoniji.

Da stvar bude gora, te je godine harala i kuga, pa je sve to doprinijelo da je katolika tada u tim krajevima gotovo posve nestalo. Ono nešto preostalih povuklo se u zabačenije dijelove, pod Kozaru.

Stari putopisci o Trnu

Hrvatski povjesničar, književnik i političar Ivan Kukuljević Sakcinski putujući po Bosni prošao je ovuda, i to zaprežnim kolima iz Bosanske Gradiške, te je 27. travnja 1857. godine stigao u Banju Luku. U svome putopisu "Putovanje po Bosni" iz godine 1857. opisuje to svoje putovanje. Nakon što su odmarali u hanu nekog Turčina Šože u Klačnicama nastavili su put preko Trna, očito još onim starim drumom što je vodio otprilike tamo gdje je danas kanal što dijeli Trn od Bukovice i Jablana. Put je bio blatan i loš, pa je on veoma kritički raspoložen. Evo njegova opisa ovih krajeva:

«Poslie odmora pođosmo sve uz rieku Verbas. Okolica je sva zapuštena, izdaleka vide se berda, pa na njima po gdiekoja samotna džamija, što se u toj mertoj pustinji bieli kao kakav duh na samotnome groblju. Kod sela Bukovice pregazismo mali potok istoga imena, u kojega bistroj vodi nagomilano leži prudje bez miere i konca. Malim trudom mogo bi se dakle ovim prudjem nasipati drum sve do Banje Luke, ali lienost i nehajstvo voli da se ljudi i marva vuku po blatu i močvari, nego da lete po dobrome drumu

napred i da vode po njemu bogatstvo u svoju kuću i zemlju. Malo podalje teče opet prieko puta drugi potok Dragoein (Dragočaj), od kojega nosi okolica ime Dragočin-polje. Sliedi neznatno selo Derviši i opet zapuštene livade s množinom stadah od ovacah, i tada se dođe do hana liepe Vide.»¹⁴⁵

Iz opisa se vidi da na rječici Bukovici nije bilo mosta, a da je u njoj bilo dosta šljunka (pruđa tj. prudova pijeska) kojim bi se mogao nasuti drum, ali nitko to nije činio, što putopisac pripisuje lijenosti stanovnika. I u Kukuljevića imamo potvrdu da je toponim Dragočaj obuhvaćao i današnje Zalužane, jer je upravo tuda prošao prema Dervišima i Banjoj Luci.

I svećenik Mihovil Pavlinović, hrvatski političar i književnik, prolazio je ovim krajem 17 godina kasnije, 1874. godine. On u svom zapisu spominje samo rijeku Bukovicu, koju je prešao preko mosta kod ušća u Vrbas, dakle u Trnu. Za razliku od prije 17 godina tada je tu postojao most.

Škole u Trnu

Trn je prvi od sva tri sela koja danas sačinjavaju trnsku župu imao osnovnu školu. Današnja škola je već treća u tome mjestu. Prva je bila blizu kuće obitelji Radman (danas u blizini «Gavrilovića»). U tu su školu išla i neka djeca iz Bukovice i Jablana, prije nego je i u Bukovici napravljena škola 1938. godine. Druga je, i to osmogodišnja, škola bila podignuta nešto sjevernije od prve, nedaleko od današnje, na zapadnoj strani ceste Banja Luka-Bosanska Gradiška, kod kuće obitelji Miljanović, a građena je krajem 1950.-tih godina. Autor ove knjige u njoj je pohađao sedmi i osmi razred kao prva generacija od 1959. do 1961. godine. Iako je to bila suvremena i lijepa škola, nije joj bilo suđeno dugo opstati, samo jedno desetljeće. Srušio ju je katastrofalni potres 26. i 27. listopada 1969. godine. Ruševine su uklonjene, a upravo tuda je prošla nova autocesta koja je uskoro nakon toga sagrađena. Neko su vrijeme umjesto škole služili vagoni, postavljeni u školskom dvorištu, a zatim su napravljene barake na negdašnjem nogometnom igralištu, gdje je zatim napravljena današnja škola, suvremeni školski centar. Tamo su autobusima prevožena i djeca iz Bukovice i Jablana, budući da su dokinute škole u tim mjestima. Ta se škola nalazi na drugoj strani te prometnice, kod nogometnog igrališta mjesnog kluba «Sloga».

Gradnja zračne luke i kanala

Na područja sela Trn napravljena je pred početak Drugoga svjetskog rata, negdje 1939. ili 1940. godine, zračna luka za vojne potrebe. Smještena je upravo na granici Trna sa selima: Bukovica, Jablan, Barlovci i Kuljani, ali je zauzela najveće područje sela Trn i donje Bukovice. To je uzrokovalo preseljenje jednog dijela stanovništva koje je tu živjelo. Prema izvještaju Ureda za kolonizaciju u Banjoj Luci iz 1942., obitelji koje su stanovale na području gdje je izgrađena zračna luka preseljene su u Trn, Jablan i Budžak. Oni su *«uslijed gradnje aerodroma u selu Zalužanima morali napustiti svoja kućišta i zemlju»*.¹⁴⁶

Ustvari bile su dvije zračne luke: jedna zapadnije prema selima Kuljani, Bukovica i Jablan, na lijevoj strani tadašnje glavne ceste Banja Luka-Bosanska Gradiška, a druga istočno od te ceste prema Vrbasu, koji su podigli Nijemci u vrijeme Drugoga svjetskog rata. Nakon rata nove su vlasti proširivale zračnu luku, a potrebno zemljište je vlasnicima isplaćivano ili u zamjenu dano drugo. Tu su bili podignuti i hangari za zrakoplove. I nakon Drugog svjetskog rata zračna je luka ostala u rukama vojske, s time da je kasnije služila u druge vojne svrhe. Tako je ostalo sve do dana današnjega.

Budući da je to područje bilo dosta močvarno, 1938. ili 1939. iskopan je kanal koji je te vode odvodio prema sjeveru u rijeku Bukovicu, u koju se ulijeva se u blizini sjedišta današnje trnske župe. Kanal je ujedno i granica sela Trna prema Bukovici i Jablanu. Tu se nekoć potok Barlovac ulijevao u drugi koji se zvao Stupčevica, a koji se ulijevao u Vrbas. Tu se (blizu kuće obitelji Radman) nalazilo i malo jezero i šuma zvana «Bajin gaj». Bile su tu i neke njive koje su se zvale Stupčevica, uz istoimeni potok. Tu se negdje u starini moralo nalaziti i naselje Jaruga koje susrećemo u nekim crkvenim shematizmima, a kasnije kao toponim Trn-Jaruga, dok ta «Jaruga» konačno nije posve nestala i iz imena i iz sjećanja. Kanal je kopan ručno, sjeća se Ivan Hamec iz Jablana, a kad je on iskopan, nestalo je i potoka Stupčevice.

Autocesta kroz Trn

Trn je još pedesetih i šezdesetih godina prošloga stoljeća bio selo kroz koje je vodila cesta Banja Luka-Bosanska Gradiška, a kuće su bile rijetke i to samo uzduž te ceste, te nešto prema Vrbasu u pravcu

mosta preko Vrbasa. Na desnoj obali Vrbasa bio je dio naselja oko groblja Bešlenica. Ubrzano se naseljavao i izgrađivao, jer je mjesto bilo atraktivno i blizu grada. Nicole su sve nove kuće, a promet je intenzivno rastao. Naročito je promet ograničavao uski most na rijeci Dragočaj i pružni prijelaz u Zalužanima. Stvarale bi se kilometarske kolone. Zato je sedamdesetih godina donesena odluka da se zapadnije od tadašnje glavne prometnice izgradi autocesta od Banje Luke preko Trna do Klačnica. To je i učinjeno negdje 1979. ili 1980. godine.

U zadnjih dvadesetak godina Trn se toliko izmijenio i izgradio, s mnoštvom privatnih tvrtki, da ga više nije moguće prepoznati. Postao je urbano naselje, a naraslo je do veličine manjega grada. Autocesta je pretvorena u običnu brzu cestu s po dva traka u svakome smjeru, dok je ograda koja mora biti uz autocestu uklonjena. Nerijetko se na njoj nađu i oni koji tamo ne pripadaju: biciklisti i pješaci, a nisu rijetke ni prometne nesreće s pogubnim posljedicama.

Duhovna zvanja iz Trna

Selo Trn dalo je do sada, koliko znamo, samo jednog svećenika, još jednog časnog brata, redovnika, te dvije časne sestre, od kojih je jedna već pokojna. Svi su oni rođeni prije nego je u Trnu osnovana župa. I svećenik je - nažalost - već pokojni vlč. Marko Šalić, koji je preminuo prije 14 godina od posljedica teškog zlostavljanja koja je posve nedužan pretrpio od velikosrpskih snaga kao dragalovački župnik u dobojskom zatvoru, točnije u logoru.

Vlč. Marko Šalić (1934.-1993.), svećenik

Rođen je 29. svibnja 1934. kao šesto dijete Ilije Šalića i Janje rođ. Vidović. Nakon što je u rodnom selu završio četverogodišnju osnovnu školu, odlučio se za svećenički poziv. Kao kandidat Banjolučke biskupije gimnaziju je završio u međubiskupijskom dječaćkom sjemeništu na Salati u Zagrebu i Đakovu. Bio je slaba zdravlja, jer je u 4. razredu gimnazije teško obolio na bubrezima. Morao je prekinuti školovanje i vratiti se kući na oporavak.

Rektor zagrebačkog sjemeništa o. Josip Badalić morao je tom prigodom 1. srpnja 1951. napisati biskupu da je Marko *«veoma dobar i vri-*

jedan učenik», ali da zbog «teške bolesti bubrega nije za školu i naporan rad, a pogotovo ne za svećenika. To je liječnik apodiktčki izjavio.»¹⁴⁷ No, Marko nije odustajao; kad se oporavio, vratio se u sjemenište i nastavio započeti put. Maturirao je u Đakovu 1955. godine. U Đakovu je završio i teološke studije 1955.-1961. koje je morao prekinuti zbog obveznog služenja vojnog roka. Po završetku studija tu je i zaređen za svećenika na Petrovo, 29. lipnja 1961. po rukama tadašnjeg đakovačkog biskupa Stjepana Baüerleina. Mladu je misu proslavio u rodnoj župi Barlovci 27. kolovoza 1961., a nakon slavlja sv. mise, nastavilo se obiteljsko slavlje u Trnu u kojemu je sudjelovalo gotovo cijelo selo. Nakon mlade mise još je jednu godinu završavao svoje studije, kako je tada bilo uobičajeno u Đakovu, a nedjeljama i blagdanima ispomagao je po župama, prema rasporedu svojih poglavara.

Unatoč zdravstvenim poteškoćama nije bio pošteđen ni od vojne službe, a preko tri desetljeća je plodonosno djelovao u svojoj biskupiji. Kao svećenik najprije je pomagao u Biskupskom ordinarijatu i u katedrali u Banjoj Luci 1962.-1963. Zatim je bio župnik u cijelom nizu župa: najprije u Dolini kod Bosanske Gradiške 1963.-1967., odakle je upravljao i susjednom prekosavskom župom Mačkovac u Zagrebačkoj nadbiskupiji, zatim u Liskovici kod Mrkonjić Grada 1967.-1983., odakle pet zadnjih godina upravlja i župom Ključ, onda u Mahovljanima 1983.-1988., a otada pa sve do smrti u Dragalovcima kod Prnjavora. I tu je neko vrijeme upravljao i susjednom župom Kulaši. U Liskovici, gdje je najduže župnikovao, sagradio je lijep župni stan, koji su 1992. spalili srpski ekstremisti.

A kakav je čovjek bio vlč. Marko? *«Marko je bio vedre naravi, veoma društven, duhovit i omiljen u svećeničkom društvu. Ekumenski i dijaloški otvoren, družio se s pravoslavnim svećenicima, te muslimanskim vjerskim službenicima u svim mjestima gdje je službovao, njegovao bratske kontakte, te je uživao i simpatije pravoslavnih i muslimanskih kolega. Upravo zbog njegove široke svećeničke duše, njegov biskup mons. Franjo Komarica ga je 1991. godine imenovao biskupijskim delegatom za dijalog s nekršćanima.»¹⁴⁸* Unatoč takvim njegovim svećeničkim stavovima, uhitile su ga srpske paravojne snage 31. svibnja 1992. i odvele u dobojski zatvor, točnije u neki logor. U puna dva mjeseca koliko je tu proveo, pretrpio je veoma okrutna zlostavljanja, iako je bio teški srčani bolesnik, te je

31. srpnja, nakon brojnih intervencija biskupa mons. Franje Komariće, teško narušena zdravlja, ipak oslobođen.

Dirljivu zgodu opisuje prnjavorski župnik mons. Vlado Lukenda koju je doživio pri susretu s oslobođenim Markom: *"Otac biskup je iz Doboja izvukao tamošnjeg župnika (pok. Josipa Kudića, op. A. O.), pet časnih sestara i dragalovačkog župnika, vlč. Marka Šalića koji je preko dva mjeseca proveo u logoru. Navratili su ovdje. Pratila ih je vojna policija. Vlč. Marko mi je pri pozdravu samo rekao: 'Vlado, hvala Bogu, živ sam. Suze mu vire iz očiju. Tražio je pivo, ako imam. Srećom bilo je, (Vlado inače uopće ne pije alkohol, op. A. O.) istina mlako, jer nije bilo struje. Ipak mu je prijalo. Teško mi je kazati koliko mi je bilo drago da se to pivo našlo u taj čas."*¹⁴⁹

Nakon oporavka, neko je vrijeme pastoralno pomagao u Blaškovcu kod Dugog Sela u Zagrebačkoj nadbiskupiji. Umro je naglo, od posljedica pretrpljenih zlostavljanja, 12. siječnja 1993., dok se nalazio kod rodbine u Frankfurtu na Majni (Njemačka). Kako zbog ratnog stanja nije mogao biti prevezen u Banju Luku, pokopan je na zagrebačkom groblju Mirogoj. Bilo je to 19. siječnja 1993., a pokopan je u grobnicu sestara Klanjateljica Krvi Kristove, koju su one velikodušno stavile na raspolaganje. Sprovod je vodio biskup Komarica.

Iako Marko nije izravno ubijen, svakako ga smijemo pribrojiti broju svećenika, vjernih pastira koji su Radosnu vijest ne samo riječju naviještali, nego za nju podnijeli i najveće patnje. Tadašnji dobojski župnik pok. Josip Kudić, Markov prijatelj još iz bogoslovije, kod kojega je Marko proveo nekoliko dana nakon što je pušten iz logora, rekao je autoru ovoga rada 1998. u Sarajevu u jednom razgovoru: *«Marka su strašno tukli u dobojskom zatvoru. Udarali su ga najviše po glavi. Jednom prigodom, pričao je, nabrojio je 148 udaraca. Kad bi se onesvijestio, slijedila je kanta ledene vode, a kad bi došao sebi, opet udarci. Dotuklo ga je kad je na povratku u Banju Luku naišao kroz Dragalovce i vidio sve opustošeno i opljačkano; njegov vjerni pas ležao je ubijen pred vratima kuće, a bilo je ljeto. Inače, Marko je bio dobre duše, znam ga još sa studija u Đakovu; ne bi mogao nikome zla nanijeti. Ne znam, što vi u Banjoj Luci mislite, ali za mene je on pravi mučenik.»*¹⁵⁰

Fra Dragan Grizelj, *1978., franjevački časni brat

Rodom iz Trna je i jedan franjevački časni brat. To je fra Dragan Grizelj koji je kao dječak s obitelji 1992. godine preselio u Hrvatsku. Sin je Ivice Grizelja i Ankice rođ. Pristaš, a rođen je 5. veljače 1978. u Banjoj Luci. Kršten je u župi Barlovci, kamo je Trn u to doba pripadao. Član je Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu. U franjevački red stupio je 4. rujna 1999., prve redovničke zavjete položio je 26. kolovoza 2000., a svečane doživotne u Virovitici 2. listopada 2004. godine. Obavljao je različite službe u Zagrebu, Varaždinu i Našicama, a od 2007. je na službi sakristana u samostanu na Kaptolu u Zagrebu.

S. Zora Lagundžić (1903.-1976.), redovnica

Iz sela Trn su dvije časne sestre. Jedna je već pokojna a druga živa.

Pokojna je sestra, iz družbe Klanjateljica Krvi Kristove. Kćerka je Stipe Lagundžić i Ruže rođ. Orlovac, rođena 13. listopada 1903. u Trnu, prve zavjete je položila 15. kolovoza 1925., a umrla 12. veljače 1976. u Bosanskom Aleksandrovcu.

S. Renata Relja, *1977., redovnica

Druga je mlada sestra. Kći je Nike i Marice rođ. Barać, rođena 19. lipnja 1977. u Banjoj Luci, krštena u župi Barlovci, živjela s roditeljima u Trnu do 1993., kada su prognani iz zavičaja i otada cijela obitelj živi u Hrvatskoj. Od 2001. godine članica je međunarodne družbe Franjevke Marijine misionarke, bečke provincije. U Bosni i Hercegovini imaju redovničku kuću u Odžaku kod Modriče. Prve je zavjete položila 11. rujna 2005. u mjestu Provins kod Pariza u Francuskoj. Sada živi u Ljubljani, gdje upravo studira teologiju.

*Fra Ivo Brezović, aktualni župnik
i graditelj nove župne crkve*

Selo Jablan

Položaj sela

Toponim Jablan razmjerno je mlad. Ne spominje se u popisu biskupa Dragičevića iz 1742. godine, a dakako ni u ranijim zapisima. Prvi spomen Jablana našao sam u maticama krštenih župe Ivanjska u godini 1762. Potkraj te godine kršteno je u Ivanjskoj, kamo je u to doba pripadalo ovo područje, dijete iz obitelji Jakova Matijevića iz Jablana.¹⁵¹

Selo Jablan nalazi se istočno od Bukovice, a sjeverno od Trna. Od sela Bukovice na zapadu ga jednim dijelom svoga toka dijeli rijeka Bukovica, a u gornjem dijelu potok Trnovača. Na jugu graniči on s Trnom, na jugoistoku s Glamočanima, na istoku s Jakupovcima, a na sjeveru s Riječanima, Bakincima i Miljevićima. U donjem dijelu sela su toponimi: Jablan Polje, između Glamočana i Trna, Oštrike, oko ukrajinske crkve, Staro Selo, sjeverno od nekadašnje škole (to je središnji dio sela Jablan), Lagundžije, Matići, Zelenike, Vinogradi (istočno od groblja Suvaje), te Granice; od brda to su: Jankovića brdo i Vrletuša, te najviši vrh Mali vis s 420 metara, sve do Jablan Kozare na sjeveru. Osim rječice Bukovice spomenimo i potoke: Grabovac u donjem dijelu, te prema sjeveru Matića potok, Savin potok, Blatni potok, Lipov potok (pritok Trnovače) i drugi.

Područje današnjeg Jablana u starini

Nema dvojbe da je u današnjem Jablanu i njegovoj okolini života bila još u davno doba. Mađarski povjesničar Lajos Thalloczy donosi popis gradina u našim krajevima, koje su znak nekadašnjeg života, pa u katastarskoj općini Jablan spominje tri gradine:

<i>Ime gradine</i>	<i>Ratarska općina</i>	<i>Ime najbližeg mjesta</i>
Gradina	Jablan	Bakinci
Makovska	Jablan	Bakinci
Hambarine	Jablan	Jablan. ¹⁵²

Godine 1230. dubički arhiđakon (ne navodi koji!) spominje crkvu «sv. Martina u polju». Fra Juro Šalić kaže da se drži kako je ta crkva sv.

Martina mogla biti u Jablanu.¹⁵³ On se tu poziva na Ljetopis petrićevačkog samostana. Godine 1344. gorički arhiđakon Ivan nabraja crkve u vrbaskom kotaru Dubičkog arhiđakonata, pa pod br. 34 navodi: «*crkva sv. Martina pod gradom*».¹⁵⁴ Iako naši crkveni povjesničari Krunoslav Draganović i Nikola Bilogrivić misle da je ta crkva bila pod Vrbaskim gradom, koji je prema njihovu mišljenju bio negdje na području današnje Banje Luke, valja imati na umu da neki noviji povjesničari (Pejo Ćosković), ne dijele njihovo mišljenje. Šalić misli da bi se to odnosilo na onu crkvu koja je bila u Jablanu. Pritom se poziva na franjevački shematizam iz 1856. gdje stoji: «*ruševine utvrda postoje u Gradinama i Užarima, a crkava u Jablanu sv. Martina*».¹⁵⁵ Gradina je arheološki lokalitet u današnjoj župi Širnići kao i selo Užari. Ta je crkva, po Šalićevu mišljenju, postojala u predtursko doba, a jer je bila na otvorenu polju, morala je stradati do konačnog pada Banje Luke pod tursku vlast, dakle do 1528. godine.

Vjerojatno na temelju te franjevačke predaje piše i shematizam Banjolučke biskupije iz 1892. godine govoreći o barlovačkoj župi: «*A u starini je postojala crkva sv. Vida mučenika blizu Orlovca* (u današnjoj barlovačkoj župi - op. A. O.); *u Jablanu sv. Martina biskupa i u Trnu sv. Ivana Krst, čije se ruševine i danas vide*».¹⁵⁶ Istu formulaciju preuzeo je i shematizam Banjolučke biskupije iz 1900. godine. Prema latinskoj formulaciji je vidljivije nego u hrvatskom prijevodu da se u to vrijeme, tj. 1892. još vide ostatci ili ruševine tih crkava, dakle svih triju spomenutih, a ne samo one posljednje u Trnu. Franjevački shematizam iz 1906. godine, govoreći o župi Barlovci, navodi kako ona ima drvenu crkvu sagrađenu 1867. godine, a onda tvrdi: «*Ostatci starih crkava vide se u 'Orlovcu', 'Jablanu' i 'Trnu'*».¹⁵⁷ Međutim biskupijski shematizam iz 1935. godine niti oni kasniji više ne spominju tih crkava niti njihovih ruševina.

Još jedan izvor iz 1935. godine spominje u Jablanu crkvu sv. Martina biskupa, a u Trnu sv. Ivana Krstitelja.¹⁵⁸ Ovo je vjerojatno sve iz jednog izvora, ali valja svratiti pozornost na gradinu Hambarine u Jablanu koju spominje Thalloczy; možda je to mjesto gdje je bila crkva. Nije mi poznato gdje je taj lokalitet Hambarine. Pitao sam svojedobno neke starije ljude i oni o toj crkvi u Jablanu ništa ne znaju, niti o kakvoj crkvini. Fra Dujo Ljevar, dugogodišnji župnik u Trnu i Barlovima pričao mi je da je ta jablanska crkva vjerojatno bila blizu

današnjeg jablanskog mosta preko rijeke Bukovice na lijevoj strani. Tu je jedan brežuljak, a zemljište pripada ili je pripadalo nekoj obitelji Lagundžija.

Valja imati na umu da su crkve u čast sv. Martinu redovite veoma stare crkve, a one su u starini često posvećivane tome svecu. Mogla je tu biti kakva crkva sv. Martina, bez obzira na to je li to ona što je gorički arhiđakon Ivan iz 1334. navodi «pod gradom». One su mogle obje i usporedno postojati, premda uopće nije sigurno da je taj grad i ta crkva pod gradom vezana uz današnju Banju Luku. Ako i jest tako, onda je ova jablanska crkva mogla pripadati nekoj drugoj župi, a ne današnjoj banjolučkoj odnosno župi Vrbaskog grada, bez obzira bila ona župna ili područna. Uostalom, cijelo Lijevče polje, pa i ovi krajevi u dolini Vrbasa ostali su katolički razmjerno dugo, do konačnog pada pod tursku vlast 1528. godine. U to području nalazio se cijeli niz župa vrbaskog kotara Dubičkog arhiđakonata, od kojih se veći broj spominje i u popisu svećenika Zagrebačke biskupije iz 1501. godine.¹⁵⁹

Drvena kapelica na groblju Suvaje

Slažem se s razmišljanjem fra Jure Šalića, da ta crkva sv. Martina svakako nije više postojala 1680. godine kada je oštećen most preko Vrbasa, pa vjernici iz potkozarskih sela nisu mogli prelaziti u Trn k

crkvi sv. Ive. Da je tada postojala ta crkva sv. Martina, ne bi oni u Trn ni trebali ići, jer im je ova bila znatno bliža i pristupačnija, bez velikih zapreka kakva je rijeka Vrbas.

Duhovna zvanja iz Jablana

Koliko nam je poznato, selo Jablan u svojoj povijesti nije još dalo ni jednog svećenika. Nekoliko je dječaka polazilo u sjemenište, ali do danas ni jedan nije stigao do oltara. Ipak selo je Crkvi dalo jedno duhovno zvanje, jednu časnu sestru. To je sestra Beata Lagundžić, članica družbe Klanjateljica Krvi Kristove, krsnim imenom Ana, kći Nikole i Mande rođ. Golub, rođena 18. prosinca 1936. u Jablanu, prve zavjete položila je 15. kolovoza 1962. u Bosanskom Aleksandrovcu, a doživotne na istom mjestu i istoga dana 1967. godine. Živi u samostanu «Novi Nazaret» u Budžaku.¹⁶⁰

Grkokatolička (ukrajinska) crkva u Jablanu

Iako se ova knjiga bavi poviješću rimokatoličke župe Trn, treba ovdje barem usput spomenuti da na ovom području još negdje od počet-

*Grkokatolička crkva sv. Nikole u Jablanu dugo je služila
i rimokatolicima za sv. misu*

ka 20. stoljeća ili koju godinu ranije žive doseljeni Ukrajinci, pripadnici Katoličke crkve istočnog obreda, u narodu zvani grkokatolici. Većina ih je živjela Jablanu, ali je nekoliko obitelji živjelo i u Bukovici. U Jablanu su bile obitelji: Bačinski, Hamec, Kurnjicki, i drugi, a u Bukovici: Petrušinski i Matvij. Prema dostupnim podacima bilo je 1910. na ovom području samo 36 grkokatolika i to u Jablanu.¹⁶¹ Prvi poratni popis stanovništva iz 1948. spominje samo 96 Ukrajinaca u Trnu (dok se Bukovica i Jablan ne navode).¹⁶² Prema popisu stanovništva iz 1971. godine bilo je u selima današnje trnske župe ukupno 63 Ukrajinca: u Jablanu 29, u Bukovici 27 i u Trnu 7.¹⁶³ Oni pripadaju Križevačkoj eparhiji (biskupiji) u Republici Hrvatskoj i ne podliježu jurisdikciji rimokatoličkog banjolučkog biskupa. Za grkokatolike Križevačke eparhije na području Bosne i Hercegovine postoji poseban vikarijat. Grkokatolici na području današnje župe Trn pripadaju parohiji Hrista Carja (župi Krista Kralja) u Banjoj Luci koja je osnovana 1917. godine. Sada im je paroh (župnik) o. Miroslav Krnješin.

Naseljeni ukrajinski grkokatolici sagradili su sebi usred svoga naselja u Jablanu skromnu kapelicu. Nalazila se u blizini sadašnje crkvice. Dok je prva drvena kapelica bila posvećena sv. Nikoli, nova je zidana crkvice, koja je sagrađena kasnije, posvećena maloj Gospi. Svečano ju je 28. kolovoza 1958. posvetio križevački biskup (vladika) Gabrijel Bukatko, uz sudjelovanje također rimokatoličkih svećenika, te brojnog naroda.¹⁶⁴ Bukovački, jablanski i trnski rimokatolici su duže vrijeme koristili tu grkokatoličku crkvu u Jablanu za nedjeljne mise. Također je i najveći dio barlovačkih Lukenda išao tu na misu, jer im je bliže nego u Ramiće. To je počelo već početkom 60-tih godina prošloga stoljeća. U to vrijeme dolazio bi kapelan iz Barlovaca i tu slavio sv. mise svake nedjelje, a imao je tu i vjeronauk za rimokatoličku djecu. Tako je ostalo neko vrijeme i nakon osnutka župe u Trnu 1980. godine, samo što je otada trnski župnik dolazio slaviti sv. misu i obavljati druge bogoslužne čine. Nakon što je u Trnu 1982. sagrađena župna kuća, rimokatolička je zajednica slavila sv. misu u podrumu župne kuće, sve dok nije izgrađena crkva, a grkokatolicima je zahvalila na dobroti i gostoprimstvu. Prva sv. misa u novoj župnoj kući slavljena je pred Božić 1982. godine, točnije na drugu nedjelju došašća, kako čitamo u župnoj Spomenici.

Grkokatoličko groblje

Osim Suvaja za rimokatolike još je jedno groblje bilo na granici Bukovice i Jablana, ali niže prema Trnu. To je *grkokatoličko* ili ukrajinsko groblje, koje nije imalo posebnog imena, pa ga je narod jednostavno zvao galicijanskim, a tamošnje grkokatolike Galicijanima, jer su se oni doselili iz Galicije. Na groblju nema nikakve kapelice. Prije nego je tu otvoreno groblje, ukrajinski su pokojnici pokopavani na rimokatoličkim grobljima na Crkvenama i na Bijedi, grobljima u današnjoj župi Barlovci, kojoj je nekoć pripadao i ovaj kraj.

Škola u Jablanu

Jablan dugo nije imao vlastite škole. Kada je 1930-tih godina sagrađena škola u Bukovici, u čijoj su izgradnji sudjelovali i neki Jablančani, tu su se školovala i njihova djeca. Međutim, bukovačku je školu srušio katastrofalni potres 1969. godine. Nakon što je neko vrijeme tu kao škola služila montažna baraka, odlučeno je da se škola više ne gradi u Bukovici nego sagradi nova u Jablanu. Čini se da su to važnu ulogu igrali i politički motivi. Nalazila se blizu kuće obitelji Matić, uz glavni seoski put, nekako na pola puta između mosta na rječici Bukovici i groblja Suvaje. Škola nije dugo djelovala, jer je negdje 1977. ili 1978. zatvorena, a sva su djeca autobusima otada putovala u središnju školu u Trnu. Jedna od posljednjih učiteljica u Jablanu bila je Milka Lazić. Tako danas ni Jablan ni Bukovica nemaju svoje škole, nego sva djeca idu u Trn.

Sken i OCR (Optical Character Recognition):
Marinko Orlovac,
2009. godine

Bilješke

- 1 V. SKARIĆ, «Banja Luka i njena okolina u davnini», u: *Otadžbina*, Banja Luka, 2 (1924), br. 31, str. 2.
- 2 Nav. mj.
- 3 *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, sv. 2, str. 49, br. 03.33.
- 4 V. SKARIĆ, nav. mj., 2 (1924), br. 32, str. 3.
- 5 *Arheološki leksikon BiH*, sv. 2, str. 55, br. 03.145.
- 6 V. SKARIĆ, nav. mj., 2 (1924), br. 33, str. 2.
- 7 Kao zanimljivost navedimo da je u najnovije vrijeme upravo na tome mjestu, nekoliko stotina metara sjeverno od Velike ili Mahovljanske rijeke ili Liječnice, uz magistralnu cestu Banja Luka-Bosanska Gradiška, napravljen restoran s imenom Ad fines, što podsjeća na ta davna vremena, ali i na sklonost arheologiji i arheološko znanje njezina vlasnika.
- 8 *Arheološki leksikon BiH*, sv. 2, str. 52.
- 9 *Arheološki leksikon BiH*, sv. 2, str. 53, br. 03.110 i 03.111.
- 10 *Arheološki leksikon BiH*, sv. 2, str. 51.
- 11 V. SKARIĆ, nav. mj., 2 (1924), br. 32, str. 3.
- 12 V. SKARIĆ, nav. mj.
- 13 *Arheološki leksikon BiH*, svez. 2, str. 49, br. 03.33.
- 14 Otto BLAU, *Reisen in Bosnien und der Herzegowina*, Berlin, 1877., str. 130.
- 15 V. RADIMSKY, «Arheološke crtice», u: *Glasnik Zemaljskog Muzeja*, IV, 1892, str. 117-127; 221-222.
- 16 *Arheološki leksikon BiH*, sv. 1, str. 156.
- 17 V. SKARIĆ, «Župa Zemaljik i stara nahija Zmijanje», u: *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XLIX, Sarajevo, 1937, str. 37 sl., navod na str. 37-38.
- 18 *Arheološki leksikon BiH*, sv. 2, str. 50-51, br. 03.58.
- 19 E. PAŠALIĆ, *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1960, str. 25.
- 20 *Arheološki leksikon BiH*, sv. 2, str. 55, br. 03.146. - Valja ovdje napomenuti da je u blizini pronađena i kamena ploča s dosta «primitivno ugraviranim ukrasom i glagoljskim natpisom», koji je stajao na nekom grobu, također iz kasnog srednjeg vijeka. Iako se službeno navodi da je taj nalaz iz obližnje Slatine (vidi nav. dj., str. 54 br. 03.123), prema nekim informacijama čini se da je on ipak otkriven bliže Trnu, negdje blizu granice Trna i Priječana.
- 21 *Arheološki leksikon BiH*, sv. 2, str. 54, br. 03.127.
- 22 B. GAVRANOVIĆ, «Povijest franjevačkog samostana Petrićevac i

- franjevačkih župa u Bosanskoj Krajini», u: *Dobri Pastir* (revija), Sarajevo 1959., str. 172. (tiskano i kao separat).
- 23 A. ORLOVAC, *Oko fra Vidova bunara, Mala monografija župe sv. Vida u Barlovcima*, Banja Luka-Barlovci, 2005., str. 23.
 - 24 A. ORLOVAC, *Učiteljica života, Prilozi iz povijesti Katoličke Crkve na području današnje Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2004., str. 38-39.
 - 25 J. ŠALIĆ, *Sjeverozapadno od Banja Luke*, Banja Luka, 1999., str. 8.
 - 26 J. MATASOVIĆ, *Fojnička regesta*, str. 157.
 - 27 J. MATASOVIĆ, nav. dj., str. 177, br. 629.
 - 28 J. MATASOVIĆ, nav. dj., str. 179, br. 648.
 - 29 K. DRAGANOVIĆ, «Izješće fra Tome Ivkovića, biskupa skradinskog, iz godine 1630.», u: *Croatia sacra*, br. 7 (1934), str. 75-76.
 - 30 K. DRAGANOVIĆ, «Biskup fra Jeronim Lučić, njegovo doba i njegovo izješće Svetoj Stolici o prilikama u Bosni i Slavoniji (1638)», u: *Croatica christiana periodica*, Zagreb, br. 10 (1982), str. 92.
 - 31 Izješćaj je objavljen u *Glasniku biskupija Bosanske i Srijemske*, tečaj XV, Đakovo, 1877. pod naslovom: «Liber magnae considerationis et reflexionis uti videbitur intus»; podatke za spomenute župe vidi br. XII, str. 152.
 - 32 Nav. mj., br. XIII, str. 161.
 - 33 «... cum magnopere tune pestis grassaretur in Civitate Bangnalu-censi...», nav. mj., br. XII, str. 152.
 - 34 J. JELENIĆ, «Spomenici kulturnoga rada bosanskih Franjevaca (1437.-1878.)», u: *Starine XXXVI*, str. 136.
 - 35 J. JELENIĆ, *Spomenici kulturnoga rada franjevaca Bosne Srebreničke*, Mostar, 1927, str. 51-52.
 - 36 J. JELENIĆ, nav. dj., str. 142-143.
 - 37 «inclinata jam die processit ad aliam Villam ejusdem Parochiae, dictam *Bukovicza*, distantem spatio 1 horae, in qua extat etiam alia Parochialis domuncula», J. JELENIĆ, *Spomenici*, str. 212.; A. ORLOVAC, *Oko fra Vidova bunara*, str. 28.
 - 38 «omnia perfecit, sicut et praeteritis diebus», J. JELENIĆ, nav. dj., str. 212.
 - 39 J. JELENIĆ, nav. dj., str. 212.
 - 40 U samom izješćaju stoji da je on napisan (potpisan) 20. lipnja 1780., dok Jelenić u uvodnom dijelu navodi da je to bilo 2. lipnja. Ja sam se ipak držao onoga što stoji u samom izješćaju. Vidi. J. JELENIĆ, *Spomenici*, str. 235 i 287.
 - 41 «celebravit idem Piaesul in Altari lapideo in rudibus praefatae Ecclesiae», J. JELENIĆ, *Spomenici*, str. 264; usp. B. GAVRANOVIĆ, *Petrićevac*, str. 171.

- 42 J. JELENIĆ, *Spomenici*, str. 264.
- 43 J. JELENIĆ, nav. dj., str. 264-265.
- 44 A. ORLOVAC, *Oko fra Vidova bunara*, str. 29.
- 45 A. BARUN, *Svjedoci i učitelji, Povijest franjevac Bosne Srebrene*, Sarajevo-Zagreb, 2003., str. 229.
- 46 A. ORLOVAC, *Oko fra Vidova bunara*, str. 29; usp. A. BARUN, *Svjedoci i učitelji*, str. 232-238. J. ŠALIĆ, *Sjeverozapadno od Banja Luke*, str. 128 piše da je ta kuća «vjerojatno prodana oko 1810. godine».
- 47 A. ORLOVAC, *Oko fra Vidova bunara*, str. 29-30.
- 48 J. ŠALIĆ, nav. dj., str. 142.
- 49 Nikola LAŠVANIN, *Ljetopis*, Sarajevo, Zagreb, 2003., str. 205 i 207.
- 50 J. ŠALIĆ, nav. dj., str. 145.
- 51 J. ŠALIĆ, nav. dj., str. 146-147.
- 52 *Arheološki leksikon BiH*, sv. 2, str. 51, br. 03.66 i str. 52, br. 03.88.
- 53 H. KREŠEVLJAKOVIĆ, «Bitka pod Banjom Lukom», u: *Izabrana djela*, sv. IV, Veselin Masleša, (bez god. izdanja), str. 7.
- 54 J. ŠALIĆ, *Hod u vjeri, Banja Luka i okolica*, Banja Luka, 1991., str. 109.
- 55 «einer zweiten Pfarre des Fra Mario", KREŠEVLJAKOVIĆ-KAPIDŽIĆ, *Vojno geografski opis Bosne pred Dubički rat od 1785. godine*, Sarajevo 1957., str. 16. - Božić, čini se, krivo piše župnikovo ime: fra Mario umjesto fra Marko.
- 56 Nav. dj., str. 43.
- 57 J. ŠALIĆ, *Hod u vjeri*, str. 125.
- 58 J. ŠALIĆ, nav. dj., str. 182.
- 59 B. GAVRANOVIĆ, *Petričevac*, str. 222.
- 60 J. ŠALIĆ, «Katolici na prostoru župe Trn u prošlosti», u: *Nova et Vetera*, br. 1-2 (1985), str. 127.
- 61 J. ŠALIĆ, nav. mj.
- 62 *Schematismus deri dioecesis Banjalucensis in Bosna pro anno Domini 1935*, str. 29.
- 63 U Banjoj Luci je od ukupnog broja evangelika njih 102 bilo augsburške konfesije, a 5 helvetske. Tu je također bilo 222 Židova sefarda (španjol.) i 199 drugih Židova. Od ukupnog tadašnjeg broja stanovnika u Banjoj Luci - 16.274 njih 14.800 su bile civilne osobe, a ostalo vojništvo (dakle 1.474).
- 64 *Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. oktobra 1910.*, Sarajevo, 1912., str. 148-158.
- 65 Statistički zavod Hrvatske, *Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Narodnosni sastav po naseljima*, Zagreb, travanj 1995., str. 168-169.
- 66 Nav. dj., str. 166-167.

- 67 Nav. dj., str. 166-167.
- 68 F. MARIĆ - A. ORLOVAC, *Banjalučka biskupija u riječi i slici od 1881. do 2006.*, Banja Luka, 2006., str. 157.
- 69 Kopija dekreta o imenovanju komisije br. 585/77 od 12. kolovoza 1977. u Biskupijskom arhivu u Banjoj Luci (u daljnjem tekstu: BABL).
- 70 Zapisnik je dostavljen u Biskupski ordinarijat uz dekanov dopis br. 13/77 od 22. 8. 1977., vidi BABL, br. 626/77 od 6. 9. 1977. - Valja dodati malu ispravku da je samo jednom dijelu donje odnosno srednje Bukovice, a ne gornje, bliže do župne crkve u Barlovcima nego u Trn, jer se gornja Bukovica proteže kao i Jablan sve do pod Kozaru, pa se taj gornji dio i zove Mala Kozara. - Još jedna napomena: crkva u Jablanu koja se spominje u točki 6 je grkokatolička crkvice koja je u to vrijeme sporazumno korištena i kao bogoslužni prostor za rimokatolike.
- 71 Kopija dekreta br. 603/80 od 26. 8. 1980. u BABL-u.
- 72 Primjerak Ugovora između Biskupskog ordinarijata Banjalučkog i Provincijalata Bosne Srebrene Sarajevo, pod istim je brojem kao i dekret o osnutku župe (br. 603/80 od 26. 8. 1980.); vidi u BABL-u.
- 73 Župnikov dopis od nav. dat. br. 98/33 u BABL-u, br. 1643/33, a biskupov odgovor datiran sutradan br. 1644/33.
- 74 Ovo poglavlje je rađeno, osim ako je drugačije navedeno, na temelju župne kronike koja nosi naslov «Knjiga Spomenica Trn», a čuva se u arhivu župe Trn.
- 75 Dopis Župnog ureda Trn, br. 104/91 od 25. listopada 1991., u BABL-u.
- 76 *Glas srpski*, Banja Luka, u broju od 30. listopada 1991., str. 8.
- 77 Dopis Župnog ureda Trn br. 96/92 od 2. lipnja 1992., u BABL-u.
- 78 Dopis Župnog ureda Trn br. 237/92. od 22. kolovoza 1992., u BABL-u.
- 79 Dopis Župnog ureda Trn br. 245/92 od 1. rujna 1992., u BABL-u.
- 80 Dopis Župnog ureda Trn br.315/92 od 5. studenoga 1992., kopija u arhivu Župnog ureda.
- 81 Dopis Župnog ureda Trn br. 345/92 od 2. prosinca 1992., kopija u arhivu Župnog ureda.
- 82 Dopis Župnog ureda Trn br. 346/92 od istoga dana, u BABL-u.
- 83 Dopis Župnog ureda Trn br. 358/92 od 6.prosinca 1992., kopija u arhivu Župnog ureda.
- 84 Dopis Župnog ureda Trn br. 372/92 od 21. prosinca 1992., u BABL-u.
- 85 Dopis Župnog ureda Trn br. 375/92 od 27. prosinca 1992., u BABL-u.
- 86 Dopis Župnog ureda Trn br. 381/92 od 31. prosinca 1992., u BABL-u.
- 87 Dopis Župnog ureda Trn br. 271/93 od 10. srpnja 1993., u BABL-u.
- 88 Dopis Župnog ureda Trn br. 276/93 od 23. srpnja 1993., u BABL-u.
- 89 Mons. Božinović je to više puta pripovijedao osobno autoru ovoga rada.

- 90 Dopis župnog ureda Trn Biskupskom ordinarijatu Banja Luka br. 167/95 od nav. dat. u BABL-u.
- 91 «Potvrda o predaji predmeta» br. 10-05/02-sl/99 od 6. 8. 1999., s urednim pečatom «Stanice javne bezbjednosti, Stanice policije Laktaši» i potpisom službene osobe (nečitak) i župnika fra Duje Ljevara, u arhivu župe Trn.
- 92 Dopis župnog ureda Trn br. 24/2003. od 13. 7. 2003., kopija u arhivu župe.
- 93 Stjepan PAVIČIĆ u *Hrvatskoj enciklopediji*, sv. II, Zagreb 1941., str. 207, lijevi stupac.
- 94 *Opširni popis*, sv. III., str. 527.
- 95 *Opširni popis* sv. III, str. 538.
- 96 *Hrvatska enciklopedija*, Zagreb, 1941., sv. II, str. 207, desni stupac.
- 97 Nav. mj., str. 209 lijevi stupac.
- 98 Nav. mj. - Usput rečeno, to bi bilo dosta južnije nego što je samostan Livač ucrtan na karti u toj enciklopediji, na str. 207.
- 99 V. SKARIĆ, «Župa Zemaljnica i stara nahija Zmijanje», u: *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Sarajevo 1937, str. 37 sl.; navod str. 37-38.
- 100 "a Bucouiza 54» ... "un altra volta ibidem, 70", K. DRAGANOVIĆ, «Izvješće biskupa T. Ivkovića o krizmi 1626-1630.», u: *Croatia Sacra*, 7 (1934), str. 65-78, navod str. 75.
- 101 A. ATLIJA u članku: «Franjevci i njihova prisutnost u Bos. Krajini», *Nova et Vetera*, br. 1-2 (1981), str. 286 tvrdi da je Ivković pohodio župe Banja Luka, Motike i Dragočaj 1626., a prve dvije opet slijedeće godine 1627.
- 102 J. ŠALIĆ, «Katolici na prostoru župe Trn u prošlosti», u: *Nova et Vetera*, 1985, sv. 1-2, str. 121.
- 103 L. ĐAKOVIĆ, *Prilozi za demografsku i onomastičku građu Bosne i Hercegovine (na osnovu popisa katoličkog stanovništva 1743. godine)*, Sarajevo, 1979., str. 436-437; A. ORLOVAC, *Okofra Vidova bunara*, str. 80-81.
- 104 L. ĐAKOVIĆ, nav. dj., str. 437-438; A. ORLOVAC, *Okofra Vidova bunara*, str. 81-82. Pisar je očito malo skratio ime domaćina, jer se on svakako morao zvati Miljanović, a ne Miljanić.
- 105 U ovom je popisu navedeno Cordun, ali takvo prezime više ne susrećemo. Međutim, u popisu krizmanika kako ih navodi biskup Dragičević nalazimo krizmanicu s prezimenom Kardunović. Inače kasnije susrećemo prezime Kardum u Bosanskom Grahovu, a bilo ih je i u Banjoj Luci, ali porijeklom iz Grahova. - Inače, ne treba nas zbunjivati to što susrećemo dva oblika istog prezimena: Marčinko-Marčinković, Lopar-Loparević, Miljan-Miljanović, Bumbar-Bumbarević, ali i oblik Lukenda-Lukendić, jer je takvo dvostruko pisanje u to vrijeme, a i dugo poslije toga bilo sasvim uobičajeno, kako se vidi iz tadašnjih župnih matica.

- 106 Mislim da je to samo drugi oblik prezimena Adrovac.
- 107 Mandić u objavljenom popisu piše: Kunich. Mislim da je to krivo pročitano Žunić. Evo zašto! Ponajprije zbog načina pisanja sa K a ne C. Izvještaj je pisan latinski koji izvorno ne poznaje slovo k i da je prezime stvarno Kunić moralo bi se pisati Cunich, jer se c ispred u čita k. Pretpostavljam da je u izvorniku popisa: Xunich, jer se naše Ž nekoć pisalo kao X, a to je lako bilo zamijeniti pa pročitati kao K. Drugi razlog je što u Bukovici i u to doba, a i kasnije susrećemo prezime Žuna ili Žunić, koje se na latinskom pisalo na više načina. Treći razlog: prezime Kunić inače uopće ne susrećemo u Bukovici.
- 108 A. ORLOVAC, *Oko fra Vidova bunara*, str. 27-28.
- 109 «DOLINA - Die 29. Ianuarii circa 1810. M./ortuus/ est NICOLAUS F./ilius/ Josephi Kovačević a Bukovica et Mariae Delich a Tarn, propter causam criminis, quod illi imposuerunt dicendo (da je nosio Barjak protiva Turkom) et dicunt quod crimen istum non commisit umquam, nihilominus Vizir illum facit suspendere (nescio aliud) habuit Annos 23 circa. Sepl./sepultus/ est Bagne Lukae. Et non habuit ullum iuvamen etc.»
- 110 Ljetopis u arhivu samostana Petrićevac. Autor toga teksta nije naveden; možda je to fra Alojzije Mišić ili fra Velimir Ilovača.
- 111 L. ĐAKOVIĆ, nav. mj., str. 440.
- 112 J. ŠALIĆ, *Sjeverozapadno od Banja Luke*, str. 104.
- 113 Državni zavod za statistiku, Stanovništvo BiH, *Narodnosni sastav po naseljima*, Zagreb, travanj 1995., str. 166-167.
- 114 Dopis župnika Loparevića br. 50 od 10. svibnja 1926. u BABL-u, br. 714/26.
- 115 Koncept odgovora Biskupskog ordinarijata u Banjoj Luci br. 715/1926 od 17. svibnja 1926. na nav. mj.
- 116 Prema pričanju Zore Hamec rođ. Vidović, čijem je ocu Ivi pripadala ta zemlja.
- 117 Zora i sestra joj Dragica u blizini su kopale kukuruz i kad su vidjele da oni to ruše, galamile su na njih, da oni to ne smiju rušiti. Na to je šef patrola upozorio njihovu majku Jelku da opomene svoje djevojke, neka ne galame na «narodnu vlast».
- 118 Za ove podatke, osobito o njezinu ocu Stipi zahvaljujem Kaji Orlovac iz Bukovice koja danas živi u Ratkovcu kod Okučana u Hrvatskoj.
- 119 Ovaj odsjek urađen je uglavnom prema knjizi A. ORLOVAC, *Oko fra Vidova bunara, Mala monografija župe Barlovci*, Banja Luka-Barlovci, 2005., str. 91-98 i 104, 106.
- 120 J. ŠALIĆ, *Franjevci sjeverozapadne Bosne*, Bihać, 2002., str. 79.
- 121 Matice su pisane latinski: Antonius Marcinkovich, Mat. kršt. župe Ivanjska, svez V, god. 1848., br. 1681.

- 122 Baš tako pisano! Mat. kršt., svez. V, god. 1850., br. 2095.
- 123 Vidi i J. ŠALIĆ, *Franjevci sjeverozapadne Bosne*, str. 79-80.
- 124 Mat. kršt. župe Ivanjska svez. VI, str. 165, br. 387
- 125 V. BLAŽEVIĆ, «Sekularizacija franjevaca provincije Bosne Srebrene u vrijeme vrhbosanskog nadbiskupa dr. Josipa Stadlera», u: *Bosna franciscana*, god. VII, br. 11 (1999), str. 180; isti: *Bosanski franjevci i nadbiskup dr. Josip Stadler*, Sarajevo, 2000, str. 137.
- 126 O fra Anti su pisali J. ŠALIĆ, *Franjevci sjeverozapadne Bosne*, str. 78-79 i B. GAVRANOVIĆ, *Petrićevac*, str. 164-165.
- 127 O Nikolinu djelovanju u Prnjavoru vidi A. ORLOVAC, *Rimokatolička župa sv. Ante Padovanskoga u Prnjavoru nekoć i danas*, Prnjavor, 2006., str. 40-41.
- 128 Biskupov dekret od spomenutog datuma u Svećeničkom arhivu u BABL-u. te mu je poželio svako dobro u budućem životu. Kao svećenik Banjolučke biskupije djelovao je savjesno punih 15 godina. Umro je 2. kolovoza 1997. u Pettingu kod Rosenheima u Njemačkoj, a tu je i pokopan 5. kolovoza te godine.
- 129 Kopija presude u Svećeničkom arhivu u BABL-u. Vidi i u prilogima ove knjige.
- 130 Prema jednoj bilješki župnika iz Mrkonjić Grada vlč. Nikole Kaića, Tomo je pušten je iz zatvora oko 30. studenoga 1955., što bi značilo da je u zatvoru proveo nešto manje od četiri godine. Kaić, Spomenica župe Mrkonjić Grad (rukopis), str. 318.
- 131 Mat. umrlih župe Ivanjska, svezak od 1857-1883, god. 1882, br. 71; tekst je pisan latinskim jezikom.
- 132 Prilog etnografiji Bosanske Krajine, Fra Stjepo Orlovac «Ulomci iz Opisa župe Petrićevac i nekih običaja iz godine 1878», u: *Dobri Pastir*, (revija), Sarajevo, god. VI, svez. I-IV (1956), str. 249.
- 133 *Dobri Pastir*, 1956, str. 249-250. - O fra Stipi vidi J. ŠALIĆ, *Franjevci sjeverozapadne Bosne*, str. 87-89; B. GAVRANOVIĆ, *Petrićevac*, str. 152-158.
- Neke manje poznate riječi, uglavnom turcizmi: čivitan = modar; čoha = sukno bolje vrste, mekše i ljepše; đerdan = ogrlica; đinđuva = naušnica, minduša; gajtan = vrpca, pamučna ili svilena; ilika = rupica ili petlja na odjeći za koju se zakopčava dugme; pula = dugme, puce; napulat = posut dugmetima; rida = pokrivalo za glavu udatih i starijih žena, slično ručniku; zubun = gornja haljina od sukna s kratkim rukavima ili bez rukava.
- 134 U drugoj polovici 18. stoljeća zabilježena su u maticama krštenih župe Ivanjska tri krštenja šušnjarskih katolika: 15. travnja 1769. kršten je Štipan, sin Miata Matoševića iz Šušnjara i žene mu Matijane r. Vukadinović iz Vujnovića. Kum je bio Marko Čurčić (!) iz Šušnjara (MK, svez. II, br. 102); 28. listopada 1770. krštena je Kata, kći istih roditelja, a kuma je bila

- Kate Ćurčića iz Šušnjara, vjerojatno supruga Marka (MK, svez. II, br. 431), a 26. veljače 1774. krštena je Birdita, kći Filipa Lončarevića iz Šušnjara i Marije r. Kašljević. Kuma je bila Anđelija Žitniković iz Trna (MK, svez. II, br. 151).
- 135 *Opširni popis*, svez. III, str. 526, br. 35.
 - 136 *Opširni popis*, sv. III, br. 40 na str. 528. Polovica sela Radoševnica, očito ona druga polovica, navodi se u spomenutom *Opširnom popisu* pod br. 82 na str. 542. Odmah nakon njega navodi se čifluk u selu Dragočajna. Ako je ta Dragočajna - Dragočaj (današnji Zalužani), onda mislim da je i to selo Radoševnica mogla biti negdje u blizini.
 - 137 *Opširni popis*, sv. III, str. 543-544, br. 89.
 - 138 *Opširni popis*, sv. III, str. 544, br. 90.
 - 139 *Opširni popis*, sv. III, str. 544, br. 91.
 - 140 D. MANDIĆ, *Chroati catholici Bosnae et Hercegovinae*, Chicago-Roma, 1962., str. 105-106.
 - 141 H. KREŠEVLJAKOVIĆ, «Bitka pod Banjom Lukom», u: *Izabrana djela*, IV, Veselin Masleša, (bez god. izdanja), str. 10. Tu se autor poziva na neki onovremeni izvještaj.
 - 142 Kreševljaković piše «Jurkovići» i veli da ne postoji naseljeno mjesto u BiH koje bi se tako zvalo. No, očito se radi o selu Jurkovići u Lijeve polju, na istočnim obroncima Kozare.
 - 143 H. KREŠEVLJAKOVIĆ, nav. dj., str. 11.
 - 144 H. KREŠEVLJAKOVIĆ, nav. dj., str. 15.
 - 145 Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Izabrana djela*, Matica Hrvatska, Zagreb 1997., str. 333-334.
 - 146 Samija ŠARIĆ, «Prilog proučavanju kolonizacije u Bosanskoj Krajini», u: *Istorijski zbornik*, Banja Luka, god. III, 1982., br. 3, str. 188. - Iako spomenuti autor kaže da je zračna luka u Zalužanima, ona je ustvari na području sela Trn, upravo ondje gdje on graniči s Kuljanima, Bukovicom i Jablanom, a Zalužani su južno od rječice Dragočaj i ne dotiču se izravno zračne luke.
 - 147 A. ORLOVAC, «Svećeniku široke duše, mučeniku Marku Šalicu u spomen - uz 12. obljetnicu smrti», u: *Katolički tjednik*, Sarajevo, br. 4 (2005), str. 38.
 - 148 Nav. mj., str. 39.
 - 149 Nav. mj., str. 39.
 - 150 Nav. mj., str. 39. - Osim ovoga o Marku vidi: A. ORLOVAC, *Banjolučki martirologij*, str. 148-158; isti: *Učiteljica života*, str. 245-247 i 284-285; isti: *Oko fra Vidova bunara*, str. 99, S. ŠOŠIĆ, *Banjolučkom Timoteju*, Zagreb, 1997., str. 78-84, te nekrologe u časopisima: *Vrhbosna*, br. 1-4 (1993), str. 146, i: *Službeni vjesnik nadbiskupije zagrebačke*, br. 1 (1993), str. 34.

- O svojim danima stradanja u dobojskom zatvoru odnosno logoru ostavio je Marko pisano svjedočanstvo, koje donosimo u cijelosti u prilogima ove knjige. Naslovio ih je kao «Ratne zabilješke». Do autora ove knjige dospjele su dobrotom pok. dobojskog župnika Josipa Kudića, Markova prijatelja još iz školskih dana. Te je zabilješke već objavio 1999. godine u knjizi *Banjolučki martirologij*, str. 149-158.
- 151 Navedimo ovdje taj zapis iz matica krštenih, pisan hrvatskim jezikom i bosančicom: «1762. 20. 11. kršten (je) Stipan, sin Jakova Matievića iz Jablana i Marije Lipovčevića (Lipovac) iz Bukovice. Kum bi Pavo Lagumčić». Mat. kršt. župe Ivanjska, svez. I, br. 179a. - Te se godine u istim maticama spominju i sela Trn i Zalužani.
 - 152 L. THALLOCY, *Povijest Jajca 1450.-1527.*, Zagreb, 1916., str. 249-250.
 - 153 J. ŠALIĆ, «Katolici na području župe Trn u prošlosti», u: *Nova et Vetera*, br. 1-2 (1985), str. 119.
 - 154 «ecclesia sancti Martini sub castro».
 - 155 "Rudera Castrorum extant in Gradine et Užari; Ecclesiarum vero in Jablan S. Martini...", *Schematismus almae provinciae Bosnae et Hercegovinae pro anno 1856*, Budae, 1855, str. 47-48.; navod prema J. Šalicu, «Katolici na prostoru župe Trn u prošlosti», u: *Nova et Vetera*, 1-2 (1985), str. 119.
 - 156 «Antiquitus vero exstitit ecclesia S. Viti M. prope Orlovac; in Jablan s. Martini ep. et in Trn S. Joan. Bapt. QUARUM ET HODIE RUDERA VISUNTUR» (istaknuo A. O.), *Schematismus deri dioecesis Banjalucensis in Bosna pro anno Domini 1892.*, str. 16; doslovno istu formulaciju preuzima i shematizam iz 1900, str. 19.
 - 157 *Schematismus almae misionariae provincaiae Bosnae Argentinae ordinis fratrum minorum S. P. Francisci dispositus anno MCMVI*, Sarajevii, 1906., str. 59
 - 158 *Conspectus historicus*, 1935., str. 115.
 - 159 O tome više vidi A. ORLOVAC, *Učiteljica života*, str. 31-49.
 - 160 Ovdje moram ispraviti krive podatke koji su o s. Beati omaškom done-seni u mojoj knjizi *Oko fra Vidova bunara*, str. 106. uz ispriku s. Beati, kojoj zahvaljujem na ovim ispravljenim podacima, i čitateljima.
 - 161 Nav. prema A. BUSULADŽIĆ, «Pojava grkokatoličkog stanovništva u Bosni i Hercegovini (od 1879. do najnovijeg doba)» u: o. Roman Miz (sabrao): *Materiali do istorii Ukrainev u Bosni*, sv. III, Novi Sad, 2007., str. 90.
 - 162 Nav. dj., str. 96.
 - 163 V. STREHALJUK, «Ukrajinci u Bosni» u: o. Roman Miz (sabrao): na nav. mj., str. 48.
 - 164 Nav. dj., str. 174, potpis ispod fotografije. - Za dio podataka o ukrajinskoj crkvi te o groblju zahvaljujem g. Ivanu Hamecu iz Jablana.

DODATAK - PRILOZI

Prilog 1 - Katoličke žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća s područje današnje župe Trn

Popis poginulih uradio sam na temelju izvještaja župnika prikupljenih iz župnih matica i svjedočenja većeg broja starijih ljudi iz pojedinih sela, urađenih početkom 1990.-tih godina. Dobar dio provjerio sam i dopunio osobno iz župnih matica i Stanja duša župe Barlovci. Ponegdje sam *kurzivom* u zagradi nadopunio podatke za osobe za koje nisam imao dovoljno elemenata da ih sa sigurnošću identificiram, a ono što je sigurno je samo njihovo ime i prezime, pa sam uzeo vjerojatne (daljnje) podatke kao putokaz budućim istraživačima, međutim, svako navedeno ime i prezime predstavlja osobu koja je sigurno poginula odnosno stradala u Drugom svjetskom ratu i poraću. Ovdje nisu ubilježeni umrli od tifusa i drugih zaraznih bolesti, povezanih uz rat, a što bi sigurno znatno povećalo broj žrtava. Isto tako sam *kurzivom* donio bilješku o načinu nečije pogibije, kako sam to našao u maticama umrlih, ukoliko je to zabilježeno.

Ukupno je 190 poginulih katoličkih vjernika s područja današnje župe Trn: iz Bukovice 95, iz Trna 64, a iz Jablana 31. Ipak popis nije posve potpun. Ima tu pripadnika svih mogućih vojska onoga vremena, kako ih je već donio ratni vihor, kao i civila. Nikomu od njih, koliko znamo, nikada nije bilo suđeno, niti dokazan ikakav zločin, ako se zločinom ne označi sama pripadnost određenoj vojsci ili narodu. Valja imati na umu da je najveći dio ovdje navedenih stradao po završetku rata ili jednostavno «nestao» na Križnim putovima. Mnogima od njih kosti kriju brojne masovne grobnice od Slovenije i Hrvatske pa do Gornjih Podgradaca u Kozari. Popis je prvi put objavljen u knjizi potpisanog autora *Oko fra Vidova bunara*, str. 129-136. Dopunjen je i ispravljen podacima za kojega sam kasnije saznao. Budući da su ovakvi popisi, pogotovo kad su rađeni toliko vremena nakon tih tragičnih zbivanja, nužno neprecizni i nepotpuni, i ovdje želim ponoviti apel koji sam napisao uz objavljujući popis u spomenutoj knjizi:

«Mi smo im dužni sačuvati uspomenu, a kao vjernici sjećati ih se u svojim molitvama. Trebalo je puno truda da se prikupe najprije njihova imena

i osnovni podatci, koji nisu, što je i razumljivo, bili uvijek precizni. Podatke sam dugo i mukotrpno dopunjavao prema župnim maticama. Posao nije gotov i molim svakog čitatelja koji ima još podataka ili ispravaka o ovdje navedenim žrtvama kao i o onima ovdje nezabilježenima, da mi ih dostavi.» (str. 137).

Selo Bukovica

1. BATISTA, VLADO, Josipa i Marije Batista, rođ. 10. 06. 1917.
2. BEDNARČUK, JOSIP, Ivana i Marije r. Calik, rođ. 18. 02. 1923.
3. BEDNARČUK, STIPO, Mile i Marije r. Lukenda, rođ. 07. 10. 1924.
4. BLAŽEVIĆ, ANTO zvani "Ata", Ive i Marije r. Lukenda, rođ. 29. 02. 1920.
5. BLAŽEVIĆ FRANO, sin Jose i Mande, našao bombu kod zračne luke u Trnu koja ga je u eksploziji ubila, a još jedan dječak teško je povrijeđen.
6. BLAŽEVIĆ, FRANO, zvani "Perić", Andrije i Anđe r. Marić, rođ. 06. 07. 1923.
7. BLAŽEVIĆ, IVO, zvani "Perić", Ante i Ane r. Jakić, rođ. 15. 08. 1902., muž Marije rođ. Orlovac, poginuo 06. 10. 1941. u Srnetici
8. BLAŽEVIĆ, IVO, Marijana i Mande r. Lukenda, rođ. 27. 06. 1921.
9. BLAŽEVIĆ, JAKOV, Peje, zvani «Grabovac» i Jele rođ. Orlovac, rođ. 29. 11. 1909., muž Mare rođ. Lipovac zvane «Marička»
10. BLAŽEVIĆ, JOSO, Ive i Mande r. Lukenda, r. 19. 03. 1909., muž Mande r. Matošević
11. FILIPOVIĆ, ANTO, Ive i Marije r. Mačinković
12. FILIPOVIĆ, PERO, Ive i Marije r. Mačinković, r. 07. 09. 1928.
13. FILIPOVIĆ, (ime nepoznato), Ive i Marije r. Mačinković (3 rođena brata!)
14. FRLJEVIĆ, ŠTEFAN, sin Nikole, muž Ivke r. Antonek
15. GOLUB ANTO, Ilije, poginuo kod Nove Topole 1945.
16. GOLUB, ILIJA, Ante i Ruže r. Vidović, r. 20. 01. 1925.
17. GOLUB, IVO, Ante i Ruže r. Vidović, r. 24. 02. 1923.
18. JAKIĆ, ILIJA, zvani "Ilkan", Jose i Mande r. Radman, r. 10. 07. 1910., muž Marije r. Škarica iz Derviša
19. JAKIĆ, IVO, Jose i Mande r. Radman, r. 03. 11. 1923.

20. JAKIĆ, MARKO, Jose i Mande r. Radman, r. 03. 02. 1912. (3 rođena brata; Jakići su doselili u Bukovicu iz Bronzanog Majdana, pa su ih zvali «Majdanci»)
21. JAKIĆ, NIKO, Ive i Marije r. Mačinković, r. 29. 04. 1921.
22. JOSIPOVIĆ, ANTO, sin Nike
23. JOSIPOVIĆ, ANTO, zvan "Tunjo", Šimuna i Marije r. Lovrić, r. 12. 01. 1924.
24. JOSIPOVIĆ, ILIJA, Šime i Kate r. Lipovac, r. 03. 08. 1903., muž Jele Anušić
25. JOSIPOVIĆ, IVO, Šimuna i Marije r. Lovrić, r. 27. 01. 1919.
26. JOSIPOVIĆ, LJUBOMIR zvan "Mirko", Jakova i Anđe r. Luken-da, r. 07. 05. 1917., poginuo 31. 07. 1943., pokopan u Banjoj Luci
27. JOSIPOVIC, NIKO, Šime i Kate r. Lipovac, r. 05. 11. 1907., muž Kate r. Blažević
28. JOSIPOVIĆ, STIPO, sin Marka
29. KANJUGA, NIKOLA, sin Josipa
30. KANJUGA, VLADO, sin Josipa
31. KULČINSKI, ANTON FRANC, Nikole i Margarete r. Franczuk, r. 15. 04. 1914., muž Ane r. Vidović, r. 09. 03. 1911., umro 29. 04. 1945. *"od rana zadobivenih prigodom borbi"* i pokopan na groblju Sv. Marije u Sisku 01. 05. 1945.
32. KULČINSKI, JOSO, Nikole i Margarete r. Franczuk, r. 15. 04. 1914.
33. LIPOVAC, ANTO, Marka i Kate r. Mačinković, r. 19. 07. 1922., poginuo 28. 01. 1944.
34. LIPOVAC, ANTO, Petra i Anđe r. Miljanović, r. 10. 07. 1924.
35. LIPOVAC, ILIJA, Luke i Kate r. Komljenović, r. 12. 07. 1909., muž Cvite r. Grizelj
36. LIPOVAC, ILIJA, Marka i Ruže r. Orlovac, r. 19. 12. 1904., muž Marije r. Matošević
37. LIPOVAC, IVO, Luke i Kate r. Komljenović, r. 27. 07. 1903., udovac iza pok. Anđe r. Matošević
38. LIPOVAC, IVO, Marka, zvanog "Tabak" i Kate r. Mačinković, r. 05. 06. 1917., poginuo 24. 12. 1944.
39. LIPOVAC, MILE, Jose, zvanog "Golubić" i Ruže r. Šalić, r. 02. 02. 1923.
40. LIPOVAC, JAKOV, Luke i Kate r. Komljenović, r. 14. 10. 1911.

41. LIPOVAC, MARKO, Petra i Anđe r. Miljanović, r. 27. 06. 1918., neoženjen, poginuo u Gornjoj Sanici
42. LIPOVAC, NIKOLA, Petra i Anđe r. Miljanović, r. 22. 09. 1914., muž Anđe r. Anušić zvane «Gara»
43. LIPOVAC, STIPO, Petra i Anđe r. Miljanović, r. 01. 06. 1911., neoženjen (4 rođena brata!)
44. LUKENDA, ANTO, Petra i Marije r. Blažan, zvane «Petrovca», r. 08. 10. 1925.
45. LUKENDA, IVO, Franje i Mande r. Blažan, r. 01. 11. 1926.
46. MAČINKOVIĆ, ANĐA r. Lukenda (Luke), žena Ante Mačinkovića, r. 16. 08. 1891. u Bukovici, poginula na cesti kod Nove Topole u partizanskom bombardiranju 23. 03. 1945.
47. MAČINKOVIĆ, ANTO, Jakova i Kate r. Andrijević, r. 17. 01. 1928.
48. MAČINKOVIĆ, NIKO, Ante i Anđe r. Lukenda, r. 02. 07. 1920.
49. MALER PETAR, Renka i Anke r. Kovalj, r. 1899., Ukrajinac, muž Marije r. Matvij
50. MATIĆ, MARKO, Tome i Janje r. Vidović, r. 01. 09. 1920. u Jablanu, priženio se u Bukovicu
51. MATOŠEVIĆ, FRANJO, sin Mijata
52. MATOŠEVIĆ, IVO, Antuna i Ruže r. Lipovac
53. MATOŠEVIĆ, JOSO, Jakova i Lucije r. Marić, r. 10. 05. 1913.
54. MATOŠEVIĆ, JURO, Antuna i Ruže r. Lipovac, r. 11. 01. 1921.
55. MATOŠEVIĆ, JURO, zvani "Đuran", Nikole i Anice r. Lukenda, r. 31. 07. 1909., muž Ruže r. Lipovac
56. MATOŠEVIĆ, MARIJAN, Ive i Kate r. Blažević, r. 24. 01. 1923., brat svećenika Tome
57. MATOŠEVIĆ, MARIJAN, Jose i Jele r. Šalić, r. 1916., muž Mande r. Matić zvane «Mandica»
58. MATOŠEVIĆ, MARKO, Jakova i Lucije r. Marić, r. 08. 12. 1919.
59. MATOŠEVIĆ, MILE, sin Ilije i Marije r. Anušić
60. MATOŠEVIĆ, NIKO, Jose i Jele r. Šalić, r. 12. 03. 1905., muž Mande r. Vidović zvane "Tunda"
61. MATOŠEVIĆ, PETAR, Ilije i Marije r. Anušić, r. 03. 08. 1908., muž Ruže r. Blažević, poginuo u borbi protiv komunista u Kotor Varošu 19. 07. 1944. (možda je preselio u Trn)
62. MATOŠEVIĆ, PETAR, Peje i Marije r. Grabovac, r. 29. 05. 1914., muž Zorke r. Mačinković zvane «Gluva»

63. MATVIJ PETAR, Antuna i Tekle r. Babiuk, r. 15. 09.1904., muž Kaje r. Lipovac, zvane «Kajica», Ukrajinac
64. ORLOVAC, ANTO, Marka i Anđe r. Lagundžić, r. 13. 08. 1915., muž Zorke r. Blažan
65. ORLOVAC, IVO, Blaža zvanog "Bajo" i Janje r. Mačinković, r. 02. 08. 1924.
66. ORLOVAC, LUKA, Tome i Mande r. Lukenda, r. 09. 09. 1925., njemački vojnik, nestao kod Bleiburga 1945.
67. ORLOVAC, MARKO, Ilije i Anice r. Lopar, r. 22. 03. 1922., neoženjen
68. ORLOVAC, TOMA, Ilije i Marije r. Matošević, r. 09. 12. 1896., muž Mande r. Lukenda, ubili ga partizani kod "Đurina groba" na Kozari
69. PETRUŠINSKI, ANDRIJA, Teodora, zvanog «Fetko» i Marije r. Jaroševski, r. 24. 02. 1927.
70. PETRUŠINSKI, SLAVKO, Teodora, zvanog "Fetko" i Marije r. Jaroševski
71. PETRUŠINSKI, TEODOR, zvani "Fetko", muž Marije r. Jaroševski, poginuo kod Nove Topole 1945.
72. PRESTAŠ, NIKOLA, sin Jure
73. PRESTAŠ, VLADO, sin Jure
74. RELJA, ILIJA, Marka i Jele r. Vidović, r. 17. 07. 1925.
75. RELJA, ILIJA, Jose i Ivke r. Vidović, r. 25. 07.1924., poginuo 20. 05. 1944. u Petrovaradinu
76. RELJA, ILIJA, Nikole i Ivke r. Lukenda, r. 02.12. 1921., brat Ive zvanog «Đambo»
77. RELJA, IVO, Marijana i Jeke r. Lukenda, r. 03. 03. 1923.
78. RELJA, JAKOV, Marka i Jele r. Vidović, r. 17. 09. 1910., muž Mande r. Relja
79. RELJA, MARIJAN, sin Ilije, nestao
80. SADOVSKI, SLAVKO, sin Nikole
81. ŠALIĆ, IVO, Marka, zvani «Abin» i Stažije r. Golub, r. 21. 06. 1927.
82. ŠALIĆ, JAKOV, Marka i Jele r. Matić, r. 26. 05. 1917.
83. ŠALIĆ, MILE, Marka, zvani "Abin", i Stažije r. Golub, r. 22. 05. 1922.
84. TOMIĆ, FRANJO zvani "Franc", Jure i Marije r. Ilovača, r. u Kozari, muž Mande r. Dedić

85. TOMIĆ, ILIJA, Luke i Janje Komljenović, r. Rajković, r. 01. 04. 1921.
86. TOMIĆ, MILE, sin Jose
87. TOMIĆ, SLAVKO, sin Jose
88. VIDOVIĆ, ANTO, Petra «Peje» i Anice r. Topić, r. 08. 02. 1918.
89. VIDOVIĆ, ANTO zvani "Tuća", Ante i Mande r. Matošević, r. 11. 05. 1916., muž Marije r. Kurnjicki, otac dvoje djece
90. VIDOVIĆ, ILIJA, Ante i Mande r. Matošević, r. 16. 10. 1922., neoženjen
91. VIDOVIĆ, MARKO, Peje i Anice r. Topić, r. 09. 08. 1914., muž Jozefine r. Kezić
92. VIDOVIĆ, STIPO, Peje i Anice r. Topić, r. 17. 04. 1924.
93. VIDOVIĆ, ŠIMUN, Peje i Anice r. Topić, r. 18. 01. 1922. (4 rođena brata!)
94. VIDOVIĆ, VID, težak, Ilije i Anđe r. Blažević, r. 15. 06. 1899., muž Ruže r. Lukenda, poginuo 15. 03. 1945. kod Nove Topole
95. ŽUNIĆ, ILIJA, Peje i Stažije r. Matošević, r. 15. 05. 1913., muž Jele r. Lipovac

Selo Jablan

1. BAČINSKI, IVAN, sin Renka
2. BAČINSKI, MIHAJLO, Maksima i Marije r. Romanjak
3. BAČINSKI, MIHAJLO, sin Vasilija
4. BAČINSKI, PAVLE, sin Vasilija
5. BAČINSKI, TEODOR, sin Renka (svi Bačinski su grkokatolici, Ukrajinci)
6. BARTULOVIĆ, MIŠO, sin Šime
7. KAURIN, IVO, Jure i Mare r. Jolić, r. 12.09.1907. u Stranjanima, muž Mare r. Jurić (doselio u Jablan)
8. LAGUNDŽIĆ, ADOLF, Peje i Marije r. Najdek, r. 22. 01. 1922.
9. LAGUNDŽIĆ, ANTO, Blaža i Ane r. Matošević, r. 17. 06.1913., poginuo 06. 10. 1941. u Gornjoj Sanici
10. LAGUNDŽIĆ, MARKO, Ive i Kate r. Vidović, r. 18. 10. 1903., muž Marije r. Hrycaj
11. MAČINKOVIĆ, MARKO, Pere «Peje» i Mande r. Vidović, r. 18. 03. 1911., muž Anđe r. Orlovac
12. MAČINKOVIĆ, ŠIMUN, sin Pere «Peje» i Mande r. Vidović, r. 20. 11. 1902., muž Kaje r. Bartulović

13. MATIĆ, ANTO, Ilije i Anice r. Vidović, r. 13. 02. 1918.
14. MATIĆ, ANTO, Jakova i Ane r. Majkić, r. 24. 11. 1923.
15. MATIĆ, ANTO, Marka i Mande r. Lagundžić, r. 17. 06. 1922.
16. MATIĆ, BLAŽ, Peje i Kate r. Orlovac, r. 24. 01. 1923.
17. MATIĆ, FRANJO, Luke i Jele r. Vidović, r. 08. 10. 1926.
18. MATIĆ, FRANJO, Peje i Kate r. Orlovac, r. 17. 06. 1925.
19. MATIĆ, IVO, Ilije i Anice r. Vidović, r. 27. 12. 1926.
20. MATIĆ, MARKO, Luke i Jele r. Vidović, r. 25. 02. 1912., redarstvenik, muž Zore r. Popović, strijeljan od partizana 03. 01. 1944. u Han Kolima
21. MATIĆ, NIKOLA, Ilije i Kate r. Matić, r. 27. 03. 1906.
22. MATIĆ, PETAR, Jage i Lucije r. Matošević, r. 24. 06. 1910., muž Ane r. Orlovac
23. MATIĆ, TOMO, Jakova i Ane r. Majkić, r. 03. 03. 1925.
24. ORLOVAC, ANDRIJA, Marka i Marije r. Blažević, r. 05. 02. 1926.
25. ORLOVAC, ANTO, Marka i Marije r. Blažević, r. 07. 10. 1921.
26. ORLOVAC, IVO, Tome i Ruže r. Pavlović, r. 28. 03. 1920.
27. ORLOVAC, MARIJAN, Ante i Mande r. Lagundžić, r. 19. 10. 1921.
28. SAMARDŽIĆ, CVITKO «Cvijo», Paške i Cvite r. Samardžić, r. 20. 09. 1909., muž Marije r. Marić (negdje se piše: Samardžija)
29. SLAVULJ, PAVLE, sin Ilije
30. TUTIĆ, MARKO, Miše i Mare r. Matić, r. 24. 05. 1914., muž Kaje r. Lagundžić
31. TUTIĆ, MIŠO, Luke i Ane r. Najdek, r. 13. 04. 1922.

Selo Trn

1. ANDRIJEVIĆ, ILIJA, Ivana i Anice r. Arabadžić, r. 25. 02. 1914.
2. ANDRIJEVIĆ ILIJA, Ive i Ivke r. Lagundžić, r. 15. 10. 1919., muž Ane r. Orlovac, nestao u ratu
3. ANDRIJEVIĆ, MARKO, Nikole i Jele r. Blažević, r. 06. 02. 1912., muž Marije r. Delić
4. ANDRIJEVIĆ, MATIJA, Pere i Anđe r. Blažević, r. 1891.?, muž Ane r. Tomić
5. BARAC, IVO, Mijata i Marije r. Blažević, r. 11. 05. 1912.
6. BARAC, PERO, Mijata i Mande r. Matić, r. 20. 05. 1919.

7. BILANDŽIJA (BILANDŽIĆ), IVO, sin Ante
8. BILANDŽIJA, MIJAT, Luke i Ane r. Vulić, r. 13. 02. 1922.
9. BILIĆ, IVAN, Ivana i Elizabete r. Kurlić, muž Konstantine r. Boruta, r. 19. 12. 1911., poginuo 12. 08. 1941. u Sitnici
10. BLAŽEVIĆ, MARKO, Matije i Mare r. Veža, r. 03. 01. 1913.
11. DELIĆ, ANTO, Nikole i Ruže r. Blažević, r. 02. 08. 1918.
12. DELIĆ, ANTO, Tome i Cele r. Arabadžić, mladić, r. 08. 09. 1916., poginuo 27. 07. 1941., u Trubaru kod Drvara (na «Dan ustanka» kad i župnik Waldemar Maximilian Nestor)
13. DELIĆ, ILIJA, Nikole i Anice r. Vidović, r. 08. 01. 1916., muž Mande r. Lagundžić
14. DELIĆ, IVO, Ilije i Ljubice r. Vidović, r. 17. 01. 1925.
15. DELIĆ, IVO, Mijata i Marije r. Janjić, r. 02. 03. 1910., muž Anice r. Delić
16. DELIĆ, MARIJAN, Nikole i Ruže r. Blažević, r. 22. 09. 1907., muž Mare r. Delić, poginuo u svibnju 1945.
17. DELIĆ, MARKO, Ilije i Ljubice r. Vidović, r. 22. 03. 1923.
18. DELIĆ, MARKO, Petra i Kaje r. Tomić, r. 25. 04. 1923.
19. DELIĆ, MATO, Marka i Ane r. Matošević, r. 07. 05. 1921., ubijen 31. 05. 1945. (proglašen mrtvim 06. 05. 1972. odlukom Biskupskog ordinarijata Banja Luka)
20. GRIZELJ, ANTO, Filipa i Marije r. Šobota, r. 20. 06. 1921.
21. JURIĆ, IVO, Nikole i Mare r. Vidović, r. 21. 06. 1920.
22. JURIĆ, MIJAT, Marka i Jele r. Vukadinović, r. 18. 05. 1924.
23. KOMLJENOVIC, ANA, Jose i Ivke r. Orlovac, r. 04. 03. 1926., živjela u Privlaci, poginula 09. 12. 1944. u Privlaci
24. LAGUNDŽIĆ, ANTO, Ive i Zorke r. Kutela, r. 22. 03. 1917.
25. LAGUNDŽIĆ, FRANJO, Ive i Zorke r. Kutela, r. 28. 06. 1919.
26. LAGUNDŽIĆ, IVO, Marka i Mare r. Delić, r. 04. 05. 1926., poginuo 04. 01. 1942.
27. LUKIĆ, ANTO, Marijana i Marije r. Jajčević, r. 15. 01. 1926.
28. MATOŠEVIĆ, VLADO, Marijana i Cvite r. Lagundžić, r. 06. 03. 1914., poginuo 20. 01. 1942. u napadu na vlak
29. MILJANOVIĆ, ILIJA, Šimuna i Ruže r. Lagundžić, r. 09. 12. 1918.
30. MILJANOVIĆ, PERO, Ilije i Ivke r. Orlovac, r. 11. 09. 1914, poginuo 27. 12. 1942.

31. OJDANIC, MARIJAN, Ive i Ruže r. Delić, muž Ane, r. 13. 04. 1908., poginuo 16. 09. 1944.
32. ORLOVAC, ANTO, Ive i Anđe r. Jakić, r. 12. 09. 1922.
33. ORLOVAC, ANTO, Matije i Janje r. Blažević, r. 04. 05. 1911., muž Kate r. Delić, ubijen 19. 02. 1946.
34. ORLOVAC, FRANJO, Pere i Mande r. Barać, r. 12. 08. 1919.
35. ORLOVAC, FILIP, Peje i Anđe r. Lukić, r. 11. 11. 1912.
36. ORLOVAC, ILIJA (*Tome i Kaje r. Bilandžić, r. 30. 04. 1926. ili: Pere i Anđe r. Lukić, r. 14. 12. 1909., muž Mande r. Vidović?*)
37. ORLOVAC, ILIJA, Ive i Anđe r. Jakić, r. 13. 09. 1910., muž Anđe r. Andrijević
38. ORLOVAC, MARKO, Matije i Janje r. Blažević, r. 12. 09. 1908, muž Ljubice r. Marić, poginuo 27. 11. 1942.
39. ORLOVAC, NIKO, Pere i Mande r. Barać, r. 18. 11. 1916.
40. ORLOVAC, TOMO, težak, sin Matije i Janje r. Blažević, r. 03. 11. 1913., poginuo 13. 10. 1944.
41. RADMAN, IVO, Ante i Janje r. Klindić, r. 07. 08. 1906., muž Mande r. Matić
42. ŠALIĆ, ANTO, Ante i Mare r. Gagula, r. 07. 04. 1920., muž Ane r. Andrijević, poginuo 25. 11. 1942. (proglašen mrtvim)
43. ŠALIĆ, ANTO, Ilije i Mande r. Lipovac, r. 30. 09. 1923.
44. ŠALIĆ, MARKO, Ilije i Mande r. Lipovac, r. 15. 03. 1926.
45. ŠALIĆ, VLADO, Ive i Anđe r. Andrijević, r. 25. 08. 1910., muž Mare r. Orlovac
46. TOMIĆ, ANTO, Ilije i Marije r. Delić, r. 28. 10. 1917., muž Dragice r. Andrijević
47. TOMIĆ, FRANJO, Tome i Jele r. Matošević, r. 21. 02. 1927.
48. TOMIĆ, ILIJA, Stipe i Anđe r. Mačinković, r. 30. 09. 1907., muž Ljubice r. Kašljević
49. TOMIĆ, IVO, Tome i Jele r. Andrijević, r. 15. 05. 1922., nestao u ratu
50. TOMIĆ, MARIJAN, Ilije i Marije r. Delić, r. 15. 11. 1907., muž Kate r. Matić, poginuo kod Sanskog Mosta
51. TOMIĆ, MARKO, Ilije i Ruže r. Mijatović, r. 27. 06. 1913., muž Marije r. Andrijević
52. TOMIĆ, NIKOLA, Ilije i Mare r. Jurić, r. 29. 07. 1907., muž Jele r. Tomić, poginuo 12. 12. 1942. kod Sanskog Mosta i tu pokopan

53. TUTIĆ, PETAR (u Mat. kršt: TUCIĆ), Tome i Kate r. Lipovac, r. 03. 09. 1916. u Jablanu, muž Janje r. Bilandžić
54. VIDOVIĆ, ANTO, Ilije i Anice r. Mršić, r. 25. 08. 1919.
55. VIDOVIĆ, ILIJA, Ivana i Mare r. Vidović, r. 11. 11. 1918.
56. VIDOVIĆ, IVICA, Ante i Boje r. Bilandžić, r. 19. 06. 1921.
57. VIDOVIĆ, IVO, Matije i Ane r. Lovrić, r. 05. 12. 1919.
58. VIDOVIĆ, MARKO, Ilije i Anice r. Marić, r. 22. 06. 1914., muž Ruže r. Miljanović
59. VIDOVIĆ, MARKO, sin Matije
60. VIDOVIĆ, MIJAT, Jure i Mande r. Marušić, r. 18. 12. 1907., muž Ruže r. Radman
61. VIDOVIĆ, MIRKO, Matije i Ane r. Lovrić, r. 26. 07. 1927., poginuo 10. 02. 1945. u Cerniku
62. VIDOVIĆ, MIŠO, Ante i Boje r. Bilandžić, r. 26. 05. 1926.
63. VULIĆ, ILIJA, Luke i Marije r. Bilandžić
64. VULIĆ, MARKO, Luke i Marije r. Bilandžić, r. 23. 11. 1909. u Bosanskom Grahovu, živio u Trnu, muž Stažije r. Lipovac, poginuo 06. 10. 1941. od četnika, pokopan u Srnetici.

Prilog 2 - Katoličke žrtve iz župe Trn od 1991. do 1995. godine

I u najnovijim zbivanjima krajem prošlog stoljeća župa Trn je izgubila 12 župljana, od čega četiri žene koji su umrli nasilnom smrću. Za neke od njih okolnosti nisu nikada posve razjašnjene. Vidi dopis br. 14/2001. od 7. veljače te godine u arhivu župnog ureda. Evo njihovih imena abecednim redom!

1. ANDRIJEVIĆ, NIKOLA, sin Ive i Ruže r. Laštro, rođ. 10. 12. 1970., iz Trna, ubijen 11. 06. 1992. od srpske milicije pred roditeljima u dvorištu obiteljske kuće, pokopan na groblju Bešlenica u Trnu.
2. DOMIĆ, GORAN, sin Mire Domić iz Trna, rođ. 27. 12. 1977., poginuo u Trnu kod «Ambalažerke» 10.10.1995., okolnosti nepoznate, pokopan na groblju Bešlenica u Trnu.
3. LIPOVAC, MARIJA, r. 23. 08.1914., žena Mate, iz Bukovice, nađena ubijena u dračiku blizu kuće 02. 02. 1995., pokopana na Suvajama.
4. MAČINKOVIĆ, LJUBOMIR iz Trna, rođen 31. 07. 1940. u Jablanu, muž Jele r. Golub, 23.10.1992., nađen mrtav u banjolučkoj bolnici, navodno ga zgazilo auto hitne pomoći kod Velike stijene između Klačnica i Trna, pokopan na groblju Suvaje.
5. MATIĆ, JOSIP, sin Ilije i Jozefine r. Relja, r. 14. 03. 1973. u Jablanu, prisilno otjeran u srpsku vojsku, poginuo na Ozrenu 13. 06. 1994., sahranjen na groblju Suvaje.
6. MATOŠEVIĆ, FRANJO, rođ. 20. 02.1936. u Bukovici, muž Zorke r. Lipovac. Nađen obješen u šumi u Kozari 11. 06. 1992., smrt zagonetna, pokopan na groblju Suvaje.
7. ORLOVAC, ZORAN, r. 01. 10. 1953. u Trnu, muž Ljubice r. Tošić, prisilno odveden u JNA, pa u srpsku vojsku, poginuo na ratištu između Doboja i Teslića 13. 04.1995., pokopan na groblju Bešlenica u Trnu.
8. RADMAN, ZORKA iz Trna kći Ljubice Radman, rođ. 20. 11. 1922. u Trnu, nađena u Vrbasu kod Srbca 14. 11. 1994. Nestala je 02. 09.1994. i sumnja se da je ubijena i bačena u Vrbas, pokopana na Bešlenici.

9. RELJA, RUŽA, kći Jose i Ivke r. Vidović iz Bukovice, rođ. 09. 01. 1920., zlostavljana u svojoj kući 13. 10. 1996., od čega je umrla i pokopana na groblju Suvaje.
10. TOMIĆ, STAŽIJA r. Matošević iz Trna, rođ. 28. 07. 1932., žena Ilije Tomića, 22. 10. 1995. provalili su joj u kuću srpski vojnici, zlostavljali je pa joj je navodno otkazalo srce (ili je ubijena?), pokopana na groblju Bešlenica.
11. VRHOVAC, ILIJA, sin Pere, iz Trna, rođ. 23. 05. 1952. u Trnu. Poginuo kao rezervist srpske vojske u Gređanima kod Okučana u Slavoniji 25. 09. 1991. metkom u potiljak (!), pokopan na groblju Bešlenica u Trnu.
12. ŽILIĆ, MARKO, poginuo kao vojnik srpske vojske kod Gradačca.

Dozvoljeno je kopirati, ispisivati i distribuirati

NIJE DOZVOLJENO TISKATI U KOMERCIJALNE
SVRHE, TJ. RADI PRODAJE!

Prilog 3 - Osuda svećenika iz Bukovice Tome Matoševića, župnika u Staroj Rijeci kod Sanskog Mosta, na sedam godina strogoga zatvora

Donosimo potpuno vjeran prijepis sudske presude Okružnog suda u Prijedoru, bez ikakvog ispravljanja pogrešaka, Bukovčaninu svećeniku Tomi Matoševiću koji je u to doba bio župnik u Staroj Rijeci kod Sanskog Mosta, a čiji se primjerak čuva u ostavštini pok. Tome u Biskupijskom arhivu u Banjoj Luci, Svećenički arhiv.

OKRUŽNI SUD U PRIJEDORU

Broj: K-73/52

Dana, 20. X. 1952 godine

U IME NARODA

Okružni sud u Prijedoru u vjeću sastavljenom od sudije ovog suda Rajković Vahida, kao predsjednika vjeća, sudija porotnika ovog suda Tomić Franje i Savić Dese, kao članova vjeća, službenika ovog suda Trepčić Aiše, kao zapisničara, rješavajući u krivičnom predmetu protiv optuženog Matošević Tome, radi krivičnog djela iz čl. 118. st. 1. KZ. u prisustvu optuženog i njegovo branioca Dr. Petra Sekse, advokata iz Prijedora, zastupnika javnog tužioca za okrug Prijedor, Stančić Boška, nakon održanog usmenog javnog i glavnog pretresa, na dan 20. X. 1952 godine, donio je i u prisustvu stranaka javno proglasio slijedeću

PRESUDU

Optuženi Matošević Tomo, sin pok. Ive i majke Kate, rođene Blažević, rođen, 24.VIII.1920 godine u selu Bukovici, srez Banja-Luka, Hrvat, državljanin FNRj., sveštenik, završio teološki fakultet, neoženjen, stalno boravi u Staroj Rijeci, srez Sanski Most, slabog imovnog stanja, vojsku služio u JNA 1948-1949 g., evidentiran kod

Vojnog odsjeka u Sanskom Mostu, nekažnjavan, nalazi se u istražnom zatvoru od 28 aprila 1952 godine.

KRIV JE

što je:

godine 1950 pa do mjeseca aprila 1952 g. kao sveštenik u selu Stara Rijeka, srez Sanski Most u više navrata sa oltara i pojedincima govorio, da su komunisti nemoralni ljudi, i da njihovo neće dugo biti, da treba nastojati da se što više ljudi odstrani iz partije da kasnije ne bude kasno, da će crkva pobijediti, da se crkva neće nikad uništiti, da se ne trebaju slušati oni ljudi koji ne vjeruju u Boga, iako oni pričaju da dobro rade i stvaraju razna čuda, da je to sve u stvari manje nego što jeste, jer svaka ptica koja visoko leti, nisko pada, da pojedine omladinke greše, što se udaju za Srbe, jer to ne valja i treba da se drže samo svoje vjere, da žene ne trebaju ići u preduzeća, jer nije to za njih, kao ni škola, ni omladinska organizacija, jer se one odmah vaspitaju u drugom duhu, te postaju nemoralne i članovi društvene organizacije, da porez nije bio nikada veći, kao danas, da treba biti strpljiv, da je sve što je postalo i nestalo i sl.,

dakle u namjeri da podrije vlast radnog naroda, ekonomsku osnovicu socijalističke izgradnje i bratstvo i jedinstvo naroda FNRJ., govorom na skupu i na drugi način vršio propagandu protiv državnog i društvenog uređenja i protiv privrednih mjera narodne vlasti,

čime je počinio krivično djelo neprijateljske propagande iz čl. 118. st. 1. KZ.,

pa se radi toga a na osnovu čl. 118. st. 1. KZ.

OSUDJUJE

Na kaznu strogog zatvora u trajanju od 7 /sedam/ godina.

Na osnovu čl. 45. st. 1. KZ. u izrečenu kaznu optuženom se uračunava vrijeme provedeno u istražnom zatvoru od 28. IV. 1952 godine.

Na osnovu čl. 89. st. 1. ZKP. optuženi je dužan snositi troškove krivičnog postupka, te na ime paušalnog iznosa platiti 500 dinara.

RAZLOZI

Optuženi Matošević Tomo, djelo za koje je tužen, ne priznaje, i brani se da je po nekad imao nepravilan stav prema organima narodne vlasti, ali da je to bilo sasvim slučajno, i da nije imao namjeru, ma šta raditi protiv postojećeg društvenog uređenja. Priznaje da je jednom prilikom za vrijeme mise, upozorio vjernike, da govore istinu o njemu, jer da je čuo od prestavnika vlasti kako se govori o njemu. U protivnom, da će uzeti svoj kofer i otići iz Stare Rijeke. Priznaje da je odvrćao žene da ne idu u preduzeća radi zaposlenja, i da je odvrćao djevojke Katoličke vjere, da se ne udaju za praoslavce, ali da to nije bilo njegovo mišljenje, već crkveni propisi. Takodjer priznaje da je njegov stav u odnosu na razrez poreza i otkupa bio nepravilan, jer se pitanje otkupa i poreza rješavalo kolektivno, a ne pojedinačno, od strane pojedinaca odbornika. Sve ostalo radi čega je optužen, a što svijedoci iskazuju, je neistina, a optužen je po njegovom mišljenju između ostalog i radi toga, što je sva omladina dolazila u crkvu.

Cijeneći odbranu optuženog kao i ostale izvedene dokaze, saslušanjem svjedoka, ovaj sud se uvijerio kako u postojanje krivičnog djela поближе opisanog u dispozitivu ove presude, tako i o krivnju optuženog u pravcu toga djela, a evo iz kojih razloga:

Odbrana optuženog Matošević Tome daje sasvim slučajno, njegov stav bio nepravilan u odnosu na narodnu vlast, te da nije imao namjeru raditi protiv postojećeg društvenog uređenja, oborena je iskazima svjedoka saslušanih na glavnom pretresu, ili u pripremnom postupku. Tako svjedok Begić Ruža, saslušana u predhodnom postupku, iskazala je da je koncem jula 1951 g. razgovarala sa optuženim u pogledu poreza i otkupa. Zalila mu se tom prilikom na prevelik porez i otkup, našto joj je on rekao da treba biti samo strpljiv, i da će sve što je postalo i nestati, te da je kristos paćen na razne načine, pa je svojim dušmanima sve oprostio. Bila je prisutna na misi na svetu gospojinu i čula je kako optuženi sa oltara, uzvikuje, obraćajući se Hrvatima, ko ne dodje na crkveni zbor na Sanu, da ga neće smatrati Hrvatom, i da će se ogriješiti o vjeru. Preporučavao je takodje sa oltara da mole za nevjernike i pogane, koji ne vjeruju u Boga, obraćao se griješnim djevojkama, koje se udaju za Srbe, napominjući, da se treba držati samo svoje vjere, pa za nju ako treba i krv proliti.

Saslušana na glavnom pretresu Begić Ruža, izmjenila je svoj iskaz, dat pripremnom postupku, napominjući da je bila dužna podnositi sedmično izvještaj o optuženom Matoševiću, kako bi sačuvala svoj hljeb. Ovakvom njezinom iskazu, sud nije mogao povjerovati, jer je u njemu vidio nastojanje Begić Ruže, da ublaži krivicu optuženog. Uostalom Begić Ruža je na glavnom pretresu iskazala, da je optuženi na sv. gospojinu pozvao narod, sa oltara da dodje na zbor, tko se god osjeća katolikom, napominjući, da je optuženom bilo poznato da će se u isto vrijeme održati veliki zbor na Knežici, i gdje će doći drug Tito. Begić Ruža je porekla, raniji svoj dat iskaz, da je optuženi kritikovao djevojke koje se udaju za Srbe, iako je to optuženi na glavnom pretresu priznao, jer je to u duhu crkvenih propisa. I ova okolnost ukazuje, da je iskaz Begić Ruže, dat na glavnom pretresu samo i sa jedinom namjerom da ublaži krivicu, optuženog.

Svjedok Jakara Zdravko, saslušan i suočen na glavnom pretresu sa optuženim Matoševićem, iskazao je da je bio prisutan u crkvi decembra mjeseca 1951 godine, i da je tom prilikom čuo kako optuženi govori, da svi oni koji danas pričaju da dobro rade i da stvaraju čuda, ustvari puno govore, a manje rade, nadodajući da svaka ptica koja leti visoko, nisko pada. Jednom drugom prilikom 26.1.1952 godine, razgovarao je sa optuženim o porezu. Tom prilikom optuženi mu je kazao, da ovako veliki porez nije bio ni za vrijeme Turske i Austro-Ugarske, kao ni za vrijeme bivše Jugoslavije. Sestra Jakare Zdravka, Milka, koja često ide u crkvu, pričala mu je kako ju je optuženi, za vrijeme ispovijedi pitao, da li je on član partije.

Kada mu je ona odgovorila da jeste, on joj je rekao, da mu savjetuje da se ostavi toga i da dodje u crkvu i da se ispovidi, jer će mu posle biti kasno. On lično čuo je više puta optuženog, gdje govori sa oltara, da ženske ne idu u preduzeća raditi, da nije za njih škola i omladinska organizacija, jer se tada vaspitaju u drugom duhu, postaju nemoralne, članovi nekih organizacija i kao takve ne mogu biti poštene, dobre domaćice i vjerne svome mužu. Preporučavao im je da dolaze u crkvu, jer je crkva centar kulture, radi čega je i crkveni hor oformio.

Svjedok Sedić Petar, izjavio je da je čuo optuženog sa oltara, kako se obraća onima koji dolaze u crkvu, ne da se mole, već da se izigravaju, da oni dobro znaju, da će crkva pobjediti. Bio je prisutan misi na gladnom groblju, kojom prilikom se optuženi obraćao onima koji su

neprijateljski raspoloženi prema vjeri i kada im je zaprijetio, da će se sa njima i fizički obračunati.

Svjedok Jakara Marko iskazao je da je koncem januara 1952 godine prisustvovao službi, koju je držao optuženi u selu Lugu. Tom prilikom optuženi je između ostalog rekao, da je grijeh od Adama i Eve prešao na nas, i da su svi oni griješni, koji se ne mole Bogu. Govorio je i o omladini koja je grješna i neposlušna, jer neće da dolazi u crkvu.

Svjedok Jakara Nedeljko iskazao je da je razgovarao sa optuženim. Optuženi je zastupao mišljenje da žensku djecu ne treba školovati, jer one tada postaju aktivni učesnici u društvenim organizacijama. Prisustvovao je i misi na novu 1951 godinu, koju je držao optuženi, i kojom prilikom se ovaj obraćao onima koji ne poštuju crkvu, i koje će on ipak na to privoliti.

31. XI. 1951 godine otišao je da se ispovidi kod optuženog. Za vrijeme ispovjedi optuženi ga je pitao da li je član partije. Kada je od njega saznao da je istupio iz partije, optuženi mu je rekao, da je pravilno postupio, da su komunisti nemoralni ljudi, i da treba nastojati da se što više komunista odstrani iz partije, da poslije ne bude kasno.

I ostali preslušani svjedoci Samardžija Jovo, Jolić Mirko i Popović Ivo, iskazali su da su razgovarali sa optuženim, te da im je ovaj tom prilikom govorio, kao se omladina najviše iskvari idući na igradnju raznih pruga i objekata, kako se žene koje rad u preduzećima odaju nemoralu, da se grijeh udati za praoslavca, da je katolička vjera najbolja na svijetu i slično.

Svjedoci Begić Mara, Tomić Ana, Begić Janja i Begić Mira, saslušane na glavnom pretresu izjavile su da su skoro redovno prisustvovalе službama u crkvi i da nikad nisu čule od optuženog da je ovaj govorio kako žene ne trebaju odlaziti u preduzeće na rad i omladina na radne akcije, već nasuprot da je to dozvoljavao i preporučavao. Kada se ima u vidu iskaz optuženog u tom pravcu, naime da je on doista imao nepravilan stav u tom pogledu, te da na kraju to nije njegovo mišljenje, već crkveni propisi, ukazuje se prava namjera pomenutih svjedoka.

Na osnovu svega izloženog, odbacivši odbranu optuženog, kao neosnovanu, a poklonivši vjeru iskazima svjedoka Jakara Zdravka, Sedić Petra, Jakara Marka, Jakara Nedeljka, Samardžija Jove, Jolić Mirka i Popović Ive, te iskazu Begić Ruže, datog u pripremnom postupku, koji po mišljenju ovoga suda nemaju naikakvog razloga ne os-

novano teretiti optuženog, i čiji su iskazi konačno jasni, nedvosmisleni i u skladu sa ostalim činjeničnim stanjem, sud se uvjerio u krivnju optuženog.

Optuženi Matošević Tomo, sa svojim postupcima, a koje je sud utvrdio, uvrstio se u red onih nenarodnih sveštenika, nepomirljivih neprijatelja postojećeg poretka u FNRJ i poslušnih sluga Vatikana, koji na sve moguće načine žele, kao na unutrašnjem, tako i na međunarodnom planu što više nanijeti štete FNRJ. I ne samo to. Putem ovakvih svojih istomišljenika, kao što je optuženi, Vatikan pokušava direktno da se mješa u unutrašnje stvari naše zemlje, Bratstvo i jedinstvo naših naroda, socijalističku izgradnju, kulturno uzdizanje i izjednačenje žene u pravima sa muškarcem, jedinstvo i kompaktnost komunističke partije, ti temelji naše nezavisnosti najviše smetaju sprovođenju njihovih planova pa su se radi toga na njih okomili. Zato optuženi zabranjuje udavanje djevojaka katolkinja za praoslavce, zato njemu smeta odlazak djevojaka u proizvodnju, komunisti su za njega nemoralni ljudi, sva ova izgradnja o kojoj se priča, to je u stvari manje, nego što jeste i slično. Za napomenuti je, da je optuženi koristio oltar u propagandističke svrhe. Dodajući još tome i činjenicu da je to sve radio u Staroj Rijeci, zaostalom i još dovoljno neprosvećenom kraju i koji je religioznost mještana iskoristio u svoje neprijateljske namjere, ukazuje se društvena opasnost optuženog pojačanom. Zato nije ni čudo što svjedoci kao što su Begić Janja, Mara i Mira, te Tomić Ana, pokušavaju zaštititi optuženog, jer ih je on toliko zaokupio i iskoristio njihovu pobožnost. Zato Tomić Ana, i ide optuženom i pita ga, da li joj se kćerka može zaposliti, kao da ona o tome ne može sama odlučiti.

Iskaze ostali svjedoka optuženi nije mogao odbiti nijednim svojim navodom. Interesantno je u kakve se on sve stvari upušta, samo da bi dobio jednog vjernika više. Tako prema njegovom vlastitom priznanju bilo mu je poznato da je Begić Luca obećala Jakara Nedelju poći za njega, ako ovaj dodje i ispovidi se. Kada se on doista ispovidio, ona ga je odbila. Imajući u vidu, da je optuženi znao za tu nagodbu, te da je Nedeljka ispovidio, kojom prilikom ga je i pitao, da li je član partije i da treba raditi da i ostali izadju iz partije, ukazuje se kako i na koji način optuženi "spašava" duše.

Cjeneći umišljaj optuženog, sud se uvjerio, a na osnovu utvrdjenih činjenica, da je optuženi sve to radio u namjeri da podrije vlast radnog

naroda, ekonomsku osnovicu socijalističke izgradnje i bratstvo i jedinstvo naših naroda, pa je u takvim njegovim radnjama našao sva bitna obilježja bića krivičnog djela neprijateljske propagande iz čl. 118. st. 1. KZ.

Prilikom odmjeravanja kazne sud je imao u vidu pojačanu društvenu opasnost ovakvih krivičnih djela, pa mu je radi toga izrekao kaznu strogog zatvora u trajanju od 7 godina, smatrajući da ista odgovara stepenu društvene opasnosti djela i počinioca. Kao olakšavajuće nije mu uzeo ništa.

Uračunavanje istražnog zatvora u izrečenu kaznu, te odluke o plaćanju troškova krivičnog postupka, sud je donjeo na osnovu postojećih zakonskih propisa.

Smrt fašizmu- Sloboda narodu !

Zapisničar:

(potpis)

/Trepic Aiša/

(pečat)

Predsjednik vijeća:

(potpis)

/Rajković Vahid/

Prilog 4 - Marko Šalić, «Ratne zabilješke iz Dragalovaca i Doboja 1992. god.»

Tekst nisam ispravljao, osim rijetkih očitih pogrešaka, a malo sam samo vizualno oblikovao radi lakšeg čitanja. Objavljen je prvi put u mojoj knjizi *Banjolučki martirologij, Svećenici Banjolučke biskupije - žrtve ratova dvadesetog stoljeća*, Banja Luka-Zagreb, 1999., str. 149-158.

«Sam o sebi:

Rođen sam 29. 05. 1934. u Trnu kod Banje Luke.

Četiri razreda osnovne škole završio sam u Trnu. Prva dva razreda sam završio za vrijeme rata, a druga dva poslije rata.

Šest razreda klasične gimnazije završio na Salati - Zagreb.

Sedmi i osmi razred gimnazije i teologiju završio sam u Djakovu.

Svećenik sam banjalučke biskupije.

Službe:

1962.-1963. u Banjoj Luci pri bisk. ordinarijatu Banja Luka.

1963.-1967. župnik u Dolini i slavonskom Mačkovcu.

1967.-1983. župnik u Liskovici.

1983.-1988. župnik u Mahovljanima.

1988.- župnik u Dragalovcima.

Danas, 29. 08. 1992. počinjem ovo pisanje u Opatiji. Ovdje sam na rehabilitaciji poslije preholjenog infarkta srčanog mišića i izdržanog zatvora i logora od 62 dana. Nominalno sam župnik Dragalovaca, a o Dragalovcima i o sebi bilježim ove tužne ratne zabilješke.

Prošlo je 26 dana otkako sam slobodan, a opet kada govorim ili pišem o nekim, događajima ne može to biti bez suza. Možda mi ne treba ni zamjeriti.

Do 31. 05. 1992. god. u Dragalovcima je bilo, posebno posljednjih mjeseci predratno stanje. Bila je prisutna nervoza i iščekivanje šta će biti s nama. Ruše se gradovi: Sarajevo, Mostar, Brod, Brčko, Modrica... Obruč se steže, a kod nas u Dragalovcima i Doboju osim napetosti relativno mirno. Prolaze kolone naoružanih vojnih vozila u pohod na Hrvatsku; kod nas je još bez incidenata.

Tri vodeće stranke u općinskoj vlasti Doboja dogovorile su se da se grad ne ruši. Predali su grad okupatoru, srpskoj vojsci. Od dogovora ništa. 03. 05. 1992. god. okupator provodi svoj pakleni scenarij. U gradu se prvo ruše sve džamije i pali kat. crkva. Zatvaraju se u logore prvo viđeniji Muslimani i Hrvati. Sve raspoložive prostorije po gradu pune se logorašima, nastaje provođenje neviđenog terora. U Doboju okupator provodi etničko čišćenje od svih ne srpskih naroda. Ruše se i pale kuće i poslovni prostori ne Srba. Sve što se može opljačkati, pljačka se. Sve se to počelo događati mnogo prije nego što su Dragalovci došli na red.

U Dragalovcima vlada apatija. Ljudi se vuku po selu kao da nikada i nisu ništa radili. Selo je Hrvatima nastanjeno osim četiri srpska domaćinstva. Svi se bojimo. Ne očekujemo ništa dobra. U zadnje dane smo u blokadi i postajemo svjesni da nam se dobro ne piše. Ja sam nisam voljan ni započeti čitati novu knjigu. O bilo kakvom ozbiljnom poslu nema ni govora. Moje oslabljeno srce ima dodatnih problema slušajući radio vijesti. TV vijesti su već ugasle. Ljudi panično koriste svaku mogućnost da ise le žene i djecu na sigurnije, ali to biva sve teže i teže. Posebno su tu mogućnost iskorištavali oni koji rade u Njemačkoj, Austriji, Sloveniji i Hrvatskoj.

Na Spasovo, 28. 05. 1992. g. pozvani su u krizni štab Stanara: Barukčić Ivo, gostioničar, župnik i predsjednik mjesne zajednice s još nekoliko uglednih ljudi u Stanare, srpsko selo, na dogovor. S nama dvojicom pošli su Bekavac Žarko kao predsjednik mj. zajednice te Barukčić Ico i Barukčić Vinko kao ugledni građani. Lijepo smo primljeni, ali razgovora je bilo malo. Sve se svodilo na njihove pretpostavke da smo selo naoružali. Onda je i razgovor bio pun pretpostavki i prijetnji. Uzalud je bilo naše uvjeravanje da selo nije naoružano. Vratili smo se vrlo potišteni i riješeni da učinimo sve kako bi selo prošlo teško iskušenje. Na povratku kaže Ico: - Vidim da će biti najbolje da kupim neki puškomitraljez i da ga predam. I ja isto mislim, ali šutim.

31. 05. 1992. nedjelja oko 16 sati.

U selo dolazi kamion s vrlo bučnim i naoružanim vojnicima, njih prati nekoliko manjih automobila. Odoše na željezničku stanicu. Sjedim u dvorištu i slušam vijesti. Nije prošlo ni pola sata, kod komšije Mandić Ive na cesti čeka žuti kombi, pred kućom dva naoružana vojnika - vidim odvođe komšiju. Prema meni i crkvi s nekoliko strana prilaze vojnici s puškama u rukama. Vidim šta je. Pitaju, jesi li ti parok? - Moraš s nama. Dozvoljavaju mi da se na brzinu spremim. Uzimam lijekove i pribor za pranje zuba. Ne pada

mi napamet da bi mi još nešto moglo trebati. U kombiju blijedi i nijemi već sjede: Barukčić Ivo, gostioničar, mladić iz Kulaša Čerina Stjepan i Mandić Ivo, komšija, ja im se pridružih. Šutimo. Čuvaju nas naoružani vojnici. Zaustavljamo se u selu Stanovi. U mjesnom omladinskom domu smjestiše nas u zamračenu prostoriju. Kako je tko od nas izlazio obaviti nuždu, vidio je da nas naoružani vojnici čuvaju. Prema nama postupak je dosta korektan. Odspavao sam noć uglavnom stojeći. Ujutro smo redom ispitivani uglavnom o oružju u selu i o mogućnosti da je ono sakriveno u mjesnom groblju. Rekli smo po kazivanju jedan drugome da smo nijekali takvu mogućnost. Ivo Barukčić i ja smo naglasili kako smo se zalagali kod ljudi da ne prave gluposti s oružjem. Oružje nam ionako ne bi pomoglo, jer je selo u jakom okruženju srpskog stanovništva. Ako to komanda dozvoli, oficir nam je obećao da će nas vratiti u Dragalovce. Od toga ne bi ništa.

Oko 12 sati smo se našli sva četvorica u dobojskom zatvoru. Opet ispitivanje, ovaj put kod civilnih inspektora. Opet čekanje pa tek oko 21.30 sati nađosmo se u zatvorskoj sobi br. 3. U sobi zatekosmo 11 momaka Muslimana iz Grapske. Njihov put je bio strašan, već su tri nedjelje boravili u toj sobi. Pri dolasku su bili teško premlaćivani i mučeni. Selo su im zapalili, a stanovnike raselili. Nejač i žene ne znaju gdje su završili, a muškarci su po dobojskim logorima. Oni su išli svaki dan na rad i donosili nam vijesti. Nažalost, nije ništa dobro bilo što su nam pripovijedali. Nas četvorica smo bili još uvijek bez batina.

Svima nam je bio zajednički strah od upada pijanih i drogiranih grupa koji su po sobama premlaćivali zatvorenike. Naši nam prijatelji i supatnici pripovijedaju da se to redovno događalo svakih osam dana. Vidjet ćemo šta će biti ubuduće. Od takvih upada neki su umirali, drugi osakaćivani, a treći sretniji bi zaliječivali zadobivene povrede.

Nakon nekoliko dana pred večer čujemo kako grupa ljudi u zatvorskom dvorištu viče: "Ovo je Srbija", pa onda "Srbija" i pjevaju četničke pjesme. Iza toga se i po hodniku čuju bolni krikovi i mukli udarci. Netko od naših se popeo na kat kreveta i prepoznaje u grupi Dragalovčane. Batinanje je nastavljeno po sobama. Mi u sobi svi u strahu čekamo na red. Srećom i ovaj put nismo imali posjet. Naši prijatelji su s terena poslali čuvarima kave, pa nas to spašava.

Ujutro prilikom umivanja vidimo u kutu zamotan krvavi pokrivač. Netko nije preživio batinanje. Svi žalimo nesretnika. Opet ispitivanje. Iz naše sobe samo mene ispituju. Ispituje vojna policija. Obećavaju da me neće maltre-

tirati: zbog zdravlja (preležani infarkt), zbog starosti (59. god.) i zbog službe. Dvojicu mojih župljana, a kasnije sam čuo da je bio i treći, maltretiraju u susjednoj prostoriji. Čujem udarce, bolne krikove i vapaje. Tišina. Dovode preda me Barukčić I(vicu), mog komšiju iz Dragalovaca, starog 18 god. U velikom strahu I(vica). govori, da sam zajedno s gostioničarom B. Ivom i B. Dragom održao sastanak u crkvi. Dogovorili smo nabavljanje oružja. Kasnije oružje podijelili i ostatak zakopali u mjesnom groblju. Lekcija je naučena uz pomoć batina. Ja šutim. Dovode Dragu, Drago premulačen jedva stoji na nogama i vrlo teško govori. Drago se ne boji, hrabro svjedoči, i govori istinu. I(vica) je slobodan zbog otkrivanja "istine", a Dragu nastavljaju udarati. Četiri puta su, ga doživljali svijesti, kako je sam kasnije rekao, da bi ga ponovno udarali. Kasnije sam se u logoru uvjerio kako je Drago prošao. Skoro mjesec dana se oporavljao. Imao je problema s ravnotežom, s bubrežima i sa želucem. Njega su tukli i željeznom šipkom po glavi. Ivica je morao pokazati mjesto u groblju gdje je oružje zakopano. Kako to nije postojalo, po pričanju kasnije pridošlih, ubijen je i zatrpan u praznu rupu. Na kraju ispitivanja, kada sam iznemogao, policajac mi je u pauzi rekao: "Pa ti nemaš ništa". On je toga dana pretresao moj stan. Nekako sam se u duši osjećao zbog toga smirenijim i jačim. Slijedećih nekoliko dana bilo je mirno. Osim povremenog premlaćivanja naših prijatelja prilikom dolaska s rada, nije se ništa dogodilo.

Slušali smo od naših "radnika" o onome što su radili. Uglavnom je to bilo čišćenje muslimanskih i hrvatskih kuća po Doboju i okolnim selima. Okupatoru je sve trebalo.. Zgražali smo se nad divljaštvom i pohlepom tih naših dojučerašnjih komšija. Je li to moguće da su ljudi takvi?

Nakon desetak dana provedenih u zatvoru opet mene samoga zovu na ispitivanje. To je treći put. Čekaju me inspektor, civil, meni već poznat, i dva mladića u uniformi vojne policije. Ni jedno pitanje o oružju u Dragalovcima. Ovaj put je sve usmjereno na mog komšiju Srbina iz rodnog mi sela Trn. Šta znam o Braninom novčanom, poslovanju. Udaraju me šakama i policijskom, palicom. Palica odskače od glave. Boli, ali ja se ne javljam. Zašto sada to i koju vezu ja imam s tim?

Kada sam bio slobodan (oslobođen), brat mi je ispričao da je tih dana molio našeg zajedničkog prijatelja. Branu da pomogne mojima da me pronađu. Brane se odazvao i prijateljski i ljudski, ali izložio je opasnosti i sebe i mene. Tko je to mogao očekivati? On kao Srbin nije se smio zauzimati za ne srbina.

16. 06.1992. g. za sve Dragalovčane u zatvoru i još ponekog zatvorenika iz Doboja kupanje i brijanje. Bilo je to u onim sumornim danima kao neki melem. Iza toga svi smo postrojeni u dvorištu. Čujem imena svih Dragalovčana koji su bili u zatvoru, čujem i imena ostalih Hrvata, a tek poneko muslimansko. Nikoga ne vidim, jer moram pognute glave gledati preda se. Još je bilo obavezno ruke držati na leđima, to je bio položaj zatvorenika izvan sobe i kod stajanja i kod kretanja. U meni se budi nada da bi se moglo nešto dogoditi - sloboda. Vidjet ćemo.

U gone nas u vozilo za prijevoz namještaja. Trpaju nas kao i namještaj, da nas što više stane. Stalo nas je oko 50, svi koji smo bili na dvorištu. Zraka ni svijetla nema - tko će izdržati? Srećom prijevoz je bio vrlo kratak. Nalazimo se pred garažom u vojničkom dvorištu. Ulazimo u garažu. Garaža je već puna nevoljnika. Ima mnogo Muslimana i pokoji Hrvat. Slušamo potresne priče. Četiri dana nisu ništa jeli. Neki su s otvorenim ranama i krvare. Nitko ih ne previju. Onima što krvare od nas nitko ne može pomoći, jer svi smo toliko prljava odijela da nema na nama čiste krpice. Prostorija nema prozora. Osjeća se manjak zraka i svjetla. Vode za pranje nema. Kažu, to je logor. Smještamo se po stelažama na kojima je bilo smješteno oružje općenarodne odbrane. Oružje je armija pokrala i sada je ova i još jedna ovakva prostorija logor. Prostorija ima cca 90 m², a nas je oko 250 ljudi. Sparina muči, srčani bolesnici jedva dišu. Ujutro sam pokušao ustati - ne ide, nema zraka. Dvojica mojih Dragalovčana su presjedili ispod jednog otvora. Daju mi to mjesto i ja sam udisao svjež zrak. Bilo mi je bolje. Riješio sam problem s disanjem, ali sam legao u debelu prašinu. Na našu sreću, tu gdje se živjelo od milosti i nemilosti ne znamo koga, nismo ostali dugo. Kroz tih 6 dana jeli smo samo tri puta.

21. 06. 1992. g. nova nada. Opet putujemo, ali ovaj put nismo ni umiveni. Vozilo je sada kamion s ceradom. Guraju nas i slažu da nas što više stane. Nisam prozvan, i meni je mjesto u kamionu. Oni koji su prozvani, otišli su prije nas. Većina ih je bila iz Doboja, pa smo zaključili da su pušteni kućama. Kratka vožnja i novo mjesto opet u Doboju. Ulazimo kao prva grupa u prostorije disco bara. Na prvi pogled ugodan, ali demoliran prostor. Ima vode i tri WC kabine. Mislimo, bit će ugodno. No raspoloženje nam je bilo za kratko. Dolazi ostatak iz naše garaže kao i oni iz druge garaže, tako da nas je za kratko vrijeme 350. Opet je prostor bez prozora, pa nema ni prirodnog svjetla ni zraka. Sada smo svi Dragalovčani opet na okupu: bilo nas je samo iz zatvora oko 29. Grupiramo se i tješimo jedan drugoga. Bivši

vlasnik bara Perčo riješio je pitanje zraka s velikim ventilatorom - to je još u funkciji. Nevolje nastaju kada nestane struje. Tada manjka zraka i vode, a onda postaje nenasno teško. Hrana je nešto bolja. I ovo je logor. Zatvor preuzima brigu za hranu, pa imamo svaki dan oko 1/4 vekne kruha i malo marmelade. To je jako malo, ali je sigurno.

U drugoj garaži, gdje nije bilo naših, ljudi su strašno maltretirani. Od takvog postupka nakon nekoliko dana umire među nama starac Čičak? Filipov iz Doboja. Molili smo vlasti logorske da se pruži starcu liječnička pomoć, ali to je bilo uzaludno. Mrtvog starca su kroz pola sata od smrti odvezli. Mrtvaca su uredno stavili u mrtvački lijes s uredno ispisanim križem. Kad sam izašao na slobodu, čuo sam da je pokojnika žena tražila danima po dobojskim nadležstvima. Valjda su mislili da nisu dužni o ovakvim slučajevima obavještavati rodbinu, ionako smo svi mrtvi. Poslije ovog slučaja malo su omekšali. Jednog jutra nepoznati milicioner pita, kome treba liječnička pomoć. Javljam se.

Ukupno se javilo za liječnički pregled 40 logoraša. 30. 06. 1992. svi se ukrcavamo u dva autobusa i vozimo se pred zatvor. Opet kupanje i brijanje. Smještaju nas po 20 u dvije prazne sobe. Opet ćemo imati tople obroke i zatvorski red - vraća nam se raspoloženje. Nekolicina nas je sutradan bila na pregledu kod vrlo ljubazne doktorice. Pomoć je slaba, jer nema lijekova. - Moram usput reći neku riječ i o čuvarima u zatvoru. Čuvari Srbi su uglavnom dobri. Među njima se ističu samo dvojica po krvoločnosti. Oni nam uglavnom uvijek prirede neko batinanje, bilo da sami to rade ili da otvore vrata razuzdanim "posjetiocima". No onih dobrih je daleko više pa se nekako prolazi. Sada je i u zatvoru hrana vrlo loša - nestalo je opljačkanih namirnica iz dobojskih trgovina. Sada su samo dva obroka. Cesto nema el. struje pa smo opet na kruhu i marmeladi. Petnaestak dana je mirno. Zdraviji iz sobe idu na rad pa dobijemo i po koju vijest. U tih petnaest dana pred kraj perioda sam osjetio da bi Andrija M. iz Doboja mogao biti slobodan. Zamolim Andriju, ako se dogodi da bude slobodan, da ode dobojskom župniku i da ispriča o meni, te da ga zamoli da mi pošalje veša za presvlačenje. Upalilo je, dobio sam dragocjeni veš, a župnik i moj prijatelj Jozo K.(udić) saznao je gdje se nalazim.

12. 07. 1992., nedjelja, po starom kalendaru sv. Petar i Pavao. Navečer dolaze grupe novih u zatvor. Svi bivaju maltretirani. Na ulazu u zatvor čuju se jauci i udarci. Mi u sobi strepimo šta će biti s nama. Novi odlaze u sobe. Dolaze i u našu sobu ljudi krvavi i uplašeni. Pričaju da su uglavnom poh-

vatani u stanovima. Ne znamo o čemu se radi. Tri, četiri dana kasnije opet nekoliko novih ulazi u sobu. Sada nas je ukupno 38, a soba je za 12 ljudi. Jedva prepoznajem među došljacima Kalem P. iz Dragalovaca. Čovjek je sav modar i natekao od udaraca. Od njih čujemo priču uz 12. 07. Četnici su slavili i zaboravili na ratne zadatke. Branitelji su to iskoristili i nanijeli velike gubitke četnicima. Uslijedila je odmazda. Iz Perčinog bara su izveli 50 momaka u 'živi štit'. Vratilo se 23 u logor. Nekoliko momaka je pobjeglo na stranu branitelja. To je bio razlog za teško maltretiranje čitavog logora. Opet je bio žestoko izudaran Barukčić D., a dva puta je bio na mrtvo premlaćen Barukčić I. gostioničar. Kalem P. tada nije znao da je njegov brat Anto stradao u živom štitu. Njemu su rekli da je poginuo Čolić J. Sada znam da je Jozo Čolić živ. Žao mi je Ante, tihog i dobrog mladog čovjeka. Eto zbog čega su bili Muslimani i Hrvati privođeni iz stanova i onako "obrađivani". Zbog toga smo i mi svi zatvorenici tih dana bili jezivo premlaćivani. U našoj sobi ja sam najviše dobio. Ne znam zašto, ali opet je moja glava bila na meti. Dobio sam opet udarce po glavi do neizdržljivosti. No ovaj put je bila i čizma u akciji, pa je rezultat bio i kraći gubitak svijesti. Izdržao sam opet bez glasa.

U zadnjoj grupi u našu sobu je došao i sinovac Andrije M. Zvonko. I njega su pokupili kod kuće kada je stric već bio na slobodi. Rekao mi je i čvrsto se nadao, da će ga njegova žena osloboditi. Obećao mi je, kad bude slobodan da će otići u Zagreb i nekom na Kaptolu ispričati naše zatvorske jade. Zvonko je ubrzo oslobođen i zajedno sa stricom Andrijom otišao u Zagreb. Održali su obećanje i od tada su znali i biskup i moji kod kuće gdje sam. Njima je laknulo, a meni je uskoro došla sloboda.

5-6 dana prije oslobađanja pozvao me do tada nepoznati isljednik. Ništa me nije ispitivao - razgovarali smo. Obećao mi je da više ne će biti maltretiranja, da ću uskoro kući ili u bolje uvjete zatvorskog života. Na moju sreću ispunilo se obećanje o slobodi.

31. 07. 1992. pušten sam iz zatvora iza 19 sati. Kretanje po Doboju bilo je dozvoljeno od 8 do 11 sati, zato sam prenoćio kod zatvorskog prijatelja Kemala T. Ujutro sam pošao u Dragalovce. Nisam mogao zamisliti koliko se toga promijenilo za 62 dana. Nisam mogao s novcem koji sam ponio u zatvor kupiti autobusnu kartu do Dragalovaca. Morao sam potražiti svog kolegu Kudić Jozu, dobojskog župnika. I on mi je ponovio ono što mi je rekao zatvorski čuvar. 'Ti ne možeš ići u Dragalovce.' Ostao sam kod kolege koji je već i mene uvrstio u konvoj za izlazak iz Doboja u Hrvatsku. Čekali smo nas dvojica, četiri časne sestre i nepokretna starica.

Poslije toliko nevolja i straha dočekali smo jedan vedar dan. 3. 08. 1992. posjetio nas je banjalučki biskup Dr. Franjo Komarica s dvojicom vojnih policajaca Srba. Dogovorili smo se da će oni doći ponovo s još jednim Caritas-ovim autom.

5. 08. došli su kako su obećali i sve nas iz župe Doboj paveli u Banju Luku. Našli smo se u Banjoj Luci okruženi lijepom pažnjom i ljubavlju i biskupa i časnih sestara i kolega koji su se zatekli u Ordinarijatu. Kroz 15 dana smo se lijepo oporavili. Nije to bila potpuna sloboda, ali nije se to moglo uspoređivati s onim što smo imali u Doboju.

18. 08. 1992. svi skupa koji smo došli iz Doboja krenuli smo s Caritas-ovim konvojem put Zagreba. Stigli smo u samu noć u Zagreb nakon dugočasnog putovanja. Bili smo konačno na slobodi.

Dok ovo pišem, Dragalovčani su još uvijek u logorima. Ukupno nas je, koliko mi je poznato, bilo 40-tak muškaraca. Oni koji su ostali u župi žive u strahu i neimaštini. Sablasno je izgledalo crkveno dvorište u kojem (nekoć) nije mogla trava narasti od dječje igre. Sada je obraslo kao da je džungla. U demoliranu crkvu nitko ne ulazi. Isto je to i s crkvenom kućom. Kao da tu nema živih ljudi. Sada čujem da je onima, koji su u selu, jedina briga kako se izvući iz Dragalovaca, koje su svi toliko voljeli. Tu je ljubav uništila mržnja neprijatelja.

Moram priznati da se banjalučki vladika gosp. Jefrem preko svoja dva paroka zauzimao za moje oslobođenje. Tražili su me moji prijatelji Krstan Dubravac, parok iz Razboja i Radomir Maletić, parok iz Štrbaca. Obojica su mi prijatelji i draga mi je ta briga, makar nisu uspjeli ni pronaći mjesto gdje sam bio zatočen. Spremno su se odazvali mome bratu i sestri i zato im od srca hvala.

Kroz ovo sjećanje miješao sam dva pojma: zatvor i logor. Moram reći da je to sve bio logor, samo u zgradi zatvora ta kazna je bila lakša nego u garaži ili disco baru. Moji supatnici, njih oko 350, koliko nas se sretalo kroz dva mjeseca, ostali su većina iza mene. Kao i ja, većina se nije imala gdje vratiti. Nekima su kuće izgorjele, drugi su bili opljačkani, trećima je uništeno selo, a svi smo jednako sanjali o slobodi. Bože, urazumi ovaj ludi svijet!

*(Potpis) Šalić Marko, župnik
dragalovački"*

Prilog 5 - Jezične posebnosti Hrvata ovih krajeva

Ovo je znatno proširen i dorađen tekst koji je prvi put objavljen pod naslovom «Neke jezične značajke i posebnosti govora Hrvata banjolučkog Potkozarja» u godišnjaku Hrvatskog kulturnog društva Napredak iz Sarajeva *Hrvatski narodni godišnjak 2004.*, str. 139-156. - I ovdje izražavam svoju iskrenu zahvalnost svima koji su mi pomogli prikupiti ove posebnosti našeg kulturnog i jezičnog bogatstva, a posebno mons. Vladi Lukendi, župniku u Prnjavoru, rodom iz Barlovača, te svome rođaku i suseljanu Marinku Orlovcu iz Bukovice koji sada živi u Švedskoj.

Na području banjolučkog Potkozarja bila je do 1995. jaka oaza autohtonih Hrvata, u najvećem postotku katolika. Iako su se i na tom području, kao i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine tijekom povijesti događale stalne smjene stanovništva, za neke rodove se može ustanoviti život na tom području najmanje tri stoljeća unatrag, a neki su vjerojatno još iz predturskog vremena. Riječ je o sjevernom dijelu općine Banja Luka i tri sela općine Laktaši, odn. u crkvenom smislu o banjolučkom dekanatu, koji ima deset župa, od Banje Luke do Ivanjske i Šimića. Budući da je to moj zavičaj, imao sam prilike upoznati te govorne posebnosti i značajke još od najranijeg djetinjstva. Materijale sam prikupljao uglavnom u svom najužem zavičaju, po osobnom ili sjećanju drugih ljudi, a ovaj se govor više-manje sačuvao na cijelom navedenom području.

Nisam jezikoslovac, ali su me uvijek zanimale govorne posebnosti, koje su veliko kulturno bogatstvo. Te su se posebnosti s vremenom sve više gubile pod utjecajem govornih i pisanih medija, tako da se u novije vrijeme takav govor mogao čuti gotovo isključivo od starijih ljudi. Već odavna bilježim riječi kojih se sjetim ili ih čujem i tako je nastala ova mala zbirka. Budući da su Hrvati 1995. doživjeli posve-mašnji izgon iz svoga zavičaja, a brojnijeg povratka do danas nema, sada tamo žive samo ostatci ostataka nekadašnjeg žiteljstva. Da se to jezično bogatstvo, koje jezikoslovcima i povjesničarima kulture, ali i drugima zainteresiranima može biti od koristi, ne bi posve izgubilo, smatrao sam vrijednim pribilježiti ga i objaviti. Napominjem da je ov-

dje riječ o posve amaterskom radu, bez pretenzija na stručnost i cjelovitost; jednostavno to je skupljanje drage baštine i - u određenom smislu - hommage izgubljenom zavičaju.

Naveo sam neke govorne značajke, zatim poslovice i izreke, te na koncu rječnik arhaizama i govornih posebnosti, kojemu sam nadodao ostatke ikavice, pa i iskrivljenog izgovora koje sam zapazio. Nisam posebno bilježio turcizme kojih je bilo u velikom broju.

Neke govorne značajke

Ispuštanje glasa «i» u izgovoru: giban'ca, kaban'ca, kidan'ca, stopan'ca, Ivin,'ca, Matin,ca.

Izbjegavanje slova «v»: čoek, gožđe, gožđa (ošice), gardijan, goedo, kočka.

Pretvaranje «hv» u «f»: fala, Falj'n Is' (Hvaljen Isus), pofala, fatati, ufatiti (u starini se i Fojnica zvala Hvojnica).

Pretvaranje glasa «u» u «o»: tomačiti (tumačiti), dokumenti (dokumenti), Okočani (Okučani).

Pretvaranje «dj» i «gdj» u «đ»: đe, neđe, đed (ovo posljednje kao poštapalica ili blaga psovka: ječo ga đed; inače ikavski oblik: did).

Ostatci čakavštine: bunišće, išće, Ivašćan(in), kršćenje, onesviješćen, pišći, prisvišćiti, šćap, šćerati (i: učerati, doćerati, oćerati...), šćipiti, ušćap, ušćin't, ušćipak, zviždi

Pretvaranje ikavice u jekavicu: vjer, mjer, pjer, smjeriti, sjerak = vir, mir, pir, smiriti, sirak.

Pretvaranje prefiksa «pre» u ikavsko «pri»: prićerati, prigoniti, prisoliti, priletiti, priskočiti = pretjerati, pregoniti (u obje riječi u oba smisla: prevoziti, ali i: pretjerati u nečemu) presoliti, preletjeti (ali i: priskočiti u pomoć), preskočiti.

Pretvaranje glasa «f» u «p»: Pilip, pratar.

Ispuštanje glasa «h»: kru', mu'a, 'iljada...(mislim da je odatle i zanimljiv genitiv množine kod riječi ruka i noga: ruku'a, nogu'a /nekoć: rukuh, noguh; pretpostavljam da je ispuštanje toga «h» i zaokruživanje riječi onim «a» kao uzdahom/ ili njegovo pretvaranje u v: gluv, suv, duvan, buva.

Osobna imena. Muška su imena gotovo redovito završavala na o: Ivo, Juro, Joso (ali i Joskan), Anto (ali i Antun, pa i Tunjo), Niko (i Nikola), Frano (Prano), Stipo (i Stijo), Šimo (i Šimun), Mato, Pero

(Pejo, Petar), Jako (Jakov), Ilko (od Ilija, ali i Ilkan). Ženska su pak imena završavala na e a ne na a: Ane, Mare, Jele, Mande, Cele (Cecilija). No, bilo je i iznimaka: Janja, Anđa, Ruža (i Ruška, pa i Rujka). To su bila najčešća imena. Bilo je dakako i drugih imena: u starijim crkvenim maticama obično se pisalo latinski, npr. Michael, a u narodu je bilo više verzija toga imena: Mijat, Mi'ovil, Mile, Mišo.

Oslovljavanje žene po imenu muža, a ne po vlastitom imenu bilo je veoma rašireno: Ivin'ca, Perin'ca, Jurin'ca, Stipin'ca, Franin'ca, Marjanov'ca, Antin'ca.

Zamjena rodova: krastav'ca (krastavac), džaka (džak) - ženski rod!; ali: os (osa) potkošulj, (potkošulja) čorap (čarapa) - muški rod.

Komparacija glagola: najvoliti («ja bi najvolio biti zdrav čo'ek» = ja bih najviše volio biti zdrav čovjek).

Kruh se «kuva», a kava «peče». Prvo dolazi od: ukuvati, umijesiti, a drugo od običaja da se kava najprije suha malo u ibriku poprži, pa tek onda zalije vrućom vodom.

Korištenje turcizama i drugih istočnjačkih izraza koji su nam došli s Turcima bilo je osobito često: ambar, avlija, astal, aščija, beričet, duvar, ikindija, vakat, zuvar, itd.

Neke razlike u odnosu na današnji standardni hrvatski jezik!

Podati, najčešće kao imperativ: podaj! znači uvijek: daj drugome, prema tome ne bi se reklo kako je prevedeno u nekim novijim liturgijskim molitvama: Podaj nam, dobri Bože, nego: daj nam (ili: mi) Bože. Ali bi se reklo: Podaj, Bože, mojoj majci dobro zdravlje.

Podojiti znači isključivo dojiti dijete ili mladunče: majka doji dijete, krava doji tele, ovca doji janje. Kod nas se nikada nije reklo kako se danas često čuje: idem podojiti kravu (u smislu: pomusti), nego isključivo: idem pomusti kravu (ovcu, kozu).

Poslovice i (duhovite) izreke

Ako je sila mrt (=mrijet), nije kopat.

Bolje da te guja ujede, nego da te ožujsko sunce grije (opasnost prehlade).

Bolje je vidjet vuka među ovcama nego leptira u veljači (vratit će se zima).

Bolje je vjerovati nego ići pa gledati; također: Ako ne vjeruješ, ti otiđi pa vidi.

Bolje mir nego babin pir (kad je trebalo smiriti nemirnu djecu, tj. bit će batina).

Crveno veče - mokro jutro.

Čabar leti, lonce tare. (kaže se kad se nešto nespretno sruši).

Dat će Bog i čeli kapu. (=Okrenut će se sudbina.)

Do'će cica na kolica. (= sve će se jednom vratiti).

Doćerati u suru. (= dotjerati u red)

Ima ih k'o u Bradaša (prezime Golub) mačaka; sve pokrepale samo 13 ostalo. (=ima ih puno)

Izdig'o plakati (udario u plač).

Izripio se k'o cerova kora. (kaže se za kruh, obično kukuruzni, kad bi ispucao pekući se).

Jug - nije dug.

Kad šuma lista, onda krava lipsa. (ugine jer ponestane hrane, a nema još nove trave).

Kam' se tebe? (Gdje si ti? Zašto nisi došao?)

'Ko me spominje, pao s kobile, ako j' rod, ne do Bog! /a neki bi dodavali: ako nije, daj što prije!/- (govori se kad se nekom počne štucati, jer se vjeruje da dotičnoga netko spominje).

Koga nema ni paja mu nema. (Koga nema kad se nešto dijeli, ne će dobiti svoga dijela.)

Koga su zmije klale, taj se i gušćerova (guštera) boji.

Kol'ko ikad more. (=koliko god može).

Kršten pa pušten. (Kaže se za nekoga bez dobrog odgoja)

Letiti prid rudu (trčati pred rudo, prenageliti se).

Lunja ko gluvo pašće (hoda bez ikakvog cilja).

Ljeti ponesi kaput a zimi ak 'o'š ak ne'š. (=ako hoćeš, ako nećeš; kad je hladno, ne treba na to podsjećati).

Milošća je i caru draga.

Miran k'o crveni mrav (ironično za nemirno dijete).

Na dušu mu! (Na njegovu dušu! - rekne se kad netko ne prizna krivnju, a kriv je.)

Na vr' vr'a - na dnu dnua (totalni kontrast: Na vrh vrha - na dnu dna).

Ne da se siromaku sitno samljet'. (=Siromahu ništa ne ide za rukom.)

Nemam kad' (=Nemam vremena: «Gospe, obišla b' te, al' nemam kad», reče jedna Bukovčanka prolazeći kraj Gospina kipa na Vidovića brdu.)

Ne može se Bogu primolit' ni kupusu pritorit'. (=u tome se ne može pretjerati).

Ne možeš natjerati konja da poljubi vola. (rekne se kad netko nešto nikako ne želi učiniti).

Nesreća se ne peri za godinu već za isti čas. (zlo se brzo dogodi).

Nezvanu gostu mjesto za vratima!

Nije mi ni do svete soli. (Nije mi ni do čega.)

Nije stala koza na drob! (Nisi toliko gladan da se ne bi mogao malo strpjeti.)

Noćas će zec tražiti majku. (kaže se kad je vrlo hladna zimska noć).

Oči strašljive, ruke grabljive. (Čovjek se uplaši kad vidi puno posla, ali su ruke marljive pa će to svladati.)

Oko svetog Grgura traže 'tiče gnjezdura. (oko 14. ožujka gnijezde se ptice).

Oko svetog Josipa zima se osipa, sitna se sermija prosipa, (oko 19. ožujka janje se ovce).

Okolo kere pa na mala vrata. (obilaznim putom, zaobilazno, pa na isto).

Priča k'o nezaprt mlin. («melje» bez prestanka, brblja, dosađuje).

Pričekaj do Dova dok procvjeta zova. (zova je cvjetala oko blagdana Duhova, krajem svibnja ili početkom lipnja).

Pusti macu na stolicu, ona ode i na policu. (Ne popuštaj djeci, jer postanu obijesna!)

Rugala se sova sinici (sjenici) da ima veliku glavu. (kad se gori ruga boljemu od sebe).

Sjela ruga pokraj puta, svakom se naruga, a njoj svak.

Skokni, tokni, pa lokni! (rekne se kad razmaženo dijete traži da mu stariji doda npr. vode).

Starom vuku može dati ruku. (kaže se za nekoga tko nije više u mogućnosti birati - neki duhovito dodaju: Starom vuku može dati ruku i mlado janje!)

Svaka lija dolija.

Svaki ludi po sebi sudi.

Sveta Kata, snijeg na vrata!

Sveti Matija led razbija, ako ga nema, on ga sprema. (Sv. Matija je nekoć bio 24. veljače.)

Šapat ukr'o oroza! (Nije pristojno sašaptavati se u društvu!)

Šta rade djeca? Šta vide od oca. (Inačica one: Iver ne pada daleko od klade.)

Što Medardo sveti daje, četrdeset dana traje. (blagdan 8. lipnja).

Teško je žabu u vodu natjerati. (ironično).

(T)ko se hvali, sam se kvari.

(T)ko večera rakiju, doručkuje vodu. (od alkohola se žedni)!

To je izišlo iz sviju knjiga! (Kaže se kad djeca pretjeraju u nestašluku.)

Udario bak na osječak. (kad nitko ne popušta, slično kao: udario junak na junaka).

U godini kad nestane petka. (= nikada).

Upro k'o june u obalu.

U svakom gradu po jednu kuću gradi! (=Svuda imaj prijatelja!)

Uteče prase! (rekne se kad je jako hladno, a netko ostavi otvorena vrata).

Vidjeti pošto je gra' u Kozarcu. (= nadrljati, nagraisati).

Vid'la žaba đe se konji kuju, pa i ona digla nogu.

Vodokršće - pašće dršće! (Oko Bogojavljenja, tj. Vodokršća najveća je studen.)

Vrijedan k'o donji žrvanj, (ironično, = lijen, jer donji žrvanj stoji, a gornji se okreće i melje).

Za vratove! (pograbiti se, posvaditi se, potući se: «Oni odma' za vratove!»)

Zla se bojat', dobro neće dod'jat'.

Zna on svome svecu post. (snalažljiv je).

Zna telce, đe vrelce. (usp.: Skokni, tokni, pa lokni.)

Praznovjerice

Ako blizu kuće zapjeva lunja (sova), netko će umrijeti u kući.

Ako kokoš «zapjeva», bit će nesreće.

Ako sanjaš mutnu vodu, bit ćeš bolestan.

Ako sanjaš bistru vodu, bit će suza, plakat ćeš.

Ako se mačka umiva od «ustoke», bit će hladno.

Ako svraka kreči oko kuće, doći će gosti.

Ne valja zvižducati u suton, jer to znači dozivati vraga.

Ne valja se okretati u čavrndiju, niti se prekobacivati; možeš struniti želudac.

Treba izbjegavati vijar, mogu se čovjeku iskriviti usta. (vijar=vihor koji diže prašinu i okreće je u krug je vražje djelo).

Rječnik

ambrela	- kišobran
arlav	- nemiran
arman	- gumno, mjesto gdje se vrše žito
antraga	- beskorisne stvari, smeće (zna se reći i za lijena čovjeka)
astal	- stol
aš'kovanje	- udvaranje momka djevojci, «hodanje»
aturiti	- atoriti, zamjeriti
babine huke	- promjenjivo vrijeme s čestim kratkim mećavama (na kraju zime)
baciti se na koga	- sličiti nekome, uvrgnuti se na nekoga («bacio se na ćaću»)
badalj	- oštra dlaka u obrvi ili kosi koja strši ili je posebno izrasla
Badnjica	- Badnji dan (a badnjak je drvo koje se prislanja uz kuću na Badnjicu ujutro)
baga	-insekt
baga sv. Ive	- svjetlac (insekt koji svjetluca kad leti)

bajlag	- umetak u poderanu gumu od bicikla
bak	- bik
banka	- deset dinara, desetača
baš'ca	- najljuća rakija (kad tek procuri iz kazana)
berićet	- blagoslov
beskaran	- smiren, bezbrižan
bespara	- krpa za pranje suđa
beš'ka	- zipka
beter	- neradnik, lijenčina
bijelj	- pokrivač od vune, biljac
brema	- drvena posuda za vodu od duga, veća
brljak	- vrsta ptice (možda čvorak)
brod	- gaz, plicak, gdje se može pregaziti rijeka ili potok
budalačina	- budaletina, augmentativ od budala, zvekan
budinka	- vrsta slatke bundeve (jede se pečena)
bugija	- prašina
bugijati	- dizati prašinu
bujada	- paprat
bukati (se)	- (za bika) rikati, kopati nogom i rogovima i spremati se na borbu
bunišće	- smeće
buniščara	- smetljara
bunjgur	- krupno samljeveno žito (jede se kuhano)
burgijati	- vrtiti; u prenes. značenju: htjeti nešto postići na svaki način
burlati	- probirati hranu, nedopušteno miješati po jelu koje baš ne voliš
bušina	- (za ovcu), napasla se ko bušina
cica	- maca (od milja)
cjelac	- visok, nerazgrnut novi snijeg, kuda još nitko nije prošao
conjav	- poderan
conje	- poderana odjeća
cuburati	- curiti, teći niz oluk (voda, kiša)
cuk	- suha tikvica s dugim repom (za vađenje rakije iz bureta)
cuko	- pas
cunjati (i njucati)	- tražiti, premetati bez reda

curik!	- natrag! (zapovijed konju)
čakija	- džepni nožić
čakmak	- kresivo za paljenje vatre s kremenom i trudom (tj. suhom gljivom)
čanak	- šerpa
čijati	- (za perje), sitniti, čistiti od rožnatog dijela
čiviluk	- vješalica pričvršćena na zid s drvenim klinovima za vješanje odjeće
čivit	- plavetnilo (neba)
čoban	- pastir
čot	- brežuljak, greben između dva jarka
čudo	- puno
čuti se	- zaudarati, neugodno mirisati, smrdjeti
čvrka	- dvodinarka
čvrkati se	- kockati se za sitan novac bacanjem kovanica u zrak
čvrljak	- čvarak
ćaknut	- umro ograničen, zvrkast
ćerati se	- pariti se (za životinje)
ćeresta	- nevrijedne stvari, krpe, inventar
ćuja	- glineni vrč za vodu
ćurak	- u smislu nestrpljivosti: koji ti je ćurak? = koji ti je vrag, što ti je?
ćurkali	- zafrkantski
ćurkanja	- zafrkancija, zeza, podbadanje
ćurlik	- frula
ćuskija	- željezna poluga (za vađenje kamena, udaranje stožine u zemlju, itd.)
ćusto	- brzo, spretno
dabil	- reduplikacija izreke u ljutini uz kletvu («dabogda vrat slomio, dabil /slomio/»)
dalaj	- a kamoli (Nije to bratu učinio, dalaj će tebi!)
dalo se na zlo	- pošlo po zlu (zatrovala se neka rana)
da ne bude	- zašto je to radio; pravo mu budi (nakon što je netko pao: Da se ne bude penjao = zašto se penjao?)
deder!	- zapovijed: učini to, hajde! (čuje se i: oder = hodider, do- đider!)
dosele	- do sada
dreš-mašina	- vršalica

drvenjak	- mjesto u dvorištu gdje se sijeku ili cijepaju drva
ducati	- udarati glavom o vime ovce ili krave (janje ili tele)
duma	-zabat kuće
dunjak	- grlo boce
duvar	- zid
dvizac	- ovan od dvije godine
đakad	- ponekad
đido	- slastičar
đikali	- kicoški, šareno nakićen
đindure	- sitne ukrasne kuglice za ogrlicu
džaka	- vreća
eđba	- tržnica, trgovina polovnom robom
fajtina	- vlaga (osobito u kući)
farkije	- korisnije, bolje (rabi se samo u komparativu)
fertun	- pregača
fr'ati	- letjeti (za pticu)
frljaciti	- nespretno baciti (također: zafrljaciti)
frtalj	- četvrt (npr. kilograma)
fruštik	- doručak
furak	- oboreno deblo, neobrađeni građevinski materijal
ganjak	- veranda
giban'ca	- slatka pita s orasima, jede se specijalno na Badnjicu uvečer
giga	- kokica, vrsta kukuruza («purati gige» = peći kokice)
gija	- zapovijed konju da krene
globin	- krema za cipele
golotrb	- razgolićen, napola gol (gola trbuha)
gorčin	- jagorčevina (cvijet)
grabunjati	- strugati, grebati
grebeni	- zubasta naprava za češljanje vune ili konoplje
grličanje	- blagoslov grla sa svijećama (na blagdan Sv. Blaža)
grušaline	- prvo gusto mlijeko krave koja se tek otelila
gubica, labrnja	- usna (grubo)
guda	- gica, prase, krme
gudilati	- strugati, ribati jednim predmetom uz drugi, rezati tu- pom testerom
gujav'ca	- glista
gurlikati	- skičati tražeći hranu (za svinju)

guvno	- (vidi: arman!)
gužva	- pleteni kolut od šibe; natakne se na vratnice i ogradu za zatvaranje
ikad(a)	- koliko god, najviše («leti kol'ko ikad moreš!» = trči koliko god možeš!; «zin'o kol'ko ikad more» = dere se koliko god može, na sav glas)
inaditi se	- prkositi, svađati se
iskati	- tražiti, moliti
ispraviti	- (u smislu) ugoditi («ne možeš svakom ispraviti»)
izraknuti	- duboko iskašljati
izripiti se	- ispucati (za kruh: «izripio se ko cerova kora»)
jakako	- da, svakako
japija	- drvena građa
jašta	- jest, dakako
jaukati	- mljeti uprazno (mlinski kamen «jauče» kad samelje i radi uprazno)
jazija	- pismo, prednja strana kovanog novca; vidi: tura
jer? (dugo e)	- zašto?
kabuliti	- žrtvovati, dati, «pregoriti»
kadanj	- drveni sud za brašno od izdubljena debla
kakotati	- glasati se (kokoš)
kanat	- dio ograde, ljesa (na talijanskom kanat je ograda, ograđeni prostor)
kantati	- pjevati svete tj. crkvene pjesme, npr. u korizmi
kanjara	- pas lotalica
kananje	- društvena igra skrivanja prstena, negdje to zovu: prsten
kapela	- župni stan (naglasak na prvom slogu)
karan	- tužan
karlijati	- stalno hodati tamo-amo
kecmanovka	- kokoš sivkastošarene boje
ketiti	- zuriti, nepristojno viriti (pas «keti» hoće li dobiti kakav zalogaj)
keva	- uho
kezme	- veće (muško) prase
kidati	- čistiti štalu
kidan'ca	- prozorčić na štali za izbacivanje gnojiva («kidanje»)
kitina	- mokrim snijegom okićene grane drveća

kitnjača	- vrsta osobito slatke i krupnije šumske jagode
kladić	- odrezak daske, otpad
klepalo	- obješena daska u koju se udaralo drvenim maljem i zvalo na skupove
klompe	- drvene cipele
ključ	- drvena kuka za izvlačenje sijena iz stoga
ko đoja	- kao biva, kao da bi
kolicati se	- kotrljati se (također: otkolicati se)
kolija	- prolazak više kola (zaprežnih) svaki čas
košana	- koš, spremnik za kukurzu u klipu
kotač	- bicikl
kotar	- mjesto gdje su sadjeveni stogovi slame, sijena ili kukuruzovine za stoku
kotluša	- vrsta posude, kantica
kova	- kanta
kovrtanj	- vrsta okruglog kolača s rupom u sredini
krava	- (s dugim prvim a) žensko tele (za razliku od muškog koji je vole) s dugim o
krebandža	- bezvoljan, trom, lijen čovjek ili životinja, npr. pas
krizban	- božićno drvce, jelka
krsmet	- svinjokolj
krtiti	- runiti (kukuruz)
kucanja	- pseći «svatovi»
kuća	- kuhinja (za razliku od sobe)
kuglof	- vrsta okruglog kolača s rupom u sredini
kulaba	- pas
kuveljati se	- kovitlati se (tamni oblaci se kuveljaju)
lajati	- psovati (ne laj! = ne psuj!)
lazati	- gmizati (zmija lazi)
legenj	- lavor
letiti	- trčati
lilati (se)	- ljuljati (se), (dijete se lila u bešici)
lile	- ivanjska vatra, krijes (lile se pale uoči Sv. Ive, tj. 23. lipnja navečer, a djeca trče naokolo noseći «lile», tj. u rascijepljeni štap usađene suhe trijeske da bolje gore, i pri tom izvikuju: «Pali lile uoči svetog Ive!»)
lug	- pepeo

lunja	- sova
lužara	- limeni «pretinac» u koji pada lug iz štednjaka
ljelje	- lješnjaci
ljesa	- dio ograde od 20-tak letvica (taraba) prikovanih na živoku (kad je pokretna služi kao ulazna vrata, kapija)
ljubičanje	- umivanje djece i mladih na Cvjetnicu u vodi u koju se stavljaju latice ljubičica
makija	- sprava, nož za struganje drveta
maršnuti	- grubo otjerati psa; u pren. smislu: i čovjeka
masa	- šalica, čaša s drškom, «ćasa»
mazgov	- glupan, ćaknut čovjek (slično i: zvizgov)
melo	- napoj za svinje
mesti	- (dugo e) miješati mlijeko u stapu da se dobije maslac
mikati (dugo i)	- «miči»; krava kad potihlo riče jer je gladna ili žedna ili kad ima malo tele, inače muče ili riče vrlo glasno
milošća	- dar, poklon
misari	- sudionici sv. mise, čeljad koja je bila na misi («idu misari»)
misirača	- bundeva
Miso sveto!	- U ime Isusovo sveto! (uzvik)
mitnjak	- izbirljivac u hrani
miže	- mezimac, najmlađe dijete u obitelji
mosur	- šuplja drvena cjevčica za namotavanje pređe
mrcina	- mršava životinja; pogrdno: neodgojen čovjek
mrkati se	- pariti se (za ovce)
mrljina	- životinjski leš u raspadanju
mrnđekati	- prigovarati, mrmljati
mrsan	- mastan
mrtvouz'ce	- u čvor (zavezati)
mućaline	- sirutka koja ostaje nakon pravljenja maslaca (v.: mesti)
mudar	- škrt
muljarga	- vrlo mutna voda (muljarge ne pije ni stoka)
mutiti	- mokriti krv u mokraći usljed bolesti (za životinju)
muzgav	- prljav, zamazan (dijete)
nabasati	- lutajući naići na nešto (ima i: izbasati: «izbas'o odnek-le»)
nabijati	- stupom lomiti suhu konoplju i odstranjivati pozder

naboj	- gnojna upala na tabanu
nacijelo	- nazdravo (zaboljeti)
naćve	- drvena posuda za mijesenje tijesta
nadoći	- kruh nadođe od kvasa ili germe
na dvoru	- napolju
nadžak-baba	- svadljiva, gruba, zajedljiva (osoba)
nagrlje	- nestaško, neobuzdano dijete
najneole	- na kraju, naposljetku
nakiljati	- rugati se, sprdati se, izazivati, ne ostavljati nekoga na miru
naklati	- izazvati
napucati	- nahuckati, poslati psa na nekoga
nasnatiti se	- navaditi se
natkuvjesiti (se)	- visiti tik nad nekim (teški kišni oblaci su se «natkuvjesili»)
nauditi	- naštetiti, naškoditi
navrti	- tvrdoglavo navaliti («Kud si navro ko june u obalu!»)
neblaka ti!	- poštapalica (za izbjegavanje zakletve: neba ti)
njicati se	- ritati se (također: tanjicati /se/)
obala	- nizbrdica («oturio kola niz obalu»)
obladati	- navaliti, svrsti, nasrtati tako da se ne može odoljeti («oblad'o ga san!»)
oblizniti se	- roditi, ojanjiti, oteliti... dvojke
obotaliti (se)	- obataliti (se), pokvariti (se)
obnevidjeti	- oslijepiti
obrv'ca	- izdignuta meda, obično naorana ili gornji dio - u neravnini prosječenog - puta; s obrv'ce se može skočiti dolje
očenaši	- krunica (plurale tantum!)
'oće se	- pravi se važan, kočoperi se
održati	- odvesti kravu pod bika
odsele	- od sada
ofinger	- vješalica
ofrlje	- odoka, nasumce
ogledati	- okusiti, uzeti barem malo (bolesnik nije ni ogled'o jela)
ojtra, ojtros	- jutros
okoperno	- živahno, držeći do sebe
okupiti	- (u smislu:) potjerati, najuriti («okupi der piliće iz bašče!»)

omač	- jelo od domaće tjestenine, rezanci; kuha se u vodi ili mlijeku
oroz	- pijetao
oskruška	- oskoruša, trpkí plod jede se u kasnu jesen kad se ugruši, inače davi u grlu («stala mu oskruška u grlu» = prisjelo mu nešto)
ost!	- lijevo! zapovijed volu (usp.: stu!)
ostruga	- trn, prizemni korov s dugim granama i bodljama
osuka	- voda iz đubrišta ili štale
otakečiti	- odvaliti, odvojiti
otkeriti	- ispucati loptu nogom ili piriz palom
otpočinuti	- zaći (sunce); ima i trajni glagol otpočivati
otučak	- klip od orunjenog kukuruza
pače	- hladetina
paj	- dio («Koga nema, ni paja mu nema»)
pajiti se	- tražiti svoj dio, tražiti udjela
pamravi	- nemirni živci
parijen'ca	- drveni stap za otkuhavanje rublja u vreloj vodi s lugom tj. pepelom
parosnik(-ica)	- vršnjak(-inja)
pataka	- najlošija rakija (koja posljednja iscuri iz kotla kod pečenja)
perušanje	- komušanje kukuruza
peruš'na	- komušina (kukuruzi se perušaju)
pekmez-beg	- plačko, preosjetljiv čovjek (također: kmezo)
pića	- stočna hrana (kratko «i»)
pinta	- drvena posuda za hvatanje rakije iz kazana, kablič
piriz i pala	- društvena pastirska igra; vidi: društvene igre!
pišća	- pištaljka (pišći i dijete kad jako prodorno plače)
pitati (kratko i)	- hraniti (dijete) stavljajući mu hranu u usta
plava vatra	- jaka vatra (plaha) od koje lako izgori kruh u pekari tj. rerni
plazati (se)	- (s)puzati niz nešto, npr. niz stog sijena
pobiti se	- potući se
počivitniti	- poplaviti (dio tijela, npr. od udarca)
počko	- spretno, zgodno
podbukati	- očešati se o stog sijena ili slame, a ponekad i prevrnuti ga rogovima (june podbukalo sijeno)

pogaziti	- pariti se (perad)
pogorometati	- poremetiti
poiskati	- tražiti uši ili gnjide u kosi
pokusati (dugo u)	- «fasovati», dobiti porciju batina (pokušat ćeš ti = prijetnja: platit ćeš ti!)
pole	- cvrčak (crn insekt, živi u zemlji i cvrči osobito ljeti uvečer)
polić	- pola dinara
pomesti se	- zbuniti se
ponjava	- pokrivač, tkana šarenica
poredovnik	- dionik reda npr. u mlinu za određeni dan
potaka	- tanje drvo isječeno za loženje
povodanj	- poplava
pozder	- tvrdi otpad pri čišćenju konoplje, odn. kudjelje
prcvoljak	- krpica, krpa
prdavac	- sitne bijele okrugle gljive koje rastu na pašnjacima; kad se osuše probuše se i iz njih izlazi smečkasti prah kad se na njih nagazi
pridjevati	- davati neke nadimke («pridjevati primenke», v. primenak)
priglavak	- pletena obuća, «terluci»
prigovoriti	- izmoliti («prigovoriti tri Očenaša»)
primenak	- nadimak (v. pridjevati)
pripast	- strah, šok, fras (dijete dobilo pripast)
pripeti	- pripinju se goveda na dužem konopcu ili lancu klinom udarenim u zemlju, tako da mogu pasti bez nadzora dokle seže konopac, a povremeno ih treba premještati
prisvišćiti	- oplesti nečim vitkim (prisvišćiti dijete grančicom po stražnjici)
priuza	- uže (tanje), kraći konopac
prikobaciti se	- praviti "salto", prevrnuti se u skoku
prljak	- odsječena (hrastova) grana s lišćem koja bi se uvezala s drugom stavila preko stoga sijena da ga vjetar ne raznosi
prolitati	- dobiti proljev
prosjecati se	- ukiseliti se, pokvariti se (za kuhano mlijeko)

prsten	- svadbeno slavlje kod mladenkine kuće, obično prije podne, prije odlaska na vjenčanje (za razliku od: pjer, tj. svadba nakon vjenčanja kod mladoženjine kuće)
prutati	- sjeći travu između redova kukuruza kopačicom s redom motika koji vuče zaprežna stoka, konj ili volovi
prvlje	- prije nekog vremena («neđe prvlje tuk'o sam ga» = nedavno sam ga sreo)
przniti	- prljati, rasipati, npr. triješće po kući dok se nešto radi
pržanj	- posudica za prženje kave
pržina	- vrsta zemljanog pijeska (ne riječnog)
pucati krv	- puštati krv npr. ovci rezom u uho i laganim udranjem prutićem kad se «okrvi»
pucpula	- vrsta dugmeta iz dva dijela; kopča se utiskanjem
pucvala	- ostaci krpe za čišćenje
pu'ati se	- praviti se važan
pusto	- nestašno, pretjerano živo, raspušteno («pusto dijete»)
rakoliti se	- glasati se (kokoš u znak dobra «raspoloženja»)
rarati	- dražiti (npr. psa)
rasperiti	- poremetiti, pobrkati, smesti («rasperio /ili otperio/ put zbog bolesti»)
ratjak	- radni dan (nasuprot: svetac = blagdan)
razleputiti se	- pasti i posve se zalijepiti (o nečemu mekom)
razor	- dio uzorane njive; dijeli se na razore
red	- dan i noć, 24 sata
rospija	- pokvarena žena
ručati	- (kratko «u») glasno plakati, derati se (isto i: kriviti se)
rukaljka	- truba od vrbove kore
rus	- smeđi insekt (živi u pukotinama šašavaca)
rušiti se	- nositi crninu za pokojnikom
sadjeti	- napraviti stog sijena ili slame
sakaza	- vrsta duguljaste bundeve
sakloniti	- sačuvati («Bože sakloni!» = Bože sačuvaj!)
salaukov'na	- nevrijeme, mećava
sepet	- košara
sermija	- stoka, domaće životinje
sipljiv	- kašljucav, oslabio (konj)
sjeći mlin	- nazubiti žrvanj u vodenici

skario se	- rastužio se
skemlija	- mala stolica, šamlica
slatkoran	- (naglasak na o) dobra teka, netko tko je pri apetitu
smužđiti	- ubrati odjednom, sljuštiti
snebesan	- nespretan
snebožiti se	- rastužiti se, izraz lica kad su nekom «potonule sve lađe»
sokne	- čarape
(s)periti	- nakaniti, isplanirati, spremati se
spjer'ne	- napoj, voda u kojoj se opralo suđe nakon jela
spustiti	- (za kravu) dati se pomusti
srča	- boca, flaša
stap	- duguljasta drvena posuda u kojoj se «mete» maslac
stavljati se (u nešto)	- miješati se u posao koji nekome ne pripada, «soliti pamet»
stežnja	- bolest (zaduha koja ne da disati)
sticati se	- navaliti na nešto (rad ili jelo)
stopan'ca	- domaćica, kuharica
stožina	- drveni stup zaoštren i zabijen u zemlju oko kojega se dije sijeno ili slama
strijeka	- (dugo «e», izgovara se kao «rijeka») mlaz sunčanog svjetla ili kiše
strnokos	- ostatci strni od žita (kosi se za prehranu stoke)
strnuti želudac	- pokvariti želudac (od napora ili prebacivanja, ne od jela)
strvni kru'	- pšenični ili raženi kruh (za razliku od kuruze)
stu!	- desno! (zapovijed volu)
stupa	- drvena nazubljena naprava za «nabijanje» konoplje (v. nabijati)
suruntija	- nevrijeme, mećava, oluja
šuštati	- umoriti se
sušiti	- veoma strogo postiti (i od vode)
suveziti se	- ortačiti se, dati svoga vola ili konja za rad s ortakom
svariti	- skuhati (ručak)
svjetlica	- munja
svoziti	- dovoziti kući pož(nj)eveno žito u snopovima; također sijeno ili druga ljetina se «svozi»
svraćanje	- običaj pozvati na ručak rodbinu i prijatelje uz neke crkvene svečanosti (kad bi npr. bila misa na groblju, na

svraćanje je pozivao onaj tko je imao kuću tu u blizini, a pozvani je onda uzvratio kad je ona bila bliže njegovoj kući)

šajtov	- novčanik
šamac	- kanal
šašavci	- drvene tavanske grede potkovane daskom
šekerlama	- bombon
šiš	- obijeljena motka ubodena u livadu u znak zabrane ispaše (u proljeće)
škamućati	- cvileći zavijati (pas)
šlajf	- (primitivna) kočnica na zaprežnim kolima
šmagati se	- imati tek na nešto, poželjeti nešto («šmaga mi se»)
šnala	- ukosnica
šogolj	- jelo od kuhanih šljiva; slatko
šprulja	- drvena motka kojom se tresu šljive
šos	- suknja
štokrla	- hoklica, stolac bez naslona
štrvoljiti	- grickati (miš)
štucne	- vrsta čarapa
šturlecati	- šepesati
šuma še	- skrenuo s uma, priglup
šuvaka	- lijeva («slabija») ruka
šuveljiv	- uvenuo, prazan
taraba	- drvena letvica za ogradu
tatikati	- njihvati nogama, mlatarati («Nemoj tatikati nogama!»)
teljig	- dio jarma, drvo savijeno u obliku slova «u» za uprezanje volova
tiganj	- jelo od svježeg mesa kod krsmeta
točak	- žlijeb na koji curi (toči) voda iz izvora
tolič	- malo prije
toriti	- gnojiti, đubriti («Nemere se Bogu primoliti ni kupusu pritoriti.»)
tornjak	- ograđen prostor za stoku, tor
trefiti	- pogoditi
trlica	- naprava za finije odstranjivanje pozdera iz konoplje ili lana
trud	- suha gljiva za paljenje vatre (v. čakmak!)

tuka	- pura (prenes.: glupa žena, glupača; isto i u muškom rodu)
tukati	- (su)sresti
tura	- glava, stražnja strana kovanog novca (vidi: jazija)
tuskav	- prljav
učke!	- povik kojim se rastjeruju goveda kad se pobodu
ućuperno	- spretno, okretno, dražesno
ućurak muka!	- uzvik nestrpljenja bez posebnog značenja
udariti	- naići (kiša, poplava...)
ugrk	- crv (larva) nekog insekta u govečetu (po leđima)
ujaloviti	- uškopiti, ustrojiti
ukastiti	- nakaniti (i oblici: nakastiti, skastiti)
ukolijenčiti	- vezati kravi prednju nogu uz rogove da ne može pobjeći
ukrepaniti se	- ulijeniti se (v. krepanđža)
umaja	- blagi osjećaj (npr. «umaja juga» = osjeća se jugo u zraku)
umeljati	- uprljati, umrljati
unezvijeriti se	- jako se prepasti, izobličiti se od straha
upaliti se	- imati nagon za parenjem (krmača)
upečiti se	- praviti se važan, držati se ukočeno
ured	- skoro, gotovo (izgovara se kao zapovijed «U red!»; «bolov'o je ured godinu dana»)
ureniti	- utjerati, ugoniti, stjerati ovce u tor
urljiv	- veoma nagao
ustaketi	- navući, npr. kapu
ustava	- brana, zapreka od daske pred badnjem da se nakupi voda u vodenici
ustoka	- sjever, bura (mačka se «umiva» od ustoke)
ušura	- ujam, kod mljevenja, vršidbe, itd.
užđogati se	- puntati se (stoka), ne htjeti
užeti	- uvijati, sleći ramenima
vabiti	- dozivati stoku (svaka vrsta stoke imala je svoj poziv)
var'ca	- kuhano zrnje zrelog kukuruza (jelo se uglavnom zimi)
var'ćak	- veća drvena mjera za žito oko 12-13 kg
vediti	- tjeskobno bdjeti nad nekim ili nečim
veljanje	- parenje mačaka (u veljači)
vista!	- lijevo! (zapovijed konju)
vlačiti	- čistiti kudjelju od pozdera

voditi	- imati nagon za parenjem (krava; usp. održati)
vod'jer	- drvena ili metalna posudica u obliku tobolca u kojoj su se nalazili voda, brus i krpica vezana na drvenom štapiću za kvašenje kose prije brušenja, koja se mogla zadjenuti za pas kosca
Vodokršće	- Bogojavljenje, Sveta tri kralja (blagdan 6. siječnja)
volta	- luk ispod zidane peći za drva
vot!	- desno! (zapovijed konju)
voz	- kola natovarena npr. sijenom ili žitom u snopovima, koliko se može odjednom povesti
vrčevit	- ljutit
vrijedan	- krupan, debeo («vrijedan čovjek» = krupan, a ne marljiv!)
zakoceniti se	- toliko se smijati da ostaneš bez daha; dijete se zna zakoceniti od plača
zali	- višak, pričuva (imati zali)
zaobadati se	- bježati u hladovinu nakon uboda obada (go'eče se zaobadalo)
zapošće	- dan kad počinje korizmeni post, Čista srijeda ili Pepelnica
zarijevati	- izazivati, provocirati
zaručiti	- (o posudi) napuniti, zauzeti (obratno: izručiti = isprazniti)
zašlajfati	- zakočiti, zavrnuti vijak da «šlajf» koči zaprežna kola
zepe	- ženske zatvorene papuče crne boje
zera	- malo, mrvica
zgrada	- drvena koliba za stanovanje (za razliku od kuće)
zijan	- šteta («pušćo go'eda u zijan» = pustio goveda u usjeve, pa prave štetu)
zuvar	- korist, koliko bilo, «daj što daš»
zvizgov	- neuračunljiv, sulud čovjek
zviznuti	- udariti naglo i jako (kratko «i»)
zvjerlati	- zvirlati, upadno razgledati okolo, okretati se
zvocati	- pjevati ojkajući; također: ići na živce stalnim prigo- varanjem
žac	- žalac u ose, pčele (prenes. čovjek koji se lako naljuti, «živac»)
žežinjanje	- veoma strog post, cijeli dan se ništa ne jede

živoka	- jača drvena motka u ogradi vodoravno prikovana (v. ljesa)
žlopnjak	- želudac, stomak
žvajznuti	- udariti

Ostatci ikavice

Iako se u našem kraju u novije vrijeme uglavnom nije govorilo ikavicom, bilo je nekih ikavskih riječi, koje su se sačuvale naročito u molitvama ili nazivima. Evo nekih od njih!

Čet'ri dila	- četiri djela (molitva): djelo vjere, ufanja, ljubavi i skrušenja (kajanja)
did	- djed
dvista	- dvjesto
ispoviditi (se)	- ispovjediti (se)
mi'ur	- mjehur
nevista	- nevjesta
poji! (iz'i!)	- pojedi! (izjedi!)
pricizan	- precizan
prid	- pred, ispred («Nemoj lajati prid ujakom!» = Nemoj psovati pred svećenikom!)
prigoriti	- pregoriti (kruh ili pečenje), u pren. smislu: žrtvovati, dati, alaliti («nije mogo prigoriti platiti mi piće»)
prikin'ti	- prekinuti: i u značenju: prestati i slomiti, potrgati
prikobaciti se	- prekobaciti se, prevrnuti
prikos'tra	- prekosutra
prikuće	- prekjučer
prior'ca	- zemlja koju je trebalo preorati, jer su se prijašnji usjevi osušili ili ih je poplava uništila, pa je trebalo ponovo posijati
pripast	- strah, šok, fras («dijete dobilo pripast»)
pripasti (se)	- prestrašiti (se)
pristati	- prestati
prisvišćiti	- oplesti bičem ili motkom, udariti nečim savitljivim
pitrpiti	- pretrpjeti
priuzeti	- preuzeti
privariti	- prevariti

sikera	- sjekira
sin'ca	- sjenica (ptica)

Krivi izgovor

Neobrazovani ljudi veoma su često iskrivljivali i pojednostavljivali pojedine riječi, najčešće radi lakšeg izgovora, ali je dio tih riječi bio gotovo općenito prihvaćen,

bauk	- pauk
brez	- bez
brezobrezan	- bezobrazan
budne	- bude, 3. lice jedn. od biti («Đe sad budneš?» = Gdje sada živiš?)
bunacati	- buncati
crljen	- crven
čo'ek	- čovjek
čorap(a)	- čarapa
ćeo	- htio
ćiba	- čibuljica, akna
deseterica	- desetorica (također: deveterica, jedan'esterica, itd.)
djever'ca	- vjeverica
dojdi!	- dođi!
dolika	- dolje (nasuprot: gorika = gore)
Dove	- Duhovi (blagdan)
druževnjak	- daždevnjak
đe	- gdje
eledrum	- aerodrom
gožđa	- gvožđa, stupica
gožđe	- gvožđe
gušćer	- gušter
isan	- insan, čovjek
jopet	- opet
kočka	- kvočka
krastav'ca	- krastavac
krnjaukati	- mijaukati
krpuša	- krpelj
kufurencija	- konferencija
kuruz	- kukuruz

kuruza	- kukuruzni kruh
kuvati kru'	- mijesiti kruh
lektemacija	- legitimacija
lija	- lijeha
meneka, menika	- mene, meni (također: tebeka, tebika, njemuka, nje- gaka, itd)
mjer!	- mir! (mjeruj!)
mlogo	- mnogo, puno
more	- može
napak	- naopak, zao
(na)skradati	- (na)stradati
na šešce	- natašte
nemere	- ne može
nožvice	- nožice, škarice
ob'laziti	- obilaziti
ognjišće	- ognjište
otova	- otava, sijeno od druge košnje
pjer	- pir
poginutje	- poginuće, smrt, stradanje (arhaično)
pratljača	- prakljača, drvena mlatilica za pranje rublja
prijeloz	- prelaz, drvena stepenica za prelazak preko ograde, tako da ne mogu proći životinje nego samo ljudi
proubati	- probati, kušati
puloglavac	- punoglavac
rastrijeb	- jastreb
rukua i nogua	- ruku i nogu, genitiv množine (vjer. starinom: rukuah, noguah)
safun	- sapun
sikera	- sjekira
sirutka	- surutka
smrekva	- smreka
sršljen	- stršljen
subata	- subota
svirena	- sirena
šamac	- šanac, kanal
šeker	- šećer

šen'ca	- pšenica
šer (dugo e)	- šeher (govorilo se: «idem u šer» u značenju: u grad, tj. Banju Luku)
šibljica	- šibica
tamoka	- tamo (nasuprot: vamoka = ovamo)
tica	- ptica
tunja	- dunja
ustopce	- uzastopce, uzastopno
uštelj	- učitelj
vavijek	- uvijek
vijar	- vihor
vjer	- vir (rijeke)
Vla'	- naziv za pravoslavca
vrebac	- vrabac
zdrak (i: ždrak)	- zrak
zuk(a)	- zvuk, zvučanje

Anegdote

Prije podne

Bilježim i neke duhovite zgode koje vjerno odražavaju ondašnji život i moralna shvaćanja.

Pedesetih godina prošlog stoljeća otišla kći raditi u veći grad, daleko od kuće. Povremeno se javljala majci u Bukovici (otac je bio poginuo) i poslala još štogod novaca da joj pomogne. Upoznala je momka i nakon nekog vremena udala se. Četiri-pet mjeseci nakon vjenčanja javlja majci da je postala baka i da dođe malo u posjet vidjeti bebu. Majka se spremila, otputovala kćeri s «vodičem» jer je bila nepismena žena i nije bila vična putovanju, a kad se izljubila s kćerkom, uzela je unuku u ruke, malo je mazila, a onda, imajući na umu kako nije prošlo dovoljno vremena od vjenčanja, glasno prokomentira: - Ane (ime sam namjerno promijenio!), dušo, u tebe to bi prije podne!

Dok Mande dođe s vode

U Trnu je nakon Drugog svjetskog rata živio neki Hamid. Bio je tada jedini musliman u selu. Imao je sluškinju, neku katolkinju Mandu. Kako je nekoć bio borac, imao je dobre veze s vlastima. Narod mu se znao obraćati za kakav dopis i intervenciju kod vlasti.

Tako mu je došla i neka baka. Ili je zaboravila da je on musliman, ili se malo zbunila, svakako je ulazeći u kuću pozdravila kako se u ovim krajevima uvijek pozdravljalo: «Faljen Isus». A Hamid se dobrodušno nasmiješi i odgovori: «Ne znam ti ja o tome ništa, to će tebi Mande odgovoriti dok dođe s vode.»

Pjesmice

Abecede, maca prede,
a miš mota preko plota.

Aj, haj, Bože daj duši raj,
tijelu makar i u kraj! (čest uzdah moje majke)

Bože mili, kad se k'očka pili,
po tri reda ništa ne ogleda.

Da je meni što u cara nema:
šekerlama sa jelovih grana.

Ja ne pjevam da me čuje selo,
već ja pjevam srce mi veselo.

Oj bećaru koji nemaš majke,
ispali ti prsti kroz opanke.

Moj dragane, šećeru i medu,
nemoj da te pijana dovedu.

Oj rakijo, rako,
ja te volim jako,
a ti mene, rako,
u šamac polako.
Oj moja, oj moja,
od sto kila gospoja,
šta si jela, šta si pila,
pa si od sto kila!?

(Ovo je pjesmica novijeg datuma, jer u starini gojaznost uglavnom nije bila čest problem).

(U vrijeme kad ljudi, osobito u siromaštvu nakon Drugog svjetskog rata nisu mogli platiti poreze, dolazile bi vlasti plijeniti, i to najčešće stoku, pa se pjevalo:)

Oj Perova, ne imala mlika,
bjež' u šumu eto poreznika!
Šta ćeš sada, jadni poreznice,
nema više Perove da riče.

Društvene igre

Kapanje (oba a kratka) društvena igra; pod 12 vunenih priglavaka ili rukavica ili kapa skrivao se prsten ili novčić koji je trebalo pronaći, pri čemu su se računali bodovi. Mogli su igrati pojedinac protiv pojedinca ili dvije skupine. Igralo se uglavnom navečer na sijelima i prelima, na stolu na koji bi se stavila kakva ponjava ili deka, da prsten ili novčić ne bi zveknuo pa se sakrivač odao. Žene su obično prele (odatile riječ prelo), a djevojke plele ili vezle, a kapanje je bio uglavnom muški posao, iako ne isključivo. Uglavnom, ako ženski svijet (ženska-dija) ne bi nešto radile u rukama, smatralo ih se lijenima.

Igra piriza i pale, pastirska igra. Piriz je desetak cm dugačak drveni klip, a pala je drveni štap od oko jedan metar, a treći element je šiš, štap koji bi bio zaboden u zemlju. Jedan igrač bi palom udario piriz koji je držao drugom rukom (otkerio), kako bi ga odbacio koliko god je dalje mogao, a drugi je pokušao palom stići piriz u letu i vratiti ga udarcem pale što bliže šišu. Bez obzira da li ga pogodio ili ne, od mjesta gdje je piriz pao, bacao je rukom što bliže šišu, a tada je onaj drugi branio šiš palom i pokušao piriz opet što dalje odbiti od šiša. Palom se onda mjerila razdaljina od šiša do piriza i pobjednik bi bio onaj tko je piriz dalje odbacio.

Šiljara, također pastirska igra nožićem ili čakijom u kojoj je nož trebalo na desetak ili više načina, određenim redoslijedom, zabosti u zemlju: bacanjem rukom na različite načine, prstima, dlanom, čak zubima, pri čemu se tražila spretnost i vještina. Pobjednik je onaj kojemu je to bolje uspjelo.

Igra piljaka, isto tako pastirska igra koja se igrala štapićima od mlade bujade. Piljaka je bilo deset. Dva-tri od njih bila su malo zarezana nožićem, pa je vrijedila kao «kralj» ili «kraljica». Tih deset piljaka se obuhvati jednom rukom i baci u zrak, zatim se okrene ruka

i dočeka se vanjskom stranom, suprotno od dlana, pa se još jednom odbaci u zrak, da bi se onda prstima te iste ruke hvatalo neki piljak, a cilj je bio uhvatiti «kralja». Ostale pojedinosti sam već zaboravio.

Zujara je bila igra za mladiće, uglavnom malo snažnije. «Žrtva» bi stavila jednu ruku ispod pazuha druge ruke s otvorenim dlanom prema van, a drugom bi rukom zaklonila svoje oči da ne vidi (kao što se konju stavljaju «klapne»). Ostali, njih pet-šest bi ga snažno udarali po tom dlanu, i zazujali, a on bi morao pogoditi tko ga je udario. Ako nije pogodio samo bi produžio svoju patnju sve dok ne pogodi, a znalo se muški udarati.

Umjesto završne riječi - *Pjesma Bukovici*

Neka mi bude dopušteno umjesto završne riječi ovdje uvrstiti ovaj pjesnički pokušaj pohvale zavičaju nazvan *Pjesma Bukovici*, mome rodnom mjestu, u kojem sam proživio prvih 14 godina svoga života. Nastala je 20. travnja 2000. godine. Molim dobrohotnog čitatelja za razumijevanje što sam u knjigu pisanu znanstvenom metodom uvrstio i ovaj slabašni pokušaj da na epski način izrazim svoju ljubav prema izgubljenom zavičaju.

Što je ljepše od ptice u letu?
Što li draže od voćke u cvijetu?
Što nježnije od mlada janjeta?
Što ljupkije od sanki djeteta?
Od majčina slađe zagrljaja?
Što je draže od rodnoga kraja?

Ima selo umiljata lica,
a zove se ono Bukovica.
To je selo sa lijeve ruke
iduć' k Savi s grada Banje Luke.
Živi ono četiri stoljeća
puno duže nego mjesta veća.

Katoličko selo odvijeka
posred sela protječe rijeka.
Svećenici tu su odsjedali
i biskupi krizmu dijelit znali.
Sedmoricu dade svećenika,
to je naša ponajveća dika.
Tri Orlovca, čet'ri druga tića
Mačinković i Matoševića.

Kapelicu na Mugavci brdu
podigoše Bukovčani tvrdu,

al' je sruši komunista sila
kojoj vjera nije bila mila.
Sila ruši, vjera opet gradi,
dušmaninu još veći su jadi.
Podigoše na toranj i zvono
da na Boga podsjeća ih ono.
Tripud na dan kad se zvuci ospu,
svi vjernici pozdravljaju Gospu.

Nasred sela bila je i škola;
ne doživje ni stoljeća pola.
Sagrađena trideset devete,
svako ju je zavoľjelo dijete.
Trideset je ljeta djelovala,
pa potresu ona žrtvom pala.

Dok još stari brojani su dani,
u selu su bili i dućani,
Vidovića, a i Blaževića,
a kasnije i Matoševića.
A kad novo vrijeme nastade
sve to naše kukavno propade.

Seljacu su marljivo radili,
svaki sebi kuće pogradili.
Jedni zemlju sijali, kosili,
drugi plaću s posla donosili.
Živjelo se kako tko je mog'o
nitko nije posjedov'o mnogo,
al' je bilo i ponosa bome -
što je ljepše nego svoj na svome!

Tek počeo zarastati rane
svjetskim ratom svima nam zadane,
kad poginu jedna četa prava
čak stotinjak poimence glava.
Iz ovoga seoceta mala
svaka kuća koju žrtvu dala.

Kad nam staše sušiti se suze,
novi danak dušmanin nam uze.
Ni Turčin se, makar bio zao,
nije tako ružno pokazao.
Uze braćo, do Boga gr'jehote
- zavičaj nam neprijatelj ote!
Ote našu bijelu golubicu
najdraže nam selo Bukovicu.

Ne poštedje starca ni djeteta
rastjera nas na sve strane svijeta.
Ostavi nam vaje i vapaje
- samo groblje ostavi Suvaje.
Tako zlotvor poručuje žrtvi:
Dobri ste nam samo kad ste mrtvi!

Al' se čuje neka tiha jeka:
Nema sile što će do vijeka!
Bukovčani, podignite glave,
nemoj da vam djeca zaborave,
makar stigla i do samih zvijezda,
da su iz tog poletjela gnijezda.
Jer zavičaj i majku ljubimo
ponajviše kad ih izgubimo.

Zusammenfassung

Vorliegendes Buch mit dem Titel «Bilder der verlorenen Heimat» und dem Untertitel «Geschichte der Pfarrei des Hl. Josef in Trn und der entvölkerten kroatischen Dörfer Trn, Bukovica und Jablan bei Banja Luka» schildert Geschichte der jungen katholischen Pfarrei Trn in der Diözese Banja Luka (Bosnien/Herzegowina) und der zugehörigen katholischen Dörfer: Trn, Bukovica und Jablan. Weshalb: «verlorene Heimat»? Der Autor, im Moment Generalvikar der Diözese Banja Luka, ist in einem dieser Dörfer, in Bukovica, geboren. Fast alle Katholiken aus dieser Pfarrei, größtenteils kroatischer Nationalität, wurden im Jahre 1995. aus ihren Häusern in diesen Dörfern vertrieben und bis heute konnten sie nicht zurückkehren. Von 2200 Katholiken im Jahre 1991. blieben nur noch 215 im Jahre 1999. Die Pfarrei des Hl. Josef in Trn, wurde im Jahre 1980. durch Abtrennung von der Mutterpfarrei Barlovci gegründet. Zur Zeit der Gründung gab es da weder eine Kirche noch ein Pfarrhaus; alles wurde ganz von neuem gebaut vom ersten Pfarrer dieser Pfarrei P. Dujo Ljevar, das Haus im Jahre 1982, die Kirche aber im Jahre 1985. Alles wurde total vernichtet in großserbischer Aggression auf Bosnien/Herzegowina (1992-1995). Es gab über 30 verschiedene Angriffe, einmal hat der Pfarrer P. Blaž Marković wie durch ein Wunder überlebt, später wieder wurde er zusammen mit Ordensschwester Sr. Danica Santro schwer misshandelt. Schließlich wurde in der Nacht 17/18. Mai 1995. die Kirche durch Minierung mit dem Boden gleichgemacht, das Pfarrhaus geplündert und angezündet, dem Pfarrer wurde von serbischer Macht sogar Zutritt in eigenen Hof verwehrt, bis alles total geplündert war, sogar Zaun um den Hof herum. Schon seit 1992 waren Gläubige verschiedensten Misshandlungen ausgesetzt: auf sie und ihre Häuser wurde geschossen, einige wurden im eigenen Haus oder Hof ermordet, in der Nacht oft Bomben auf ihre Häuser geworfen, alle Nichtserben haben ihre Arbeitsstellen verloren, so dass nicht wenige ihr ganzes Hab und Gut verließen und auszogen um das nackte Leben zu retten. Doch nicht genug damit: Mitte August 1995 sind Gläubige aus allen drei Dörfern dieser Pfarrei vertrieben und es

blieben nur noch seltene Überreste. Doch, angeführt von ihrem Pfarrer, hat diese «kleine Herde» zuerst das Pfarrhaus erneuert, wo sie im Kellerräumen noch immer Gottesdienste halten. Momentan wird eine kleinere, den jetzigen Bedürfnissen angepasste, Pfarrkirche gebaut.

All dies wird im Hauptteil dieses Buches, in zwei Kapiteln, anhand des Materials im Pfarrarchiv von Trn und Diözesanarchiv von Banja Luka geschildert. Ihm geht voraus ein Kapitel über die Geschichte des Christentums in diesen Gebieten, das bis in Antike zurückreicht, über Mittelalter als dieses Gebiet ein Teil des Ungarisch-kroatischen Königreiches mit vielen katholischen Kirchen, Pfarreien und Klöstern war, und Eroberung dieser Gebiete durch Türken im 15. und 16. Jahrhundert, bis zu unseren Tagen, bis Gründung der Pfarrei Trn 1980.

In einzelnen Kapiteln bearbeitet der Autor auch Geschichte und Gegenwart der drei Dörfer dieser Pfarrei, die eine sehr lange Geschichte haben: in Trn war in der Antike sogar eine römische Wegstation auf der Straße von Salona (heute Split in Dalmatien) nach Servitium (Bosanska Gradiška), später gab es da eine Kirche; Bukovica war seit eh und je ein Gebetszentrum der großen Pfarrei von Ivanjska, wo auch heute eine Muttergotteskapelle steht; in Jablan war im Mittelalter, laut Tradition, auch eine Kirche; spricht weiter über Friedhöfe und Kapellen, über Trager der geistlichen Berufe, Schulen, usw.

Im zweiten Teil folgen fünf verschiedene Beilagen: da finden wir zunächst eine Liste mit Namen der katholischen Opfer des Zweiten Weltkrieges und der kommunistischen Nachkriegszeit, sowie aus der neuesten Zeit, Dokumente über Leiden zwei Priester aus Bukovica unter Gegnern des katholischen Glaubens und noch ein Beitrag sui generis: nämlich sprachliche Besonderheiten der Kroaten dieser Region, die der Autor durch Jahrzehnte hindurch gesammelt hat. Als Schlusswort folgt ein poetischer Nachruf auf das Dorf Bukovica, als Erinnerung an die verlorene und vernichtete Heimat des Autors.

Izvori i literatura

Biskupijski arhiv Banja Luka (u citiranju navodim: BABL)

Svećenički arhiv u BABL-u

Arhiv i matice župe Barlovci

Arhiv i matice župe Trn

Autorov osobni arhiv

****Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, izd. Zemaljski muzej BiH; Sarajevo, 1988.

Luka ĐAKOVIĆ, *Prilozi za demografsku i onomastičku gradu Bosne i Hercegovine (na osnovu popisa katoličkog stanovništva 1743. godine)*, Sarajevo, 1979.

Berislav GAVRANOVIĆ, *Povijest franjevačkog samostana Petrićevac i franjevačkih župa u Bosanskoj Krajini*, Sarajevo, 1959.

****Hrvatska enciklopedija*, sv. II, Zagreb, 1941. (pojam: Banjaluka)

Amina KUPUSOVIĆ (obradila), *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. III, Sarajevo, 2000.

Dominik MANDIĆ, *Chroati catholici Bosnae et Hercegovinae*, Chicago-Roma, 1962.

Franjo MARIĆ-Anto ORLOVAC, *Banjolučka biskupija u riječi i slici od 1881. do 2006.*, Banja Luka, 2006.

Anto ORLOVAC, *Banjolučki martirologij, Svećenici Banjolučke biskupije - žrtve ratova dvadesetog stoljeća*, str. 61 i 148-158

Isti: *Oko fra Vidova bunara, Mala monografija župe Barlovci*, Banja Luka-Barlovci, 2005.

Isti: *Rimokatolička župa sv. Ante Padovanskoga u Prnjavoru nekoć i danas*, Prnjavor, 2006., str. 40-41

Isti: *Učiteljica života, Prilozi iz povijesti Katoličke Crkve na području današnje Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2004.

Isti (prir.) *Šematizam Banjalučke biskupije*, Banjaluka, 2002.

Stjepo ORLOVAC, «Ulomci iz 'Opisa župe Petrićevac i nekih običaja' iz godine 1878», u: *Dobri Pastir*, sv. I-IV, godina VI, Sarajevo, 1956., str. 247-250

Petar PAJIĆ (prir.), *Šematizam Banjalučke biskupije*, Banja Luka, 1960.

*** *Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini, Uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991.-1996.)*, Banja Luka, Mostar, Sarajevo, Zagreb, 1997.

Juro (fra Jurica) ŠALIĆ, *Diljem zavičaja*, Banja Luka, 2000., str. 67-79

Isti: *Franjevci sjeverozapadne Bosne*, Bihać, 2002.

Isti: *Hod u vjeri, Banja Luka i okolica*, Banja Luka, 1991.

Isti: «Katolici na prostoru župe Trn u prošlosti», u: *Nova et Vetera*, Revija za filozofsko-teološke i srodne discipline, Sarajevo, 1985, sv. 1-2, str. 117-128

Isti: *S banjalučkih strana*, Bihać, 2004.

Isti: *Sjeverozapadno od Banja Luke*, Banja Luka, 1999.

***Shematizmi Banjolučke biskupije iz godina (latinski): 1892., 1900, 1935.

L. THALLOCHY, *Povijest (Banovine, grada i varoši) Jajca 1450.-1527.*, Zagreb, 1916.

KAZALO MJESTA

A

Ad Castra, 14, 15

B

Bajin palček, 105

Bajinski Brod, 105, 109

Bakinci, 29, 108, 159

Balaginci, 27, 105

Banja Luka (Banjaluka) 9-14, 16-20, 22, 26, 28, 31, 32, 34, 37-39, 48, 50, 56, 58, 62-64, 66, 80, 81, 84, 87, 88, 90, 93, 94, 96, 98, 103, 104, 106, 108, 109, 111, 114-116, 119, 120, 124, 128, 135, 136, 142, 146, 150-157, 160, 161, 163, 165-170, 172, 179, 184, 189, 197, 204, 205, 229, 233, 239, 240

Barlovci, 5, 11, 14-16, 21, 23, 25, 26, 30, 37-41, 44, 46, 50, 51, 57, 58, 66, 84, 96, 103-105, 107-109, 114, 115, 118, 120-124, 126-132, 134, 136, 138, 139, 141-143, 153, 155, 157, 160, 163, 164, 166, 168, 170, 177, 205, 239

Bašča, 109

Beglučište, 145

Beograd, 28, 48, 120

Bešlenica (groblje), 37, 50, 63, 69, 83-86, 89, 94, 125, 145, 154, 187, 188

Bihać, 143, 170, 240

Bijeda (groblje), 31, 114, 125, 127, 130, 164

Blaškovec, 156

Bleiburg, 181

Bočac, 146

Bosanska Gradiška, 10, 13, 14, 20, 34, 84, 103, 106, 111, 123, 124, 138, 150-153, 155, 165

Bosanski Aleksandrovac, 50, 84, 142, 144, 157, 162

Bosanski Brod, 197

Bosanski Novi, 23, 43

Bosanski Petrovac, 142

Bosansko Grahovo, 169, 186

Brčko, 197

Brestovac, 103

Brezova njivica, 109

Brezovo Polje, 103

Budimpešta, 29

Budžak, 50, 75, 77, 79-81, 84, 85, 87, 90, 121, 135, 136, 140, 153, 162

Bukovački Brod, 106, 108, 109, 119

Bukovica (Bucouiza), 5, 12, 13, 16, 18-34, 37-40, 44, 45, 49, 50, 57, 59, 63, 65-67, 69, 76, 81-84, 89, 103-116, 118-128, 130-136, 138-141, 143-145, 147, 151-153, 159, 161, 163, 164, 168-170, 172, 173, 177-180, 187-189, 205, 229, 233, 235

Bukovica (kod Duvna), 103

C

Carigrad, 139

Cerici, 103, 105, 108

Cerovi, 28, 108, 109, 122, 126

Cestari, 145

Chicago, 172, 239

Ciglane, 109

Crikvenica, 121

Crkvene (Zarquine), 16, 19-25,
28, 114, 123-125, 127

D

Damjanovac (groblje), 124, 139
Debeljaci, 115
Derventa, 103
Dikevci, 23, 38
Doboj, 156, 187, 197, 198, 200-204
Dobretići, 134
Dolina, 23, 155, 197
Donjani, 145
Dragalovci, 155, 156, 197-200,
203, 204
Dragočaj (Dragočanje), 13, 14,
16-20, 38, 104, 106, 111, 123, 125,
152, 154, 169, 172
Drvar, 142, 184
Duboka, 103
Dugo Selo, 156
Duvno, 118

DŽ

Džamijetina, 9, 12
Džamište (Džamišće), 14, 15

Đ

Đakovo, 133, 135, 138, 141,
154-156, 166, 197
Đurin grob (toponim), 181

F

Feldkirch, 136
Fojnica, 17-19, 23-25, 123, 133,
138, 139, 206
Frankfurt na Majni, 156

G

Gajevine, 145
Gajine, 108
Glamočani, 11, 13, 41, 103, 106,
121, 145, 159
Gomjenica, 104
Gornja Sanica, 180, 182
Gornji Bogićevci, 55
Gornji Kijevci, 15
(Gornji) Podgradci, 103, 177
Grabljani, 145
Gradačac, 60, 188
Gradina (Barlovci), 103
Gradina (Jablan), 159
Gradina (Šimići), 160, 173
Granice (zaselak Jablana), 159
Grčka Gradina, 103
Grapska, 199
Gređani, 55, 188
Grič-Pauša, 15

H

Hambarine, 159, 160
Han Kola, 183
Hrvatska Kostajnica, 144

I

Innsbruck, 141, 142
Ivanjska, 14-26, 29, 31, 39, 58, 67,
104, 118, 119, 123-125, 132-134,
138, 139, 147, 159, 170, 171, 173, 205
Ivanov grob, 28
Ivanovac (Jovanovac), 141

J

Jablan, 5, 12, 13, 16, 21, 23, 27,
29-34, 37-39, 41, 44, 47, 49, 50,

56-58, 60, 62, 63, 65, 67, 69, 76, 80, 81, 84, 86, 89, 94, 103-106, 108, 109, 111, 119-122, 124, 125, 127, 130, 139, 140, 144, 151-153, 159, 160, 162-164, 168, 172, 173, 177, 180, 182, 186, 187
 Jablan Polje, 159
 Jajce, 24, 94, 173, 240
 Jakupovci, 159
 Jaruga (Trn-Jaruga), 12, 30, 31, 145, 153
 Jeleč, 27
 Jurkovic, 150, 151, 172

K

Kalemi, 109
 Karlovac, 142
 Kaštel, 12
 Klačnice, 9, 11, 151, 154, 187
 Klen (zaselak Bukovice), 108, 109
 Klepalo (toponim), 109
 Kotor (Varoš), Kotor Varoš, 19, 27, 104, 115, 132, 134, 180
 Kozarac, 19, 123, 124, 210
 Kraljeva Sutjeska, 103
 Krčevi, 105, 110
 Kreševo, 17
 Krnjak, 142
 Kulaši, 28, 137, 155, 199
 Kuljani, 28, 38, 39, 41, 48, 81, 110, 143, 153, 172
 Kumsale, 138
 Kutina, 144

L

Lagumčije (Lagumčije), 23, 105, 117, 118

Lagundžije (zaselak Jablana), 159
 Laktaši, 10, 14, 15, 18, 28, 32, 39, 40, 43, 57, 64, 65, 68, 73, 80-82, 94, 96, 111, 112, 129, 169, 205
 Lašva, 147
 Lefče (tvrđava), 145
 Lipa (zaselak Bukovice), 108, 110
 Liskovica, 155, 197
 Lišnja, 29, 115
 Livač, 104, 145, 146, 169
 Livno, 138, 139
 Lopari (zaselak Barlovaca), 50, 127, 143
 Lug (Gornja Ravska), 193
 Luke, 28, 105, 179, 180, 182, 183
 Lukende (zaselak Barlovaca), 129

LJ

Ljubija, 19, 138
 Ljubljana, 143, 157

M

Maglajani, 10
 Mahovljani, 15, 28, 39, 89, 93, 104, 155, 197
 Majdan (Stari), 19
 Majdan (kod Mrkonjić Grada), 27
 Makovska, 159
 Mala Kozara, 109, 168
 Mamenice, 138
 Marića Šib, 110
 Marija Zvijezda (župa), 39, 138, 142
 Mašići, 147, 151
 Matići (zaselak Jablana), 159
 Matići kod Tolise, 51
 Matoševci, 38

Miljanovo guvno, 109
 Miljevići, 159
 Miloševci, 147
 Milošli, 147
 Mlinište, 145
 Modrica, 157, 197
 Mostar, 26, 166, 197, 240
 Motike, 18, 19, 104, 125, 140, 169
 Mrkonjić Grad, 27, 155, 171
 Mugavca v. Vidovića brdo

N

Našice, 17, 157
 Nova Topola, 84, 137, 138, 178, 180-182
 Novi Sad, 173

O

Obložka, 103
 Odžak, 157
 Ojdanići (Hoidanich), 20-22, 38, 114, 115
 Okučani, 55, 58, 170, 188
 Olib (otok), 144
 Opatija, 197
 Orašje, 51, 90
 Orlovac (zaselak Dragočaja), 38, 160
 Osorine, 109
 Oštrike, 159

P

Pakrac, 150
 Pariz, 157
 Pecara, 109
 Pećine Kozarica, 11

Petrićevac, 14, 26, 30-32, 37, 46, 48, 51, 56, 58, 63, 69, 73-77, 79, 86, 90, 93, 94, 119, 123, 134, 135, 138, 139, 143, 165-167, 170, 171, 239, 240
 Petrovaradin, 181
 Petting, 136
 Pjeskulja, 145
 Podkozarac, 18
 Podmilačje, 90
 Podovi (zaselak Bukovice), 105, 108, 110
 Polje (zaselak Bukovice), 108, 110
 Presnače, 77, 79
 Priječani, 145, 165
 Prijedor, 27, 92, 124, 142, 189
 Privlaka, 184
 Prnjavor, 28, 29, 110, 111, 135, 137, 142, 155, 171, 205, 239
 Prnjavor (zaselak Bukovice), 105, 108, 110
 Provins, 157
 Pula, 144

R

Radoševnica, 145-147, 172
 Rakovac (kod Petrićevca), 31
 Raljaš (Ljubija), 38
 Ramići, 9, 11, 15, 38, 40, 113, 114, 163
 Ratkovac (kod Okučana), 170
 Ravska, 142
 Razboj, 204
 Rebrovac, 115, 116
 Riječani, 159
 Rim (Roma), 16, 17, 19-25, 104, 111, 116, 117, 123, 124, 135, 147, 172, 239

Rosenheim, 136

Rudane, 105

Rudenice, 103

S

Salona, 10-14, 106

Sanski Most, 121, 134, 143, 185, 189, 190

Sarajevo, 9, 12, 26, 39, 40, 69, 88, 89, 136, 142-144, 156, 165-169, 171-173, 197, 205, 239, 240

Sasina, 134, 136

Selce (kod Crikvenice), 121

Selci (Đakovački), 17

Servitium, 10, 13, 14, 106

Sirmium, 10

Sitnica, 184

Slatina, 14, 145, 165

Slavonski Brod, 41

Sokoline, 134

Solin, 10, 14

Spasovišće, 106

Srbac, 187

Srijemska Mitrovica, 10

Srnetica, 186

Stanari (kod Doboja), 198

Stara Gradiška, 20

Stara Rijeka, 135, 137, 189-191, 194

Staro Selo (zaselak Jablana), 159

Stranjani, 38, 182

Stratinska, 104, 134

Stupčevica, 13, 14, 110, 153

Suvaje (groblje), 28, 37, 50, 63, 69, 76, 84, 86, 89, 94, 106, 109, 124, 125, 127, 130, 159, 164, 187, 188, 235

Š

Šalata, 141, 154, 197

Šalića Vis, 109

Šalica Vrsta, 109

Šargovac, 9, 11, 110, 114

Šimići, 16, 29, 67, 103, 106, 124, 205

Štrpci, 204

Šurkovac, 134, 138

Šušnjari, 9, 13, 15, 121, 145, 171, 172

T

Teslić, 187

Tolisa kod Orašja, 51, 90

Tomići, 145

Topola (kod Dikevaca), 23

Travnik, 136

Trn, 5-7, 9-23, 25-35, 37-42, 44, 46-51, 55-69, 76-80, 83, 84, 86, 87, 89-91, 93, 94, 103-106, 109, 110, 113, 115, 119, 121, 124, 125, 130, 139-141, 145-148, 150-155, 157, 159-165, 167-169, 172, 173, 177, 178, 180, 183, 186-188, 197, 200, 230, 239, 240

Trnska brda, 145

Trubar, 184

Turjak, 108

Tušilović, 142

U

Ukce, 109

Užari, 160, 173

V

Varaždin, 157

Verbasum, 14, 15

Vidovića brdo (Mugavca), 29, 37,
49, 57, 59, 60, 66, 69, 83, 89, 108-110,
119, 122, 124, 128, 209, 233
Vinkovci, 47
Vinogradi (zaselak Jablana), 159
Virovitica, 157
Visoko, 143
Vodičevo, 19, 23
Volar, 138
Vrbaška, 103
Vrbaski grad, 160, 161
Vrhovine, 104

Z

Zadar, 144
Zagreb, 10, 12, 13, 50, 135, 136, 141,
144, 154, 157, 166, 167, 169, 170,
172, 173, 197, 203, 204, 239, 240
Zalužani, 13, 14, 38, 39, 66, 105, 108,
114, 119, 143, 152-154, 172, 173
Zelenike (zaselak Jablana), 159
Zidine, 10, 13

KAZALO OSOBA

A

Adrovac (Adrovaz, prezime), 123, 170
Adrovac, Filip, 116
Adrovac, Joso, 107
Adrovčević (prezime), 32
Aleksić, Luka, 114
Alerić (prezime), 149
Alerić, Toma, 148
Anđelović, fra Petar, 69
Andravčević, Božo, 117
Andravčević, Mijat, 117
Andrijašević, Nikola, 114
Andrijević, Nikola, 59
Andrijević, Pavao, 114
Androvac, Blaž, 112
Andrović, Filip, 112
Antonije Pijo, 11
Antunović (prezime), 149
Antunović, Jakov, 147
Anušić (Anusich, prezime), 110, 118, 123
Anušić, Anđa, 114
Anušić, Anto, 114
Anušić, Blaž, 112, 114, 116
Anušić, fra Andrija, 132
Anušić, Grga, 44
Anušić, Ivan, 116
Anušić, Kata, 113, 114
Anušić, Mijat, 112
Anušić, Nikola, 114
Anušić, Šimun, 114
Atlagić, Kata, 114, 116

Atlija, fra Alojzije, 76, 169
August Oktavijan, 9

B

Babić, fra Mile, 69
Badalić, Josip, 154
Baković, fra Marko, 133
Ballif, Philip, 12
Barišić, fra Rafo, 26
Bartolović, Marta, 112
Bartulović (prezime), 118
Bartulović, Marko, 116
Barukčić, Ico, 198
Barukčić, Ivo, 198
Barukčić, Vinko, 198
Barun, fra Anđelko, 167
Barunčić (prezime), 149
Barunčić, Jakov, 148
Baščanović (Baschanovich, prezime), 32
Baščoan (Bosčoan, prezime), 118
Baščovan, Anto, 116
Baščovanović (Baščuanovich, prezime), 118
Baščovanović, Juro, 117
Bat(o)vanjić (Batvagnich, prezime), 118
Batvanjić, Augustin, 117
Bäuerlein, mons. Stjepan, 155
Begić, Janja, 193, 194
Begić, Mara, 193
Begić, Mira, 193
Begić, Ruža, 192
Berek, Olga, 122
Bezer, Marko, 122
Bilogriović, Nikola, 160
Blau, Otto, 12

Blažević (prezime), 32, 115, 118
 Blažević, Andrija, 112, 116
 Blažević, Filip, 116
 Blažević, Franjo, 112
 Blažević, fra Velimir, 171
 Blažević, Frano, 44
 Blažević, Grgo, 112
 Blažević, Ilija, 113
 Blažević, Joso, 41, 48
 Blažević, Kata, 113
 Blažević, Lucija, 112
 Blažević, Marta, 112
 Bočanin, Marta, 113
 Bogdanović, fra Marijan, 22, 23, 105, 118, 123, 148, 149
 Bojanovski, Ivo, 12
 Bosančić, fra Pavao, 18
 Botoš-Okić, v. Okić, fra Augustin
 Botovanja (Botovagna), Mijat, 116
 Botovanjić, Augustin, 113
 Botovanjić, Klara, 113
 Botovanjić, Pavao, 114
 Botovanjić, Petar, 114
 Botovanjić, Tadija, 114
 Božić, časnik i obavještajac, 29, 46, 167
 Božinović, mons. Ivica, 6, 68, 79, 168
 Brezović, fra Ivo, 6, 51
 Bumbar (prezime), 132
 Bumbar(ević) (prezime), 118, 169
 Bumbar(ević), fra Jakov, 132
 Bumbar(ević), fra Marijan, 132
 Bumbar, Martin, 116
 Bumbar, Petar, 21, 22, 112, 116
 Bumbarević (prezime), 118, 132
 Bumbarević, Lucija, 113

Bumbarević, Marija, 113
 Bumbarević, Mato, 113, 114
 Bumbarević, Mijat, 112, 114
 Bumbarević, Nikola, 112, 113, 115
 Bumbarević, Šimun, 113
 Businovska, Biljana, 77, 81
 Busuladžić, A., 173
 Butković, Božo, 48
 Buzuk, fra Stanko, 46

Č

Čabraić, Marta, 114
 Čaušević, dipl. ing. Omer, 43
 Čečura (Čečurović, prezime), 149
 Čečura, Martin, 147
 Čečurović, Stipo, 148
 Čelik, mons. Dragutin, 135
 Čengalović (prezime), 149
 Čengalović, Jakov, 148
 Čerina, Stjepan, 199
 Čivitulo, Marko, 125
 Čolaković, Franjo, 114
 Čolaković, Klara, 114, 115
 Čolaković, Lucija, 114, 116
 Čolić, Jozo, 203
 Čordaš, Davor, 98
 Čubranić, Marcela, 122

Ć

Ćorković, fra Petar, 135
 Ćosić, (prezime), 149
 Ćosić, Marko, 115, 147
 Ćošković, Pejo, 160
 Ćurčić (prezime), 15
 Ćurić, fra Anđeo, 139

D

Delić, Ilija, 58
Delić, Ivan, 148
Delić, Kaja, 69
Delić, Marija, 119
Delić, Mato, 148
Delivić, fra Mato, 20
Dobretić, fra Marko, 23, 24
Dobretić, fra Pavao, 25
Dobretića, fra Marko, 23
Draganović, Krunoslav, 160, 166, 169
Dragičević, fra Pavao, 21-24, 104, 112, 116, 118, 122-125, 147, 159, 169
Dragnić, 114

Đ

Đaković, Luka, 169, 170, 239
Đukić, Momir, 122

E

Elegović, Matia sin Stipana, 119
Etchegaray, Roger, kardinal, 64

F

Firić, Ivka, 112

G

Gagulić, Bartol, 114
Galić, Petar, 119
Gavranović, fra Berislav, 14, 165-167, 171, 239
Golub, 110
Golub, s. Anđela, 143
Grbić, Ankica, 122

Grgić, Pero Ivan, 6
Grgić, s. Cecilija, 77
Grizelj, fra Dragan, 157

H

Hamec, Ivan, 173
Hamec, Zora r. Vidović, 125, 170
Hildburghausen, princ, 28, 150
Hodžić, Erik, 58
Hymnjak, Josyph, 120

I

Igel, Ferdinand, 120
Ilijić, fra Grgo, 25
Ilovača, fra Velimir, 170
Ivan Pavao II, papa, 88, 93, 96
Ivan, arhiđakon, 15
Ivaniš, mons. Božo, 136
Ivanović, fra Anto, 58, 79, 80
Ivković, fra Tomo, 17, 111, 122, 169

J

Jaćimović, Milorad, 81
Jakara, Marko, 193
Jakara, Zdravko, 192
Jakić, Ilija zv. Ilkan, 105
Jakići (obitelj), 111
Jakovljević, fra Ivo, 63
Jelenić, fra Julijan, 23, 166, 167
Jolić, Mirko, 193
Josipović (Josipovich, prezime), 27, 123
Josipović, fra Franjo, 37, 126
Josipović, Marko, 107
Josipović, Marko zv. Markan, 106

Josipović, Šimun, 120
 Jovanov, Angel i Ruža, 47
 Jović, Ivo Miro, 96
 Jović, Zvonimir, 120
 Jović, Stevo, 68
 Jozipović (prezime), 149
 Jozipović, Ivan, 148
 Jupiter, bog, 12
 Jurić (prezime), 149
 Jurić, Bernardin, 113
 Jurić, Mijat, 148
 Jurić, Petar, 148

K

Kaić, vlč. Nikola, 171
 Kapetanović, beg, 123
 Karačić, fra Andrija, 26
 Kardum (prezime), 169
 Kardun, Franjo, 116
 Kardunović (prezime), 169
 Kardunović, Lucija, 113
 Kašljević (Casglevich, prezime), 123, 149
 Kašljević, Ivan, 114, 148
 Kašljević, Nikola, 114
 Kmetović, fra Ivo, 14
 Kojić (Coich), Marta, 112
 Komarica, mons. Franjo, 73, 76, 86, 91, 92, 96, 98, 155, 156
 Koprenović, Bosa, 122
 Kordun (prezime), 118
 Kovačević (prezime), 32, 149
 Kovačević, Josip, 119
 Kovačević, Juro, 117
 Kovačević, Marko, 116, 148
 Kovačević, Mato, 113
 Kovačević, Nikola, 119

Kovačević, Petar, 112
 Kovačević, Ruža, 112
 Kovačević, Uršula, 113
 Kreševljaković, Hamdija, 28, 150, 167, 172
 Krilić, fra Nikola, 26
 Kudić, vlč. Josip, 156, 173
 Kuharić, Franjo, kardinal, 86
 Kukić (prezime), 118
 Kukuljević Sakcinski, Ivan, 151, 152, 172
 Kupusović, Amina, 239
 Kuruzović, Josip, 113

L

Lagumdžić (Lagumgich, Lagumdžija, prezime), 23, 32, 105, 112, 118
 Lagumdžić, Agata, 113
 Lagumdžić, Jela, 113
 Lagumdžić, Marko, 116
 Lagumdžić, Martin, 114
 Lagundžić (prezime), 123
 Lagundžić, s. Beata, 162
 Lagundžić, s. Zora, 157
 Lagundžija, Drago, 44
 Lagundžija, Ljilja, 122
 Lalić (obitelj), 118
 Lalić, Filip, 117
 Lašvanin, fra Nikola, 26, 167
 Lipovac (Lipovaz, prezime), 27, 123
 Lipovac, Abraham, 117
 Lipovac, Ilija, 125
 Lipovac, Juro, 114, 117
 Lipovac, Kata, 112
 Lipovac, Mara, 76
 Lipovac, Marija, 125

Lipovac, Marko, 119
 Lipovac, Mato, 117
 Lipovac, Mijat, 116
 Lipovac, Petar, 116
 Lipovac, Šimun, 117
 Lipovac-Žunić, Nikola, 125
 Ljevar, fra Dujo, 37, 42, 46, 51, 56,
 69, 73, 82, 86, 90, 94, 96, 126, 130,
 160, 169
 Ljevar, fra Vlado, 58
 Lončarević (prezime), 15
 Lopar, Anđa zv. Beba, 131
 Lopar, Blaž, 116
 Lopar, Fabijan, 44
 Lopar, Ljuba, 131
 Lopar, Mara, 131
 Lopar, Pero, 44
 Lopar(ević, -ović) (Loparevich,
 prezime), 32, 118, 123, 132, 169
 Loparević, Ana, 114
 Loparević, Blaž, 112
 Loparević, fra Josip, 128, 170
 Loparević, Kata, 114
 Loparević, Klara, 114
 Loparević, Lucija, 112, 113
 Loparević, Luka, 114
 Loparević, Marija, 113
 Loparević, Mato, 114
 Loparević, Petar, 114
 Lovrinović, Mijat, 113
 Lučić (obitelj), 118
 Lučić, fra Jerolim, 18
 Lučić, Pavao, 117
 Lukenda (Lukendić, prezime),
 149, 169
 Lukenda, Anđelka, 79
 Lukenda, Borislav, 79

Lukenda, Ilija, 124
 Lukenda, Ivica, 126
 Lukenda, Ivo, 105
 Lukenda, Luka, 105
 Lukenda, Mara, 131
 Lukenda, Marko zv. Markica, 110
 Lukenda, Mijat, 110
 Lukenda, Mile zv. Pobro, 107
 Lukenda, mons. Vlado, 6, 156, 205
 Lukenda, Ruža, 131
 Lukenda, vlč. Filip, 77
 Lukendić, Blaž, 148

M

Maag, Silvija, 77, 81
 Mačinković (prezime), 27, 132,
 133, 179, 181, 185, 233
 Mačinković, fra Anto, 134
 Mačinković, fra Antun, 132
 Mačinković, Mato, 133
 Makar (Macar, prezime), 118
 Makar, Filip, 116
 Makarević, Mijat, 114
 Makarević, Nikola, 113
 Maksimilijan, car, 11
 Mandić, fra Dominik, 22, 23, 170,
 172, 239
 Maravić, fra Marijan, 19
 Maravić, fra Nikola, 19, 20
 Marčinko (Marcincho), (prez-
 ime), 132, 169
 Marčinko, Ilija, 116
 Marčinković (Marcincovich, pre-
 zime), 32, 123, 132
 Marčinković, Ivan, 112, 113, 117
 Marčinković, Kata, 114
 Marčinković, Lucija, 113

Marčinković, Manda, 112, 113, 115
 Marčinković, Marija, 112, 114
 Marčinković, Nikola, 117
 Marčinković, Orsula, 113
 Marčinković, Uršula, 112
 Marčinkušić, fra Mato, 147
 Marić, Franjo, 168, 239
 Markezić (obitelj), 118
 Markezić, Ivan, 117
 Marković, fra Blaž, 51, 60, 61, 69, 77, 84, 90
 Matasović, Josip, 166
 Matić (prezime), 27, 32, 118, 149
 Matić, Agata, 113
 Matić, Andrija, 114
 Matić, Anto, 112
 Matić, Apolonija, 113
 Matić, fra Ivica, 58
 Matić, Ilija, 44, 116
 Matić, Ivan, 116
 Matić, Josip, 70
 Matić, Marko, 116
 Matić, Mijat, 113
 Matić, Petar, 113, 148
 Matijević (Mattievich, prezime), 118, 123
 Matijević, Ivan, 117
 Matijević, Petar, 117
 Matošević (prezime), 15, 27, 32, 111, 112, 117, 118, 122, 136, 149, 181, 184, 185, 188
 Matošević, Andrija, 44, 65
 Matošević, Anto, 114, 115, 116
 Matošević, Franjo, 58
 Matošević, Juraj, 148
 Matošević, Luka, 113
 Matošević, Mato, 107, 125

Matošević, s. Benedikta, 143, 144
 Matošević, vlč. Nikola, 135
 Matošević, vlč. Toma, 136, 189, 191
 Mehmed, sultan, 16
 Milanović (prezime), 118
 Miletić, fra Augustin, 25-27
 Miljanić, Šimun, 112, 113
 Miljan(ović) (Miglianovich, prezime), 118, 123, 169
 Miljanović, Lucija, 113
 Miljanović, Marija, 114
 Miljanović, Ruža, 114
 Miljanović, Šimun, 117
 Miljanović, Toma, 114
 Miljanović, Vid, 114
 Miller, K., 12
 Mišić, fra Alojzije, 170
 Miz, o. Roman, 173
 Mušan, Marko, 41
 Mutapčić, Manda, 114, 116

N

Novoseoc (prezime), 115
 Nulić (prezime), 149
 Nulić, Ivan, 148

O

Ogramić-Olovčić, fra Nikola, 20
 Ojdanić, Andrija, 114
 Ojdanić, Mijat, 114
 Okić, fra Augustin, biskup, 25, 29
 Oktavijan August, 9
 Orlovac (Orlovaz, prezime), 32, 110, 123
 Orlovac, Ana, 86
 Orlovac, mons. Anto, 45, 51, 69, 125, 141, 166-173, 239

Orlovac, Blaž, 105
 Orlovac, fra Ivo, 46, 141, 143
 Orlovac, fra Stipo, 138, 171
 Orlovac, Frano, 44
 Orlovac, Franjo, 44, 120, 121
 Orlovac, Ilija, 110, 113, 125
 Orlovac, Ivo, 110
 Orlovac, Kaja, 170
 Orlovac, Manda, 131
 Orlovac, Marija, 113
 Orlovac, Marinko, 205
 Orlovac, Ruža, 111
 Orlovac, Ruža kći Mate, 125
 Orlovac, Stipo, 47, 131, 134, 138
 Orlovac, Stjepo, 170, 240
 Orlovac, Šimo, 111
 Orlovac, Toma, 112, 113, 117, 120
 Orlovac, Vlado, 87
 Orlovac, Zorka, 131

P

Pajić, Petar, 240
 Paravac, Borislav, 96
 Pašalić, Esad, 12, 13, 165
 Patsch, Carl, 10
 Pavičić, Stjepan, 104
 Pavlinović, Mihovil, 152
 Pavlović, Anđela zv. Đela, 122
 Pavlović, Ljubica, 121
 Petrović (prezime), 149
 Petrović, Augustin, 113, 115
 Petrović, Ivan, 148
 Petrović, Juro, 148
 Petrušinski, Fetko, 110
 Pichler, mons. Alfred, 5, 37-39, 42, 44, 58, 135, 143
 Popović, Ivo, 193
 Popović, Jevrem, 48

Pranjić, Marko, 113
 Prnjavorac, Blaž, 113
 Prnjavorac, Marija, 113
 Prnjavorević (Pargnavorevich, prezime), 118
 Puljić, Vinko, kardinal, 90

R

Rabadžić, Anđa, 114
 Radimsky, V., 12, 165
 Radman, Anto "Tone", 44
 Radman, Petar, 47
 Radmanović, fra Ambroža 134
 Rajković, Vahid, 189, 195
 Rebrović (prezime), 149
 Rebrović, Marko, 148
 Relja, Marijan, 120
 Relja, s. Renata, 157
 Ristić, Jovo, 122

S

Samardžić, Anto, 47
 Samardžija, Jovo, 193
 Samardžija, Mijo, 122
 Santro, s. Danica, 50, 61, 71, 77, 78, 84
 Sarić, Anto, 113
 Savić, Desa, 189
 Schwartz-Schilling, Christian, 96
 Sedić, Petar, 192
 Skarić, Vladislav, 9-13, 106, 165, 169
 Strehaljuk, V., 173

Š

Šalić, fra Juro (Jurica), 16, 27, 31, 58, 112, 126, 132, 159, 166, 167, 169-171, 173, 240

Šalić, Ilija, 154
 Šalić, Nikola, 44
 Šalić, vlč. Marko, 154, 156, 197, 204
 Šarac (Saraz, obitelj), 118
 Šarac, Martin, 117
 Šarić, Šamija, 172
 Šimić, fra Filip, 24
 Škrgić (Skarghich), Ivan, 114
 Šokčević, Toma, 114
 Šunjić, fra Marijan, 26
 Šunjić (Sugnich), Juro, 114

T

Tadić, Stipo, 114, 115
 Tatarkin, Vera, 121
 Tatić, Ljubica, 122
 Tatić, Mićo, 11
 Thallóczy, Lajos, 159, 173, 240
 Tihić, Sulejman, 96
 Tomaschek, W., 12
 Tomić, Ana, 193, 194
 Tomić, Anto, 86
 Tomić, fra Josip, 22
 Tomić, Franjo, 189
 Tomić, Franjo zv. Franc, 106
 Tomić, Ivica, 48
 Topalović (prezime), 149
 Topalović, Martin, 148
 Topalović, Mijat, 148
 Topolović, Milovan, 96
 Trepčić, Aiša, 195
 Trnjančić (Tarngnančich, prezime), 32
 Trnjanin (Targnanin, prezime), 149
 Trnjanin, Luka, 148
 Tucić, fra Lovro, 124

Turanjanin, Jovo, 68, 80
 Tutić, Franjo, 120
 Tutić, s. Emanuela, 50, 71, 78, 84

U

Ulman, Alojzija-Lojzika, 47

V

Valentić, fra Josip, 23
 Vidić (prezime), 118
 Vidić, Gašpar, 117
 Vidić, Josip, 118
 Vidić, Petar, 118
 Vidović (Vidovich, obitelj), 27, 32, 112, 113, 118, 123, 128, 141, 143, 183-185, 187, 188
 Vidović, Ivan, 117
 Vidović, Ivo, 129, 130
 Vidović, Jela, 113
 Vidović, Marija, 113
 Vidović, Marko, 113, 114
 Vidović, Mile, 105
 Vidović, Nikola, 117
 Vidović, Pejo, 120
 Vidović, Šimun, 114
 Vidović, Vlado, 86
 Vidovića, Ivo, 109, 130
 Višaticki, mons. Karlo, 71, 79
 Vrhovac, Ilija, 55
 Vuičić, fra Paškal, 26
 Vukadin, fra Krešo, 58
 Vukičić, Petronila, 114, 116
 Vulinović (prezime), 149
 Vulinović, Filip, 148

Z

Zukanović, Fuad, 41

Ž

Žbanić (Sbanich), Klara, 113
Žbanić, Prizbiana (Pristpiana), 113
Žbano (Sbano), Luka, 117, 118
Žilić, Zvonko, 60
Žitniković (prezime), 32, 149
Žitniković, Nikola, 148

Žitniković, Petar, 148
Žmarić, Tomo, 44
Žuna (Suna, prezime), 32, 132
Žuna, Marko, 117
Žunić (Xunich, prezime), 132
Žunić, Marko, 133
Župančić, mons. Branimir, 37
Uvod 5

SADRŽAJ

Uvod.....	5
Prvo poglavlje KRŠĆANSTVO U OVIM KRAJEVIMA PRIJE OSNUTKA ŽUPE TRN	
Arheološka nalazišta na području današnje župe Trn.....	9
Kojoj su župi pripadali katolici s područja današnje župe Trn u prošlosti?.....	14
Kada je sjedište župe iz Dragočaja preneseno u Ivanjsku?.....	16
Pohodi biskupa ovim krajevima u prošlosti.....	17
Fra Tomo Ivković.....	17
Fra Jerolim Lučić.....	18
Fra Marijan Maravić.....	19
Fra Nikola Ogramić-Olovčić.....	20
Fra Mato Delivić.....	20
Dva pohoda fra Pavla Dragičevića.....	21
Pohod fra Marijana Bogdanovića.....	22
Četiri pohoda fra Marka Dobretića.....	23
Pohodi biskupa Okića i Ilijića.....	25
Pohodi revnog biskupa fra Augustina Miletića.....	25
Pohodi ostalih biskupa do osnutka Banjolučke biskupije 1881.....	26
Epidemije kuge - uzrok smanjenja broja katolika.....	26
Ratovi kao uzrok smanjenja broja katolika.....	28
Bilješke austrijskog časnika Božića o ovim krajevima 1785. godine.....	29
Broj katolika u Bukovici, Trnu i Jablanu prema crkvenim shematizmima.....	29
Tragovi bukovačkih i trnskih katolika u banjolučkim maticama iz 18. stoljeća.....	31

Katolici i ostalo stanovništvo u Jablanu, Trnu i Bukovici potkraj 19. i u 20. stoljeću.....	32
--	----

Drugo poglavlje

OSNUTAK ŽUPE U TRNU

Nastojanja oko osnutka župe u Trnu.....	37
Dekret o osnutku župe Trn.....	38
Nabavka zemljišta i gradnja župne kuće.....	40
Župna kuća - prvi bogoslužni prostor nove župe.....	41
Gradnja župne crkve sv. Josipa.....	43
Nutarnje uređenje crkve.....	46
Gradnja zvonika i nabavka zvona.....	47
Srušena ljepotica.....	48
Crkve, kapelice i groblja u starini i danas na području župe.....	49
Časne sestre u župi.....	50
Župnici trnske župe.....	51

Treće poglavlje

UNIŠTENJE MLADE ŽUPE

Godina 1991.....	55
Prvi napad na župu i župnika.....	55
Godina 1992.....	57
Novi napadi na župnu crkvu i kuću.....	59
Izravan napad na župnika fra Blaža Markovića.....	60
Serija napada na župnu crkvu i kuću.....	62
Godina 1993.....	63
Pohod papina izaslanika kardinala Etchegaraya župi Trn.....	64
Daljnje provokacije i napadi.....	64
Kronologija nasilja i zločina u trnskoj župi 1992. i 1993. godine.....	65
Godina 1994.....	66
Napadi na crkvu se nastavljaju.....	67
Posjet franjevačkog provincijala fra Petra Anđelovića.....	69
Daljnja zbivanja u župi.....	69

Noć strave i užasa: dvostruki napad na župnu kuću i osoblje iste noći.....	70
Zadnji tjedni 1994. godine.....	75
Godina 1995.....	76
Najteži i završni napad.....	77
Bogoslužje «seli» u Bukovicu.....	82
Život župe nakon velikoga izгона vjernika.....	84
Godina 1996.....	85
Kardinal Kuharić pohodio župu Trn.....	86
Godina 1997.....	87
Smjena župnika i daljnji život župe.....	90
Župnik opet stanuje u svojoj župi.....	90
Raščišćavanje ruševina crkve.....	92
Papa prošao kroz trnsku župu.....	93
Život teče dalje.....	94
Novi župnik gradi novu župnu crkvu u Trnu.....	94
Statistika krštenih, vjenčanih i umrlih trnske župe od 1980. do 2007.....	98

Četvrto poglavlje

SELA TRNSKE ŽUPE

Selo Bukovica.....	103
Prvi spomen sela Bukovica u povijesti.....	103
Smještaj i granice.....	105
Bukovački vodotoci i izvori.....	106
Mlinovi - vodenice.....	107
Zaseoci, lokaliteti i putovi.....	108
Naseljavanje gornje Bukovice.....	110
Bukovica u najstarijim crkvenim dokumentima.....	111
Krizmanici u Bukovici u siječnju 1742. godine103.....	112
Popis obitelji u Bukovici 1742. godine.....	116
Popis bukovačkih obitelji 1768. godine.....	117
Zanimljivosti iz starih župnih matica.....	119

Škola.....	119
Dučani.....	122
Bukovačke obitelji i prezimena u prošlosti.....	122
Crkvene kuće u Bukovici u prošlosti.....	123
Gdje su se pokopavali stanovnici Bukovice?.....	124
Stanovništvo Bukovice u 20. stoljeću.....	127
Bukovački zavjet i kapelica.....	128
Vjera gradi - nevjera ruši.....	129
Stradanje Bukovčana nakon Drugoga svjetskog rata.....	130
Duhovna zvanja iz Bukovice.....	131
Svećenici - pokojni.....	131
Dvojica svećenika-franjevaca istog imena i prezimena.....	132
Fra Antun Mačinković (1850.-1887.).....	132
Fra Anto Mačinković (1872.-1929.).....	134
Vlč. mr. Nikola Matošević (1932.-1997.).....	135
Vlč. Toma Matošević (1920.-1988.).....	136
Fra Stipo Orlovac (1836.-1882.).....	138
Svećenici - živi.....	141
Mons. dr. Anto Orlovac, *1947.....	141
Mr. fra Ivo Orlovac, * 1957.....	143
Časne sestre.....	143
S. Anđela Golub, *1941.....	143
S. Benedikta Matošević, *1966.....	144
Selo Trn.....	145
Položaj sela.....	145
Najstariji spomen Trna.....	145
Trnska katolička prezimena u starini.....	147
Austrijska vojska na putu za Banju Luku zaustavila se u Trnu.....	150
Stari putopisci o Trnu.....	151
Škole u Trnu.....	152
Gradnja zračne luke i kanala.....	153
Autocesta kroz Trn.....	153

Duhovna zvanja iz Trna.....	154
Vlč. Marko Šalić (1934.-1993.), svećenik.....	154
Fra Dragan Grizelj, *1978., franjevački časni brat.....	157
S. Zora Lagundžić (1903.-1976.), redovnica.....	157
S. Renata Relja, *1977., redovnica.....	157
Selo Jablan.....	159
Položaj sela.....	159
Područje današnjeg Jablana u starini.....	159
Duhovna zvanja iz Jablana.....	162
Grkokatolička (ukrajinska) crkva u Jablanu.....	162
Grkokatoličko groblje.....	164
Škola u Jablanu.....	164
Bilješke.....	165

DODATAK - PRILOZI

Prilog 1 - Katoličke žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća s područje današnje župe Trn.....	177
Selo Bukovica.....	178
Selo Jablan.....	182
Selo Trn.....	183
Prilog 2 - Katoličke žrtve iz župe Trn od 1991. do 1995. godine.....	187
Prilog 3 - Osuda svećenika iz Bukovice Tome Matoševića, župnika u Staroj Rijeci kod Sanskog Mosta, na sedam godina strogoga zatvora.....	189
Prilog 4 - Marko Šalić, «Ratne zabilješke iz Dragalovaca i Doboja 1992. god.».....	197
Prilog 5 - Jezične posebnosti Hrvata ovih krajeva.....	205
Neke govorne značajke.....	206
Poslovice i (duhovite) izreke.....	207
Praznovjerice.....	211
Rječnik.....	211
Ostatci ikavice.....	226

Krivi izgovor.....	227
Anegdote.....	229
Prije podne.....	229
Dok Mande dođe s vode.....	229
Pjesmice.....	230
Društvene igre.....	231
Umjesto završne riječi - Pjesma Bukovici.....	233
Zusammenfassung.....	237
Izvori i literatura.....	239
 KAZALO MJESTA.....	 241
 KAZALO OSOBA.....	 247

Dozvoljeno je kopirati, ispisivati i distribuirati

NIJE DOZVOLJENO TISKATI U KOMERCIJALNE
SVRHE, TJ. RADI PRODAJE!

ZAHVALA

Srdačno zahvaljujemo darovateljima koji su novčano pomogli izlazak ove knjige. To su:

Buconjić, Pavle
Igell, Willi
Juraković, Matija
Kronštater, Željko
Lukenda, Josip
Mačinković, Marko
Matošević, Ivica
Messing, Hrvoje
Peroli, Đovani
Orlovac, Marinko
Orlovac, Viktor
Poleta, Josip
Popac, Zlatko
Šalić, Viktor
Uvalić, Anto
Vrankić, Dragan

BILJEŠKA O AUTORU

Anto Orlovac, rođen je 30. siječnja 1947. u Bukovici. Sin je Ive Orlovca i Marije rođ. Vidović. Predzadnje je dijete u obitelji sa sedmero djece. Danas ih je živih petero: četiri brata i jedna sestra. Majka Marija rođena je 15. veljače 1908., a umrla 28. ožujka 1968. u Ivanovcu kod Osijeka. Otac mu je Ivo rođen 2. prosinca 1912., a sin je Jose Orlovca i Stažije rođ. Lipovac. Umro je 17. studenoga 1997. u Ivanovcu kod Osijeka. Djed Joso Orlovac rođen je 20. listopada 1887., a sin je Ilije Orlovca i Marije rođ. Matošević. Poginuo je u Prvom svjetskom ratu 27. rujna 1916. u Proseccu kod Trsta. Pradjed Ilija Orlovac rođen je 2. siječnja 1867., a sin je Ivana Orlovca i Mande rođ. Lopar. Umro je 4. travnja 1953. u Bukovici. Šukundjed Ivan Orlovac rođen je 30. kolovoza 1829., a sin je Nikole i Marte rođ. Marić. Njegov otac Nikola Orlovac rođen je 1782., a sin je Jakova Orlovca (?) i Marije rođ. Jurić (?).

Tu ne prestaje loza Orlovaca, tu prestaju knjige i pisani podatci, a ta je loza sigurno još puno starija u Bukovici. To je bilo naše prvo gnijezdo. Odatle su se neki - o čemu postoje pisani tragovi - u 19. stoljeću raselili u Jablan i Trn, poslije i u Banju Luku, a drugi još ranije, na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće u Ljubiju točnije Džigalušu, pa odatle u Bosansku Gradišku i okolicu. Danas ih ima posvuda, ali u Bukovici nijednoga.

*...jer zavičaj i majku ljubimo
ponajviše kad ih izgubimo.*

